KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER DALI

MARKS'IN KURAMINDA DEVLET VE NEO-MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERKAY TURGUT

KOCAELİ 2018

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER DALI

MARKS'IN KURAMINDA DEVLET VE NEO-MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERKAY TURGUT

Doç. Dr. Vehbi Başer

KOCAELİ 2018

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

MARKS'IN DEVLET KURAMI VE NEO-MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Berkay TURGUT

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.09.2018/24

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Adem Çaylak

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Vehbi Bazer

Jüri Üyesi : Doç. Dr. İrfan Haşlak

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

KOCAELİ, 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I

ÖZET III

ABSTRACT IV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARL MARKS VE MARKSİST KURAM 6

1.1. FELSEFİ İÇERİĞİYLE MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI 8

1.1.1. Hegel Felsefesi'nden Kopuşta Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine "Katkı": Devlet Karşısında Özgürleştirici Bir Alan Olarak İnsanal Kurtuluş ve Proletarya 9

1.1.2. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin Marks'ın Devlet Tartışmalarındaki Önemi 12

1.1.3. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Sınıf ve Sınıf İlişkileri 14

1.1.4. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Özne Sorunu ve Devlet Tartışmaları 28

1.1.5. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Devlet ve Rejim Tartışması 32

1.1.6. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Devlet ve Yönetim 37

1.2. SİYASAL İÇERİĞİYLE MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI 49

1.2.1. Sınıf İlişkilerinin Devlet Tartışmalarında İçerimi olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirilmesi: Fransız Siyasal Hayatı 54

1.2.2. Hukuki İlişkilerin Devlet Tartışmalarında İçerimi olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirilmesi: Fransız Siyasal Hayatı 60

1.2.3. Hükümet- Burjuvazi İlişkilerinin Devlet Tartışmalarında İçerimi Olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirmesi: Fransız Siyasal Hayatı 62

1.2.4. Sınıf İlişkilerinin İktidarda İçerimi Olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirmesi: Louis Bonaparte İktidarı Üzerine Siyasal Yazılar 63

1.2.5. Sınıf İlişkilerinin İktidarda İçerimi Olarak Devletin Göreli Özerkliği, Louis Bonaparte İktidarı ve Koşut olarak Proletaryanın İnşası 66

1.2.6. Bir İlişki Olarak Devlet Mekanizmasının Siyasal Mücadeleleri İçeren Farklı Düzeylerinin Tahlili ve Bonapartist Rejiminin Olağandışı Niteliği 74
1.2.7. Siyasal Hayatın Değerlendirilmesinde Marks'ın Dönüşümü İçeren Epistemolojisi ve Marks'ın Siyasal Tahlillerinin Genel Bir Değerlendirmesi 76
1.3. EKONOMİK AÇIDAN MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI 87
1.3.1. Bir İlişki Olarak Sermaye ve Kapitalizmin Ekonomi Politiği 90
1.3.2. Ekonomi Politiğin Eleştirisi Olarak Marks'ın Kâr Tahlili 101
1.3.3. Rekabet İlişkileri, Artı Değer, Kâr ve Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Eleştirisi Olarak Kapitalist Ekonomik Kategorilerin Reddi 107
1.3.4. Kapitalist Üretim Tarzı ve Devlet: Kurucu Bir İlişki Olarak İlkel Birikim 117
1.3.5. Kapitalist İlişkilerin Sürekliliğinde Devlet'in Rolüne Dair Kısa Bir İnceleme 120

İKİNCİ BÖLÜM

2. NEO MARKSİZMİN DÖRT BİLEŞENİ VE KAYNAĞI 143
2.1. WEBER VE RASYONALİTE 143
2.2. GRAMSCİ VE HEGEMONYA 147
2.3. FRANKFURT OKULU VE "NEGATİF ÖZNE" 155
2.4. ALTHUSSER VE YAPISALCILIK 161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NEO-MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARINDA ÜÇ TARZ-I YAKLAŞIM 168
3.1. MİLİBAND VE YAKLAŞIMI 168
3.2. POULANTZAS VE YAKLAŞIMI 176
3.3. SERMAYE MANTIKÇI YAKLAŞIM 184
3.3.1. Sermaye Birikimci Yaklaşım 185
3.3.2. Meta değişimi analizleri yaklaşımı 199

SONUÇ 223
KAYNAKÇA 227
ÖZGEÇMİŞ 233

ÖZET

Bu çalışmanın amacını, Marksist kuram bağlamında gerçekleştirilen devleti merkeze alarak yürütülen Neo-Marksist tartışmaların, bu kuramın özünü oluşturan tarihsel argümanlar ışığında eleştirel incelenmesi oluşturmaktadır. Hedeflenen bu çerçevede;

İlk bölümde, Marksist devlet teorilerinin temeli kabul edilen Marks'ın eserleri; belirli bir perspektiften ve tartışmaların özünü oluşturan "sorunsallar" merkeze alınarak özgül bir çerçevede değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Marks sonrasından günümüzde Neo-Marksist tartışmalara uzanana değin devlet tartışmalarına katkıda bulunmuş ve tartışmaları etkilemiş önemli kuramcı, ekol ve yaklaşımların, Neo-Marksist temeli güçlendiren ve devlet tartışmalarını zenginleştiren değerlendirmeleri, sonrasındaki döneme bıraktığı bakiyenin değer içeriğiyle ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Neo-Markist devlet tartışmalarının üç farklı yaklaşım tarzı olarak örneklenen, değişik kaynaklardan beslenen perspektifleri, her yaklaşım tarzının ve tartışma ekseninin özgünlükleri gözetilerek ama son kertede ortak noktalarını işaret ederek eleştirel biçimde inceenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Toplum, Devlet, Sınıf, Marksizm

ABSTRACT

The critical examination of the Neo-Marksist discussions carried out in the context of Marxist theory and taking the state to the center in the lights of historical arguaments that constitute the core of this theory form the purpose of this study. In this targeted framework:

In the first chapter, Marx's studies, which are considered to be basis of Marxist state theories, were evaluated originally, in a specific perspective and by taking the problematic that constitutes the core of the arguaments to the center.

In the second part, the evaluations of important theorists, schools and paradigms that contribute to the discussions of state from after Marx period to today's Neo-Marksist discussios and affected these discussions, that strengthen the basis of Neo-Marksizm and endriches the discusions of state is dealt with the value of the cumulation that the evaluations leave to the periods after them.

In the third and the final part, the perspectives exemplified as the three different approaches of Neo Marksist discussions and fed by different approaches of Neo-Marksist state discussions and fed by dfferent sources are examined in a critical way by taking each approaches' and discussios centers' originality into consideration but pointing their common grounds in the last instance.

Key Words: Capitalism, State, Society, Class, Marksizm

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, varoluşunun zorunlu ön koşulu toplumsal yaşamla ilişkilendiği andan itibaren sürekli bir biçimde sorun-çözüm diyalektiğinin hem başlı başına nesnesi, hem de yegâne öznesi olarak toplumsal örgütlenme biçimlerine kurucu unsur olarak merkezi bir rol vermiştir. İnsanlığın sorunlarıyla mücadelesini, birbiriyle, toplumla kurduğu ilişkileri, koyduğu çözüm yöntemlerini belirli bir sınırlılık ve etkiyle sınırlayan-üreten-dönüştüren-dönüştürülen "nesnel" gerçeklik aynı zamanda insanlığın "öznel" olarak da varoluşsal sonsuz ve zorunlu mücadele alanıdır. Toplumsal örgütlenme biçimleriyle kurulan ilişki, bu açıdan yalnızca doğrudan kuruculuk içermeyen, iç içe geçmiş ilişkiler bütününde karmaşık çıkar farklılıklarını da içeren ve yıkıcı dinamikleri de içerisinde barındıran kompleks bir yapıdadır. İnsanlık tarihinin uzun öyküsü hem bu mücadelelere hem de mücadelelerin sonucunda ortaya çıkan toplumsal örgütlenme biçimlerine sayısızca örnek sunmuştur.

Toplumsal yaşamın kuruluşuna dair antropolojik, tarihsel, hukuki vb. alanlarda gerçekleştirilen çalışmalar, Psikoloji, Biyoloji gibi alanlarda günümüzde hala tartışılan "insan doğası" ile ilişkili araştırmalar, insanın ilk mücadelesi olan doğa ile mücadelesine dair farklı metodolojik yaklaşımlar ve hipotezler, günümüze kadar gelişimini sürdüren toplumsal örgütlenme biçimlerine dair perspektif farklılığını ortaya koyduğu kadar bu zenginliğin farklı disiplinlere yansımasında nitel ve nicel tartışma başlıklarının da araştırma nesnesini oluşturmaktadır. Bu araştırma konularının en başında esasen aynı zamanda öznel müdahale kapasitesini de içerecek biçimde bir arada yaşama "sorunsal"ı gelmektedir. Bu sorunsal bağlamında çeşitli toplum kuramları geliştirilmiştir. Tarihsellik içerisinde bir taraftan toplumlara özgü kurumları gelişirken diğer taraftan bu kurumlarla ilişkili kuramlarda gelişim gerçekleşmiştir. İnsanlığın gelişimi tarihsel açıdan toplumsal örgütlülük olarak en gelişkin biçimiyle devlet örgütlenmesinde tecelli ederken öznelerin müdahalesi en özgün devlet örgütlenmelerini ve buna uygun bir biçimde kuramları yaratmıştır.

Devlet kuramları açısından ilk ciddi ve bütünlüklü olarak üretim Antik Yunan'da Platon'un "Devlet" eseriyle gerçekleşmiştir. Antik Yunan'da ortaya çıkan bu eserin yazarının ürettiği felsefenin derinliği, sonrasındaki ele alınış biçimlerinde de gördüğümüz üzere pratik bir sorundan kaynaklı olup yaşamda somut bir karşılığı olmasına mütevellit ciddi bir araştırma nesnesi haline gelmiştir. Platon'un yalnızca başlı başına bir felsefeci olmadığı, Otuzlar Meclisi ile ilişkisi, Sicilya serüvenleri ve Sicilya Kral'ı ile ilişkisi, toplumsal konumu bilindiği vakit; Antik Yunan'da felsefenin oynadığı sınıfsal rolün (Croix, 2013) tahliline ulaşıldığında başka bir gerçeklik ortaya çıkmaktadır: "Devlet" aynı zamanda öznenin toplumsal yaşamda kurduğu ilişkilerde fiili bir müdahale aracıdır. Bu araç sınıf, meşruiyet, hegemonya, ideoloji gibi modern siyaset bilimi tartışma başlıklarının söz konusu "Devlet" olması itibariyle henüz kuramsal açıdan var olmayıp pratik açıdan devlet sorununda önemli bir işlev üstlenmesiyle *devlet sorununa* dair çok önemli bir gerçeği de aydınlatmaktadır: Kuramda var olmayanın fiiliyatta işlevsel olarak üstlendiği fonksiyonlar *devlet sorununu* kuramsal açıdan metin üzerinde tarihsel bir inceleme boyutundan çıkarıp verili bir araştırma nesnesi üzerinde yürütülecek tartışmalara uzandırmak durumundadır. Ancak diğer taraftan metnin kendi iç disiplininde ortaya koyduğu tasavvurun yalnızca felsefi bir metin olmasından kaynaklı değil belirli bir devlet projeksiyonu sunması sebebiyle ayrıca ele alınması da gerekmektedir.

Cicero'nun da Platon felsefesi üzerinde çalışması kendi öznel pozisyonu kadar Roma Devleti ile Antik Yunan arasındaki bağla fazlasıyla ilişkilidir. Roma'nın; hegemonik ilk sömürgeci imparatorluğun mülkiyet ilişkilerinin ideolojiyle olan özgül ilişkisi (Wood, 2003a: 38-50) devlet kuramlarının öznel karakterini gösterdiği kadar devletin öznel müdahale açısından koruduğu önemi de ifade etmektedir. Bu açıdan aynı zamanda bu kuramsal yaklaşımın kendisinin müdahalesini gerçekleştirdiği nesneye uygun gelecek biçimde bu alanda var olan birikimin yeniden üretiminin sürekli kıldığını da göstermektedir.

Platon'un Devlet eseri devlet kuramı açısından değerlendirildiğinde birçok eksiğine rağmen bir devlet teorisi oluşturulması açısından ilk denemeler olarak kabul edilebilir. Toplumsal hayatın, ekonomik ilişkilerin değerlendirilmesindeki idealist anlayış ve yöntemsel olarak toplumsal hayattan beslenmeyen yönteme rağmen belirli devlet tipolojilerini incelemeye tabi tutması ve buradan yola çıkarak belirli ilkeler

ışığında bir devlet anlayışı önerileriyle bu metinler devlet sorununu ele almıştır. Yöntemsel eksik ve yanlışlar, toplumsal hayatla kurulan bağın zayıflığı, birey olarak insanın varoluşsal zemin olarak değerlendirilmesi bu metinlerin içeriğine ve metodolojisine ilişkin sorunlardır.

İlk olarak Antik Yunan'la başlayan devleti kuramsallaştırmaya yönelik çaba uzunca bir dönem adeta sessizliğe gömülmüş; fakat Aydınlanma dönemi ve onun getirdiği entelektüel canlanmayla birlikte; yıllarca bir fay hattında biriken enerjinin patlak vermesi gibi coşkun ve sınırsızca çalışma peşi sıra gelmiştir. Bu dönemle birlikte; Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel gibi felsefi kuramcıların felsefi düzlemde insan doğası, hak, özgürlük, eşitlik, meşruiyet temalı tartışmalarından Adam Smith, Ricardo gibi iktisatçı kuramcıların sermaye ve devlet temalı çözümlemelerine, Weber, Comte, Durkheim, Tocqueville gibi sosyal bilimci kuramcıların sosyolojik ve olgusal incelemelerine uzanan çeşitlilikte devlete dair kuram çalışmaları veya kuramlaştırma çabaları gerçekleşmiştir. Bu düşünürlere ve kuramlaştırma çabalarına Heidegger, Adorno, Horkheimer, Habermas, Foucault, Bourdieu gibi daha ismini sayamadığım nice entelektüel katkı koymuştur.

Bu dönemde ortaya koyduğu kuram ile kendinden sonraki birçok tartışmayı besleyen, kuramını geliştirmek amacıyla birçok düşünür- politikacı- kuramcının kendisini takipçisi ilan ettiği, kuramsal alanda gerçekleşen tartışmalarda önemli zenginliğin kaynağı isimlerden biri de Karl Marks'dır. Üstelik Marks'ın eserlerinde sunduğu birikim yalnızca "kendi üretiminin" ürünü değil aynı zamanda yukarıda adı geçen birçok entelektüel-kuramcı ile tartışmaları, belirli süreklilikleri ve kimi kopuşları da ifade etmektedir. Marks'ın üretimi, geniş bir tartışma alanına ve zamana yayılı; tarihin, felsefenin, iktisadın ve sosyal bilimlerin diğer birçok alanının fikri mirasını taşıyan ve tartışan bir zemin sunmaktadır. Bu açıdan Marks'ın hem kendisinin hem de kendi ismiyle anılan kurucusu olduğu kabul edilen daha geniş çerçevede Marksist kuramın, toplum ve devlet kuramları tartışmasında mevcut literatürde kapladığı alan da oldukça gelişkindir. Bu alanda üretilen tartışmalar ise diğer taraftan sık sık ihtilaflarla yüklüdür; çeşitli "Marksizm okumaları" ve çeşitli ekoller mevcuttur. Üstelik Marks'ın tarihten, iktisada, felsefeye ve siyasete uzanan geniş bir alanda üretimi, kendi epistemolojisinde- kuramındaki gelişim ve kopuşlar, soyut anlam yüklü ifadeler, tarihsel değişim-dönüşümler; özellikle devlet gibi

kuramsal yaklaşımının her alana temas eden ve kapsayan yapısıyla birlikte düşünüldüğünde çalışmanın zorluğunu bir hayli artırmaktadır. Bunun yanı sıra Marks'ın derli toplu devlet kuramının mevcut olmaması, kuramların çıkarsamasının Marks'tan çok sonra onun yolunu izleyen kimi teorisyenler tarafından bütünlük kazandırmak amacıyla çeşitli katkılar yoluyla zenginleşmesi; bu alana dair iş yükünü arttırdığı gibi muhtelif tartışmaların izinin Marks'ın eserleriyle eleştirel bir gözle değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu durum ise Marksist devlet teorisi alanında yapılacak bir çalışmanın belirli bir ölçekle sınırlandırılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bugün Marksizm adına devlet tartışmalarında egemen bir yaklaşım haline gelen; genişleyen ve çeşitlenen bir biçimde varlığını sürdüren yaklaşımlardan biri "Neo-Marksizm" başlığı altında toplanabilen perspektiftir.

Bu çalışmanın konusunu, ana eksenini, çalışmanın sınırlandırılması zorunluuk kazandığı ölçüde; Marks'tan Neo-Marksizme uzanan tarihsellikte "devlet kuramını" belirli bir bütünlük içerisinde belirli bir perspektif ışığında değerlendirilmesi ve Neo-Marksist devlet kuramının eleştirisinin bu bütünlük ışığında gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Marks'ın temel metinleri olarak ifade edebileceğimiz eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde klasik Marksizmden Neo-Marksizme uzanan tarihsellikte Neo-Marksist devlet kuramının Marks sonrası beslendiği kanallar ele alınmıştır. Bu amaçla; Weber'in Marks ile hem metodolojik hem de epistemolojik karşıtlığı analiz edilmiş; Gramsci'nin bu alanda tartışmaya yeni soluk kazandıran çalışmaları değerlendirilmiş ve son olarak da Frankfurt okulunun bu alandaki üretimleri incelenmiştir. Son bölümde ise Neo-Marksizm çatısında altında bir araya getirilebilecek 3 yaklaşım tarzı; aynı perspektifi içerdikleri ölçüde alt başlaklandırmalarla ayrılmış; her başlık altında çeşitli kuramcıların katkılarıyla birlikte teorisiyi ele aldıkları genel kapsam içerisinde, tartışma zeminini kurduğu ana sorunsallar ölçütünde değerlendirmeye tabi tutulmuş; yaklaşımlar, tartışmaya konu olan sorunsal ekseninde klasik metinlere referansla tahlil edilmiştir. Neo-Marksist ekolün "sıkı" bir ortak metodolojik yaklaşımının bulunmaması, bu alana dair üretim yapan kuramcıların çokluğu; bu alandaki

kuramcıları tekil bireyler olarak alt başlıklandırma yerine tartışmaların ve ayrım noktalarının konular itibarı ile gerçekleştirilmesini zorunlu kılmış, katkı koyan kuramcıların sınırlandırılmasını da gerektirmiştir. Bu alanda ön plana çıkan ve tartışmanın ana hatlarını sunan katkıcı kuramcıların hem çokluğu hemde aynı perspektifi paylaşmaları sebebiyle bölüm sonlarında o başlığa içkin kısa değerlendirilmelerde bulunulmuş ama bu kuramcıların birleştikleri ana eksen vurgulanmak üzere bölümün en sonunda genel bir değerlendirme de gerçekleştirilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmayı genel olarak toparlayıcı kimi değerlendirmeler ve çıkarımlarla, sorunsalların bir ölçüde çözümlenmesiyle sunmaya çalıştığım naçizane katkı çerçevesinde; belirli sonuçları not ederek bütünsel bir analiz ve çalışmanın nihai ana amacının gerçekleştirilmesinin ortaya koyduğu "bütün" ortaya konulmuştur.

Çalışma belirli bir perspektiften incelemelerle ve Marks'a dayandırılan argümanlarla Neo-Marksist perspektifin eleştirel bir incelemesini sunmakta; böylece mevcut literatüre de katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç, metodolojik açıdan Marksist ideolojiye sadık kalan diyalektik bir yöntemle ve materyalist bir tarih anlayışıyla gerçekleştirilmiştir. Neo-Marksist devlet kuramcılarının temelde birleştikleri metodolojik yaklaşımları ve perspektiflerinin eleştirel değerlendirmesi ise Marks'ın devlet tartışmalarından referansla değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARL MARKS VE MARKSİST KURAM

Karl Marks'ın tarihten felsefeye, iktisattan siyasete, birçok sosyal bilim dalı arasında yayılan çalışmaları, onun kuramsal yaklaşımının bütünlüğünün parçalı bir yapı olarak görünümüne neden olmuştur. Marks'ın kuramsal bütünlüğünün disiplinler arası dağılımı ve parçalı görünümü ise, Marks sonrasında onun kuramsal yaklaşımını veri alan ve onu geliştirmeye yönelik çalışmaların birçoğunun, belirli bir disiplinde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum kimi zaman Marksist kuramın bütünlüğü ile Marks'ın özel bir alana dair çalışmalarının bu bütünlük gözetilmeksizin koparılmasına sebep olmuştur. Kimi zaman ise, Marks'ın belirli bir disiplin özelinde ele aldığı sorun bağlamının bütün çalışmaları gözetilmeksizin değerlendirilmesi ve bu durumun Marks'ın yoğun soyut ifadelerinde anlam boşlukları ortaya çıkarması, anlam boşluklarının giderilebilmesi adına bütünlüğe indirgemeci bir biçimde uyarlama sonucu Marks'n değerlendirmelerinin başkalaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu iki uç arasındaki salınımda gerçekleştirilen çalışmalar, Marks'ı, ya dümdüz seyreden bir doğrultunun teorisyeni ya da bütünlüğün değil ama birbirinden bağımsız değerlendirmeler "toplamının" düşünürü olarak ifade etmişlerdir. Oysa Marks ne bir kâhin ne de bir filozoftur. Marks'ın kendi de ifade ettiği üzere o praksis kuramcısıdır ve devrimcidir. "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır" (Marx, 2010), Marksist kuram onu değiştirme iradesidir. Bu sebeple Marksist kuram dinamik olduğu ölçüde lineer, devrimci olduğu ölçüde parçalı akademik çalışmalar toplamı değildir; Marks'ın çalışmalarının bütünselliği kuramsal özünün ifadesidir.

Diğer taraftan yukarıda iki uç olarak ifade edilen yaklaşım tarzlarının başka biçimlerde görünümüyle de karşılaşılmaktadır. Bu durum, Jonathan Sperber'in tanımlamasında olduğu gibi Marksist kuram (bu tanımlamayı yazar eleştirel olarak

kullanmaktadır) ve "Marksoloji" genel başlıkları altında ifade edilebilmektedir. İlki Marks'ı, ona "eklenmiş" bütün fikirlerden kurtularak, saf haline kavuşturabilmek için fikirlerini doğrudan irdelemeyi tanımlamakta iken ikincisi Marks'ı "güncelleme" girişimi olarak, Marx'ın fikirlerini varoluşçuluk, psikanaliz, yapısalcılık gibi alanlarda yeniden yorumlamayı içermektedir. Sperber'in de ifade ettiği üzere Marks'ın kuramına, ikinci yaklaşım tarzının gözettiği yöntemle yaklaşmak kadar ilk yaklaşım tarzının içerdiği anlamla yaklaşmak da problemlidir; bu kuramsal çerçevenin savunucularından çok "vahye dayalı bir dinin yandaşlarına uyan bir yaklaşım" olacaktır (Sperber, 2014: 17).

Bu iki yaklaşım biçimi, Marks'ın metinleri üzerine incelemelerde ise bazı yazıların reddiyesi veya görmezden gelinmesi, yazıların başka bağlamlara oturtularak açıklanmaya çalışılması, erken dönem yazıları ile geç dönem yazıları arasına ayrım konulması, bütün bir yazıların "sade", tek bir dayanak noktasına yaslanılarak açıklama girişimi gibi farklı sonuçlarla ortaya çıkmaktadır. Tüm bu farklı sonuçların ortaya çıkardığı problemlerde iki uç arasında ciddi bir örtüşmenin gerçekleştiği görülmektedir. Derinlemesine bir incelemede ise nesnellik sorunsalının, sınıf mücadelelerinin rolü, özne ve "tarihselci" yaklaşım problemlerinin bu sorunların özünü ortaya koyduğu açığa çıkmaktadır. Sorun böylece metinlerden çıkarılıp kuramcılar ve onların yaklaşımları boyutuyla ele alındığında ise kopuşlar, suçlamalar, ihtilaflar ve sapmalara uzanan tartışmalar cereyan etmektedir.

Marksist kuramın neredeyse bütününde gerçekleşen bu ayrışma ve farklılıklar, bütünle ilişkisi itibarıyla devlet tartışmaları kapsamında da gerçekleşmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen tartışmalarda ise; Marks'ın çalışmalarında dağınık bir biçimde bulunan devlete içkin ifadelerinin, yalnızca belirli bir yönünü ele alan, bütünlüğü göz ardı eden yaklaşım tarzı ön plana çıkmaktadır.

Ancak Marks'ın doğrudan devlete dair bir çalışmasının olmaması ve metinlerdeki ifadelerin oldukça dağınık bir biçimde bulunması zorunlu olarak kategorileştirmeyi de gerektirmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde Marks'ın devlet tartışması metinlerde odaklanılan disiplinin ağırlığına yönelik bir kategorileştirmeyle içerilecek; fakat yukarıda da ifade edildiği üzere Marks'ı

parçalara ayıran bir yaklaşımın bütünlüğü gözardı etme ihmali karşısında bütünlük de gözetilecektir.

1.1. FELSEFİ İÇERİĞİYLE MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI

Karl Marks'n fikirlerinin oluşumu Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmi ile kurduğu eleştirel, sahiplenici ilişki içerisinde bu üç bileşenin kapsanarak aşılması ile gerçekleşmiştir (Lenin, 2014: 87-94).

Marksist kuramın oluşumunda olduğu kadar daha özelinde Marks'ın devlet tartışmalarında da bu mirasın etkisi ve bu mirasla kurduğu ilişki önemli yer tutmaktadır. Üstelik bu üç alandan biri felsefe tarihinin neredeyse bütününe uzanan toplumsal hayatın örgütlenmesine dair tartışmanın izlerini taşırken, diğer iki alan, Marks'ın eserlerinin ana temasını oluşturan, kapitalist toplumun kuruluşuna ve bu toplumsal düzenden kurtuluşa dair tartışmalarının özünü içermektedir.

Marks'ın devlet yaklaşımının belirginlik kazanmasında Hegel felsefesinden kopuşu ve bu felsefenin eleştirisinin önemli rolü bulunmaktadır. Marks'ın 1846-47'lere kadar süren çalışmalarının önemli bir kısmı özelinde Hegel'in ve bütününde Alman felsefesinin eleştirisini içermektedir. Bu süreçte Alman felsefesinin Marks'ın kuramının oluşumunda bıraktığı bakiyeleri onun bu felsefeden yavaşça kopuşu da izlemektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen 1843 ve 1844 Elyazmaları, Yahudi sorunu, Kutsal Aile, Feurbach Üzerine Tezler, Alman İdeolojisi çalışmaları Marks'ın kuramsal gelişiminin halkalarını oluşturmaktadır. Bu eserler doğrudan veya dolaylı bir biçimde Marks'ın toplum kuramı ve devlet tartışmaları açısından önemli veriler barındırmaktadır.

Kronolojik sırayla incelendiğinde Marks'ın Hegel felsefesiyle hesaplaşmasının ilk basamağını oluşturan 1843 Elyazmaları, doğrudan devlet ve devletin iç siyasal yapısına dair Marks'ın en detaylı eserlerinden biri olması sebebiyle, ele alınan konu kapsamında üzerinde inceleme gerçekleştirilecek ilk araştırma nesnesini oluşturmaktadır. Fakat Marks'ın henüz Marksist kuramının önemli kuramsal ögelerini ortaya koymadan felsefi bakış açısıyla gerçekleştirdiği bu çalışması, aynı

zamanda tamamlanmamış bir eser durumundadır. Diğer taraftan bu yapıt için oluşturulan bir başka makale sonucunda muhtemel olarak ortaya çıktığı üzere tasarımından da vazgeçilmiştir (Marx, 2009: 8). Marks'ın Türkçeye "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" olarak çevrilen eseri bu iki çalışmayı da barındırmaktadır; "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" adıyla Hegel'in hukuk ve devlet felsefesinin belirli bölümlerinin eleştirisi içeren bütünlüklü bir çalışmanın yanı sıra bu metinden sonra hazırlanmış "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş" başlıklı makaleyi de içermiştir. Birbiriyle olan bağları ölçüsünde bu iki çalışmanın ve bu iki çalışmanın arasında yazılmış olan "Yahudi Sorunu" adlı eserin, bütünlüğü bozmamak adına tek bir seferde değerlendirmesi uygun olacaktır. Bu üç çalışma arasında ise son iki metin konumuz bağlamında pek hacimli yer işgal etmemektedir. Fakat diğer taraftan 1843 Elyazmalarının ikinci parçasını oluşturan makale birinci çalışmaya dair çok önemli girdiler sağlamasından ötürü, ilk olarak ondan, yani sondan başlamak da daha uygun görünmektedir.

1.1.1. Hegel Felsefesi'nden Kopuşta Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine "Katkı": Devlet Karşısında Özgürleştirici Bir Alan Olarak İnsanal Kurtuluş ve Proletarya

1843 Elyazmalarından geriye kalan bu "küçük" giriş yazısı olmasaydı veya günümüze ulaşmasaydı; Marks'ın Hegelci felsefenin eleştirisine dair ilk çalışması (hatta doktora çalışmasını da saymazsak aslında ilk eseri) olan aşağıda inceleyeceğimiz metin üzerinde bugün olduğundan çok daha fazla ihtilaflara düşülmesi oldukça muhtemeldir. Bugün olduğundan kat kat daha fazla başka bir "Marksizmin" başucu eseri olarak yerini alacağını, bu metnin ikinci parçasını oluşturan makalenin varlığına rağmen tartışmaların vardığı boyut, yorumlamalardaki farklılıklar kanıtlar niteliktedir. Eserin bu "tartışmalı" haline karşıt olarak ve ilginç bir biçimde ise devlet tartışmalarında bu metin görmezden gelinmiş ve referans özelliği taşımamıştır. Ancak diğer taraftan bilinçli veya bilinçsizce Marksist toplum ve devlet tartışmalarında bu eserde görülen eğilimin izdüşümüne rastlanmakta ve hatta bu metinde gerçekleştirilen yaklaşımın kendisi "yeni" bir içerikte de sunulmaktadır. "Giriş" metninin önemi, hem bu özelliği dolayısıyla hem de Hegel'in

Hukuk Felsefesi'ne dair ilk metnin çözümlenmesinin öncesinde uyarıcı bir içerik sağlamasıyla açığa çıkmaktadır.

Bu çalışma salt Almanya ile ilgilenmesi nedeniyle, devlet tartışmalarının aslını değil ama bir "kopyasını" incelemekte; Alman devletini ve hukuk felsefesini ele almaktadır. Bu açıdan metinde kullanılan dilin ve değerlendirmeden çıkarılan sonuçların, genellemenin aksine bu sınırlılıklarla değerlendirilmesi gerekmektedir (Marx, 2009: 193). "Alman *status quosu* Ancien Regime'in kabul edilmiş gerçekleşmesini ve Ancien regime de çağdaş devletin dile getirilmemiş eksikliğini" oluşturmaktadır (Marx, 2009: 196).

Marks'ın ifadesiyle, çağdaş siyasal-toplumsal gerçeklik Alman gerçekliğinin dışında bulmaktadır; Almanya'da, Fransa'da ve İngiltere'de bitirilmekte olunan yerden başlanmakta bulunulmaktadır. Fransa'da ve İngiltere'de ortaya konan seçenek ekonomi politik ya da toplumun zenginlik üzerindeki egemenliği olduğu halde, Almanya'da ulusal ekonomi ya da özel mülkiyetin millet üzerindeki egemenliği gerçekleşmektedir. Çağdaş siyasal-toplumsal gerçekliğin ise eleştiriden geçirilirken nesnesini kendi nesnesinin altında araması gerekmektedir (Marx, 2009: 197). "Eğer alman statü quosunun kendisinden yola çıkmak istenseydi sonuç her zaman bir çağa uymazlık olarak kalırdı" (Marx, 2009: 193).

Marks bu gerçekliğin yanına diğer metnin ana tespit ve vurgularından birini geçersiz kılacak bir not daha eklemektedir; hem de üzerine tartıştığı Almanya için: "Burjuva-sivil toplumun bir bölümü bağlarından kurtuluyor ve toplumun tümüne egemen olmayı başarıyor; belli bir sınıf, kendi özel durumundan başlayarak, toplumun genel özgürleştirilmesine girişiyor" (Marx, 2009: 204-205). Bu değerlendirmeler adeta Marks'ın aşağıda tartışacağımız ilk metnine dair bir özeleştiri gibidir.

Bu makale eksiklerin tamamlanması ve bir nevi özeleştiri olmasının yanı sıra aynı zamanda Marks'ın Hegelci felsefeden kopuş noktasının doruklarıdır. Henüz Hegelci felsefeye dair ilk eleştirel metnin üzerinden iki yıl geçmemişken, Feurbach izlerini taşıyan "Yahudi Sorunu" eserinin yazıldığı birkaç ay olmuşken Marks bütün bir kuramının öznesi olacak olan "proletarya" ile ilk kez doğrudan bağ kurmaktadır.

Ancak proletarya bu biçiminde henüz insanlığın kurtuluş izleği olarak ele alınmamaktadır.

"Özel bir sınıf genel egemenliği, ancak toplumun genel hakları adına üstlenebiliyor" (Marx, 2009: 205). Dünyanın eski düzeninin yıkılışını bildirirken proletarya "toplumun olumsuz sonucu olduğu için, kendisi hiçbir çaba göstermeksizin" toplumun onun için ilke olarak koyduğu şeyi, kendi öz varoluşunun gizini, toplumun ilkesi durumuna yükseltmekten başka bir şey yapmıyor; o bu düzenin toplumun özel bir sınıfı içinde gerçekleşen edimsel yıkılışını oluşturmaktadır (Marx, 2009: 208).

Proletarya, radikal zincirlere vurulmuş bir sınıfı, bir burjuva-sivil toplum sınıfı olmayan bir sivil toplum sınıfını, bütün toplumsal sınıfların yıkılmasını oluşturan bir toplumsal sınıfı, acıların evrenselliği ile evrensel bir niteliğe sahip bulunan ve özel bir haksızlığa değil ama haksızlığın kendisine uğratıldığı için özel hak istemeyen, artık tarihsel bir nitelikle değil ama yalnızca insanal nitelikle övünen, kendini toplumun bütün öteki alanlarından kurtarmadan ve dolayısıyla toplumun bütün öteki alanlarını kurtarmadan kendini kurtaramayan, kısacası, insanın bütünsel yitimi olan toplumun özel bir sınıfını oluşturmaktadır (Marx, 2009: 207-208).

Felsefenin proletaryada kendi özdeksel silahlarını bulması gibi, proletarya da felsefede kendi zihinsel silahlarını buluyor, proletarya felsefe gerçekleşmeden kendini ortadan kaldıramıyor (Marx, 2009: 209).

Marks, "Yahudi Sorunu" eserine geçildiğinde, keza bu eser kapsamında da insanal kurtuluşu temel almaktadır. Feurbach'ın antropolojik görüşlerinin etkisindeki Marks, ancak bu "Giriş" makalesi ile bu metni aşmıştır. "Yahudi Sorunu"nun konumuz kapsamındaki temel önemini, insanal kurtuluşun yalnız din gibi ideolojik yansımaları ortadan kaldırmanın değil toplumsalın da köklü dönüşümünü ortaya koyması ve bu anlamda "Giriş" metninin hazırlık aşamasını oluşturmasıdır. "Yahudi sorunu", özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla burjuva toplumun ve siyasal devletin köklü bir dönüşümünü zorunlu hale getiren nedenleri kavramıştır; eksiği dönüşümün insanlığın kurtuluşu ekseninde alınmaması, toplumsal kurtuluşun göz ardı edilmesidir (Marx, 1997).

Bu iki metinde ve birazdan ele alınacak olan "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" metninde, Marksist kuramın toplumsal kurtuluş kadar önemli bir diğer yapıtaşlarından ekonomi de "görünmez" haldedir; toplumsal çözümlemeye ve proletaryaya soyut felsefi düzlemde ulaşılmıştır. Ancak nasıl "Yahudi Sorunu" toplumsal köklü dönüşümü ortaya koyup proletaryayı "Giriş"e hazırlıyorsa, bu metinlerin kendisi de Marksist kuramın kategorilerine açılmış, kavram setine, epistemolojisine filiz vermiştir.

Marks, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı metninde bu durumu örneklemiştir: "Kafamda biriken kuşkuları gidermek için ilk giriştiğim çalışma, Hegelci hukuk felsefesinin bir eleştirel çözümlemesi oldu. Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin… köklerinin maddi varlık koşullarında bulundukları ve sivil toplumun anatomisinde ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaşmak oldu" (Marx, 1979a: 25).

1.1.2. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin Marks'ın Devlet Tartışmalarındaki Önemi

Marks'ın, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştiri" çalışması ise esas itibariyle Hegel'in Türkçeye Hukuk Felsefesinin Prensipleri olarak çevrilen çalışmasındaki devletin iç siyasal ana yapısının incelenmesine ve bu incelemenin eleştirisine dayanmaktadır (Marx, 2009: 8).

Ancak metnin kurgusu, sorunun ele alınış biçimi, Marks'ın daha sonraki dönemlerde oturmuş olan perspektif ve kuramsal yaklaşımının dışında bir içerikle hazırlanmış, henüz Hegelci felsefesinin aşılması değil radikal bir eleştiriden geçirilmesi merkeze yerleşmiştir. Bu açıdan, Marks'ın kuramının devlet ve toplumla ilişkisi bakımından alışkın olunmayan bir içerikle, varoluşsal felsefesini, felsefede bulan bir metodolojiyle üretmesiyle devlet ve toplum alanındaki diğer çalışmalarından ilgi konusu itibariyle ayrılmaktadır. Fakat bir başka noktadan ise bu ulaşılan kuramsal yaklaşımın arkasındaki derin felsefi temelleri ortaya çıkarmasıyla zenginlik de ifade etmektedir. Üstelik bu metinde tartışılanların "öz"e yönelik bir doğrultuyu ifade etmesiyle de sonrasında oluşacak "kuram"ının dayandığı ilke ve

amacın felsefi bilgisini sunmakta ya da hiç olmazsa ilkelerin ve amacın arkasında yatan derinliğin bir kısmını yüzeye çıkarmaktadır. Bu açıdan, konumuz itibariyle hem bir hayli kapsamlı olması sebebiyle hem de yukarıda az önce ifade edilen nedenlerden ötürü bu metnin özel bir incelemeden geçirilmesi gerekmiştir.

Bununla birlikte bu metin Marks'ın sonraki metinleriyle kıyaslandığında epistemolojik sorunlar yaratmaktadır; bu metinde kavramlara yüklenen anlamlarla sonraki metinlerde bu kavramların ele alınışında içerilen anlamlar hem kapsam hem de içerik olarak da farklılaşmıştır. Bu durum yürütülen tartışmanın iyi kavranabilmesi adına kullanılan kavramların içerdiği anlamların daha dikkatli incelenmesini ve satır aralarında ifade edilen kelime ve cümlelerin sıkı dokunması gerekliliğini zorunlu kılmıştır.

Metnin esas amacının Hegel felsefesinin eleştirisine odaklanması; somut olandan ziyade soyut alanın tartışmasının yüksek soyutlamalarla gerçekleşmesine ve eleştirilen nesnenin izleğinde gerçekleştikçe tartışmanın seyrinin de önceden belirlenmesine sebebiyet vermiştir. Bazı konularda kökü daha sonrasında başka felsefi temellere oturan ve o önceden belirlenen içerikte üretilince başkalaşmayla uç veren sorunsalların, bu başkalaşım geçiren içeriğinin özü, sonrasında Marksist kuramın toplumsal tezlerinin ve devlet değerlendirmesinin yükseldiği temelleri oluşturduğu için bu metin kapsamından doğru açığa çıkartılması gerekmiştir. Öznenin rolü, tarih felsefesi, sınıflar, devlet-toplum diyalektiği Marks'ın toplum kuramının burada doğumunu yaşadığı ana sorunsallarıdır. Bu çalışma "devlet tartışmaları" ile sınırlı olduğundan yalnızca bu sorun bağlamı ele alınmakta; diğer sorun başlıkları bu konu ile ilişkilendiği ölçüde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın alt metninden çıkanların bir kısmı, Marks'ın toplum kuramı ve devlet tartışmalarının ileride Marks'ın yeni katkılarıyla bir bütün olarak birbiriyle dolayımında devingenlik içeren ve pratik olarak kendini yeniden kuran ögeleri olmuştur. Bu çalışmanın alt metninden çıkanların bir diğer kısmı ise hem sonrasında Marks'ın kendisinde de görülen hem de izleyicilerinin tartışmalarında açığa çıkan, devlet tartışmalarında o andaki tarihsellikle sınırlı değerlendirmelerinin ilk örneklerini oluşturmuştur. Bu açıdan bu çalışma bütününde Marks'ın devlet tartışmalarına prototip bir tartışma izleği de sunmuştur.

Son olarak ise Marks bu metindeki eleştiri ve çözümlemeleri ile kendi felsefi yaklaşımında henüz kopuşunu gerçekleştirmeye çalıştığı bir sırada kuramsal tartışma alanına girmiş ve böylece bu alanda yeni kurucu bir zemin değil de ulaşılan sonuçların öz ve evrensel kategorilerini, başka "evrenselliklere" ulaştırarak ve sonunda da bir öz yaratarak aşma gereksinimiyle Hegelci teorik özü farklı bir biçimde yeniden üretmiştir. Belirli bir nesnellikte, belirli bir anda ve coğrafyada gerçekleşen deneyimin sınırlılığına aşırı bir değer kazandırarak sonrasındaki metinde aşmaya çalıştığı kuramsal yaklaşımın tuzağına düşmüştür. Ancak bugün yaşadığımız zaman diliminden bakınca bu metin başka bir anlamda ortaya koyduğu yaklaşım tarzı ve yaklaşımın özünü göstermesiyle, Marks'ın kuramsal yaklaşımındaki gelişimi ortaya koymasıyla aynı zamanda değerinden hiçbir şey de kaybetmemektedir.

1.1.3. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Sınıf ve Sınıf İlişkileri

Marks'ın Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi metninde Hegel'e dair ilk eleştirisi, Hegel'in burjuva- sivil toplumu, bir "Tin" olan devletin ön gerekleri olarak nesnel ve etkisiz düzeylerde ele alan kavrayışına yönelmektedir. Burjuva sivil toplum gerçekte devletin tersine etkin olan ögedir (Marx, 2009: 16). Üstelik devletin burjuva sivil toplumuna dağılımı yalnızca gerçek, zorunlu ve kendi içsel yapısına uygun bir içerikte değil, "idea"nın belirlenimi ile anlam kazanmaktadır. Burada ikili bir karakter söz konusudur. Kuramın iç disiplini mantıksal içeriğini devlette bulmaya yönelirken gerçek anlamıyla gelişme dışsal bir ögeye dayanmaktadır. Bu anlamıyla sivil toplum devletin yalnızca belirli bir bölmesini oluşturmaktadır (Marx, 2009: 16).

Marks, Hegel'e dair itirazındaki bu yaklaşımıyla, sonraki çalışmalarına uygun bir kavrayışla, sonrasında kuramını yükselteceği zemini yakalamasına rağmen Hegel'in takip ettiği izlekten devam ederek kendi yöntemi açısından sonrasında çok yanlış gelecek bir noktadan tartışmaya dâhil olmaktadır. Hegel'in kuramı ve felsefi yaklaşımına uygun olarak tartışma devletten topluma uzanmaktadır. Çünkü felsefesine içkin olarak toplumu yaratan devlettir. Ancak Marks, Hegelci felsefeden koptuğu noktada bu "tersine dönmüş ilişkiyi ayakları üzerine dikerek", devleti

toplumsal alandan yorumlamaya başlamıştır. Marks toplumsal alanın devleti yarattığını ifade ederek Hegel'le tam bir karşıtlık oluşturmuştur. Fakat henüz bu, felsefi kopuş olarak gerçekleşip ete kemiğe bürünmediği için Marks, Hegel'in sunduğu zeminde bir tartışma olarak kalmıştır. Bu durumun varlığı, Marks'ın sonrasındaki yaklaşımı bugünden bilindiği ölçüde, bu metnin incelemesi en başta sınıflarla ilgili değerlendirmelerle başlatıldığında, eserin devlet tartışmaları açısından önem taşıyan unsurlarının Marks'ın fikirleri ve epistemolojisine uygun olarak yorumlanmasını da kolaylaştıracaktır.

Fakat henüz başlangıç aşamasında önemli bir problem ile karşılaşılmaktadır; Marks metin boyunca bir sınıf tanımlamasında bulunmamış, yalnızca Hegel'in sınıf ilişkilerini ele alış biçimini eleştirel bir dille ifade etmiştir. Çalışmada bu konunun "burjuva- sivil toplum" bölümünde açılımlanacağı ifade edilmiş ancak bu tasarı da Marks tarafından gerçekleştirilemediği için muğlak bir biçimde kalmıştır. Üstelik Marks'ın Hegel'in sınıf ilişkilerini ele alışına dair eleştirilerinin kendisi tarafından nasıl bir bağlam içerisinde ele alınacağı da açık değildir. Bu durum sebebiyle metnin izi sürülerek ancak belirli çıkarımlar gerçekleştirilebilmektedir. Metnin izi sürüldüğünde ise Marks'ın bu eserde sınıfa yaklaşımının sonraki dönem eserlerinden kesinkes belirli bir farklılık içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bu kısmın olmaması tarihsel olarak önemli bir kayıbı da ifade etmektedir. Marks'ın bu tam olarak bağlamının bilinemediği ancak belirli varsayımlar ve çıkarımlarda da bulunulabildiği sınıf yaklaşımının, olabildiğince az spekülatif ve olabildiğince metnin genel kapsamına bağlı olmak kaydıyla temel çıkarımlarının gerçekleştirilmesi bu aşamada zorunlu görünmektedir.

Marks'ın sorun olarak tarif ettiği Hegel'in sınıf tahlili, en başta "sözcüğün dar anlamında tek sınıfı, siyasal konum ile toplumsal konumun örtüştüğü sınıfı, hükümet gücü üyelerinin sınıfı"nı içermektedir (Marx, 2009: 118). Çünkü Hegel'in sınıf tanımlaması sınıfı siyasal ve toplumsal sınıflar olarak ikiye bölen ikili bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır. Burjuva-sivil toplum ile devlet birbirinden ayrılmakta bunun sonucunda "devletin üyesi olarak yurttaş ile burjuva-sivil toplumun üyesi olarak *burjuva"* (vurgular bana ait) da birbirinden ayrılmaktadır. Sınıftan bireye ve bireyin kendi kendisiyle özsel bir ayrılık gerçekleştirmesine ilerleyen bu ilişki, bireyin *burjuva* olarak bürokratik örgütlenme ve toplumsal örgütlenme biçiminde

ikili bir örgütlenme içerisinde yer aldığı tespitine doğru devam etmektedir (Marx, 2009: 112-113). Bürokratik örgütlenme, "birey ile onun bağımsız gerçekliği üzerinde hiçbir etkisi olmayan aşkın devletin, hükümet gücünün biçimsel ve dış bir belirlenimini" oluşturmakta; toplumsal örgütlenme ise "burjuva-sivil toplumun, siyasal devlet olarak siyasal devlet üzerinde hiçbir etkisi olmayan örgütünü" ifade etmektedir (Marx, 2009: 113). Toplumsal örgüt içerisinde birey, devletin dışında yer alan özel bir kişi durumuna gelmekte; bürokratik örgütlenmede ise yalnızca hükümet üyelerini içsel olarak içermektedir. Bundan kaynaklı da bütününde bir sınıf olarak tek sınıf siyasal konum ile toplumsal konumun örtüştüğü sınıf olan hükümet gücü üyelerini içermektedir.

Diğer taraftan ise sınıf yalnızca insanın toplumdan ayrılması genel yasasına dayanmakla kalmamakta, ayrıca insanı kendi evrensel varlığından ayırarak onu kendi belirlenmişliği ile dolayımsız olarak örtüşen bir hale de getirmektedir (Marx, 2009: 119). Sınıfın artık bireyin tözsel etkinliği ve gerçek durumu ile hiç bir gerçek ilişkisi kalmamaktadır (Marx, 2009: 118).

"Devletin karşısında özel alan olarak ele alınan burjuva-sivil toplumda sınıf farklılıkları artık burada özerk topluluklar olarak bir gereksinim ve emek farklılığı oluşturmamaktadır" (Marx, 2009: 117). Burjuva-sivil toplum sınıflarının ilke olarak ne gereksinimleri, yani doğal bir ögeleri, ne de siyasetleri vardır. Bu sınıflar akışkan bir biçimde oluşan ve oluşmasının kendisi de bir örgüt değil ama keyfi bir oluşum olan, yığınlar halinde bir bölünme oluşturmaktadırlar (Marx, 2009: 118).

Sınıf yalnızca farklılık ve ayrılığın, aslında bireyin varoluş biçimini oluşturdukları anlamına gelmekte; bireyin yaşama-davranma biçimi, onu toplumun bir üyesi, bir işlevi durumuna getirecek yerde, toplumun bir ayrıksılığı durumuna getirmekte ve onun ayrıcalığını oluşturmaktadır. "Toplumun işlevi olacak yerde, bireye verilen işlev daha çok kendi için bir toplum" durumuna gelmektedir (Marx, 2009: 119). Toplumun kendi içindeki gruplar, devingen ve akışkan bir biçimde farklılaşmakta ve özgür istenç topluma yön veren ilkeyi oluşturmaktadır. Üstün ölçütleri para ve eğitim olarak gerçekleşmektedir (Marx, 2009: 118).

Hükümet gücü üyelerinin sınıf olmasının ise tek belirleyici niteliği mülkiyet yokluğu ve dolayımsız emek olmakta; somut emek sınıfı ise bir burjuva-sivil toplum

sınıfından çok, bu toplum gruplarının üzerine dayandıkları ve devindikleri zemini oluşturmaktadır (Marx, 2009: 118).

"Hekim artık burjuva-sivil toplumda özel bir sınıf oluşturmuyor. Tüccarlar farklı sınıfların üyesi olabiliyorlar ve farklı toplumsal konumlarda bulunabiliyorlar. Tıpkı siyasal toplumdan ayrıldığı gibi, burjuva-sivil toplum kendi içinde de sınıf ile toplumsal konumu, ikisi arasında var olabilen bütün ilişkilere rağmen, birbirinden ayrılıyor. Sivil durumun ilkesini yararlanama ya da yararlanma yeteneği oluşturuyor. Siyasal görevinde burjuva sivil toplum üyesi, özel yaşamındaki kendi gerçek konumundan kopuyor. Ancak siyasal alanda burjuva sivil toplum üyesi kendisini insan olarak değerlendirebiliyor. Bir başka deyişle insanal bir varlık olma yeteneği, ona devletin üyesi olmak toplumsal varlık olmak yeteneği olarak görülüyor. Çünkü burjuva sivil toplumundaki bütün öteki belirlenimleri, insan için, birey için özsel-olmayan belirlenimler olarak, dış belirlenimler olarak görünüyor. Gerçi bu belirlenimler onun bütün içindeki varoluşu için yani bu bütünle bir bağ olarak, zorunlu belirlenimleri" oluşturmaktadır (Marx, 2009: 119).

Şu ana kadar ki Marks'ın tahlil ederek ifade ettiği Hegel'in sınıf ilişkileri yaklaşımından, Marks'ın ele alış biçimini ve satır aralarındaki kimi önemli ifadeleri de dikkate alarak bu eserindeki sınıf perspektifine dair kimi çıkarımlarda bulunulabilir. İlk olarak, ifadelerinden Marks'ın sınıfı ve sınıfı oluşturan bireyleri hem ilişkileri bağlamında hem de kendi içsel ilişkileri bağlamında bir "bütün" olarak ele aldığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak Marks yine açıkça bir kesinlikle sınıfları ve sınıfları oluşturan insanları bağımsız varlıklar olarak ve bireysel özleri itibariyle değil toplumsal varlıklar olarak ele almaktadır.

Üçüncü olarak toplumsal ve bürokratik örgütlenme biçimlerinin bireyi ve sınıfı dışlayan ve bu örgütlenmelerin devletle kurulan ilişkilerinde etkisiz ve belirlenim içermeyen içeriklerine itirazda bulunmaktadır. Eleştirel bir dille gerçekleşen bu belirlenimsizliğin kategorik olarak reddedildiği açığa çıkmaktadır.

Dördüncü olarak Hegel'in sınıfsal farklılığının özde yalnızca bireyin var oluş biçimi olarak toplumdan ayrıksılığını ifade ettiğini belirtmiştir. İfadenin eleştirel bir

biçimde kuruluşundan Marks'ın içsel olarak bu farklılığın bireysel olarak değil sınıfsal olarak kurulmasına ilişkin bir yaklaşımı içerdiği anlaşılabilmektedir. Devamında bireyin bu varoluşunun, yaşam biçiminin onun aslında toplumsal işlevini ve özünü oluşturduğu bu açıdan da toplumdan ayrıksılaşması bir yana toplumsallığının varlık sebebi olduğunu ifade etmekte; Hegel'in toplumun olması gereken bir işlevi bireye vererek ilişkileri tersine çevirdiğini belirtirken bu durumun "kendi için toplum" gibi bir anlayış ürettiğini vurgulayarak eleştirmektedir. Eleştirinin kendi içyapısından ilişkinin tersinden kurulması gerekliliğini ve bunun sonucunda da *toplum için bireye* yani toplumsal varlığı için bireysel varoluşunu gerçekleştirme ediminin göz önüne alınması gerekliliğine işaret ettiği açığa çıkmaktadır. Yukarıdaki diğer çıkarsamalarla birlikte düşündüğümüzde Marks'ın sınıf temelinin esasını oluşturan; bireyin sınıfsal konumunun onun toplumsal varlığını teşkil ettiğine ve bu toplumsal varlığının da bireysel varoluşunu gerçekleştirebilmek için sınıfsal bir varoluşa ve sınıfsal varoluşunu üretebilmek için sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirebilmek adına da sınıf mücadelesinin zorunluluğuna ulaşılabilmektedir. Bu çıkarsamanın "zorlama" olduğu, Marks'ın metindeki diğer ifadelerinden ve aşağıda birazdan göreceğimiz vurgularından başka bir anlamın ve aslında başka bir çıkarsamanın olduğu iddia edilebilir ve de edilmektedir. Ancak aşağıda göreceğimiz üzere diğer ifadelerin de bu sonucu dışlamadığı açığa çıkmaktadır. Üstelik Marks'ın sonraki eserlerindeki açık vurgusu argümanı daha da güçlendirmektedir.

Beşinci olarak olgunlaşması daha geç bir süreci bulacak olan Marks'ın kapitalizmin içyapı tahlilinin ana eksenini oluşturan "sermaye" kavramı ve bu kavramın yüklendiği anlam itibariyle özünü kuran mantık henüz açık olarak ortaya çıkmamış biçimde ve bir "arayış" olarak yine bu metnin içerisinde ileride demlenmek üzere bulunmaktadır. Marks'ın "devletin karşısında özel alan olarak ele alınan burjuva-sivil toplumda sınıf farklılıkları artık burada özerk topluluklar olarak bir gereksinim ve emek farklılığı oluşturmamaktadır" ifadesi açık olarak eleştirel bir nitelik taşımaktadır. Fakat sonrasında ek açıklamanın gerçekleşmemiş olması eleştirinin niteliğinin örtük kalmasına neden olmuş ve ancak çıkarsama yapılarak bir sonuca ulaşmayı mümkün kılmıştır. Metnin bütününden anlaşıldığına göre ve aşağıda açık ifadelerle göstereceğimiz üzere ilk itiraz sivil toplumun devletin

karşısında yer almasına değil özel alan olarak yer almasına yöneliktir. Ancak asıl önemli itirazı sınıf farklılıklarının *özerk topluluklar* olarak bir *gereksinim* ve *emek farklılığı* oluşturmaması oluşturmaktadır. Tersten gidecek olursak emek farklılığı vurgusunun yanı sıra sınıf farklılığının özerk topluluklar açısından bir gereksinim olmamasının eleştirisi gerçekleşmektedir. Emek farklılığı meselesini yukarıda ifade edilen sınıf tartışmasına dair argümanlarda yatan başka bir "sorun" ekseninde alt paragraflarda ele almak üzere şimdilik bir kenara bırakacak olursak sınıf farklılığının özerk topluluklar açısından bir gereksinim olmaması eleştirisiyle ne kastedilmektedir? Öyle ki bu cümlenin arkasında yatan; sınıf farklılığının özerk topluluklar açısından varoluşsal gerçekleşmelerinin altında, sistemin veya metindeki ifadeye uygun olarak burjuva sivil-toplum alanın nesnel, kendi iç dinamiğinde yatan "özsel" bir nedenle bağıtlandığı yaklaşımının içkin olmasıdır. Farklı sınıfların varlığı ve kendi çıkarlarını varoluşsal olarak gerçekleştirme ihtiyaçları özerk toplulukları bir araya getiren ve ilişkilerini belirleyen ise şayet; ya içkin olarak "para, mülkiyet, toplumsal konum vb." bir niceliğin ya da sınıfsal varoluşa dair daha içkin bir *şeyin* belirlenimi gerekmektedir. Eğer şayet "para, mülkiyet, toplumsal konum vb." kaynaklı olarak düşünülmüş olsaydı "özerk topluluklar *olarak* bir gereksinim" yerine "özerk topluluklar *için* bir gereksinim" olarak ifade edilmesi daha uygun olacağından bundan daha ziyade toplumsal ilişkileri birbirine de bağlayan daha içsel bir neden, bir şeyin, ifade edilenin arka planında düşünüldüğü açığa çıkmaktadır. Bu şey ise ileride "sermaye" mantığında açığa çıkan şeydir. Metnin derinliklerinde yer alan bu fikrin o an için Marks'ta ne derecede bir somutluğa veya çözümlemeye kavuştuğu; ham halde mi yoksa belirli bir niteliğe sahip olarak mı, bilinçli bir farkındalık mı yoksa bir önsezi mi olduğu ise ek ifadeler olmaksızın anlaşılamayacağından ve konuya ilişkin metinde ne bir tartışma yürütülmüş ne de ilişkili, benzer veya ek ifadelere yer verilmiş olduğundan fikrin gelişkinliğe dair akıl yürütmenin kendisi spekülatif kalacaktır. Önemli olan, böyle bir fikrin kaynaklarının ve köklerinin daha henüz felsefesini ve kuramını şekillendirmediği; felsefi kopuşun gerçekleşme aşamasında olduğu ilk çalışmalarında varlığıdır. Eğer öyleyse bu durum ilk çalışmalarından itibaren Marksist kuramın temel ana argümanlarının Marks'ta içkin bir değer taşıdığı ve kuramının "felsefesini" oluşturduğu fikrine kaynak teşkil etmektedir. Bu neden önemlidir; çünkü bu, devlet yaklaşımının oluşumunda "öz" çıkış noktalarını ve "özsel" nesnel kategorilerin oluşum kaynaklarını gösterdiği kadar

aynı zamanda Marks'ın toplum kuramının özünde ayrılamaz ana hatları ve Marksist toplum kuramının dayanmak zorunda olduğu değişemez eksen ve çerçevenin sınır ve kaynaklıklarını da belirlemektedir.

Yukarıda ifade edilen tartışmanın, sınıfa dair içerilen anlamının eksiksiz anlaşılabilmesi için Marks'ın ele alışı noktasında çözümlenmesinin gerekli olduğu "sorun"lara gelinecek olursa, burada birbiriyle bağlantılı olarak açıklanması gereken iki (yukarıda burada tartışmak üzere ertelediğimiz konu da bu iki ifadeyle bağlantılıdır) önemli ifade vardır. İlk olarak metinde "devletin üyesi olarak yurttaş ile burjuva-sivil toplumun üyesi olarak *burjuva"* ve "bireyin *burjuva* olarak" ifadeleriyle belirtilen durumla ne kastedildiğini açıklamak gerekmektedir. Açıktır ki bu ifadelerle bütün bir burjuva-sivil toplum alanında yaşayan bireylerin burjuva olarak tanımlandığı görülmektedir. Burada içerilen anlamıyla devlete karşı bütün bir burjuva toplumun karşıtlığı tek bir ifadeye yüklenilerek gerçekleşmiştir. Bu açıdan Wood'un Marks'ın başka bir eserine atıfla yaptığı değerlendirmelerinin bu metin için de biraz başkalaşarak fazlasıyla geçerli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Wood'un çalışmasında ifade ettiklerini biraz değiştirerek bu esere yönelik gerçekleştirmek ufuk açıcı olacaktır.

Bu eserde burjuva-sivil toplum üyeleri sadece kapitalist işverenler ve onlara "karşı koyan ücretliler değil, imtiyazlı olana karşı imtiyazlı olmayan, aristokrasiye karşı halk, monarşiye karşı ulus" içeriğiyle üretilmiştir (Wood, 2007: 234). Henüz burjuvazinin sınıfsal olarak bir sınıf bütünlüğü oluşturmadığı ve işçi sınıfı için de aynı şeyin gerçekliğinin ön kabulü, devlete karşı bastırılan bu alanın bütününde burjuva siyasallığının üretildiği alan olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Üstelik tarihsel ilerlemenin ön koşulunun henüz sınıflar olarak billurlaşmamış bu alanın özgürleşmesine bağlı olduğu gibi içkin bir anlama da sahiptir. Bu tahlilin ortaya çıkmasında hiç kuşkusuz Marks'ın özelinde Alman toplumunu veri olarak almasının yeri vardır. Ama eğer "örneğin kapitalist sistem için İngiltere'yi model alsaydı, bu ülke burjuvazi(si)… proletaryanın kariyerini devrimci bir güç olarak olarak" yarattığı için ilham kaynağı olamayacaktır (Wood, 2007: 235). Bu eserin öyküsünü burjuva-sivil toplum alanını gelişiminin bu safhasında gerici bir güç tarafından bastırılması ve özgürleşmesinin devrimci olduğu ancak özgürleşememesinin de tam burjuva-sivil toplum alanının kendi özgün dinamikleriyle ilişkili olması oluşturmaktadır.

Diğer yandan bu tespitin temelinde burjuva portresinin anti aristokrat ve liberal olarak tanımlanması da yatmaktadır. Yani Marks'ın burjuvazi-sivil toplum modeli asıl olarak gerçekten yönetici "kapitalistleri" içermemiştir (Wood, 2007: 236). Bu açıdan bu sınıf proletaryayı siyaset sahnesine çıkaracak olan politik bir nitelik de taşımamıştır. Politik gerçeklik ile ekonomik gelişme arasında uzlaşmaz bir bağ varsayılmıştır. Politik gerçeklikte "modern temsili devletin" feodal hiyerarşiye ve aristokratik ayrıcalığa teslim olduğu kabul edilmiştir. Aslında daha sonra aşağıda göreceğimiz üzere burjuva-sivil toplum alanı "demokrasi" dediğimiz şeyin tam karşılığını ifade etmiştir. Burjuvazinin sınıf egemenliği politik haklara imtiyazlı erişimi ya da proleter öznelerle arasında net ve yasal olarak tanımlanmış bölünmeyi imkânlı kılmamıştır. Bu politik gelişme aynı zamanda oldukça belirsizdir. Bu belirsizlik burjuva-sivil toplumun "demokrasi" alanında zenginliğin politik güce imtiyazlı erişim demek olduğu ya da devletin genel olarak bu sınıfların çıkarları doğrultusunda harekete geçtiği gerçeğinin ötesine geçmiştir (Wood, 2007: 238).

Burjuva- sivil toplumu demokrasisinin çelişkileri bu alanın kendi derinliklerinde yer almıştır. Bu anlayışa göre demokratik alanda zenginler diğerlerinin emeğini özel siyasal hak araçlarıyla değil özel mülkiyet araçlarıyla idare etmektedirler. Bunun ise iki anlamı olmuştur. Birincisi; devletin burjuva-sivil toplumu karşısında yer alarak burjuva- sivil toplum alanında yarattığı demokrasinin bu "eşitlik" anlayışı, ekonomik alana müdahale etmeyerek, ekonomik eşitsizliği yıkmayan fakat ayrı bir siyasal alanda sınırlayan yapı olarak ele alınmıştır (Wood, 2007: 239). İkincisi, buna bağlı olarak burjuva-sivil toplum alanında "demokratik" bir biçimde gerçekleşen bu biçimce eşitlik anlayışının yarattığı eşitsizlik, sınıflar olarak "piyasa" zorunluluğu altında özne olarak varlıklarını gerçekleştiren kendi içsel dinamiğiyle değerlendirilmiştir. Yukarıda "sermaye" vurgusu ile belirttiğimiz Marks'ın farkındalığı da işte tam bu ikili anlayışın farkındalığı ile tahlilin kendi içyapısı sonucu ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm, demokratik olmayan devlet yapısının karşısında "demokrasi" ile kendiliğinden yönetilen bir sivil toplum alanı yaratmış ancak bu aynı zamanda kendi iç sorun ve çelişkisi haline gelerek diğer taraftan da bu demokratik alanda dahi geniş bir alanın demokrasiye erişiminin koşullarını da ortadan kaldırmıştır (Wood, 2007: 239). Marks'ın bu eserinin özgül tahlilinin özünü de diğer çalışmaları göz önüne

alınarak değerlendirilmeye çalışıldığında farklı bir yöntemsel giriş ve tartışma disiplini gerçekleştirmesinden kaynaklı; esasında anlaşılması ve kavranmasında güçlük çekilen bu diyalektik yaklaşımı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda tüm bu anlatılanlardan "burjuva" kavramının özüne dair başka bir gerçeklik ortaya çıkmaktadır. Marks "burjuva" ile "kapitalist egemen yönetici sınıf" arasında bir ayrım gerçekleştirmekte, diğer eserlerinin tersine bu ikisinin tarihsel anlam ve gerçekliğini "ilerleme fikri"nin ışığı altında farklı hikâyeler olarak kavramakta ve açıklamaktadır. Bu, Marks'ın analizinin, kapitalist toplumun doğasına dair biraz daha keskin anlayışa ulaşmadan gerçekleştirdiği; olgunluk döneminde kapitalizmin kendi içsel dinamiklerinin analizini daha etraflıca incelemeden; öncesinde toplumsal sorunun özüne indiği ve sorunun "özü" ile çözümünün- kurtuluşunun ilk keşfedildiği momenttir. Bu açıdan hem tarihsel bir önemi hem de toplum kuramının şekillenmesi ve toplum kuramının özünü oluşturan "sorun" bağlamının ilk oluşum kertesi olmasıyla bu eser göz ardı edilmiş olmasının aksine çok önemli bir rol oynamaktadır.

Marks'ın ele alışına dair ikinci "soruna" gelirsek bu sorun bağlamının da ele alınmadan önce ön bir açıklaması gerekmektedir. Yine Wood'un bir başka eseri olan "Kapitalizm Demokrasiye Karşı" metninde vurguladığı üzere sınıfın kuramsal olarak ele alınışında iki biçim karşımıza çıkmaktadır. Birinci yaklaşım; "sınıfı hiyerarşik yapıda iktisadi kriterlere, piyasa fırsatlarına, mesleğe göre ayrıştırılan bir katmanlandırma olarak ele alır". İkincisi ise en genel ifade ile sınıfı, "sömürücüler ile üreticiler arasındaki toplumsal tarihsel bir ilişki olarak ele alır" (Wood, 2003b: 95). İlk kavrayış daha yaygın bir biçim olmaktayken ikinci kavrayış Marksizme özgüdür. Ancak ilk biçimin kendisi de örneğin; "üretim araçlarına ilişkin bir ilişki" olarak, geleneksel katmanlandırma yaklaşımının "gelire göre ayrıştırmasından" çok farklı olmayan bir biçimde çeşitli Marksist yaklaşımlara içkin bir özellik haline gelebilmiştir (Wood, 2003b: 95). Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz kimi etkili Marksist yaklaşımların tesiri olduğu kadar birazdan aşağıda açıklayacağımız Marks'ın yeni bir sınıf kavrayışını geliştirip oturtmasına kadar olan dönemde eserlerinde dolaylı veya doğrudan olarak bu yaklaşımın sinmiş olmasının da etkisi olmuştur. Kuşkusuz bu eserlerden biri de şu anda ele aldığımız Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'dir.

Bu Marksist yaklaşımlardan "Akılcı Seçim Marksizmi" başlığı altında gerçekleştirilen yaklaşım; Marks'ın yukarıda ele aldığımız eserinin bu sorun başlığındaki unsurlarının açıklanması açısından, gösterdiği yönelimle iyi bir örneklem oluşturmaktadır. Burada, katmanlandırma yaklaşımlarında olduğu gibi mülk sahipleri ile üreticiler arasındaki doğrudan toplumsal ilişkiler değil görece avantaj veya *eşitsizlik* (vurgu yazara ait) temel ilke edinilmiş; yapısal ilişkide farklı yerlerde konumlanan insanlar arasında dolaylı karşılaştırma ilkeleri kurulmuştur (Wood, 2003b: 95-96). Bu yaklaşımın yalnızca ilişkileri toplumsal olarak almamakla kalmayıp yapısal ilişki içerisinde de sınıfsal konumları değil sınıfın üyelerini oluşturan insanların konumlarını ele aldığını vurgulamak gerekir.

Marks'ın yukarıda ifade ettiğimiz ikinci sorun bağlamındaki açıklamasına gelecek olursak; Marks'ın "Hekim artık burjuva-sivil toplumda özel bir sınıf oluşturmuyor… Siyasal görevinde burjuva sivil toplum üyesi, özel yaşamındaki kendi gerçek konumundan kopuyor. Ancak siyasal alanda burjuva sivil toplum üyesi kendisini insan olarak değerlendirebiliyor. Bir başka deyişle insanal bir varlık olma yeteneği, ona devletin üyesi olmak toplumsal varlık olmak yeteneği olarak görülüyor. Çünkü burjuva sivil toplumundaki bütün öteki belirlenimleri, insan için, birey için özsel-olmayan belirlenimler olarak, dış belirlenimler olarak görünüyor" açıklaması, yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz konuyla ilişki olarak açılımlanması gereken birçok unsur barındırmaktadır. İlk olarak açıktır ki Marks Hegel'in "hekimleri" toplumda özel bir sınıf olarak ele almamasına karşı çıkmaktadır. Öyleyse hekimler Marks'ın anlayışında toplumsal bir sınıf olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak burjuva-siyasal toplumun üyelerinin siyasal görevleri olduğu ve bu görevlerin sivil toplum alanındaki konumlarıyla ilişkili olduğu anlayışının Marks'ta içkin olduğu görülmektedir. Üçüncü olarak yalnızca devlet üyesi olarak değil burjuva-sivil toplum alanında insanal bir varlık olma yeteneği toplumsal varlık olma süreciyle birlikte değerlendirilmektedir. Ve son olarak da burjuva sivil toplum alanındaki belirlenimlerin dışsal olarak ve birey için özsel olmayan belirlenimler olarak ele alınmasına itirazının olduğu görülmektedir.

Bu ifadelerin bütününden ise belirli sonuçlar türetmek mümkündür. Birincisi Marks yukarıda "Akılcı Seçim Marksistleri" altında bir yaklaşım olarak örneklediğimiz durumla paralel bir yaklaşımın içerisindedir; daha da doğrusu sınıfa

dair geleneksel yaklaşımı içeren katmanlandırma yaklaşımının gelire göre ayrıştırmayı içeren, mesleğe göre ayrıştıran iktisadi yaklaşımını veri olarak almaktadır. İkincisi yine bununla bağlantılı bir biçimde bu toplumsal konumlarının burjuva siyasal görevlerinin varoluşunu oluşturduğu; bu varoluşun Akılcı Seçim Marksistleri gibi mülk sahipleri ile üreticiler arasındaki doğrudan toplumsal ilişkiler olarak değil görece eşitsiz mülkiyet ilişkilerinden kaynaklandığını dolaylı karşılaştırma ilişkisi kurarak gerçekleştirdiğini ve siyasal görevlerinin de "politik" değil iktisadi olduğunu düşünmektedir. Bu demek oluyor ki yukarıda daha önce bir iddia olarak ifade ettiğimiz "sınıflar mücadelesi" farkındalığı henüz Marks'ta "politik" bir içerikte değil iktisadi bir zorunluluk olarak varoluşsal bir anlamda içerilmektedir. Ve üçüncü olarak da burjuva-sivil toplum alanındaki ilişkilerin devlet tarafından dışsal olarak belirlenmiş bir içeriğe sahip olamayacağı, sivil toplum alanın bireyin ve birey toplumsal olduğu ölçüde sınıfa içkin olduğu için sınıfın özsel belirlenim alanını oluşturduğu yaklaşımının Marks'a içrek olduğu görülmektedir. Bu son özellik devlet- sivil toplum karşıtlığı içerisinde ele alındığında ve devletin burjuva-sivil toplumu baskılayan özelliği düşünüldüğünde doğal çıktı olarak devletin bireysel ve buradaki anlamıyla sınıfsal olarak varoluşu kısıtlayan bir içeriğe sahip olduğunu içermektedir. Toplumsal alanın kendisinin "devlet" gibi sınırlayıcı bir baskı aygıtı olmaksızın bireysel varoluşun en özsel anlamıyla gerçekleşeceği alan olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Son olarak bu konuda yukarıda ele alınması ertelenen "devletin karşısında özel alan olarak ele alınan burjuva-sivil toplumda sınıf farklılıkları artık burada özerk topluluklar olarak bir gereksinim ve emek farklılığı oluşturmamaktadır" ifadesindeki *emek farklılığı* ile kastedilenin artık ne olduğunu açıklanabilmektedir. Sınıf ilişkilerinin kendisi ve sınıflar sivil toplum alanında henüz "politik güçler" olarak ayrımlandırılmamış bir bütün olarak ve "iktisadi güçler" niteliğinde ele alındığı için devlette oluşan hükümet üyeleri sınıfının yönetici politik gücüne karşıt olarak bu alanın bütünü emek alanı ve aralarındaki farkındalıklar *emek farklılığı* olarak ele alınmıştır. Diğer taraftan burjuva- sivil toplum alanının *iktisadi sınıflar* olarak bölünmüşlüğünün yanında başka bir sonuç daha çıkmaktadır ki hükümet üyelerinin oluşturduğu katman ile bütün bir burjuva-sivil toplum alanının kendisi iki karşıt sınıf olarak *politik sınıflar* kategorisinde ele alınmaktadır. Bu durum göstermektedir ki

Marks'ın bu metinde birbirinden ayrılmış ikili bir "sınıfsal mücadele" anlayışı vardır. Üstelik bu kategoriler birbirinden bağımsız bir biçimde kurulmuş durumdadır. Hükümet üyeleri katmanı iktisadi olandan çok "politik" niteliğiyle bir *sınıf* durumuna indirgenmiş, sivil toplum alanı ise kendi içerisinde iktisadi olarak sınıflar meydana getirirken bütününde kendisi politik bir sınıfı oluşturmaktadır. Marks'ın "aynı zamanda sivil toplum sınıfları da dönüşüyor; çünkü sivil toplum, siyasal toplumdan ayrılması sonucu, başkası durumuna geliyor. Sözcüğün ortaçağ anlamıyla devlet, varlığını ancak sivil konum ile siyasal konumunun dolayımsız olarak özdeş oldukları bürokrasinin içinde sürdürebiliyor" ifadesiyle bu anlayış daha açık bir biçimde de ortaya çıkmaktadır (Marx, 2009: 117).

Bu anlayışın sonucu burası ile bağlantılı ve Marks'ın fikirlerindeki gelişimi aydınlatacak iki sonuca daha uç vermektedir:

Birincisi; öyleyse sivil toplum alanının kendisi iktisadi bir alan, devletin kendi iç mekanizması ise politik alandır. Marks bu durumu yine bu metinde "siyasal güçlerle donanmış bulunan sınıflar tarihsel bir gelişmeyle toplumsal sınıflar durumuna dönüşüyorlar, öyle ki halkın çeşitli üyeleri siyasal dünyalarının göğünde eşit ve toplumun topraksal gerçekliğinde eşitsiz oluyorlar" şeklinde de ifade etmiştir (Marx, 2009: 117). Bireyin ve sınıfların özsel olarak varoluşu sivil toplum alanında gerçekleşiyorsa şayet bu alanı baskılayan devlet ve devleti oluşturan politik sınıf asalak bir biçimde zor aygıtını oluşturmaktadır. Buna karşılık sivil toplum bütününde "devrimci" bir sınıf rolünün *taşıyıcısıdır*. Ancak kapitalist oluşumun kendi iç dinamikleri devrimci sınıfın atılımını engellemekte ve bu iki alanın birbirinden ayrılığını ortaya çıkarırken köhne sınıfın yönetim niteliğini korumuştur. Yani aslında sistem bütününde yeni bir toplumsal yapı ve buna uygun olarak bir sivil toplum alanı yaratırken devlet "ekonomi dışı zor aygıtı" niteliğini sürdürmektedir. Marks bu durumu "toplumun güncel durumu sivil toplumun eski durumundan yalnızca şu olgudan dolayı farklı görünüyor ki birey artık eskiden olduğu gibi topluluk yönetmiyor, ama bireyin kendi sınıf içerisinde kalıp kalmayacağını bazen rastlantı, bazen emek vb. kararlaştırıyor ve sınıfın kendisi de bireyin dışında bir belirlenim durumuna geliyor, çünkü artık bireyin emeğine bağlanmıyor ve artık bireyin karşısına değişmez ve bireyle sürekli ilişkiler kuran yasalara göre örgütlenmiş nesnel bir topluluk olarak çıkmıyor" şeklinde ifade etmiştir (Marx, 2009: 118). Diğer bir

ifadesinde de "ortaçağda genel olarak sivil toplumun sınıfları ile sözcüğün siyasal anlamındaki sınıflar özdeş sınıflardı, çünkü sivil toplum siyasal toplumdu, çünkü sivil toplumun organik ilkesi devletin ilkesiydi" diyerek yaşanılan çağda değişimin sivil topluma yansımasının niteliksel değişimini de vurgulamayı ihmal etmemiştir (Marx, 2009: 107). Bu anlamıyla (Marks'ın daha sonra kavramsallaştıracağı) üst yapının yapıya sürekli bir biçimde müdahalesi vardır; diğer taraftan ise yapı varoluşsal olarak üst yapıyı belirlemesi gerekirken yapı üst yapıyı belirleyememektedir. Ve Marks bu durumu kendisinin özsel olarak yeni sistemin içkin bir özelliği olarak nitelendirmektedir: "Siyasal sınıfların sivil sınıflar durumuna gerçek anlamıyla dönüşümü, mutlak krallıkta gerçekleşiyor. Bürokrasi, devletteki devlet farklılıklarına karşı birlik düşüncesine değer kazandırıyor. Ama sınıfların toplumsal farklılığı, mutlak hükümet gücü bürokrasinin içinde ve bu bürokrasinin yanında hala siyasal bir farklılık olarak kalıyor. Ancak Fransız devrimi siyasal sınıfların toplumsal sınıflar durumuna dönüşümünü tamamlıyor ve sivil toplum sınıflarının farklılıklarını özel yaşam değin ve siyasal yaşamda önem taşımayan basit toplumsal farklılıklar durumuna indirgiyor. Siyasal yaşam ile burjuva-sivil toplum arasındaki bu biçimde tamamlanıyor" (Marx, 2009: 117).

Aslında bütün bu metnin felsefesini, Marks'ın eleştirilerini ve yaklaşımını bu yukarıda formüle edilen biçim oluşturmaktadır. Ancak tam da burada, Marks'ın kendisinde; bu metinde çözemediği ve bir sorun olarak ortada kalan kendisinin de fark ettiği bir sorunsal vardır. Devlet özsel bir niteliğe mi sahiptir? Marks açık bir biçimde "…bu durum aslında burjuva-toplum olmadan siyasal devlet de olamaz anlamına gelirken hegel bu ilişkiyi tersine çevirerek…" (Marx, 2009: 17) ifadeleriyle daha metnin başında bu sorunun cevabını olumsuz olarak vermiştir ve zaten Marks'ın Hegel felsefesinin eleştirisinin özünü de bu sorunun Hegel tarafından olumlu şekilde yanıtlanması oluşturmaktadır. O zaman esasında sorunun "devlet teorik olarak özsel bir şey değilse neden sivil toplum alanı tarafından belirlenememektedir?" şeklinde sorulması gerekmektedir. Marks'ın yukarıda tartışılan Hegelci felsefenin eleştirisine dair ikinci metni de esasında bu metinde içinden "doğal olarak" çıkamadığı tam da bu soruna bir yanıt olarak üretilmiştir. Marks Almanya'da o an ki konjonktürel durumun kendisinden bir genellemeye varmıştır; oysaki "üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli

toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur" (Marx, 1979a: 25) . Ancak bu başka bir gerçekliği de ortaya çıkarmaktadır; konjonktürel olarak üst yapının yapıyı baskıladığının veya "yüksek derecede" belirleniminin gerçekleştiğinin ifadesidir. Bu durum sonrasında Marks'ı hem devletin tarihsel kökenlerini daha derinden değerlendirmeye itmiş hem de aynı zamanda Marks'ın siyasal değerlendirmelerinde devletin daha incelikli bir değerlendirme konusu edinmesine yol açmıştır.

İkinci olarak ise hükümet üyeleri katmanı yani sivil toplum için bir baskı unsuru olarak "politik" niteliğiyle bir *sınıf* oluşturan asalak yönetici sınıf, eğer kendi içerisinde bütününde tek bir "politik" sınıf oluşturan burjuva-sivil topluma karşıt olarak beliriyorsa ve bu yeni ilişkilerin yeşerdiği burjuva- sivil toplumu engelleyen "gerici" bir nitelik oluşturuyorsa; burjuva sivil-toplum sınıfının bu gerici ilişkileri sonlandıracak devrimci bir güç olarak değerlendirilmesi kısa bir akıl yürütmenin doğrudan çıktısı olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu sivil-toplum alanının belirleyici ögesini bir *burjuva* olarak birey oluşturuyorsa *emek farklıkları* içerisinde devrimci öge olarak burjuvazi bir sınıf olarak ortaya çıkmakta, proletarya ise bağımlı bir ilişki niteliği taşımaktadır. Keza Marks'ın sonraki eserlerinde önemli bir süre burjuvazinin ilerici bir nitelikle ele alınmasının arkasında da bu yaklaşımın kendisi durmaktadır.

Bir önceki pasaj daha dikkatli okunduğunda ifade etmediğimiz üçüncü bir "sorun" daha vardır. Bu sorun ise tartışmayı başka bir boyuta taşımaktadır. Pasaja dair ilk tahlilimizde "devlet teorik olarak özsel bir şey değilse neden sivil toplum alanı tarafından belirlenememektedir?" sorusuna verilemeyen cevabın temelleri de burada yatmaktadır. Marks bürokrasinin işlevini tanımlarken "*devletteki devlet farklılıklarına* karşı birlik" ifadesiyle aslında bir devlet içerisinde başka devletlerin varoluşunu açıkça ifade etmektedir. Peki Marks'ın kastı nedir? Sorunun cevabının kolayca, pasaj bağlamı içerisinde sivil toplum alanı ile devlet arasındaki ifadenin vurgulu bir biçimde belirtilmesi olduğu iddia edilebilecektir. Üstelik bu pasajın tahliline dair yukarıda değindiğimiz ilk paragraf bu anlamıyla destek de sunmaktadır. Ancak hem Marks'ın metinde sürdürdüğü tartışmada kavramlar noktasında titizliği hem devlet noktasında başka ifadeleri; içeriğin başka bir anlamda üretildiğine dair ciddi kanıtlar sunmaktadır. Bu konunun birazdan aşağıda daha detaylı ve başka

uzanımlarıyla ele alınmak üzere birkaç noktanın daha aydınlatılmasına kadar yalnızca not edilmesi bu aşamada yeterli olacaktır.

Şu ana kadar yürütülen tartışma ile "sınıf" ilişkilerinin, Marks'ta nasıl ele alınmış olduğu metin özelinde gösterilmiştir. Bu kısmın Marksist kuramın ana ilkelerine sadık bir biçimde en başta ifade edilmesi metnin geri kalanının da doğru anlaşılabilmesi için önem arz etmiştir. Metinde Marks'ın Hegel'in yöntemine sadık kalarak sonlara doğru gerçekleştirdiği bu tartışmayı en başta ele almak ve çözümlemek, metindeki diğer konuların da Marks'ın yöntemine uygun olarak anlaşılır hale gelmesinde kolaylık sağlayacaktır. Şimdi artık devlet tartışmaları açısından önemli sonuçlar doğuran bir başka konuya; "özne" sorununa, metinde yaklaşımın nasıl gerçekleştiğini Marks'ın yukarıda çözümlenen "sınıf ilişkileri"ni de göz önüne alarak uzanmak gerekmektedir.

1.1.4. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Özne Sorunu ve Devlet Tartışmaları

Marks'ın şu ifadeleri kaldığımız nokta ile bağı hemen kendiliğinden tesis etmekte, bizi kaldığımız yere kolayca geri götürmektedir: "(Hegel'de) kendi içinde idea öznedir, siyasal düşünüş ve siyasal ana yapı da yüklem. Açıkça söylemek gerekirse siyasal düşünüş devletin öznel tözüdür, siyasal ana yapı da onun nesnel tözüdür. Öyleyse burjuva sivil toplumun devlete mantıksal dönüşümü yalnızca bir görünüştür" (Marx, 2009: 19).

Ancak gelinen yer itibariyle, bir anda "bambaşka" bir tartışmanın çok farklı bir eşiğinde bulunulmaktadır. Az önce yukarıda çözümlenerek yer verilen çok somut bir tartışmadan soyut felsefe gibi görünen bir alana doğru gerçekleşen yönelimimiz dolayısıyla açıklamaya girişmeden önce doğrudan dâhil olunacak tartışmanın biraz izinin sürülmesi gerekmektedir.

"… Tin zorunluluğa indirgenemez, o onların düşünceliklerdir. Bu açıdan sahi bir gerçekliğe sahiptir" (Marx, 2009: 20). Hegel'de ise tin tözselliğin son eylemi olarak görünmektedir. Marks'a göre Hegel eğer gerçek tinden hareket etseydi genel

amaç onun içeriği olarak; çeşitli güçler onun gerçekleşme biçimi, gerçek veya özdeksel varoluşunu olumlama biçimi olarak görünürdü. Bu varoluş da kendi amaçlılığının doğası tarafından belirlenirdi. Ancak ideadan ya da öz olarak tözden hareket edildiği ve özne olarak düşünüldüğü için gerçek özne yalnızca yüklemin son yüklemi olarak görülmektedir (Marx, 2009: 28). Hegel her yerde ideayı siyasal düşünüş ve özne; gerçek anlamıyla özneyi de yüklem durumuna getirmiştir. Ama gelişme her zaman yüklemden yana gerçekleşmiştir (Marx, 2009: 20). Çünkü yüklemlerin gerçekçiliği özneyi oluşturmaktadır. Özne öznelliğin gerçekliğidir. Hegel yüklemleri ve nesneleri özerkleştirmekte, ama onları kendi öznelerinden özerkleştirmektedir. Bundan sonra gerçek özne sonuç olarak görünmekte, oysa gerçek özneden hareket etmek ve onun nesnelleşmesini irdelemek gerekmektedir (Marx, 2009: 37-38). İdeanın da yine buna uygun bir biçimde gerçek farklılıkların gelişmesi sonucu olarak düşünülmesi gerekmektedir (Marx, 2009: 21).

Marks'ın geniş bir kapsamda tartıştığı yukarıda yalnızca bir paragrafta alıntılanan ve referansta bulunulan Hegel felsefesine içkin söylemleri; konumuzla ilişkili ana eksen açısından belirli çıkarsamalara olanak tanımakta ve bu açıdan yeterli görünmektedir. Marks, Hegel felsefesine içkin bir tartışmayı Hegel'in epistemolojisi kapsamında gerçekleştirmekte ve bu kapsamda Hegel felsefesinin kavramlarına başka bir perspektiften başka bir içerik kazandırmaya odaklanmıştır. Hegel'in tin, töz, öz, idea gibi felsefesinde belirli anlamlar yüklü kavramların içeriklerini oluşsal bir devingenlik içerecek biçimde ayakları üzerine oturtmaya çabalamıştır. Bu anlamıyla Marks'ın yaklaşımı, daha sonra oturacak ve gelişkinlik kazanacak epistemolojisinin farklı bir kapsama bürünmüş olan öznel müdahale tarzını içermesiyle ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan Hegel idealizmine karşıt maddeci anlayışını "özne" üzerinden içerik kazandırarak "materyalist" anlayışının özne ile ilişkisinin felsefi alanda kopuş öncesi ilk güçlü örneğini sergilemesi dolayısıyla da önemsenmelidir. Açıktır ki Marks, Hegel'in özneyi felsefesinin dışsal bir ögesi ve yüklemi haline getirdiğini ancak sonuç olarak öznenin gelişiminde gerçeklik ve geçerlilik kazandığı ifade etmiştir. Bu açıdan özne probleminin Hegel felsefesinin ana kavramları olan tin, töz, idea gibi kavramların içeriğini de bozuma uğrattığını ifade edip başat kavram tinin bu anlamıyla "öze" dair bir şey ifade etmediğini özün varoluşsal bir anlam ile kavranabileceğini belirtmiştir. Varoluşsal

olarak gerçekleştirilecek amacın da onun içeriği olduğunu yani özün amacının içerikle bağlı olduğunu ve bu içeriğin ise çeşitli güçlerin mücadelesinde ifade bulup olumlandığını; varoluşsal amacın doğasının çeşitli güçlerin arasındaki içerikte "özünü" bulduğunu dile getirmiştir. Böylece "öze" dair açılımlamanın kendisi daha henüz bu aşamada soyut düzeyde dahi "sınıflar mücadelesinin" içkin anlamını içermektedir; diğer yandan ise metindeki anlam ve içeriğiyle sivil toplum- devlet ilişkisine dair de başka bir akıl yürütmeyi olanaklı hale getirmektedir. Bir taraftan içerik olarak devlet ile burjuva sivil toplum karşıtlığın oluşması aslında yeni düzenin kendi öz çelişkisini ifade ederken diğer taraftan tam da bu gerçeklik bir amacın özünü ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu amaç verili güçlerde gerçekleşmesini bulurken ortaya çıkan kendi amaçlılığının doğası tarafından da belirlenmektedir. Bu "ilginç" karşıtlığın ortaya çıkması, ilişkilerin varoluşsal olarak gerçekleştiği burjuva-sivil toplum alanı ile onun tarafından belirleniminin gerçekleşmesinin gerekliliğini oluşturan "devlet" de ifade bulmaması, Marks'ın daha sonra kendisinin de ifade ettiği üzere Almanya'ya dair bu izlenimlerinin genelleştirmesinde bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Marks'ta aslında yeni düzenin kendi ereksel doğasının bu içerikte olduğu ama diğer taraftan da burjuva-sivil toplum alanında ortaya çıkan amacın doğasının da tam tersi yönde bir ilişki yarattığının somut çıktısı olarak devlet ile burjuva-sivil toplumun iki ayrı ilişki ve karşıtlık olarak kurulması gerekliliğini üretmiştir. Bu Marks'ın bu metninin en açık çelişkisidir; çünkü bir tarafta asla felsefi akıl yürütmesinde şüphe duymadığı toplumsal alan uygun içerikte devlet yaratmak zorundadır ancak diğer tarafta ise somut olarak bu oluşmamış ve tersine bu ikisi karşıtlık oluşturacak biçimde özsel bir amaçlılık olarak ortada durmaktadır. Bunun sonucu olarak; birincisi; Marks bu karşıtlığın "suni" olduğunu erkenden fark etmiş olup daha sonra düzeltse de bu metin kapsamında dahi o son kertede nasıl görünüş almış olursa olsun sivil-toplum alanının doğasının belirleyiciliğinin olduğunu esasen içsel bir biçimde ifade etmiştir. Diğer taraftan, ikinci olarak Marks bu ana karşılık gelen karşıtlığın belirli bir dönem için kapitalizmin gelişmesine karşılık gelecek biçimde burjuvazinin ilericiliğinde ve bu temsiliyetin bu sınıftan daha öte bir temsiliyette ifade bulduğunu da içsel bir biçimde belirtmiştir. Ve bu iki sonuç, son olarak da o andaki varoluşsal "amaç" ile sonrasında gerçekleşecek tarihsel "amaç" arasında karşıtlığın oluşabileceğini de bakiye olarak bırakmıştır. Tüm bu bakiye devlet tartışmaları için önemli sonuç ve değerler oluşturmaktadır.

Marks'ın metin içerisinde ele aldığı bağlamın bütününde "özne" bizzat içeriğin ve amacın kendisidir. Özne varoluşsal bir değer bireylerin bütününden daha fazlası toplumsal ilişkilerde anlam kazanan bir ilişkidir. Marks'ın "devlet işlevleri ve devlet güçlerinin taşıyıcıları oldukları ölçüde bireylerin, özel niteliklerine göre değil ama toplumsal niteliklerine göre" ifadesiyle belirttiği değer, aslında bireylerin varoluşsal değerinin özne dışında veya "özne" olarak yalnızca taşıyıcı bir nitelik kazandığını bunun da yine toplumsal konumuyla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Marx, 2009: 35). Yalnız varoluşsal olarak değer kazanan; amaçlılık anlamıyla da *taşıyıcı* değil kurucudur. Varoluşsal olmasıyla tarihsel değil ana içkin somutluk kazanmaktadır. Ancak varoluşsal gerçeklik amaçlılık olarak ifade bulduğunda ise an tarihsel bir anlam içermektedir; ama bu anlam yine de nesnel bir tarihsellik anlayışını ifade etmemektedir. Fakat diğer taraftan varoluşsal olarak gerçekleşen amaçsallık o an için ya farklı amaçlılıklar ifade ederek tinsel bir amaçlılık olmaktan çıkmak durumundadır veya anın amaçlılığı bütününde karşıt bir biçimde bir sonraki amaçsallığın değerini oluşturarak karşıt bir amaçlılık haline gelmektedir. Gelecekte oluşacak amaçsallık ise varoluşsal olarak gerçekleşemeyeceği için tarihsel bir kategoridir. Burada açıktır ki özne ve tarih amaçlılık içerisinde karşıt iki öge halinde bulunmaktadır. Amaçlılık ya tarihsel ya varoluşsaldır; o anda karşıt amaçlılıklar olarak düşünsek dahi ya toplumsallığın nihilist bir çözümlenişi olarak bu kategoriler bir araya geliş sağlamakta ya da karşıtlık içerdiği anda da "çözülemeyecek" tarihsel bir anlam içererek tarihsellik ile öznenin varoluşsallığı karşıt hale gelmektedir. Marks'ın nihilist olmadığını genel kabul yoluyla bir kenara bırakılacak olursa, "sorunun" iç gerilimine dair başka bir sonuç üzerinde durulmalıdır. Öznenin nesnel bir tarihselci ele alış içerisinde sürekli kendini tekrardan kurduğu, bu anlamıyla varoluşsallığın tarih içerisinde dönüştüğü kadar onu dönüştürdüğü bir yaklaşıma ulaşılabilmektedir. Böylece, tarihselci yaklaşımın düz bir çizgide ilerlemediği, amaçsallık olarak motor gücünü ilerlemeden alan (sadece tarihsel değil varoluşsal olarak) bir perspektif de açığa çıkmaktadır. Marks'ın ifadelerinde görüldüğü üzere "eşyanın, doğanın, insanın bilinçsiz olarak yapmaya zorladığı şeyi insanın bilinçli olarak yapması isteniyorsa evrimin, ilerlemenin ve halkın ana yapının ilkesi durumuna gelmeleri" gerekmektedir (Marx, 2009: 85).

Varoluşsallığın o an içerik olarak da görüntüsünün "yabancılaşmış" olması, amaçsallığın da varoluşsal olarak yabancılaştığını ya da başka bir biçimde ifade edilecek olursa gerçek "tinsel" amacın bu "yabancılaşmayı" aşan bir içerikte "tarihsel" olarak anlam kazanacağını ifade etmektedir. Bu açıdan özne tarihsellikte nesnel bir kategori değil tarihsellikte müdahil bir öge olmaktadır; *taşıyıcılık* bu ögenin bir unsurunu ifade ederken süreklilik unsuru varoluşsal niteliği o andan başka anlara nesnel bir kategoride amaçsallık olarak taşımaktadır. Böylece toplum kendinde bir amaç olmasının ötesinde kendisi için de bir amaç haline gelerek devleti ile ilişkisini kendinde bir amaç olarak toplumsal bütünlükte kurarken kendisi için bir amaç olarak kurduğu vakit toplumsal karşıtlık olarak anlam kazanmaktadır.

Bu ilişkiyi daha somut olarak özgül siyasi yapılar üzerinden görmek, devlet sistemi değerlendirmesine içkin anlamı Marks özelinde incelemek de gerekmektedir. Bu açıdan metnin "demokrasi" değerlendirmeleri tahlilleri destekler niteliktedir.

1.1.5. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Devlet ve Rejim Tartışması

"Demokrasi krallığın gerçeğidir, krallık demokrasinin gerçeği değildir. Krallık kendisine karşı tutarsızlık olarak mutlaka demokrasidir, ama krallık uğrağı demokraside bir tutarsızlık değildir. Krallık kendinden başlanılarak kavranılamaz, demokrasi kavranılabilir… Tüm siyasal ana yapının bu tek değişmez noktaya göre değişmesi gerekir. Demokrasi siyasal ana yapının cinsidir. Krallık bir türdür ve kötü bir türdür. Demokrasi aynı zamanda hem içerik hem de biçimdir. Krallık ancak biçim olabilir, ama içeriği bozar" (Marx, 2009: 46). Demokrasi bütün siyasal ana yapıların özünü, yani özel bir siyasal yapı olarak toplumsallaştırılmış insanı dile getirmektedir (Marx, 2009: 47).

Yukarıdaki pasajda Marks "öze" dair bir tartışma gerçekleştirmiştir. Ancak öz ile "somut" arasında kurulan bağlar en az öze dair ifadeler kadar çıkarım yapmaya olanaklıdır. Burada Marks kesin bir açıklıkla bütün siyasal rejimlerin demokrasinin bir içeriği olarak kavrandığını ve demokrasiden uzaklaşıldığı ölçüde bir tutarsızlığın gerçekleştiğini, ancak bu tutarsızlığın öze dair olmadığı ve varoluşsal olarak

gerçekleştiğini özetlemiştir. Özden kopmanın kendisinin içerikte değişim yarattığını ama biçim olarak sürdürülebildiğini ifade etmiştir. Üstelik krallık "uğrağının" bir tutarsızlık olmadığını, ancak kendi kendine bir tutarsızlığı ifade ettiğini de belirtmiştir. Böylece öz "varoluşsal" olarak içerildiği kadar özneye içkin taşıdığı değeri de ifade etmektedir. Yani daha bu pasajda dahi ikilik iç içe geçmiş bir biçimde varlık bulmaktadır. Bir tarafta öz, bir tarafta biçim ve bu durumun "ideal" bir karşılığı kadar "somut"ta bulduğu karşılık ortaya çıkmaktadır. Kavranışın özden başlayarak mümkün olması, farklı uğraklarda nasıl gerçekleşeceğinin "öz" ile bilinemezliği, tarihsel ve andaki varoluşsal açıklamaya dair ilişkinin önemini ortaya koymaktadır.

Marks'a göre demokrasi her şeyden önce evrensel ve özelin gerçek birliğini ifade etmektedir. Örneğin krallıkta ya da cumhuriyette siyasal insan özel insanın yanında özel bir yaşam sürmektedir. Mülkiyet, sözleşme, evlilik, burjuva-sivil toplum, burada, siyasal devletin yanında özel varoluş biçimleri olarak, siyasal devletin kendisiyle örgütleyici bir biçim olarak ilişki kurduğu içerik olarak görünmektedirler; oysa gerçeklikte siyasal devlet bu içeriği belirleyen, sınırlandıran, bazen olumlayan bazen de yadsıyan içeriksiz bir anlıktan başka bir şey değildir (Marx, 2009: 47). Demokraside de siyasal devlet bu içeriğin yanında yer almakta ve ondan ayrılmaktadır; ama halkın özel varoluş biçimi olarak siyasal devlet, özel bir içerikten başka bir şey oluşturmamaktadır. Örneğin krallıkta özel bir öge, yani siyasal ana yapı, siyasal ana yapı olarak, bütün öteki özel ögeleri egemenliği altına alan ve belirleyen evrensel anlamına gelmektedir. Demokraside devlet, özel öge olarak, özelden başka bir şey oluşturmamakta ve evrensel olarak o, gerçek evrenseli oluşturmaktadır; yani öteki içerikten farklı bir belirlenmişlik göstermemektedir (Marx, 2009: 48).

Görüleceği üzere Marks'ta andaki ilişki daha da somutluğa kavuştuğunda başka bir anlam kazanmaktadır. Marks demokrasinin "öz" içeriğinin somutta ve anda "bozuk" ilişki yarattığını, demokraside devletin özel bir varoluş biçimi olarak özel bir içerik oluşturduğunu; belirli bir belirlenmişlik tarzı ürettiğini ifade etmiştir. Ancak "ideal" olanın da somut anda bulunması; toplumun kendinde bir amaç olmasının ötesinde kendisi için de bir amaç haline gelmesinin "tarihsel" olarak anda ve varoluşsal olarak gerçekleşmesini açıklamaktadır. "Tarihsel" olan ile öznenin

amaçsal karşıtlığı o andadır. Özne tarihsel niteliğiyle "nesnel" kategoriyi aşarak onu öznel olarak sürekli üretmektedir. Marks'ın toplumsal alanı "sınıflar mücadelesinin" ürünü olarak ele aldığının ve Marks'ın yaklaşım tarzının da toplumsal alana uygulanacak diyalektiğin ilkesi olarak en başında "öznellik" ve "özne"yi içerdiğinin anlaşılması bu nedenle çok önemlidir. Öznenin buradaki doğasını toplumsal varlığı oluşturması itibariyle sınıflar belirlemektedir. Diyalektiğin toplumsal alandaki "nesnel kategorisini" ise sınıfların "doğası" oluşturmaktadır.

Özne sorununa açıklık getirdikten sonra artık yukarıda ertelenen soruya cevap verilecek zemin oluşturulmuş bulunmaktadır. Marks'ın bürokrasiyi ele alışında ifade ettiği *devletteki devlet farklılıkları*, bu açıdan anlaşıldığında kuşkusuz ki gerçek ve somut anlamdadır. Yani Marks gerçekten de yalnızca sivil toplum- devlet karşıtlığını değil somut olarak devlet içerisinde iki ayrı devlet farklılığının olduğunu da vurgulamaktadır. Eğer böyleyse de demokrasinin içerdiği anlam halkın kendini gerçekleştirme biçimi olarak yabancılaşmanın boyutlarını arttırmakta ve siyasal devletin demokratik olarak varoluşsal varlığı devletten değil devletin bu içeriğinden kaynaklanan bir problemi oluşturmaktadır. Siyasal ana yapı olarak vurgulanan "belirleyici" devlet; toplumun bağrında yatan demokratik devletle "örgütleyici bir biçim olarak kurduğu ilişkide, içeriksiz bir anlıktır".

"Devlet olarak devletin soyutlanması yalnızca çağdaş döneme ilişkindir" (Marx, 2009: 49). Marks'a göre işin güç yanı ise siyasal devleti, halk yaşamının çeşitli uğraklarından çekip çıkarmaktır. Gerçekte siyasal devlet, öteki alanların karşısına evrensel us olarak ve onları aşan bir şey olarak gelişmiştir. Tarihsel görev o zaman bu aşkın usu istemeye dayanmış; özel alanların kendi özel özlerinin siyasal ana yapı özüyle örtüşmesi siyasal devletin aşkınlığının onların kendilerine özgü yabancılaşmasını doğrulamaktan başka bir şey yapmaması sonucu, bunun bilincine varamamışlardır. Siyasal ana yapı şimdiye dek evrenselliğinin göğünü oluşturmuştur. Sözcüğün çağdaş anlamıyla siyasal ana yapı ancak özel alanların bağımsız bir varoluş kazandıkları yerde gelişmektedir. Oysa ortaçağda siyasal ana yapı özel mülkiyetin de ana yapısıdır; halkın yaşamı ve devletin yaşamı özdeş yaşamlardır. Çağdaş siyasal ana yapıda devletin içeriği bu ana yapıların dışında bulunmaktadır (Marx, 2009: 49-50).

Bütün bu anlatıdan ise yalnızca sivil toplum- devlet karşıtlığının değil de somut olarak devlet içerisinde iki ayrı devlet farklılığının, çok önemli anlam farklılığı yarattığı da ortaya çıkmaktadır. İlk olarak bu andaki siyasal ana yapı olarak devletin "özel" bir devlet olarak, öncekilerden farklı bir biçimde, "aşkın usu" "istençten" ayrılmaktadır. Bu istenç de ifadesini bulan aşkın us geçmişte "ekonomi-dışı zor" gücünden başka bir şey değildir. Ve ifadesini ekonomik alanda gerçekleştirilen zordan almaktadır. Ve bu, tüm başka (ideoloji vb.) alanlarda da bir bütün olarak evrenselliği oluşturmaktadır. Oysa şimdi bu zor yerine ekonomik alanda özel alanların "bağımsız" varoluşu gerçekleşmektedir ve çağdaş siyasal yapı da buradan gelişmektedir. Bu varoluş zor dışında "başka bir güce" dayanmaktadır. Açıkça metinde ifade edilmese de bu "özgür ilişkinin", daha sonrasında Marks'ta emek-sermaye ilişkisini oluşturduğu bilinmektedir. Üstelik bu çalışmada ele alınan metin kapsamında daha önce de "sermaye" kavramının köklerinin metinde bulunduğu ifade edilmiştir.

İkinci olarak bu ekonomik ilişkilerin siyasal ana yapıda geçmişte olduğundan farklı biçimde temsiliyete uygun düşmediği de ifade edilmektedir. Bu durum da "siyasal alan" "ekonomik alan" ayrılığının gerçekleştiğinin örtük bir biçimde kabul edildiği de açığa çıkmaktadır. Bürokrasiye ve yönetici sınıfa dair tanımlamalarda, siyasal alan ekonomik alan ayrımına binaen bu alanda ortaya çıkan "sınıf" niteliğinin, doğrudan ekonomik alanın bir çıktısı olmadığı da gelişkin biçimde de ifade edilmiştir: "İlkçağ devletlerinde siyasal devlet, bütün öteki alanları dıştalayarak devletin içeriğini oluşturuyor" (Marx, 2009: 48). "Çağdaş devlet, siyasal devlet ile siyasal olmayan devlet arasında bir uzlaşma oluşturuyor" (Marx, 2009: 48).

Üçüncü olarak bu durumun kendisi "anı" ifade ettiği ölçüde bir "geçiş" problemine de işaret etmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak metnin bütünü düşünüldüğünde, "önce demokratik bir geçiş"; burjuvazinin gerici devlet bürokrasisinin boğazına yönelen kollarında devrimci-zorunlu olumlama olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada burjuvazinin ilerici rolünü Komünist Manifesto eserinde oluşturduğu anlamda "mezar kazıcısını" yaratması oluşturmamaktadır. Üstelik "devletli" bir topluma geçiş de zorunlu bir uğrağı temsil etmekte; hatta devletlerin kendileri de "devlet içerisinde devletler" oluşmasından ötürü özneler haline gelmektedirler. Bu açıdan sınıflar mücadelesi üst mertebede "devletler" mücadelesi

olarak da görünüm kazanmakta; "tin" özne haline gelmektedir. Böylece "geçişin" temel kategorisini "milletler" ve "milliyetçiliğin" oluşturması sadece ideolojik bir nitelik olarak değil gerçek bir ilişkinin temelini sınıfların değil milletlerin oluşturmasıyla olumlamakta; benzer şekilde imparatorluğun bağrında çözülen "ulus devletler", "azınlık" sorunlarının çözümlenişi de derinlemesine bir tahlille henüz daha bu metinde kuramsal ifadesine kavuşmaktadır.

Bu noktada "demokrasi" sorunsalını tekrar ele aldığımızda; bu yeni düzenin geçiş kategorisinin siyasal ana yapıda "demokrasiyi" kuracağı ortaya çıkmaktadır; hatta demokrasinin öz olması itibariyle "yönetsel" anlamda nesnel bir kategori fakat aynı zamanda öznel bir müdahale alanı olarak ortaya çıktığı da görülmektedir. Bu açıdan Marks, yaşanılan yüzyılda devlete dair karakteristik bir özelliği vurgulamaktadır. Ancak Marks'ta demokrasinin "öz" niteliğiyle, yalnızca devlete dair içkin bir ifade değeri taşımadığını, devletin içeriğini oluşturduğu kadar topluma dair de özel bir siyasal ifadeyi oluşturduğunu, toplumsallaşan insanın üzerinde yükseldiği yapının temelini oluşturan dinamik üzerinde özel anlamlar ifade ettiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Daha önce yukarıdaki tahlillerde, Marks'ın devletin belirleniminin sivil toplum alanından doğru gerçekleştiğine dair güçlü vurguları ifade edilmiş; bu alanın mülkiyet ilişkilerinin buna uygun devleti oluşturduğu, burada öznenin istenç ve iradesinin toplumsal güçlerin konumunun değerinin diğer faktörleri oluşturduğu belirtilmiştir. Devlet tartışmaları o anda oluşan devletin niteliğini bu faktörler üzerindeki incelemesiyle gerçekleştirmektedir; ancak kuramın kendisi "öz" olarak devleti oluşturan dinamiğin sınıflar ve mülkiyet ilişkileri olduğunu söylemektedir. Başka bir yönden ise devlet tartışmaları daha demokratik ve uygun devlet biçimine dair kimi saptamalara ulaşarak bir "ideal" belirlerken bütünsel kuramın idealini sınıfların, özel mülkiyetin ve nihai olarak devletin ortadan kaldırılışı oluşturmaktadır. Demokrasi, "öz" niteliğiyle, toplumsallaşan insanın üzerinde yükseldiği yapının temelini oluşturan dinamiği "eşitlik" için harekete geçirirken devletin varlığında adalet olarak tecelli etmektedir. O anda ve genel olarak da devlete dair tartışmada demokrasi, bir "ideal" olarak en yüksek noktaya ve toplumsallaşan insana uygun biçimde, toplumsal ilerlemeye dair bir eğilim olarak ifade bulmaktadır. "Demokrasinin, bütün devlet biçimlerinin gerçeğini oluşturduğu …bundan da

demokratik-olmayan bütün devletlerin gerçek olmadıkları sonucu" çıkmaktadır (Marx, 2009: 48). Bu durum Marks tarafından daha sonrasında başka bir eserinde daha açık bir biçimde başka bir içerikle de ifade bulmuştur. Gotha ve Erfurt Programlarının eleştirisinde Marks, devletli topluma içkin hak ve ilkelerin, devletin ortadan kalktığı bir aşamada "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre" düzenleneceğini söyleyerek devletli toplumlara içkin ilkelerin-değerlerin yeni düzenin kurucu ilkeleri arasında yer alamayacağını ifade etmiştir. Bu çalışma kapsamında Marks, yeni topluma içkin yeni değerlerin anlam kazanacağını ve bu yüzden de bu eski topluma içkin değerlerin yeninin kurucu unsurları olarak dönüşüme uğratılarak eski düzenin bağrından yükseleceği anlayışı ile düzenden felsefi kopuşun gerçekleşemeyeceğini ifade ederek eleştirisini gerçekleştirmiştir (Marx, 1989: 33).

Bu karşıtlık toplumsal gelişimin bu aşamasında yani kapitalist toplumda yıkıcı nesnel koşulları da yaratacak biçimde ortaya çıkmaktadır. Burjuva-sivil toplum alanının ileri niteliği bu nesnel koşullarda karşıtlığı özünde taşımasındadır. "Devletin gerçek ilkesi insandır, ama özgür olmayan insan. Öyleyse devlet özgürlüksüzlüğün demokrasisi, eksiksiz yabancılaşmadır. Soyut ve iyice düşünülüp tartışılan karşıtlık ancak çağdaş dünyaya ilişkindir. Ortaçağ gerçek ikiciliği, çağdaş dönem ise soyut ikiciliği oluşturur" (Marx, 2009: 49).

Bu metin kapsamında son olarak devlet üzerine sonraki tartışmalarda önemli yer edinen "yönetim organları" ile sınıf ilişkileri arasındaki ilişkiyi içeren değerlendirmelere değinmek gerekmektedir. Marks'ın devlet tartışmaları açısından "yönetimsel organizmaya" dair bakiyeler bırakan yasama alanı üzerinden gerçekleştirdiği tartışma bu kapsamda ele alınması gereken önemli konulardan birini oluşturmaktadır.

1.1.6. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nin İçsel Tahlili olarak Devlet ve Yönetim

Marks'ın temsili alanına ve özelinde demokratik temsil kurumlarının çağdaş devlette ortaya çıkan durumuna ilişkin ifadeleri, öncesinde incelenen sınıflar üzerine

tahlilleriyle, devlet-sivil toplum ilişkisinin, demokrasiye içkin değerlendirmeleri üzerinden yükselmiştir. Marks'a göre "Temsili uğrak burjuva-sivil toplumun, "meclislerin" yığın olarak karşısına çıktıkları devlet katındaki bir temsilciliğini" oluşturmaktadır (Marx, 2009: 90). "Meclisler uğrağı burjuva sivil toplumun siyasal yanılsamasından başka bir şey" ifade etmemektedir (Marx, 2009: 92). Meclisler devlet ile aynı devlet içine koyulan burjuva- sivil toplum arasındaki hem çelişkiyi oluşturmakta hem de aynı zamanda bu çelişkinin çözüm isteğini de ifade etmektedir (Marx, 2009: 100). Çağdaş devlet örgütünün bütün çelişkileri meclislerde yan yana gitmekte ve birbirlerine yaklaşmaktadır (Marx, 2009: 102). Bu açıdan bu alanda ortaya çıkan çelişkilerin ifadesi ve buradan devletin yönetsel kurum olarak tahlili, kapitalist yönetsel devlet organizmasına ve kurumlarına dair somut ifadeler ortaya çıkardığı kadar Marks'ın toplum kuramında yönetim mekanizması sorununun çözümlenmesine dair de çıkarımlar üretebilmemiz açısından da elverişlidir.

Temsili uğrak olarak meclis, çağdaş devlette krallık ve hükümet gücüne eklenen yasama gücünü oluşturmaktadır; krallık gücünden de hükümet gücünden de farklı olan bir uğrak olarak yasama gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Oysaki yasama gücü bütünselliği oluşturuyorsa krallık gücü ile hükümet gücünün daha çok yasama gücünün uğraklarını oluşturmaları gerekmektedir (Marx, 2009: 90). Marks'a göre gerçekte öyledir de; anayasal devlet, halkın gerçek çıkarı olarak devlet çıkarının yalnızca biçimsel bir varoluşunu ve gerçek devletin yanında belirli bir biçim olarak var olan devleti oluşturmaktadır. Meclislerin rolü ise tam da bu noktada anayasal devletin; devlet halkın çıkarını ve halk da devletin çıkarını oluşturuyor yolundaki yalanını onaylamak ve yasallaştırmaktır (Marx, 2009: 96). Yasama gücü içeriğini evrenselde bulduğu, istenç sorunu olmaktan çok bilgi sorunu olduğu ve devletin metafizik gücünü oluşturduğu içindir ki bu yalan yasama gücü olarak kurumsallaşmaktadır; oysa hükümet gücü olarak aynı yalan, ya hemen erimek ya da gerçeğe dönüşmek zorundadır. Devletin metafizik gücü devletin genel metafizik yanılsamasının en uygun merkezini oluşturmaktadır (Marx, 2009: 97). Ancak diğer taraftan da meclisler gerçekten bu bütünselliği, devlet içinde devleti oluşturmaktadır; tam da bu yüzdendir ki devlet bir bütünsellik değil, bir ikicilik olarak ortaya çıkmaktadır. Meclis devlet olmayan bir toplumun içinde devleti simgelemektedir (Marx, 2009: 103). Anayasal devletlerde, meclislerin varoluşunu güvence altına alan

şeyi de yasa oluşturmaktadır. Meclislerin varoluşu şu ya da bu özel *korporasyon* ya da ortaklığın güç ya da güçsüzlüğüne değil ama devletin genel varlığına bağımlı yasal bir varoluş oluşturur. Meclislerin varoluşunu devlet ortaklığının gerçekliğini oluşturmaları olgusu güvence altına almaktadır (Marx, 2009: 168). Devlet basit bir betimlemeyi; meclisler ise, özel alanın, siyasal olmayan alanın, siyasal anlam ve önemini ve bir çelişkiyi oluşturmaktadır (Marx, 2009: 105). Devlet yalnızca siyasal devlet olarak var olmakta ve siyasal devletin bütünselliğini de yasama gücü oluşturmaktadır. Temsili ögede yasama gücü olarak burjuva-sivil toplumu, burjuva sivil toplumunun siyasal var oluşunu gerçekleştirmektedir (Marx, 2009: 173).

Bu hayli karışık gözüken dolayımı biraz da kimi vurgularla çözümleyecek olursak; ilk olarak, yasama gücü olarak meclislerin bu tarihsel uğrakta özel bir anlam ve içerikle ortaya çıktığının Marks tarafından vurgulandığı görülmektedir. İkinci olarak, bu tarihsel anda ortaya çıkan iki devletten gerçek devletin yanında biçimsel olarak var olan devletin "genel çıkarı" ifade etmediğinin meclislerin de bu biçimsel ve gerçek çıkarı ifade etmeyen devletin meşruiyet zeminini oluşturduğu yönünde vurgusunun gerçekleştiğini dikkate almamız gerekmektedir. Üçüncü olarak, yasama gücünün "istenç" sorunu, öznelerin iradesine ilişkin bir sorun olarak değil bilgi sorununu ifade edecek biçimde bürokrasiye içkin bir sorun; devlete dair *gerçek* sınıfsal ilişki değil "metafizik" olarak *örtülü* bir ilişki; "evrensel"e bağlı ve kurumsallaşan bir içerik olarak özenle ifade edilmektedir. Dördüncü olarak, bu metafizik yanılsamanın, devlete dair yanılsamanın "merkezi" olduğu belirtilmektedir. Beşinci olarak, devlete dair ikili karakterin varlığında biçimsel olan devletin içerisine gerçek devletin taşınmasıyla meclislerin bütünselliğin taşıyıcısı olduğunun altı çizilmektedir. Altıncı olarak, meclislere sınıfsal içerikle değil korporasyon olarak yaklaşılmakta ancak varoluşun bu korporasyonların güç dengelerinde değil devletin genel varlığına *bağımlı* biçimde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Yedinci olarak bu varoluşun teminatının devletin *gerçekliğini* oluşturması kadar satır arasında aynı zamanda *devlet ortaklığı* yarattığına da içkin bir biçimde yer verilmiştir. Sekizinci olarak biçimsel devletin yalnızca *siyasal olarak* var olduğu; *burjuva sivil toplumun* siyasal varoluşunun temsili ögede meclisler yoluyla yasama gücüyle siyasal devletin bütünselliğini sağladığı açıklanmıştır. Dokuzuncu olarak *burjuva sivil toplum* ifadesinin burjuva-sivil toplum ifadesinden bilinçli bir ayrıma tabi tutulduğu

görülmektedir; burjuva-sivil toplum içerisindeki farklılıkları içerecek biçimde bir kullanıma sahipken *burjuva sivil toplum* ifadesi içindeki ayrımları göz ardı edecek biçimde bütünsel bir yaklaşım içermektedir. Bu anlamıyla da *burjuva sivil toplumun* siyasal varoluşunun meclislerdeki ifadesinin "sınıfsal" farklıkları içermeksizin bütününde sivil toplum alanının ifadesi olarak anlam kazandığı ortaya çıkmaktadır. Başındaki *burjuva* vurgusu ise sınıfsal bir içerikten öte; Wood'un Marks'ın başka bir eseri için vurguladığı gibi "kapitalist" ile "burjuva"yı birleştirmeyen bir manada "modernite", "demokrasi", "aydınlanma" ile ilişkili feodal aristokrasiye karşıt kentli ilerici toplumsallığı ve kültürünü ifade etmektedir (Wood, 2007: 234-244). Bu açıdan *burjuva sivil toplumun* siyasal varoluşu da siyasal- sınıfsal bir içerikte değil sivil toplum sınıfı olarak ele alınmıştır. Ve son olarak da meclislerin, siyasal olmayan özel alanın; bu haliyle, bütünsel olarak varoluşunun siyasal anlam ve önemi olduğu vurgulanmış ve üstelik bu durumun nihayetinde bir çelişkiyi oluşturduğu ifade edilmiştir. Meclisler doğrudan devletin örgütleyici bir unsuru değil aynı zamanda kendi çelişkisinin de ifadesidir. Devletin bu çelişkisi çağdaş dönemin ayırt edici unsurunu oluşturmaktadır.

Eski yunanda sivil toplum siyasal toplumun kölesidir. Sivil toplum sınıflarının genel yasama etkinliği hiç de özel alandan siyasal "anlam" ve "etkinlik" alanına geçme anlamına gelmemiştir. Ya da özel bir çıkar olarak görülen kamusal çıkarlar alanına girişleri, özel sınıf olarak hükümranlığına girişleri anlamına gelmiştir. Ortaçağda sivil toplum sınıfları, özel sınıflar olmadıkları ya da özel sınıflar siyasal sınıflar oldukları için, sivil toplum sınıfları olarak yasama gücü ile donatılmıştır. Yasamaya katıldıkları için toplumsal bakımdan siyasal sınıf durumuna gelmemiş, tersine, toplumsal bakımdan siyasal sınıf oldukları için yasamaya katılmaktadırlar (Marx, 2009: 108). Ortaçağda genel olarak sivil toplumun sınıfları ile sözcüğün siyasal anlamındaki sınıflar özdeş sınıflardı, çünkü sivil toplum siyasal toplumdu, çünkü sivil toplumun organik ilkesi devletin ilkesidir. Ortaçağda onların bütün varoluşları siyasal bir varoluş oluşturuyor varlıkları devletin varlığını oluşturmaktaydı, onların meclisi onların devletidir. Meclisler ile imparatorluk arasındaki ilişki bu ayrı devletler ile milliyet arasındaki bir uzlaşmadan başka bir şey oluşturmamaktadır. Çünkü siyasal devlet, sivil toplumun tersine, milliyetin temsilinden başka bir şey değildir. Çağdaş toplumun gerçek ilişkisini yani burjuva

sivil toplum ile siyasal toplum arasındaki gerçek ilişkiyi ise, sivil toplumun sınıfları ile siyasal toplumun sınıfları arasındaki ayrılık dışa vurmaktadır (Marx, 2009: 107). Bu ayrılık meclislerde devlet- sivil toplum ayrılığının devletin bütünselliğini oluşturacak biçimde çelişkili ifadesini alsa da bu çelişki çağdaş toplumun içsel çelişkisini ve bu çelişkide ortaya çıkan "bürokrasi" olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Üstelik yukarıdaki ifadeler çok açık bir biçimde ekonomik alan ile siyasal alanın ayrılmasının yönetimsel mekanizmaya dair başka toplumsal katman oluşturduğunu; ancak bu toplumsal katmanın siyasal bir sınıf durumuna yükselemediğini ve siyasal egemen sınıf tarafından belirlendiğini belirtmektedir. Öyleyse devlete özgü karakteristik bir özellik olarak egemen siyasal sınıfın yönetsel ve toplumsal belirleniminin yanında kapitalist çağdaş dönemde ayırıcı bir özellik olarak "bürokrasi" sorunu da belirmektedir. Ancak bu bürokratik katman sivil toplum alanından yükselmemekte ve bu haliyle sivil toplum alanının bütününe karşıt özelinde de burjuvaziye de karşıt bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu durumun meclislere yansımasında burjuva-sivil toplumdaki sınıflar, burjuva sivil toplumdaki sınıflar olarak siyasal sınıflar durumuna dönüşmemektedir (Marx, 2009: 109). Hegel'de özel alan siyasal alana, ancak burjuva sivil toplum sınıfının farklılıkları tarafından belirlenmiş olduğu gibi adım atabilmekte; burjuva sivil toplumunun sınıf farklılığı siyasal farklılık durumuna getirilmektedir (Marx, 2009: 106). Oysaki Marks'a göre meclisler burjuva sivil toplumun örgütlü siyasal karşıtlığını oluşturmaktadır. Yasama gücü kendi içerisinde bir dolayıma gereksinim duymakta meclisler de bu niteliği ifade etmektedir. Meclisler kendinde istenç olmayan bir gerçeklik olarak ortaya çıkmak zorunda kalmaktadır. Burjuva sivil toplum alanındaki sınıflar siyasal bir gerçekliği oluşturmamaktadırlar (Marx, 2009: 136).

Ancak diğer taraftan meclislerle kral gerçekten uzlaşıp anlaştığı sürece, aralarındaki özsel birlik yanılsaması gerçek, etkili bir yanılsama da olmaktadır. Karşıt durumda, bu yanılsama kendi gerçekliğini tanıtlamaya çalıştığı her seferinde bilinçli ve gülünç bir geçersizlik durumuna gelmektedir (Marx, 2009: 138). Eğer sınıfsal ayrımlaşma, "sınıfsal ayrımlaşma olarak siyasal bir ayrımlaşma durumuna gelseydi o zaman… sınıfın… sınıf olarak meclislerden ayrı bir bölüm oluşturması" ve krallık gücü ile bir dolayım oluşturması gerekecektir (Marx, 2009: 140).

Böylece Marks'ın Hegel eleştirisi ve meclisler üzerine ifadelerinden devlet tartışmaları açısından önemli birkaç sonuç çıkmaktadır. Daha önce yukarıda, devletin sivil toplum alanına karşıtlığının "bürokrasi" sorununu ortaya çıkardığı; bu sorunun kapitalist çağdaş devlete ilişkin önemli bir nitelik olduğu ifade edilmiştir. Bu durum "devletin" genel yapısına ilişkin değil andaki devlete dair bir niteliktir. Fakat tam da bu ana dair niteliğin kendisi, sivil toplum alanını devlete karşıt olarak ilerici bir unsur haline getirmektedir. Devletin genel yapısı "sınıfın egemenliğini" sağlarken çağdaş dönemde sınıfın ve sınıf ilişkilerinin sağlanamaması bir başka içsel sorun haline gelmektedir. Toplum kuramı açısından "sınıf egemenliği" ve onun uzantısı devlet, ana sorunsalı oluştururken andaki devlet tartışması açısından öncelik olarak burjuva-sivil toplum alanının gerici karakterdeki yönetsel mekanizmada varoluşsal problemi sorunsalın merkezini oluşturmaktadır. Böylece andaki devletin kurumsal uzanımları üzerine gerçekleşen tahlillerde de bu ikili karakter karmaşık sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Demokrasi kavramında farklı biçimiyle ortaya çıkan sorun meclisler konusunda da benzer karmaşıklığı taşımaktadır.

Bu sorunu ele almadan önce Marks'ın sonraki eserlerini göz önüne alarak bir konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Aslında Marks'ın bu metnini ele almadan hemen önce, bu metinden hemen sonra ortaya çıkan başka bir metinde; kendisinin de ifade ettiği ve metin incelenmeye geçilmeden vurgulanılan, andaki Almanya'ya içkin sorundan genellemelere ulaşılmasının yarattığı problem burada "bürokrasi" konusunda da ortaya çıkmaktadır. Bürokrasinin kendisi bu haliyle burjuvazinin bir parçası değil ona karşıt ve onun siyasal gerçekleşmesinin önünde engel; "yönetici sınıfların" işlerini yürüten bir komitedir. Ancak durumun böyle oluşması; Marks'ın Almanya'da devlete dair tahlilinde ulaştığı genellemede temel bir yanılgının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yanılgı Marks tarafından düzeltildiği vakit bürokrasi burjuvazinin işlerini yürüten bir işlevlik de kazanmıştır (Engels ve Marx, 2016: 10). Bu dönüşüme rağmen "bürokrasi" nitelik olarak yine de önceki devlet biçimlerinde ortaya çıkmayan bir biçimde belirmektedir. Bu aşamada devlet önceki devlet biçimlerinde olduğu gibi yine sınıf egemenliğini sürdürme aracı iken ilk kez egemen sınıfın doğrudan yönetimi dışında "organik" olarak ona bağlı olmayan ancak sınıfsal egemenliğin pekiştiriciliğini göreviyle ilişki içerisinde bir katman oluşmaktadır. Bu katmanın niteliğine dair tartışmaların bütünü ise "devlet tartışmalarının" merkezini

oluşturmaktadır. Andaki değişim- dönüşüm, bürokrasi ile burjuvazinin gücü arasındaki denge, bürokrasinin doğuşunu oluşturan zemin gibi devlet-burjuvazi-bürokrasi ilişkilerine dair tahlil ve tartışmalar, "devlet tartışmalarının" kapsamını da içermektedir.

Diğer taraftan Marks çok önemli bir başka sorunu daha ifade etmiştir. Eski devlet biçimlerinde daha önce siyasal devlet, iki karşıt istenç olarak ortaya çıkmakta; bu ilişki içerisinde siyasal devlet, sivil toplumun tersine, milliyetin temsilini ifade etmektedir. Şimdi ise bir yanda siyasal devlet (kral ve hükümet), öte yandan siyasal devletten farklı olarak burjuva sivil toplum (çeşitli sınıflar) ortaya çıkmaktadır. Bu da siyasal devletin bir bütünsellik olmayı bırakması sonucunu vermektedir (Marx, 2009: 142). Bu dağılan bütünsellikte siyasal alanla ekonomik alanının arasındaki ayrım Marks tarafından yeni devlet biçiminin özgül bir özelliği olarak tahlil ve ifade edilirken; önceki devlet biçimlerinde felsefi düzlemde "istenç" olarak ortaya konulan *bütünlüklü* egemenlik ilişkisi, "istenç dışı" bir faktörün ortaya çıkmasıyla birlikte bütünselliğini, milliyetin ve toplumun temsil yeteneğini yitirmektedir. "Ekonomi dışı zor", çağdaş devlette "iktisadi zorla" karşı karşıya gelmekte ancak bu karşıtlık yeni devletin biçimini de gerçekleştirmektedir. Daha önce yukarıda çok kere vurguladığımız üzere; Marks'ın Almanya'ya özgü değerlendirmesinin genelleştirilmesinden kaynaklanan problem bu noktada tekrardan belirmektedir. Marks'ın kendisi tarafından sonraki bir metinle düzeltilen yaklaşımı tekrardan ele alındığında bu değerlendirme önemli bir tahlili içinde barındıracak bir biçimde dönüşüme uğrayacaktır. Metni sonraki bu düzeltmeyle birlikte tekrar değerlendirdiğimizde, Marks'ın bu eserdeki tahlillerinin ulaştığı nokta, kapitalist sınıfların, pekişen bir bütünsellikte "istenci", "istenç dışı" faktörle birlikte ve bu faktör sayesinde, egemenliğini yitirdiği toplumu temsiliyet yeteneğine rağmen gerçekleştirdiği sonucuna varmaktadır; bütünlüklü bir değerlendirmenin mantıki uzantısı böyle bir noktaya ulaşılabilmektedir. Marks'ın devleti ayrı bir kurumsallık olarak tahlil ettiği göz ardı edilmediğinde, değerlendirmelerinin bütününden, ekonomi dışı zor ile iktisadi zor arasındaki karşıtlığın ise böylece, ilkinin ikincisine yerini bırakırken tarihsellikten tamamen silinmeden (iktisadi zorun yanında kısmen sınırlanmış olarak) tarihsel misyonu taşımaya devam ettiği sonucunun içerildiğini de doğrudan açığa çıkarmaktadır.

Yeni toplumsal sistemin önemli bir özelliğini ifade eden bu tahlil aynı zamanda sonraki Marksist devlet tartışmalarında üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Hem Marks'ın özellikle sonraki metinlerine referansla değerlendirmeleri ve devleti ele alışının; toplumsal yaşamın belirleniminde ekonomi dışı zor- iktisadi zor özelliklerinden hangisine ne derecede yeni toplumsal sisteme içkin olarak önem atfettiği hem de Marks'ın değerlendirmesine atıf olmaksızın günümüzde toplumsal yaşamın ve devletin bu süreçte niteliksel özelliklerden hangisini ne ağırlıkta taşıdığı önemli ihtilaf kaynağıdır. Bu açıdan Marks'ın henüz daha ilk metinlerinden olmasına karşın bu metinde konuyu derinlemesine ele alan ve yeni toplumsal sistemi çözümlemek amacıyla detaylandıran incelemesi konuyu nasıl ele aldığını ve yaklaşımını göstermesi açısından bu konuda da büyük önem taşımaktadır. Bu metin, Marks'ta sorunun ele alınışına dair tüm ihtilaf ve aksi iddialara karşın yukarıda açıklama getirilen ekonomi dışı zor- iktisadi zor meselesine neredeyse kuşku bırakmayacak derecede açıklık kazandırmıştır.

Meclisler boyutunda sürdürülen tartışmada da bu yaklaşımın yansımaları açıkça görülmektedir: "Temsilciler meclisi çağdaş anlamda; burjuva-sivil toplumun siyasal alanın sınıfsal ayrımı tanımadığı anlamda siyasal ana yapıyı; soylular meclisi ise zümre anlamında; siyasal sınıfların doğrudan doğruya siyasal güçlerle donatılmış olduğu ortaçağsal anlamda burjuva sivil toplumun siyasal ana yapısını oluşturmaktadır. Soylular meclisi ile temsilciler meclisi burada birincisi burjuva sivil toplumun sınıfsal doğasının temsili ve ikincisi burjuva siyasal toplumun siyasal temsili olarak karşı karşıya gelmektedir. Aynı şekilde birinci mecliste ancak burjuva sivil toplumun sınıfsal doğasını dışa vuran bölümünün, yani hükümran toprak mülkiyetinin, kalıtsal soyluluğun yer alabileceği de kendiliğinden anlaşılmakta, çünkü kalıtsal soyluluk öteki sınıflar arasında bir sınıf değil ama sınıfın kendisini oluşturmaktadır. Burjuva-sivil toplumun sınıfsal ilkesi ancak bu sınıftadır ki yeniden toplumsal gerçeklik olarak var olmaktadır. Burjuva sivil toplum sınıfı tarafından oluşturulan mecliste ortaçağsal varoluşun temsilcisine; temsilciler meclisinde de kendi çağdaş siyasal varoluşunun temsilcisine sahip bulunulmaktadır" (Marx, 2009: 165). "Hükümet kendisine başka bir partinin karşı çıktığı bir parti görümündedir. Ancak hükümetin meclisler karşısındaki konumunun özsel olarak düşmanca olmaması gerekmektedir ki bu acıklı bir gerçekliktir" (Marx, 2009: 98).

Yukarıdaki değerlendirmeler yalnızca ele aldığımız ekonomi dışı zor- iktisadi zor bağlamına dair değil başka bir açıdan devletteki yönetsel organizmaya dair de önemli tahliller sunmaktadır. Meclisler bu açıdan devlet içinde üstlendiği işlev ile krallık gücünün toplumdan uzaklaşmasını ve aşırı uç durumuna düşmesini önlemek için bir dolayım hizmeti görmektedir (Marx, 2009: 102). Meclislerin kendilerine özgü anlamını oluşturan şey meclislerin aracılığıyla *devletin halkın öznel bilincine girmesi* ve halkın da devlete katılmaya başlamasıdır (Marx, 2009: 99). Görgül evrensellik olarak genel çıkarın kendi için varlıklılığının bir yerde ete kemiğe bürünmesi gerekliliği olarak meclisler bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır (Marx, 2009: 95). Meclisler bu anlamıyla "toplumdan uzaklaşan" çıkarların devletle hesaplarını görme aracı niteliği taşımaktadır. "Gerçekten de eğer hükümet gücü genel çıkarı istiyorsa, onu biliyorsa, onu gerçekleştiriyorsa, hükümet gücü neden genel çıkarı "kendi için varlığı" olarak tanımlanmasın? Ve sorun ancak hükümette aydınlandığına göre ve belirginlik, gerçeklik ve özerklik kazandığına göre, meclisler neden genel çıkarın "kendinde varlığı" olarak tanımlanmasın?" (Marx, 2009: 95-96).

Diğer taraftan ise meclislerin kuruluşu sırasında yığın kendi istencini ve etkinliğini gösterebilmekte; meclislerin ediminin değerlendirilmesi kendi kanıları dolayısıyla ona bir uğraş konusu olarak sunulmakta ve böylece yığının kendini nesnelleşme hoşnutluğuyla aldatması sağlanmaktadır. Meclisler devleti bu yığının örgütsüzleştirilmesiyle güvence altına almaktadır (Marx, 2009: 101). Genel çıkarın ve genel çıkarla uğraşma görevinin bir tekel oldukları ve gerçek genel çıkarları tekellerin oluşturdukları çağdaş devlet, "genel çıkarı" basit bir biçim olarak sahiplenmeye dayanan çok acayip bir icatta bulunmaktadır. Böylece çağdaş devlet, ancak görünüşte gerçek genel çıkarı oluşturan kendi içeriğine uygun düşen biçimi bulmaktadır (Marx, 2009: 96). Çağdaş devletlerde genel çıkarın gerçek ve *bilinçli* gerçekliği, biçimsel bir gerçeklikten başka bir şey oluşturmamaktadır (Marx, 2009: 94). Genel çıkarın genel çıkar devleti olmayan bir devlette aldığı biçim, kendi kendisiyle çelişen bir biçimden, gerçeğe uymayan ve bu gerçek dışı görünüş olarak ortaya çıkan bir biçimden başka bir şey olmamaktadır (Marx, 2009: 95). Temsili ana yapı-ulusal temsile; meclissel ana yapı ise sınıf meclislerine dayanan ana yapıyı oluşturmaktadır (Marx, 2009: 110). Meclislerin dolayımı özel kişilerin siyasal alanda yurttaşlar durumuna değişimi ve meclislerin kendi öz belirlenimlerindeki sınıfsal

farklılıklar ortadan kalkarak gerçekleşmektedir. Kral ile meclisler arasındaki temel ikilik, meclislerin kendi temel ikiliğiyle etkisizleşmektedir (Marx, 2009: 142). Siyasal devletin kendi kendisiyle dolayımını güvence altına almayı özel kişilerden istemektedir (Marx, 2009: 140).

Yönetsel ilişkiye dair mesele toplumsal kategoriden bireysel alana inildiğinde ise bürokratik örgütlenmede devlet, birey ile biçimsel bir karşıtlık içerisinde iken toplumsal örgütlenmede birey devlet ile maddesel bir karşıtlık içerisinde bulunmaktadır. Yurttaş durumuna gelebilmek için bu *burjuvanın* dayanabileceği tek gerçekliği, onun katıksız ve çıplak bireyselliği oluşturmaktadır; çünkü hükümet olarak devletin gerçekliği daha önce o olmaksızın oluşmuş ve onun burjuva sivil toplumdaki kendi öz gerçekliği devlet olmaksızın oluşmuş ve tamamlanmış bulunmaktadır. Yurttaş olarak varoluşu, üyesi olduğu bütün toplulukların dışında kalan ve öyleyse yalnızca bireysel olan bir varoluş oluşturmaktadır (Marx, 2009: 113). Ancak diğer taraftan eğer doğum insana toplumsal varoluştan başka bir şey vermiyor ve ona ilkin doğal birey olarak değer kazandırmaktan başka bir şey yapmıyorsa, yasama gücü vb. gibi devlet işlemleri tersine, toplumsal kazançlar oluşturmakta ve bu görevlere doğal birey değil ama toplum yol açmaktadır (Marx, 2009: 154-155). "Ticaret ve sanayi, kendi özel ayrımcılıkları içinde, özel korporasyonların; yüksek saray görevleri, yargılama yetkisi bazı sınıfların; çeşitli eyaletler bazı hükümdarların özel mülkiyetini oluşturmaktadır" (Marx, 2009: 159).

Bu biçimiyle açıktır ki bu metindeki ve kapitalist toplumdaki siyasal devlet, somut devletin çeşitli uğrakları için gerçeğin aynasıdır. Özel mülkiyetin siyasal devlette taşıdığı anlam, onun özsel, gerçek anlamını; sınıfsal ayrımın siyasal devlette taşıdığı anlam sınıfsal ayrımın özsel anlamını oluşturmaktadır. Gerçek özel mülkiyet yalnızca anayapının dayanağını olmakla kalmamakta, anayapının kendisini oluşturmaktadır (Marx, 2009: 157). "Hegel "tahtın ve toplumun", kalıtsal toprak sahiplerinden, kalıtsal mülklerden… başka bir şey olmayan bu "desteklerini" mutlak ideadan çıkarmak el çabukluğunu göstermek marifetinden geri kalmazken" (Marx, 2009: 136); Marks, kalıtsal mülkiyet noktasında sürekli ögeyi oluşturan toprak mülkiyetinin özneyi şeyleştirdiğini, insanı yüklem durumuna getirdiğini; istencin mülkiyetin özelliği durumuna geldiğini vurgulamaktadır. Kalıtsal mülkün siyasal niteliği, kalıtsal mülke bağlı siyasal bir nitelik oluşturduğu için dolayımsız olarak

toprağa ilişkin bir nitelik olarak mülkün bir özelliği gibi ortaya çıkmaktadır (Marx, 2009: 155-156). Kalıtsal mülkün egemen olduğu toplumda özel mülkiyet hakkı hiçbir yerde kamu hukuku durumuna gelmemekte; insan, genel olarak ilk çağ halklarında da olduğu gibi, bir özel mülkiyet nesnesi olarak görünmektedir. Fakat yoksullar ile zenginler arasında savaşım kendini göstermeye devam etmektedir (Marx, 2009: 161). Bununla beraber; çağdaş yapı, çağdaş devletin durumunun açık, gizlenmemiş, tutarlı dışa vurumu olduğu için büyük bir gelişmedir (Marx, 2009: 110). Siyasal teorinin eriştiği en yüksek noktayı burada soyut özel mülkiyet teorisi oluşturmaktadır (Marx, 2009: 147). En yüksek dışavurumuyla siyasal anayapı özel mülkiyetin ana yapısını; en yüksek iyi yurttaşlığı özel mülkiyetin düşünme biçimi oluşturmaktadır (Marx, 2009: 145). Hiçbir özel çıkarın devlet ile çelişmediği ama yalnızca "yığın" ın gerçekten "organik ve evrensel düşüncesi"nin "organik devlet"in düşüncesi olmadığı ve yığının bu devleti kendi öz gerçekliği olarak görmediği büyük bir açıklık kazanmaktadır (Marx, 2009: 101). Marks'a göre gerçek şudur ki halk içlerinde güvence altına alındıkları meclislere kurumlardan, yani kendi eyleminin sonucu olmamakla beraber kendi özgürlüğünü güvence altına alıyor diye kabul ettikleri kurumlardan daha çok önem vermektedir (Marx, 2009: 98). Burada ortaçağa göre gerçekleşen diğer bir ilerlemeyi de sınıfsal siyasetin, yurttaşların siyaseti yanında özel bir siyasal gerçeklik durumuna gelmeye başlaması oluşturmaktadır (Marx, 2009: 165). Burjuva sivil toplumun yığınsal olarak ve eğer olanaklıysa tamamen yasama gücü içerisine girmesi gerçek burjuva sivil toplumunun yasama gücünün imgesel burjuva sivil toplumunun yerini almak istemesi, burjuva toplumunun siyasal varoluşu kazanmak ve siyasal varoluşu kendi gerçek varoluşu durumuna getirmek özlemi, yasama gücünün elden geldiğince genel bir katılım özlemi olarak görünmektedir (Marx, 2009: 173). Bu durumda, bir başka yönden ise; yani burjuva-sivil toplumdaki sınıflar, burjuva sivil toplumdaki sınıflar olarak siyasal sınıflar durumuna dönüşmediği için meclisler, burjuva-sivil toplumun örgütlü siyasal karşıtlığını oluştururken diğer taraftan yasama gücünün içerisinde dolayıma gereksinim duyan ve kral ile aralarında özsel bir birlik bulunmayan; kendinde istenç olmayan bir gerçeklik olarak da ortaya çıkmaktadır. Ve bu gerçeklik tam da burjuva sivil toplumdaki sınıfların siyasal sınıflar durumuna dönüşememesi sonucu Marks'ın da ifadesiyle bir "zorunluluk" olmaktadır. Öz itibariyle sivil toplum alanını temsil etmesi gereken meclisler; sivil toplum alanının siyasal duruma dönüşememesi

sonucu, bir yanıyla çağdaş devletin kurumsal uzanımına dair örnek teşkil ederken diğer yanında egemenlik ilişkisi içerisinde çağdaş devletin yükseldiği sivil toplum alanına karşıt olduğu ölçüde hem burjuva-sivil toplumun kendisi hem de egemen yönetici sınıfın özsel yönetsel mekanizması açısından bir "istenç" olmaktan çıkıp zorunluluğu ifade etmektedir. Bu karşıtlığın oluşturulmasına, daha önce de defalarca vurguladığımız gibi Marks'ın genellemeye ulaştırdığı yanlış tahlili sonuç vermiştir. Marks'ın daha sonraki düzeltmesiyle milliyeti temsil eden "istenç" olarak burjuvazi "siyasi zor" olarak devlete biçim vermiştir.

Buradan ise iki önemli sonuç daha çıkmaktadır. Birincisi, "istenç" sorunu, ekonomik alanda bir belirlenim ile açığa çıkmıştır; yani iktisadi olanın sınıfsal belirlenimi çağdaş devlette ayırt edici bir bürünüm kazandığı için ekonomi yasaları egemenlik ilişkisinde sadece bir "istenç", özne konusu olarak değil nesnel bir kategori olarak da ilişkinin kurucu unsurudur. İkincisi, bununla bağlantılı olarak "ekonomi dışı zor" ile "iktisadi zor"un bileşke halinde "siyasi zor"u oluşturduğu içkin olarak da yer edinmektedir. Önceden "ekonomi dışı zor" ile gerçekleşen devlet yönetimi; çağdaş devlette bir görev dağılımı gerçekleşircesine bu vasfını, ayırt edici bir katman olarak "bürokrasi" ile sürdürürken, burjuvazinin sınıfsal egemenliği devlet yönetiminden ayrı ancak devletin niteliğini belirleyen bir olgu olarak "iktisadi zor" ve ekonomi yasaları ile gerçekleşmektedir.

Marks daha sonra bir başka eseri olan Louis Bonapart'ın 18. Brumaire'sinde bu konuyu başka ama paralel bir bağlamda, Fransa'nın o anki özel konjonktüründe de tartışmıştır. Marks aynı referanslarla fakat başka içerikle sürdürdüğü bu incelemede, daha sonra "Marksist Devlet Kuramı" ve tartışmaları açısından önemli bir kavramsallaştırma olan "devletin göreli özerkliği"ni ifade etmiştir. O eser kapsamında bu konuya tekrar değinilecek olduğundan burada sadece bu eserin kendisinde de Marks'ın bu yaklaşımının nüvelerinin olduğunun görülmesi önemlidir.

1.2. SİYASAL İÇERİĞİYLE MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI

Komünist Manifesto veya diğer adıyla Komünist Parti Manifestosu esas olarak siyasal zeminde bir çağrı metnidir. "İşçi sınıfının hazır devlet aygıtına yalınkat el koymakla, onu kendi amaçları için ele geçiremeyeceği" gerçeğinden hareketle daha komplike bir yaklaşımın politik ifadesidir (Engels ve Marx, 2016: 48). Marks'ın yaklaşımında burjuvazi devleti ele geçirmekle kalmamış, devleti ve toplumu kendi doğasına uygun olarak dönüşüme uğratmıştır. "O, nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezileştirmiş ve mülkiyeti sayılı elde toplulaştırmıştır. Bunun zorunlu sonucu, siyasal merkezileşme olmuştur. Çıkarları, yasaları, hükümetleri, gümrükleri birbirinden farklı, hemen hemen yalnızca bir bağışıklık halinde bulunan bağımsız eyaletler; tek bir ulus, tek bir hükümet, tek bir yasa, ulusal çapta tek bir sınıf çıkarı, tek bir gümrük duvarı çerçevesinde bir araya getirilmiştir" (Engels ve Marx, 2016: 13). "Tek sözcükle o, kendine, kendi suretine uygun bir dünya yaratmaktadır" (Engels ve Marx, 2016: 12). "Genel olarak büyük monarşilerin temel taşı olan burjuvazi sonunda, büyük sanayinin ve dünya pazarının oluşmasından bu yana, zorlu mücadelesiyle, modern temsili devlette siyasal egemenliği tek başına ve bütünüyle ele geçirmiştir. Modern devlet erki, burjuva sınıfının tümünün ortak işlerini sevk ve idare eden bir komiteden başka bir şey değildir" (Engels ve Marx, 2016: 10).

Marks ve Engels, 1848 yılına varıldığında artık burjuvazinin kesinkes bütün dünyayı belirleyecek bir biçimde egemenliğini ilan ettiğini ifade etmektedir. Buna uygun olarak tekil devletlerin ötesinde modern devlet ve erkinin bütün dünyayı egemenliği altına alan burjuvazinin ortak işlerinin görüldüğü icra organı olduğunu ifade etmişlerdir. Metnin ruhuna uygun olarak "devlet yapısının" içsel bir özelliğinden ziyade burjuvazinin egemenlik tesisinin politik açıdan hâkimiyetini ifade eden bu tanımlamalar, Marks sonrasında Marksist devlet tartışmalarının önemli referans ve tartışmalarından birini oluşturduğu için özel olarak değerlendirilmesine de gerekmektedir. Önceki metinlerde ve henüz bu aşamada ele almadığımız diğer metinlerde de görüleceği üzere; Marks'ın devlet analizi, hem tarihsel gelişimi hem de yüklendiği misyonlar nedeniyle devleti doğrudan işlevsel basit bir aygıt anlayışı olarak içermemektedir. Devlet gelişkin bir örgütlenme biçimi olarak somut andaki güçler dengesiyle ve tarihsel gelişimle birlikte tahlil edilmiştir. Böylelikle genel

olarak sınıf ilişkilerinin devletle bağı da dinamik bir biçimde içerilmiştir. Üstelik tekil tekil ülkelerdeki sınıfsal ilişkilerin gelişimi, burjuvazinin niteliksel karakteri, sınıfların verili güçler dengesi, bir önceki devletten geçen tarihsel miras gibi birçok faktörün etkisi de değerlendirme kapsamına alınmıştır. Ancak diğer taraftan, nihayetinde Marks, devleti, kuramının praksis niteliğiyle ve tüm bu tahlillerin bütününden çıkan politik sonuç olarak, "burjuvazinin bütününün" hâkimiyeti ve düzenlerinin devamını için en önemli araç olarak ele almıştır. Bu yaklaşım biçimi, burjuvazinin kendi iç çatlaklarını, devletin görece özerk yapısını veya somut anda farklı özellikleriyle ön plana çıkan karakterini de dışlamamaktadır. Öyle ki aynı metinde "bu aşamada proleterler …düşmanların düşmanlarına karşı … sanayici olmayan burjuvalara karşı mücadele ederler" ifadesiyle kapitalist sınıfların kendi iç dokusundaki gerilim ve çıkar farklılıkları ifade edilmektedir (Engels ve Marx, 2016: 16). Böylelikle devlete dair "burjuva sınıfının tümünün ortak işlerini sevk ve idare eden bir komite" ifadesi, metnin kendi içerisinde de bir tutarsızlık meydana getiremeyeceği ölçüde "ortak işler" ifadesinin içerildiği bağlamda yalnızca sınıfsal tahakkümü işaret ettiği ortaya çıkmaktadır.

Metnin ruhu anlaşılmaksızın yalnızca bütünden koparılmış bir cümle ile tek düze bir bakışta gerçekleştirilen yaklaşım tartışmayı sığ bir tarafa çekmektedir. Oysa yine aynı metin içerisinde yer alan cümle ve paragraflar, metnin bütünündeki ifade biçimlerinde başka bir tartışma zemininin olanaklarını da açığa çıkarmaktadır. Kullanılan kavramların içkin değeri üzerinden yürütülecek bir tartışmaya dair Wood'un açıklaması önemli noktalara işaret etmektedir. Wood'un iddiası odur ki; bu eserde burjuva-sivil toplum üyeleri yani *burjuvalar* sadece kapitalist işverenler ve onlara "karşı koyan ücretliler değil, imtiyazlı olana karşı imtiyazlı olmayan, aristokrasiye karşı halk, monarşiye karşı ulus" içeriğiyle üretilmektedir (Wood, 2007: 234). *Burjuva* vurgusu sınıfsal bir içerikten öte; "kapitalist" ile "burjuva"yı birleştirmeyen bir manada "modernite", "demokrasi", "aydınlanma" ile ilişkili feodal aristokrasiye karşıt kentli ilerici toplumsallığı ve kültürünü ifade etmektedir (Wood, 2007: 234-244). Wood'a göre Marks ve Engels'in yaklaşımında, bu aşamada, burjuva-sivil toplum alanını gelişiminin gerici bir güç tarafından bastırılması ve bunun karşısında da özgürleştirilmesinin devrimci olduğu bir yaklaşım içkindir. Marks ve Engels'in bu tespitinin temelinde burjuva portresinin anti aristokrat ve

liberal olarak tanımlanması da yatmaktadır. Yani Marks ve Engels'in *burjuvaları,* asıl olarak gerçekten yönetici kapitalistler değildir (Wood, 2007: 236). Politik gerçeklik ile ekonomik gelişme arasında uzlaşmaz bir bağ varsayılmakta; politik gerçeklikte "modern temsili devletin" feodal hiyerarşiye ve aristokratik ayrıcalığa teslim olduğu kabul edilmekte ve bunun aşılması için burjuvaziye misyon yüklenmektedir. Böyle bir konjonktür proletaryayı siyaset sahnesine çıkaracak olan politik bir nitelik de taşımamaktadır. Aslında burjuva-sivil toplum alanı da "demokrasi" dediğimiz şeyin tam karşılığını ifade etmekte ve burjuvazinin egemenliği de demokratik temsil aşamasına tekabül etmektedir.

Burjuvazinin sınıf egemenliği ise politik haklara imtiyazlı erişimi ya da proleter öznelerle arasında net ve yasal olarak tanımlanmış bölünmeyi imkânlı kılmamaktadır. Bu politik gelişme aynı zamanda oldukça belirsizdir. Bu belirsizlik burjuva-sivil toplumun "demokrasi" alanında zenginliğin politik güce imtiyazlı erişim demek olduğu ya da devletin genel olarak bu sınıfların çıkarları doğrultusunda harekete geçtiği gerçeğinin ötesine geçmektedir (Wood, 2007: 238). Bu durum burjuva- sivil toplumunun demokrasisinin kendi çelişkisidir ve bu alanın kendi derinliklerinde yer almaktadır. Bu demokratik alanda zenginler diğerlerinin emeğini özel siyasal hak araçlarıyla değil özel mülkiyet araçlarıyla idare etmektedirler.

Bunun ise iki anlamı vardır. Birincisi; devlet burjuva-sivil toplumu karşısında yer almakta, fakat burjuva- sivil toplum alanında yaratılan demokrasi ile de "eşitlik" anlayışı üretmektedir. Devlet ekonomik alana müdahale etmemekte, böylece ekonomik eşitsizliği yıkmayan fakat ayrı bir siyasal alanda sınırlayan bir yapı da ortaya çıkarmaktadır (Wood, 2007: 239). İkinci olarak ise; birinciye bağlı bir biçimde, burjuva-sivil toplum alanında "demokratik" bir biçimde gerçekleşen bu biçimce eşitlik anlayışı, eşitsizlik yarattığı ölçüde, sınıf biçimiyle "piyasa" zorunluluğu altında özne olarak varlıklarını gerçekleştirdikleri bir içsel dinamiğe de bağımlı kılınmaktadır. Marks bu durumu 1844 el yazmaları metninde şöyle ifade etmiştir: "Genel olarak sermaye ancak birikim aracılığıyla doğduğu ve çok yanlı birikim tek yanlı birikime dönüştüğü için çok sayıda sermayenin doğuşu ancak çok yanlı birikim aracılığıyla olanaklıdır" (Marx, 2003: 11). Kapitalizm, demokratik olmayan devlet yapısının karşısında "demokrasi" ile kendiliğinden yönetilen bir sivil toplum alanı yaratmıştır. Ancak kapitalizm böylelikle kapitalizmin kendi iç sorun ve

çelişkisi haline gelerek aynı zamanda demokratik alanda genişçe bir kesimin demokrasiye erişim koşullarını da ortadan kaldırmıştır (Wood, 2007: 239).

Wood'un analizi, yukarıda incelemesi gerçekleştirilen Marks eserlerinin tahlilindeki çıkarımlarla örtüşmekte, üstelik bu metnin bütünü de bu biçimde değerlendirildiğinde kendi sistematiğinde bunu doğrulayan unsurları içerdiği de açığa çıkmaktadır. "Genel olarak büyük monarşilerin temel taşı olan burjuvazi" ifadesi böyle bir yaklaşımla daha anlamlı görünmektedir. Üstelik böyle bir değerlendirme metindeki ifadelere ekstra bazı değerler de yüklemektedir. Öyle ki yukarıda açıklama getirilen "işçi sınıfının hazır devlet aygıtına yalınkat el koymakla, onu kendi amaçları için ele geçiremeyeceği" ifadeleri, bu açıklamadaki anlamını kaybetmeksizin ve tersine bu anlamı pekiştirecek biçimde, işçi sınıfının henüz bu aşamadaki mevcut devlet aygıtını kendi amaçları için ele geçirme noktasında dayanıksız kalacağını ifade etmektedir. Bu yüzden de bu aygıtın kendi varlığına uygun bir duruma gelecek aşamaya ulaşmasının ilerici yönünü müjdelemek gibi politik bir anlamı da içermektedir: "Burjuvazinin bir kesimi, toplumsal aksaklıkları gidermeyi, böylece burjuva toplumun sürekliliğini güvence altına almayı arzular… burjuvalar, modern toplumun yaşam koşullarını isterler (ama) o koşulların zorunlu olarak getirdiği mücadeleler ve tehlikeler bulunmaksızın isterler. Onlar var olan toplumu isterler, (ama) bu toplumu devrime uğratacak ve dağılmasına yol açacak "hesaptan düşülmüş" olarak isterler" (Engels ve Marx, 2016: 37). "Burjuvazi, kendisinin egemen olduğu dünyayı, elbette en iyi dünya olarak tasarlar …sistemlerini gerçekleştirmesi ve Yeni Kudüs'te yerini alması için proletaryaya çağrıda bulunurlar; aslında ondan yalnızca, şimdiki toplumun sınırları içerisinde kalmasını, ama bu toplum hakkındaki kinci tasarımlarından vazgeçmesini talep eder" (Engels ve Marx, 2016: 37-38).

"Bu aşamada proleterler …düşmanların düşmanlarına karşı … sanayici olmayan burjuvalara karşı mücadele ederler" ifadesi de, egemen sınıfın iç çelişkilerini ifade ettiği ölçüde, aynı zamanda bu yeni ekonomik yasaların ve devletin gelişiminin ekonomik ilişkilere dayanmadığı için gerici ve engelleyici karakterini içerdiği kadar proletaryanın sınıfsal katmana karşı bağımsız siyasal hat ile mücadelesinin devrimci karakterini ifade etmektedir. "Proleterlerin sınıf düzeyinde, siyasal taraf olarak bu örgütlenmesi …-burjuvazinin kendi içindeki bölünmelerden

yararlanarak- burjuvaziyi, işçilerin bazı çıkarlarını yasa biçiminde tanımaya zorlar. İngiltere'de on saat yasasının çıkmasında olduğu gibi" ifadeleriyle bu bağımsız siyasal hattın kurulmasının böyle bir zeminde avantajlar yaratacağı ifade edilmiştir (Engels ve Marx, 2016: 17).

Wood'un yaklaşım perspektifi sürdürülerek üzerinde birçok ihtilafın gerçekleştiği ifadelere dönülecek olursa, "modern devlet erki, burjuva sınıfının tümünün ortak işlerini sevk ve idare eden bir komiteden başka bir şey değildir" ifadeleri, yukarıda açıklama getirilen tahlillerle paralel olarak aynı zamanda; devlet-sivil toplum karşıtlığının politik anlamda ortadan kalktığını da içermektedir. Burjuva sınıfının tümünün ifadeleriyle bir anlamda sivil toplum toplumsallığının içerilmekte, ortak işler ifadesiyle kamusallık niteliği ön plana çıkarılmakta, sevk ve idare ile komite ifadeleriyleyse de önceden devralınan fakat yeni bir biçime kavuşan bürokratik özelliği belirtilmektedir. Bu açıdan, buradan çıkan bir başka sonucu da "bürokratik kesimin" ve "bürokrasinin" sınıfsal niteliğinin artık "ayrılaşmaktan" uzaklaştığı, belirli bir sınıf temsiliyeti ve sınıfa içkin bir değer kazandığı oluşturmaktadır: "Asıl anlamıyla siyasal otorite, bir sınıfın, diğer bir sınıfa tahakkümü için örgütlenmiş otoritesidir" (Engels ve Marx, 2016: 29). Artık ancak gelişimin akışı içerisinde sınıf farklılıkları ortadan kalktığında ve üretim, birlikteleşmiş bireylerin ellerinde toplulaştığında, kamu otoritesi de siyasal ve sınıfsal karakterini yitirecektir (Engels ve Marx, 2016: 29).

1848 yılında, Komünist Manifesto'nun yayımlanışının hemen ardından Avrupa'nın birçok ülkesinde gerçekleşen ayaklanma ve özgürlük hareketleri zamanlamasıyla Marks ve Engels'in çağrılarının önemini arttırmış, sınanmasının gerçekleşmesini sağlamıştır. Immanuel Wallerstein'in "yalnızca iki dünya devrimi olmuştur, biri 1848'de oldu. İkincisi ise 1968'de" (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2015) ifadesinde de görüleceği üzere tüm dünyayı derinden etkileyen bu kalkışmalar sırasında, işçi sınıfının kendi bağımsız politik hattını ortaya koyarak kendi talepleri altında süreci sonuna kadar götürmeyi hedefleyen siyasal pozisyonları ve diğer taraftan da bu dönemde (Marks ve Engels'in sonrasındaki tespitleriyle) burjuvazinin gerici kutsal ittifaka dâhil olması, Marks ve Engels'i burjuvazi ve proletaryaya dair kimi tahlil ve tespitlerinde değişikliğe gitmek zorunda bırakmıştır. Yine bu dönemin büyük çalkantılı siyasal hayatının, sürece müdahale aracı olarak devlet aygıtına

yansıyan ilişkilerde oldukça fazla hareketlilik ve değişim sağlaması, yönetici sınıflarla ilişkilerde bir takım kırılmaların yaşanması ve yeni bir takım özelliklerin ortaya çıkması, sürece bizzat müdahil olan Marks ve Engels'in devlete dair de gözlemlerinin genişlemesine ve tahlillerinde de bir takım değişiklik ve yeniliklerin meydana gelmesine yol açmıştır. 1848 sonrasında Marks ve Engels'in tartışmalarındaki bu yenilik ve değişimler önceki tahlillerine sıkı sıkıya bağlı olmasına ve bu yenilikler kuramlarının yeni bir halkasını oluşturmasına rağmen; bu dönemden sonraki tartışmalarda belirgin niyet olarak kapitalizmin tahliline odaklanılmıştır. Devlete dair yürütülen tartışmaların yalnızca "kapitalist devlet" özgünlüğünde ve buna uygun olarak da felsefi düzlemden ziyade ekonomi-politik düzlemde, değerlendirmeleri içermesi nedeniyle 1848 sonrasının ayrı bir dönemselleştirme ile alınması gerekmektedir.

1.2.1. Sınıf İlişkilerinin Devlet Tartışmalarında İçerimi olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirilmesi: Fransız Siyasal Hayatı

1848 sonrası devlete dair değerlendirmenin siyasal hayat kapsamında gerçekleştirildiği iki eserden ilki Fransa'da Sınıf Savaşımları'dır. Fransa'da Sınıf Savaşımları esasen Fransız siyasal hayatına dair değerlendirmeleri içermektedir. Fakat bu eser, aynı zamanda onu aşacak bir nitelik olarak da genel bir Avrupa siyasallığına dair de birçok boyutuyla gerçekleştirilen değerlendirmelerin içerildiği "üçlemenin" ilk eserini oluşturmaktadır. Takip eden ikinci eser de aynı dönemi içerdiği için bu iki eserin kronolojik olduğu kadar anlam bütünlüğüyle de ardışık bir biçimde ele alınması gerekmektedir.

Marks'ın, "Fransız üçlemesi" biçiminde ifade edilen eserlerinin konusunu, eserlerin adından da anlaşılacağı üzere Fransız siyasal hayatının belirli bir kesiti ve bu kesitte gerçekleşen mücadelelerin toplumsal yaşam, devlet ve sınıflar üzerindeki etkilerinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Marks'ın Louis Bonaparte şahsında somutlanan 1848 dönemini değerlendirdiği bu çalışması; hükümet ve devlet üzerinden birçok somut analizle, yaşanılan dönemin sınıflar arası ve sınıflar içerisindeki ilişki ve mücadelelerini belirli bir sistematiğe

oturtmaya çalıştığı bir eser durumundadır. Bu eser, özgün durumun karakterinin sınıfsal olarak devlet karakterinde nasıl eğilimler yaratabileceğinin de sorgulandığı, önceki eserlerde ortaya koyulan birikimin somut araştırma nesnesinde yoğrulduğu en önemli örneklerdendir. "Cumhuriyete yaraşır yol-yöntemin arsızca, övünülerek çiğnenmesi, bu döneme genel havasını ve özel renklerini verir." (Marx, 2006: 107). Marks, Fransa özelinde, devlet aygıtının burjuvazi için nasıl yapılandırıldığını, ne şekilde yeni araçlar geliştirildiğini, "ideolojik" üretimden polis teşkilatının kuruluşuna varana kadar incelemekte, bu gelişimi sınıfsal zeminden su yüzüne çıkarmaya özel çaba göstermiştir.

Marks'a göre devletin borçlanması, burjuvazinin meclisler aracılığıyla yöneten ve yasalar koyan kesimi için doğrudan bir çıkar sağlamıştır. Her yeni borçlanma ile mali aristokrasi, iflasın kıyısında tutunabildiğinden; en elverişsiz koşullarda bankerlerle anlaşmak zorunda kalan devleti soymak için yeni bir fırsat da yaratmıştır. Üstelik böylece devletin elinden geçen muazzam para tutarları, rüşvete, zimmete geçirmeye, her çeşitten dolandırıcılığa olanak sağlamıştır. "Devletin borçlanma yoluyla yağmalanması, bayındırlık işlerinde perakende olarak yenileniyordu. Meclis ile hükümet arasındaki ilişkiler, çeşitli devlet idareleri ile çeşitli girişimciler arasındaki ilişkiler biçiminde çoğaltılmış bulunuyordu" (Marx, 2006: 35).

"Mali aristokrasi, yasaları dikte ettiği, devlet yönetimini elinde tuttuğu, bütün kamu kurumlarına kumanda ettiği, basın yoluyla ve eldeki olanaklar aracılığıyla kamuoyuna egemen olduğu için" (Marx, 2006: 36) borçlanma artmş; fakat diğer taraftan bu borçlanmadan kurtulmak için, devletin, ya harcamalarını kısması yani hükümet mekanizmasını yalınlaştırması gerekmiştir. Hükümetin "olanaklı olduğu kadar az yönetmesi", olanaklı olduğu kadar az personel kullanması, burjuva toplumla olanaklı olduğu kadar az ilişkiye girmesi zorunluluk halini almıştır (Marx, 2006: 116). Diğer taraftan bu durum, sınıfın egemenliğinin ve varoluş koşullarının her bir yandan tehdit edildiği bir ortamda, baskı araçlarını, devlet adına resmi müdahaleyi ve devletin bütün bir organizmasıyla her yerde hazır bulunmasını kaçınılmaz olarak arttırmış ve düzeni tek bir kişide cisimleştirmek durumunda bırakmakmıştır. Marx'a göre "düzen partisi"nin bütün olarak egemenliği böyle bir konjonktürde imkânsızdır (Marx, 2006: 116).

Böylece, Marks'ın ifadeleri ile belirtmek gerekirse: "Louis- Philippe zamanında egemen olan Fransız burjuvazisi değil, yalnızca onun bir kesimi idi …mali aristokrasi denilen kesim. Bu kesim, tahta yerleşmiş, meclise yasalar dikte ediyor, bakanlıklardan tütün bürokratlarına kadar kamu hizmetleri ona buna dağıtılıyordu. Asıl sanayi burjuvazisi, resmi muhalefetin bir bölümünü oluşturuyordu …Mali aristokrasinin hegemonyası, daha açık, daha belirgin hale geldikçe ve …işçi sınıfının üzerindeki egemenliğinin güven altına alınmış olduğuna daha çok inandıkça, sanayi burjuvazisinin muhalefeti de giderek daha kararlı oldu" ve sınıflar arasında sert bir karşıtlık haline büründü (Marx, 2006: 33-34).

"Burjuva sınıf iki büyük fraksiyona ayrılmıştı …cumhuriyetin adsız egemenliği, her iki kesimin, karşılıklı rekabetlerinden vazgeçmeksizin ortak sınıf çıkarlarını eşit güçte tutabildikleri tek egemenlik biçimiydi. Eğer burjuva cumhuriyet, bütün burjuva sınıfın, açıkça belirginleşmiş ve tamamlanmış egemenliğinden başka bir şey olmadıysa, orleancıların lejimistler tarafından tamamlanan ve lejimistlerin orleancılar tarafından tamamlanan egemenliğinden Restorasyon ile Temmuz Monarşisinin sentezinden başka bir şey olabilir miydi" (Marx, 2006: 91). "O halde …karşı karşıya gelenler, (aynı zamanda) kuvve halindeki cumhuriyetin Ulusal Meclisi ile fiili cumhuriyetin başkanı idiler, aynı cumhuriyetin cumhurbaşkanı ile Ulusal Meclisi değildi; cumhuriyetin varlık sürecinin tamamıyla ayrı ayrı dönemlerini cisimleştiren, bu iki güçtü; karşı karşıya gelenler, bir yanda, cumhuriyeti yalnız kendi için ilan edebilen, sokak kavgaları ve terörle cumhuriyeti proletaryanın elinden koparıp alabilen; ve anayasada temel çizgileri ile ülküsünün taslağını çizebilen burjuvazinin küçük cumhuriyetçi kesimi ile, öte yanda, bu kurulu burjuva cumhuriyetinde yanız kendisi hüküm sürebilen, ideolojik nitelikteki ekleri, katkıları anayasadan çıkarılabilen ve yasama ve yönetim eylemi ile proletaryanın köleleştirilmesi için zorunlu koşulları gerçekleştirebilen burjuvazinin bütün kralcı kitlesiydi" (Marx, 2006: 79-80).

"National'in burjuva cumhuriyetçileri, kendi sınıflarının, ekonomik temellere dayanan büyük bir kesimini temsil ediyorlardı. Onların tek önemli yanları, tek tarihsel sıfatları, monarşi yönetiminde, ancak kendi özel rejimlerini anlayabilen iki burjuva kesime karşı, burjuva sınıfın genel rejimini, yani ülküleştirdikleri ve antik arabesklerle süsledikleri, ama genelde her şeyden önce kendi kliklerinin egemenliği

olarak selamladıkları cumhuriyetin adsız yönetimini övüp yükseltmeleriydi. Eğer National'in partisi, kendi kurmuş olduğu cumhuriyetin tepesinde güç birliği etmiş kralcıları gördüğünde, nasıl kendi aklından kuşku duymuşsa, kralcıların kendileri de, birleşik egemenlikleri konusunda daha az yanılmadılar. Şunu anlamıyorlardı: Kendi fraksiyonlarından her biri tek başına ele alındığı zaman kralcı olduğu halde, onların kimyasal birleşmelerinin ürünü, zorunlu olarak cumhuriyetçi olmalıdır ve beyaz monarşi ile mavi monarşi, zorunlu olarak, üç renkli cumhuriyet içinde etkisizleştirilmelidir." (Marx, 2006: 91-92). "Burjuvazinin kralı yoktur, onun egemenliğinin gerçek biçimi cumhuriyettir" (Marx, 2006: 68).

Marks'tan alıntılanan yukarıdaki pasajlar önemli vurguları barındırdığından bu noktada kimi çıkarımlar yapmak gerekmektedir. İlk olarak, böylesine sert bir karşıtlığın ortaya çıkmasında verili zeminin, burjuva sınıfının egemenliğinin güven altında olmasına kesinkes bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte bua eşlik ede bir biçimde burjuva devletinin krize girmesi ve kapitalistlerin çıkarlarının zedelenme ihtimalinin ortaya çıkması da bu sürecin ön koşulu olarak belirtilmiştir. Marks tarafından bu iki unsura vurgu başka bir yerde de kuşku bırakmayacak bir açıklıkla "Sıkıyönetim, dirençsiz Paris'i, burjuvazinin ayakları altına seriyordu ve taşrada manevi bir sıkıyönetim, burjuvalarda, göz yıldıran bir hoyratlıkla dolu bir zafer küstahlığı …demek ki, aşağıdan gelen hiçbir tehlike yoktu!" biçiminde ifade edilmiştir (Marx, 2006: 61). Buradan aynı zamanda başka bir sonuç daha çıkmaktadır; öyle ki aynı zamanda aşağıdan gelen tehlike "burjuva devleti" sınırlandırmaktadır.

İkinci olarak, Marks, konjonktürün Fransa'daki izdüşümünün o sırada kapitalistlerin belirli bir kesimi için avantaj yarattığını belirtmiş, fakat bunun yanı sıra bir kriz olarak ortaya çıkan durumun aşılmasının yine burjuvazinin ortak çıkarlarını gözetecek belirli bir biçime tekabül ettiğini ifade etmiştir.

Üçüncü olarak, Marks, sınıf içi karşıtlıklar olarak da ortaya çıkan durumun aynı zamanda burjuva devlet biçimlerinin farklı dönemlere ait özlemlerini dile getirdiğini de açıklamıştır. Fakat o an için düzeni ayakta tutan devlet biçiminin zorunlu bir form olarak kabülü içsel bir biçimde tahlil de edilmiştir. "(Çünkü) Devrimci proletaryaya karşı ve proletaryanın çevresinde git gide daha çok toplanıp

sıkışan ara sınıflara karşı muhalefetleri ile, birleşik kuvvetlerini yükümlülük altına sokmak ve bu birleşik kuvvetlerin örgütünü muhafaza etmek zorunda olan düzen partisi fraksiyonlarından her biri, ötekinin krallığını yeniden diriltme ve hegemonya isteklerine karşı, ortak egemenliğini üstün kılmak, yani burjuva egemenliğin cumhuriyetçi biçimini üstünleştirmek yükümü altındaydı" (Marx, 2006: 92). Ancak böylece başlangıçta krallığın dirilmesine inanan, daha sonra ise cumhuriyetçi biçimi elden bırakmadan cumhuriyete karşı olan kralcılar cumhuriyet yönetiminde uyuşabilmiştir. "İktidardan ortaklaşa yararlanma, bu iki kesimin her birini güçlendirmekte ve onu, öteki kesime boyun eğmeye, yani krallığı geri getirmeye daha elverişsiz ya da daha az istekli bir duruma getiriyordu" (Marx, 2006: 92).

Mali darboğaz yüzünden devlet büyük burjuvaziye bağımlıdır; bu bağımlılık ise gittikçe artan sıkıntının bitmez tükenmez kaynağı olmuştur: "Bütçenin dengesi, devletin giderleri ile gelirleri arasındaki dengeyi sağlamadan, devlet yönetimini, ulusal üretimin çıkarına tabi kılmak olanaksızdı. Ve bu denge, devlet harcamalarını kısmadan, yani aynı ölçüde egemen sistemin dayanakları olan çıkarları incitmeden, vergi matrahını yeniden düzene koymadan, yani vergi yükünün önemli bir bölümünü bizzat büyük burjuvazinin omuzlarına yüklemeden nasıl sağlanabilir" (Marx, 2006: 92).

Marks'a göre Fransa'da devletin kendinde amacı artık açıkça meydana çıkmıştır: "Proletarya, kendi mezarını burjuva cumhuriyetin beşiği yaparak onu açık amacı sermayenin egemenliği ve emeğin köleliğini sonsuzlaştırmak olan devlet olarak saf biçimiyle hemen ortaya çıkmaya zorladı. Gözleri hep, yara bere içindeki, yatışmak bilmez ve yenilmez –yenilmez, çünkü onun varoluşu kendi yaşamının koşuludur- düşmanın üzerine dikili duran burjuva egemenliği, bütün engellerden kurtulur kurtulmaz, hemen burjuva terörizmine dönüşmek zorundaydı" (Marx, 2006: 59).

Marks bu son ifadeleri ile artık, var olan düzenin burjuvaziyi gericileştirdiği oranda proletaryayı da devrimci bir sınıf olarak ortaya çıkardığını tanıtlamayı amaçlamıştır. Ancak Marks'ın bu yaklaşımı, düzenin kendi içsel gelişiminde "yaralanmaların" gerçekleştiğini, fakat nihai yenilginin, yani bu egemenliğin ortadan kaldırılmasının da ancak burjuvazinin yaşam koşullarının ortadan kalkmasıyla

gerçekleşeceğini içermektedir. Böylece Marks'ın tahlili salt bir siyasal propoganda olmaktan çok kapitalizmin iç çelişkilerinin bilimsel tahlili ile toplumsal gelişim için tarihsel bir zorunluluğu ifade etmiştir. "Devrim, devlet biçiminin yıkılması anlamına geldiği halde, …burjuva toplumun yıkılması anlamına geliyordu" (Marx, 2006: 61). Marks'a göre iktidarı aldığı andan itibaren burjuvazi kendi ilkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. İşçi sınıfı ise bu andan itibaren tüm toplumu temsil etmek üzere bu ilkeleri devralmış fakat bu ilkeler aynı zamanda devleti ortadan kaldıran ilkeler olarak var olan devletle karşıtlık yaratmıştır. Bu karşıtlıkta proletarya tarihsel görevi gerçekleştiremediği ölçüde ortaya şöyle bir sonuç çıkmıştır: "Kurucu Meclis, teoride, burjuvazinin egemenliğinin cumhuriyete uygun olarak ifadesini bulduğu formülleri pergelle sınırlarken, gerçekte, ancak sözsüz bir kuvvetle, sıkıyönetimle, bütün formüllerin yürürlükten kaldırılmasıyla yerinde tutabiliyordu" (Marx, 2006: 69).

"Bonaparte artık, yalnızca 10 Aralık 1848'in tarafsız adamı değildi. Yürütme erkini elinde bulundurma, onun çevresinde bir yığın çıkarın toplanmasını sağlamıştı, anarşiye karşı savaşım, düzen partisini bile onun etkisini artırmaya zorluyordu" (Marx, 2006: 113).

Güç birliği halindeki orleancılarla lejimistlerin krallığı yeniden kalkındırma yolundaki çabaları karşısında, Bonaparte, kendi gerçek iktidarının sanını, yani cumhuriyeti temsil ederken, Bonaparte'nin krallığı geri getirmesi karşısında da düzen partisi, kendi ortak egemenliğinin sanını, yani cumhuriyeti temsil etmektedir. Her bir burjuva partisi bir, kendi krallığının dirilmesinin "istencini" taşırken, bütününde düzen partisinin bu hizipleri, rakiplerinin ayaklanma ve gasp hırslarına karşı, burjuvazinin ortak egemenliğini, yani özel iddiaların saklı olduğu ve tarafsızlaştırılmış krallık biçimi olarak cumhuriyeti, üstün kılmıştır (Marx, 2006: 113-114). Fakat güç birliği etmiş bütün bu burjuva kesimler, ortak iktidarlarının olanaklı tek biçiminden, yani Marks'a göre sınıf egemenliklerinin en güçlü ve en tamamlanmış biçimi olan anayasal cumhuriyetten, monarşinin tamamlanmamış eksik ve zayıf alt biçimine doğru geri çekilerek bir taraftan da ona mahkûm olmuşlardır (Marx, 2006: 135).

"Büyük adam yokluğunda, düzen partisi, kendini, doğal olarak, sınıfın tümünde bulunmayan kuvveti bir tek bireye yüklemek ve böylece onu bir canavar

haline getirinceye kadar şişirmek zorunda görüyordu" (Marx, 2006: 151). Marks'a göre, böylece, düzen partisi halk ile savaşımında, yürütme erkinin gücünü artırmak zorunda kaldığı oranda yürütme gücünün her artışında onun taşıyıcısı Bonaparte'nin gücü de artmıştır. Bu bakımdan, düzen partisi, ortaklaşa kullandıkları iktidarını kuvvetlendirdiği ölçüde Bonaparte'nin savaşım araçlarını da kuvvetlendirmiş olmaktadır (Marx, 2006: 149). "Anayasa toplumun hiçbir yeni öğesini yeni devlet biçimine bağlamayı bilemezken, eski devletin, içinde en yaman, en bağnaz savunucularını bulduğu bir bünyeye geleneksel dokunulmazlığını geri veriyordu. Tahtından indirdiği kral, böylece, yasallığın güvenceli engizisyoncularının kişiliğinde binlerce çoğalarak hortluyordu" (Marx, 2006: 71).

Bu durumun Marks'ın tahlillerinde beliren büyük çelişkisi ise şuradadır: Anayasanın yarattığı toplumsal köleliği sonsuzlaştırmak durumunda olan sınıflar hâlbuki gene bu anayasa tarafından genel oy yoluyla siyasal iktidara sahip kılınmışlardır. Ve anayasa aynı zamanda burjuvazinin elinden bu gücün siyasal güvencelerini de çekip almaktadır. Anayasa, bu sınıfın siyasal egemenliği karşısında, düşman sınıfların her an zafer kazanmalarına yardım eden bir olanağı da yaratmaktadır; diğer taraftan burjuvaziyi bizzat burjuva toplumun temellerini sarsan demokratik koşullar içine de sıkıştırmaktadır (Marx, 2006: 71).

1.2.2. Hukuki İlişkilerin Devlet Tartışmalarında İçerimi olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirilmesi: Fransız Siyasal Hayatı

Alman İdeolojisi metninin tahlilinde "Anayasal rejim sınıfların varlığını çıkarların karşıtlığıyla ortaya koyduğu ölçüde yıkımı getirirken demokratik temsili rejim ise üretici güçlerin gelişimi ile ekonomik yasaların çelişki haline düşmesiyle varlığını yitirecektir" biçiminde ifade edilen durum burada Marks tarafından daha farklı bir biçimde ifadeye kavuşturulmuştur (Engels ve Marx, 2013). Fakat bu sefer, bu içerikte; burjuva düzeninin devlete özerk bir alan tanıyan örgütlenmiş karakteri ve onun üretici güçler açısından gelişimin önünde engel hale gelmesi, burjuvaziyi istemeye istemeye değil bile isteyerek kendi ekonomi yasalarına tekabül edecek devlet mekanizmasını ortaya koymaya zorlamıştır. Bu ekonomik yasalara tekabül

eden hukuki düzen ise burjuvazinin iktidarı aldığı andan itibaren kendi çıkarlarıyla kısmi olarak karşıt hale gelse ve bu karşıtlık onun sonunu hazırlayacak bir karakterde olsa da son kertede bir "istenci" ifade etmiştir. Mevcut devlet ve hukuki rejimin, burjuvazi açısından içsel olarak daha iyi bir toplumsal örgütlenmeye geçişi sağlayamayacağı kanaati içkin bir biçimde taşınmamıştır. Sınıflar mücadelesinin gücü tarihsel gelişimin belirli bir momentinde burjuva devletin hukuki biçimini de belirlemekte, sınıf egemenliğinin karakteri ona uygun hukuki rejimde karşılığını bulmaktadır: "Fransızlar… bir anayasal çelişkinin, yani genel oylamadan doğan, feshedilemez ve egemen bir Ulusal Meclis ile, bu meclise karşı sorumlu, ama gerçekte, yalnız genel oy tarafından onaylanmakla kalmayıp ayrıca, Ulusal Meclisin değişik üyeleri arasında paylaşılan ve onlara dağılan bütün oyları kendi şahsı üzerinde toplamış bulunan, ama Ulusal Meclisin, üzerinde, ancak bir manevi güç sıfatıyla süzüldüğü yürütme gücüne tam bir yetki ile sahip olan bir cumhurbaşkanı arasındaki çelişkinin ortaya çıkışı biçiminde anladılar …bu yorumlar… savaşımın dili ile bu savaşımın gerçek içeriğini karıştırmaktır. Ulusal kurucu Meclis karşısında Louis Bonaparte –bu, anayasal iktidarın bir yanı karşısında öteki yanı demek değildi; bu yasama erki karşısında yürütme erki de değildi; bu, cumhuriyeti kurmuş olan, ve şimdi kendi cumhuriyetini yeniden diriltmiş bir monarşiye benzediğini görerek şaşırıp kalmış ve, zora başvurarak, koşulları, hayalleri, dili ve kişileri ile kurucu dönemi elde tutmak, sürdürmek ve bir olgunluk düzeyine ulaşmış burjuva cumhuriyetini tamamlanmış ve kendine özgü biçimleriyle ortaya çıkmasını önlemek isteyen devrimci burjuva kesimin entrikaları ve ideolojik hak iddiaları karşısında ve kendi anayasasının araçları arasında, kurulu burjuva cumhuriyetin ta kendisi idi. Nasıl Ulusal Kurucu Meclis, kendi bağrına dönüşmüş bir Cavaigne temsil ediyorduysa, Bonaparte de, henüz kendisinden ayrılmamış bir Ulusal Yasama Meclisini temsil ediyordu, yani kurulu burjuva cumhuriyetinin Ulusal Meclisini temsil ediyordu" (Marx, 2006: 79).

Anayasa metninin lafzı, onun yaşayabilir geçerli anlamına göre yorumlanması gerektiğini ve burjuva anlamının onun tek yaşayabilir geçerli anlamı olduğunu ifade etmiştir. Fakat bu burjuva anlamının rejim yönetiminde nasıl bir içeriğe tekabül edeceğini içermemektedir. Rejim yönetiminin içeriği üretim ilişkileri, iktisadi ilişkiler ve sınıflar mücadelesinin ilişkileri dolayımı ile belirlenmektedir (Marx,

2006: 100). "Tarihin, kendilerini, sevdikleri krallığı devirmeye mahkûm ettiği bu baylar, gene tarih tarafından, nefret ettikleri cumhuriyeti korumaya yöneltmişlerdi" (Marx, 2006: 36). Ve böylece, burjuva cumhuriyetçilerin elinden içi boş ideolojik bir formül olarak çıkmış olan anayasal cumhuriyet, güç birliği etmiş kralcıların elinde içerik bakımından canlı ve zengin bir biçim haline gelmiştir (Marx, 2006: 114).

"Genel oy hakkının çıkış yeri ve sonucu olarak, egemen hak istencinin ifadesi olarak burjuva egemenliği- işte burjuva anayasasının anlamı budur. Ama, bu genel oy hakkının, bu egemen istencin içeriğinin, artık burjuvazinin egemenliğinin olmadığı andan bu yana anayasanın anlamı var mı? ...Genel oy sistemi, mevcut devlet erkini sık sık yeni baştan ortadan kaldırarak ve gene yeni baştan devlet erkini kendi bağrından çıkartarak, bütün dengeyi bozmuyor mu, …otoriteyi yok etmiyor mu … bir tehlike yaratmıyor mu" (Marx, 2006: 134-135).

1.2.3. Hükümet- Burjuvazi İlişkilerinin Devlet Tartışmalarında İçerimi Olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirmesi: Fransız Siyasal Hayatı

Marks, bu çalışmasında, devletin genel niteliklerini içeren tahlillerinin yanı sıra, burjuvazinin sınıf tahakkümünü gerçekleştirme araçlarını da detaylı bir biçimde incelemiş; devlet kapsamında cereyan eden hükümet-burjuvazi özel çıkar ilişkilerini de değerlendirmiştir.

Marks için "vergi hükümeti emziren bir memedir" (Marx, 2006: 119). Hükümet ise baskı araçlarıdır, otorite organlarıdır, polistir (Marx, 2006: 119). Marks'a göre artan oranlı vergi: "yalnız mevcut üretim ilişkileri içinde oldukça büyük bir ölçüde uygulanabilir bir burjuva önlemi değildir, (artan oranlı vergi) ayrıca, toplumun orta katmanlarını, "saygın" cumhuriyete bağlamanın, devlet borçlarını azaltmanın ve burjuvazinin cumhuriyet karşıtı çoğunluğunu başarısızlığa uğratmanın biricik çaresini" de oluşturmaktadır (Marx, 2006: 70).

Marks bir başka yerde ise Louis Bonaparte'de burjuvazinin ortak çıkarlarının somutlanmasının ekonomik ilişkilerle bağını "…bütün burjuva ve yarı-burjuva sınıflardan gelme pek çok kişinin devlet borcuna, borsa oyununa, maliyeye katılması

gerekir. Bütün bu ikinci dereceden katılanlar (iştirakçiler), bu çıkarları, en büyük ölçülerle bir bütün olarak temsil eden kesimde, kendi doğal dayanaklarını ve liderlerini bulmazlar mı?" biçiminde belirtilmiştir (Marx, 2006: 115). Fransa'da iktidarın doğrudan burjuvazi tarafından temsiliyetine dair o süreçte gerçekleşen bir başka durumu ise daha da özelinde örnekleyerek şöyle tahlil etmektedir: "…katipler kabinesinin iktidara gelişinin bir anlamı daha vardır …Fould'un maliye bakanı olması, Fransız ulusal zenginliğinin resmen borsaya terk edilmesi demektir, kamu servetinin borsa tarafından ve borsanın çıkarına yönetimi demektir …mali aristokrasi restorasyonu …anayasal cumhuriyetin sayısız halkalarını oluşturan öteki restorasyonları zorunlu olarak tamamlıyordu" (Marx, 2006: 114).

Son olarak ise Marks şu önemli vurguyu da ihmal etmemektedir :"Bugün …düzen partisinin değişik temsilcilerinin kendilerini kaptırdıkları ve karşılıklı olarak birbirlerini yıprattıkları çeşitli çekişmeler …yalnızca ilişkilerin temeli geçici olarak çok güvenilir ve, gerici güçlerin bilmedikleri bir şey, çok burjuva olduğu içindir ki, olanaklıdır" (Marx, 2006: 140-141). Marks'a göre proletarya daha güçlü sahneye çıktığında kutsal ittifak tekrardan kurulacaktır. Fakat diğer taraftan ekonomik çıkarlar tarihsel gelişiminde üretici güçlerle karşıtlık haline geldiği için azalan kapitalistlere karşıt olarak sermaye de merkezileşecek devlette de buna uygun merkezileşme gerçekleşecektir. Böylece burjuvazi karşısındaki sınıf da daha yaygınlaşmış bir biçimde bütün toplumsallığı ifade ederek siyasal iktidar karşısında daha güçlü duracaktır. Ve o zaman, Marks'ın tahlilinden çıkan sonuçla ifade edilecek olursa; sınıf içi çekişmelerin yerini sınıflar arası çatışma aldığında, burjuvaziyi, Bonaparteizm'e özgü bir iktidar bile kurtaramayacaktır.

1.2.4. Sınıf İlişkilerinin İktidarda İçerimi Olarak Bir Siyasal Dönem Değerlendirmesi: Louis Bonaparte İktidarı Üzerine Siyasal Yazılar

Türkçede "Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i" adıyla yayınlanan Marks'ın Fransız Siyasal Hayatına dair belirli bir dönemi içeren eser, esasen, Marks'ın gazeteye güncel politik değerlendirme amaçlı yolladığı yazılarının toplu halde basımını içermektedir. Marks'ın sıcağı sıcağına yayımladığı yazıların üzerinden uzun

bir zaman geçtikten sonra basılan bu eser vesilesiyle Engels de döneme ilişkin yeniden bir değerlendirme gerçekleştirmiş; bu amaçla hazırladığı giriş metniyle ön bilgilendirme sağlayarak sonraki dönemlerde metni inceleyecekler için metnin karmaşık olay örgüsünü anlamayı kolaylaştırmıştır. Engels, bu giriş metninde, Marks'ın siyasal yaşama ilişkin yaklaşımının temelini oluşturan ekonomi politik ve sınıfsal tahlillerinin gücünü göstermeye özel önem de vermiştir. Engels yıllar sonrasında bu dönemi tekrar ele alışında, Marks'ın tahlillerini niteliksel olarak değişmeyen öz çevresinde tanıtlamasıyla, Marks'ın bu eserdeki tahlillerininin Marksist devlet tartışmaları açısından vazgeçilemez önemini pekiştirmiştir. Bu açıdan Engels'in bu giriş metninde vurguladığı noktaları ele almak sonrasındaki tartışmalar açısından önemli görünmektedir.

"…egemen azınlık deviriyor, başka bir azınlık onun yerine devlet dümenini ele geçiriyordu ve kamu kurumlarını kendi çıkarlarına göre değiştiriyordu. Ve her seferinde bu azınlık, ekonomik gelişme durumunun iktidara elverişli, yetkili ve yetenekli kıldığı gruptu …çoğunluğun pasif ve dirençsiz tutumu nedeniyle, azınlık bütün halkın temsilcisi olma görünümü elde ediyordu" (Marx, 2006: 12). Engels'in yukarıdaki ifadeleri birkaç noktada önümüzü aydınlatmaktadır. Engels açıkça devrimin bir azınlık tarafından gerçekleştirildiğini ifade ederken devlet yönetiminin ise yine bu egemen azınlığın bütünü veya doğrudan temsili yerine azınlık içerisinden başka bir grup tarafından sağlandığını ifade ederek araya bir ayrım koymaktadır. Devamındaki ifadelerde de ekonomik gelişme durumunun iktidar koşullarını yarattığını belirterek aslında bu grubun burjuvazinin çıkarları adına mevcut duruma en angaje ve mevcut koşulları burjuvazinin çıkarlarına en uygun hale getirecek kesimler tarafından sağlanacağını belirtmektedir. Bir başka yerde Engels bu durumu : "…ötekisi daha ileri gitmek istiyordu, hiç değilse kısmen, halkın büyük kalabalığının gerçekte ya da görünüşte çıkarına olan yeni istemler ileri sürüyordu. Bu daha köklü istemler, bazı durumlarda pekala kendilerini kabul ettiriyorlardı …birinci zaferin başarılarını, ancak daha radikal olan kesimin ikinci zaferi sağlamlaştırıyordu" şeklinde de betimlemiştir (Marx, 2006: 13). Engels bu kesimin ise halkın temsilcisi görünümü yani meşruiyetini kazanmasının çoğunluğun pasif ve örgütsüz durumu ile ilişkili olduğunu da vurgulamıştır.

Buradan çıkan bütün bir sonuçta ise Engels'in burjuva fraksiyonlarının oluşumuna dair gelişkin ve açıklayıcı bir yaklaşım geliştirdiği de görülmektedir. Üstelik Engels biraz kapalı bir biçimde de olsa burjuva düzeninde iktidarın doğrudan burjuvazinin kendisi aracılığıyla değil ilişkisel bir biçimde "taşeron" bir yapılanma ile üstlenildiğine dair vurguya da sahiptir. Bu grubun ise çıkarlarını iktidar üzerinden kamu kurumları aracılığıyla sağladığı ve meşruiyetini de aslında doğalında temsilcisi olamayacağı halkın pasif ve örgütsüz durumu sayesinde gerçekleştirdiği belirgin bir şekilde ifade edilmiştir. Öyleyse bu ilişkiler ağının önceden planlanmış ve doğrudan gerçekleşen bir biçimde değil verili ülkedeki sınıf mücadelelerinin doğasının, sermaye sınıfının ihtiyaçlarının vb. birçok faktörün iktidar ilişkilerini belirleyen yönüyle açığa çıktığı da vurgulanmıştır. Engels, iktidarın bu oluşum sürecini yukarıda belirtilenlere uygun bir biçimde somut olarak da ifade etmiştir: "Kralcı-hanedancı iki hizbe bölünmüş olan, ama mali işleri her şeyden önce huzur ve güvenlik isteyen bir burjuvazi; onun karşısında yenilmiş olan, ama gene de bir tehlike olmakta devam eden ve küçük-burjuvaların ve köylülerin gittikçe daha çok çevresinde toplandıkları bir proletarya, üçüncü, sözde-demokrat, taht taliplisi Louis Bonaparte'in hükümet darbesi için sanki özel olarak hazırlanmış durum buydu" (Marx, 2006: 15). Konu ve dönem açısından diğer önemli bir vurguyu da hemen birkaç satır aşağıda önemli bir tespit ışığında vurgulamayı ihmal etmemiştir: Burjuvazi için "aşağıdan- yukarı devrimler dönemi sona ermiş, yukarıdan aşağı devrimler dönemi" başlamıştır (Marx, 2006: 15-16). Burjuvazi her yerde artık hükümetten yana geçmiş; devlet kuruluşları burjuvazinin egemenliğinin örgütlendiği kuruluşlar haline gelmiştir (Marx, 2006: 20-22).

Bu geç dönemde yazılan ve giriş metninde vurgulanan bu son olgu sonrasında Marksist devlet tartışmalarının ana eksenini oluşturan "devletin göreli özerkliği" tartışmaları açısından da önemli bir içeriği ifade etmektedir. Göreli özerklik tartışmasının önemli referans noktalarından birini oluşturan "bonapartizm" özelinde gerçekleştirilen bu değerlendirme, göreli özerkliğin nesnel sınırları kadar "doğasına" dair başka bir çıkarsamayı da içermektedir. Ancak bu konuda pekiştirici olguları da göstermek gerektiğinden yeri geldiğinde tekrar geri dönmek üzere şimdilik vurgulayarak not etmek yeterli görünmektedir.

1.2.5. Sınıf İlişkilerinin İktidarda İçerimi Olarak Devletin Göreli Özerkliği, Louis Bonaparte İktidarı ve Koşut olarak Proletaryanın İnşası

Fransız "üçlemesi"nin ikinci halkasını oluşturan Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, Marks'ın bu dönemde sınıf içerisinde açığa çıkan çelişkileri ve karşıtlıkları daha derinlemesine çözümleyerek siyasal hayatın gelişmelerini anlamlandırdığı eser olduğu için "devletin göreli özerliğine" dair olgusal zenginlik de sunmaktadır. Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, yukarıda ilk halka olarak ele alınan Fransa'da Sınıf Mücadeleleri adlı eserin, genellemesine sunduğu ilişkilerin özel olarak aldığı biçimi ifade ettiğinden bu eser kapsamında bütününde tartışılan konu kapsamı da esasında bu çerçevede gerçekleşmiştir. Fransa'da ki iki Bonaparte dönemi olağanca karmaşası ve dinamizmiyle, Marks ve Engels'in; "ister siyasal, dinsel, felsefi alanda, ister tamamen başka ideolojik alanda yürütülmüş olsun, bütün tarihsel savaşımların, aslında, toplumsal sınıfların savaşımlarının az ya da çok belirgin bir ifadesi olduğuna ilişkin yasayı ve bu sınıfların varlığının, dolayısıyla çarpışmalarının ise, bu sınıfların ekonomik durumlarının gelişme derecesi ile, üretimlerinin tarzı ile ve bunun belirlediği değişimlerinin tarzı ile belirlediğine ilişkin yasayı" somut olarak gözlemledikleri ve tahlile ulaştıkları en önemli tarihsel kesiti oluşturmaktadır (Marx, 2002: 11). Fakat bu tarihsellikte gerçekleşen büyük altüst oluşlar, tarihsel figürlerin fazlalığı, doğrudan siyasal hayatın özgün karakteri bugünden değerlendirenler açısından bir hayli karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Bu açıdan "olgulara" boğulmaksızın; fakat olgulardan koparılması güç olduğu ölçüde yorumlamasını içerecek bir biçimde konunun özüne odaklanmak gerekmektedir.

Bu açıdan Marks'ın sunduğu "tarihsel şema" genel görünümü resmetmesiyle zorluğu aşmakta ilk elden yardımcı olmaktadır:

"1- Birinci dönem- 24 Şubat'tan 4 Mayıs 1948'e kadar- Genel Kardeşleşme dönemi

2- İkinci Dönem- Cumhuriyetin kuruluşu ve ulusal kurucu meclis dönemi

a) 4 Mayıs'tan 25 Haziran 1948'e kadar- Bütün sınıfların proletaryaya karşı savaşımı ve proletaryanın yenilgisi

b) 25 Haziran'dan 10 Aralık 1948' kadar- Saf burjuva cumhuriyetçilerin diktatörlüğü. Anayasanın hazırlanması, sıkıyönetim
c) 20 Aralık 1848'den 29 Mayıs 1949'a kadar- Kurucu meclisin Bonaparte'a ve Bonaparte'nin müttefiki düzen partisine karşı savaşımı. Kurucu meclisin sonu. Cumhuriyetçi burjuvazinin düşüşü

3- Üçüncü dönem. Anayasal cumhuriyet ve ulusal yasama meclisi dönemi

a) 29 Mayıs 1849'dan 13 Haziran 1849'a kadar- Küçük burjuvazinin Bonaparte'a ve büyük burjuvaziye karşı savaşımı. Küçük burjuva demokrasisinin yenilgisi
b) 13 Haziran 1849'dan 31 Mayıs 1850'ye kadar- Düzen partisinin parlamenter diktatörlüğü. Parti genel oy sistemini yürürlükte kaldırarak egemenliğini tamamlıyor ama parlamenter kabineyi kaybediyor
c) 31 Mayıs 1850'den 2 Aralık 1851'e kadar- Parlamenter burjuvazi ile Bonaparte arasında savaşım" (Marx, 2002: 113-114).

Marks'ın tahlilleri, esasen, yukarıda verilen "tarihsel şema"nın, 1. ve 2. döneminin a bendine dair gelişmelerinin, şemanın geri kalan dönemlerinde yarattığı gelişmelerde sorgulanmasını içermektedir. Marks, gelişmelerin içsel dinamiğinden yola çıkılarak, gelişme seyrinin yasalarını ve yasaların tarihsel seyrini incelemiştir. Metin boyunca tartışılan yukarıda ifade edilen kesit, bir araştırma nesnesi olarak değerini yalnızca başlangıç ve bitiş momentleri üzerinden ifade ederken, Marks'ın özel olarak önem verdiği bu başlangıç ve bitiş momentleri, siyasal bir inceleme olarak tarih yazımına sahip değildir. Bu çalışmanın kanaatine göre bu durum, yalnızca 1. dönemin ve 2. dönemin a) bendinin kısıtlı bir zaman aralığını içermesinden veya yalnızca Marks'ın sonraki dönemin politik önemine biçtiği değerden kaynaklanmamaktadır. Bu durum gayet bilinçli bir tercihin ürünü somut bir gerçeklikten kaynaklanmaktadır: olgusal eksiklik veya başka bir ifadeyle "somut durumun somut tahlili". Daha açık bir biçimde ifade edilecek olursa şöyle söylenebilir; Marks'ın değerlendirmelerinde ifade ettiği ve özel önem verdiği kavramının "soyut" içeriği gerçekte somut değildir. Proletarya kavramın soyut içeriği kadar soyuttur, somut bir içeriğe henüz kavuşmamıştır. Ve bu çalışmanın iddiası

odur ki metnin tüm içeriğini, değerlendirmelerin arka planındaki felsefesini, bu gerçeklik oluşturmaktadır.

Bu tespit ve iddia yine de ilk bakışta ikna edici görünmeyebilir ve hatta 1830-1848 arası işçi hareketliliğinin yoğun olduğu gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde "ilginç" ve argümanlarla desteklenmesi zor bir iddia olarak görünebilir. Bu yüzden ilk olarak doğrudan bu iddiaya dair kimi olgular sunmak ve belirli açıklamalar yapmak gerekmektedir. Konunun sınırlarını aşmamak maksadıyla, konu kapsamında, bu iddianın olgusal birkaç yönü ifade edilecek olursa; açıklamaya Marks'ın şu zamana kadar ele alınan eserlerinden ve bu eserden çıkarılacak birkaç sonuçla başlamak gerekecektir. İlk olarak, Althusser'in de tahlil ettiği üzere bu döneme gelidiğinde Marks'ın Hegel felsefesinden artık epistemolojik kopuşu gerçekleşmiştir, fakat kopuşa koşut olarak epistemolojinin yeni kavram seti bu aşamada henüz ham olarak bulunmaktadır. Althusser'im "olgunluk dönemi" olarak adlandırdığı kesite kadar sorun esasen felsefi düzlemde ele alınmış olup; "proletarya"ya ilişkin tahliller "yabancılaşma" zemininde gerçekleşmiştir. İktisadi zeminde ele alındığında ise karşıtlık "sivil toplum-devlet" ikiliğinde içerilmiş; "proletarya" bütüne bağımlı bir ilişki ile tahlil edilmiştir. Sivil toplum alanının kendi içerisindeki karşıtlık ise "iktisadi" olarak değerlendirilmiş; proletaryanın siyasal varoluşu henüz incelenmemiştir. Böylece esasen erken dönemde "proletarya" siyasal bir ifadeyi tanımlaması gerekirken, "havada asılı" bir biçimde kalmış, Marks'ın epistemolojisine uygun değeri içermemiştir. Hegelci epistemolojiden kopuşun gerçekleştiği ve epistemolojide yeni ögelerin içerildiği bir aşamada, Marks'ın yöntemsel yaklaşımı, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, Yahudi sorunu gibi ilk eserlerdeki "insanal kurtuluş" zeminindeki arayışı, varlığın toplumsal bilincinden hareketle "sınıfsal zemine" taşımıştır. Ancak bu dönüşüm kendi içsel gelişimini de içerdiği ölçüde, bu gelişim aşamasında, bu eser kapsamında ortaya çıktığı biçimiyle somutla olan bağının içeriminde kimi sorunlar yaratmıştır.

İkinci olarak böylece Komünist Manifesto'da ortaya çıkan sınıfsal zemin de şartlı veya bağlı bir biçimde ifade edilmiştir. Yukarıda Manifesto'yu tahlil ederken de ifade edildiği üzere burjuvaziye atfedilen ilericilik, "devrimci" tanım, işçi sınıfını henüz bağımsız politik bir özne olarak ifade etmeyen bir bilincin tezahürünü de içermektedir.

Üçüncü ve bununla bağlantılı olarak, yine Komünist Manifesto eserinde içkin bir biçimde görüleceği üzere "siyasal bağımsız hat" vurgusu gerçekleşmekte, iktisadi karşıtlık belirtilmekte fakat siyasal karşıtlık koşullarının olgunlaşmadığı metne sirayet etmektedir. Wood'un da belirttiği üzere "Manifesto işçileri mücadeleye çağırırken ve onların devrimci bir güç olduğunu öngörürken bile burjuvazinin zafer öyküsü" anlatılmaktadır (Wood, 2007: 234). Ancak bu hikâye "tüm bu savaşlar sırasında işçi sınıfına karşı kendi savaşını vermesi için gerekli silahları vererek politik arenaya modern bir proletarya sokmak mecburiyeti"ni muştalamaktadır (Wood, 2007: 234). Somut durumda da "burjuvazi gerçek anlamda bir yönetici sınıf değildir; sınıf egemenliği, politik haklara imtiyazlı erişimine ya da kapitalist yasa koyucularla proleter özneler arasında net ve yasal olarak tanımlanmış bir bölünmeye bağlı değildir" (Wood, 2007: 238).

Dördüncü olarak, bu eserde ve sonraki eserlerde de bir süre görece ve Engels'in de, "sınıfların varlığının, dolayısıyla çarpışmalarının, bu sınıfların ekonomik durumlarının gelişme derecesi ile; üretimlerinin tarzı ile ve bunun belirlediği değişimlerinin tarzı ile belirlediği" biçiminde ifade ettiği, üretici güçlerin gelişim aşamasının henüz "politik gerçeklik" aşamasına tekabül etmek üzere olduğuna dair, içkin bir anlayış mevcuttur. Bu önsezi var olan gerçekliğin ötesine geçen bir hazırlığı gerektirmiştir.

Beşinci ve bununla bağlantılı olarak, üretici güçlerin gelişiminin burjuvazinin egemenlik koşullarına bağıtlanmış gerçekliği ve metin içerisinde görüleceği üzere "bonapartizmin" tam da bu gelişimin gerçekleşmesine dair bir sorun olarak varlığı, bonapartizm tahlilinde yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bonapartizmin tahlilinde ise burjuvaziye yer yer "korkaklık" atfeden, ama bütününde öfkeyi ifade eden değerlendirmeler içerilmiştir. Marks'ın tahlillerinde bonapartizmin, despotik değil ama proletaryanın siyasal gelişiminin önünde engel hale gelen karakterle içerilmesi ise, başka bir tahilinin, böylece "geçiş kategorisi" olarak demokratik cumhuriyete yüklediği anlamın politik tezahürünü ifade etmektedir.

Altıncı olarak bonapartizmin üstünü örttüğü başka gerçeklikler de tespit edilmiştir. Marks'a göre bonapartizm birbiriyle iç içe geçmiş biçimde hem bir korkunun ve "iktidardan kaçışın" hem de bununla bağlantılı hızla çürüyen bir

gelişmenin habercisidir. Korkunun varlığı, sınıfsal gerçekliktir; gelişmenin kendisi varlığına mahkûm olduğu burjuva toplumun zorunlu inşasıdır; çürümenin kendisi burjuva toplum zemini inşa edildiği ölçüde "devletini" kaybetmemek adına despotik bir araca teslimiyet ve bunun sonucu olarak da toplumsal temsiliyet iddiasının yitirilmesidir. Bu çürüme "proletarya" üzerinden yükselecek geleceğin habercisidir. Burjuvazi ya iktidardan kaçtığı ölçüde son kertede ekonomik çıkarları zarar görmeye başlayacak ve "göreli özerk yapı" kendisini de yutacak biçimde burjuvasız bir burjuva toplum düzenini bir "klik" çıkarına teslim edecektir; ya da iktidarı almaya mahkûm kalacak ama bu sefer de bu sürede gittikçe daha da güçlenen proleter sınıf gerçeği ile karşılaşacaktır. Üstelik her iki durumda da kapitalizmin gelişimine paralel olarak üretici güçlerin gelişimi de gerçekleşmektedir. Bonapartizmin geçici karakterini vurgulamasına rağmen süreklilik ihtimalini de tamamen dışarıda bırakmayan Marks, olayların sıcak gelişiminde burjuvazinin egemenliği olmaksızın kapitalist gelişimin ulaşabileceği aşamayı da işaret etmiştir: "..Fransız toplumunu dingin tutmak için dönem dönem kendisine zorla kabul ettirilen kışla ve ordugah, kılıç ve filinta, bıyık ve üniforma sonunda en yüce yönetim olarak kendi öz rejimlerini ilan ederek toplumu bir kerede toptan ve kesin olarak kurtarmanın ve böylece burjuva toplumu kendi kendine yönetme zahmetinden tamamıyla azat etmenin daha iyi olacağı fikrine kapılmayacaklar mıydı? Yalnızca dönem dönem gelen sıkıyönetim ilanları halinde ve burjuvazinin şu ya da bu kesiminin çağrısı üzerine toplumun geçici olarak kurtarılması halinde birkaç ölü ve yaralı ile burjuvazinin bir iki dostça sırıtması dışında, sonuç, kendileri için hiç de doyurucu değilken, bu artan hizmetleri karşılığında daha iyi bit nakit ödeme alabilecekleri fikrine kapılmaları için iyi nedenleri vardı. Kısacası ordu, sıkıyönetimi kendi öz çıkarına oynamak ve aynı zamanda burjuvaların kasalarını kuşatmak istemeyecek midir?" (Marx, 2002: 33-34). Bir tarafta Prusya gerçekliğinin somut olarak varlığı; diğer tarafta ise sınıflar mücadelesinin belirleyiciliği bu ihtimalin tamamen devre dışı bırakılmasını engellemiştir. Fakat Marks için burjuvazinin siyasal egemenliği son kertede çok daha güçlü bir olasılığı içermektedir.

Ancak Marks'a göre her iki ihtimalde de insanlığın kurtuluşu ve tarihsel ilerleme için belirli önlemlerin alınması ve gelişmeyi hızlandıracak adımların atılması gerekmektedir. Bu aşamada ise Marks'ın bu eserinin bu çalışmada tahlil

edilen özel önemi açığa çıkmaktadır: Bonapartizm, hem gerçek bir olasılık değeri hem de sınıflar mücadelesinde egemen sınıfın zora her düştüğü anda kullanabileceği bir araç olarak "devlet aygıtının" bu yeni karakterinin tahlil ve ifşasıdır. Tahlildir çünkü somut bir olgu olarak devlet göreli özerk yapısıyla, hem işçi sınıfı güçlendiğinde bir önlem ifade etmek üzere "özerkliği" artmış bir baskı aygıtı olarak belirebilmekte, hem olağan koşullarda bir sınıf aracı olarak da genel çıkarı gözetmek pahasına "tarafsız" görünümü ile sınıf savaşımında önemli bir rol oynamakta, hem de esasen bu niteliğiyle aynı zamanda gerçekten egemen sınıf fraksiyonlarının çıkarlar mücadelesinin de yansımasını sunmaktadır. İfşadır çünkü egemen sınıfın mülkiyet ilişkilerinin ve toplumsal varoluşunun sonucu olarak hem burjuvazinin işlerini yürüten bir sınıf aracı, hem belirlendiği iktisadi ilişkilere aynı zamanda müdahale aracı, hem de özerkleştiği ölçüde topluma karşıt gelen bir varlıktır. Bunların hepsi "bonapartizm" tahlilinde o kadar iç içe geçmiştir ki bonapartizm bunların biri veya öteki değil hepsinin aynı anda vücuda geldiği özel bir momenttir.

Marks'ın kuramsal yaklaşımı praksis bir niteliği içerdiği ölçüde, bu eser aslında bir adım daha ötesini içermektedir. Marks'ta bonapartizmin siyasal değerlendirmesi böylece hem teoride hem pratikte özne olarak "proletarya"nın inşasını ifade etmektedir. Pratikte inşadır çünkü artık koşullar hangi biçimiyle olursa olsun kapitalist üretim tarzı ve burjuva ilişkilerini inşa etmektedir; ekonomi son kertede belirleyicidir. Teoride de inşadır çünkü; burjuva iktisadi ve toplumsal ilişkilerinin gelişmesiyle iktisadi karşıtlığın yanında artık politik karşıtlık için de koşullar olgunlaşacaktır. Ancak burjuvazinin görünür iktisadi karşıtlığının yanında devletin bir yanılsama aracı olarak saklı politik karakteri, yığın halindeki işçilerin bireysel varoluşlarında, iktisadi ilişkilere girdikleri her an "piyasa eşitliği" biçiminde, politik alanda ilişkilere girdiklerinde ise "yurttaş eşitliği" görünümü altında "ideolojiyi" yeniden üretecektir. Bu yanlış bilincin aşılabileceği düzey, aynı zamanda pratik ve somut gerçeklik olmak üzere, bir panzehir olarak "sınıf eşitsizliği"dir. Bu, aynı zamanda gerçek politik kurtuluşun da ön koşul olduğunu ifade etmektedir. Proletarya kavramının soyut içeriğinin inşası, koşulların henüz somut olarak olgunlaşmadığı bu aşamada, bu büyük alt-üst oluşların gerçekleştiği görünüm altında, yığının sınıf olarak ete kemiğe bürünmesini engelleyen niteliğin üzerindeki maskeyi kaldırmak içindir. Marks bu koşullarda inşayı avantaja çevirmek için

prolertaryayı özne olarak var olmaksızın özneymişçesine ele alımış; bu yaklaşım gerçek özneyi yaratmanın zorunlu siyasi ihtiyacı olarak belirmiştir. Yoksa Marks'ın incelemesi ve ifadelerinde de gerçekte özne olarak beliren proletarya değildir: "1848 devrimlerinde halk güçlerini, kapsamlı toplumsal dönüşümlere taşıyan insanlar modern proletarya değildi …bu güçler aristokrasiye karşı halk monarşiye karşı ulustur" (Marx, 2006: 234). Bu çalışmanın bu eser ölçeğinde iddiası da esasen Marks'ın değerlendirmelerinde içsel bir biçimde yer alan çabanın asıl olarak bu ayrışmanın sağlanmasına, yani sınıfların ve özelinde proletaryanın varlığının tanıtlanmasına odaklandığıdır.

Marks Hegel felsefesinden ve epistemolojisinden kopuşu gerçekleştirdiği kadar artık epistemolojinin kendi kuramsal yaklaşımına uygun kavramlarını oluşturma aşamasındadır. Marks'ta felsefi ve soyut düzlemden somuta doğru diyalektik bir biçimde belirginleşmeye başlayan içerik, praksis kuramında ilk soyut kavramlarından biri olarak proletarya ile ifadesini bulmuştur. Soyut bir gerçeklik olarak epistemolojide içerilmesine rağmen somutta pratik karşılığı ise henüz bu aşamada gerçekleşmemiştir. Praksis kuramın mimarı "proletaryayı" bu bilinçle aynı zamanda pratik olarak da inşa içerisine girişmiştir. "İşçi yığınlarıdan" proletaryaya sıçrayacak bilincin inşasına yönelik gayret metne ruhunu veren gerçekliği de oluşturmuştur.

Bu açıdan Marks'ın bilincinde ve yaklaşımında bir dönüşüm de gerçekleşmiştir: "Birinci Fransız devriminde, anayasalcıların egemenliği yerini jirondenlerin egemenliğine, bunların egemenliği de yerini jakobenlerin egemenliğine bıraktı. Bu partilerin her biri en ileri partiden destek alır. Bunlardan her biri, devrimi artık kendisinin ardından gidemeyeceği, hele önüne geçemeyeceği kadar ileri götürdüğünde, kendisini izleyen en gözüpek müttefik tarafından uzaklaştırıldı ve giyotine gönderildi. Devrim böylece yükselen bir çizgi içerisinde gelişti" (Marx, 2002: 39-40). Yukarıda daha öncesinde Marks'ın "sürekli devrim" yaklaşımına içkin bir biçimde değinildiği ölçüde bu aşamaya gelindiğinde Marks'ın sürekli devrim yaklaşımındaki içkin anlayışın bütünüyle terk edilmediği fakat yeni bir unsur olarak "yükselen devrim" yaklaşımının da yerleşiklik kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu dönüşümde de keza Marks'ın bu eserle epistemolojisinde yenilik olarak beliren yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Önceki yaklaşımda "kendiliğinden" bir ilişki olarak gerçekleşen tarihsel dönüşüm, yerleşiklik kazanmaya başlayan bu yeni yaklaşımla

birlikte doğrudan sınıflara misyon yükleyerek olgunlaşmıştır. Bu durum devlet tartışmalarına ise, siyasi iktidarın doğrudan bir sınıf aygıtı olarak kendiliğinden bir biçimde tarihsel olarak gelişen sınıfa devri ile değil, siyasi iktidarın sınıfsal mücadeleleri içerecek bir anlamda ilişki olarak kavrandığını bakiye olarak bırakmıştır. Marks'ın "1848 devriminde ise bunun tersi oluyor. Proletarya partisi, demokrat küçük burjuva partisinin basit bir eklentisi gibi görünüyor… Demokrat parti ise, kendi yönünden, cumhuriyetçi burjuva partisinin omzuna yaslanıyor. Cumhuriyetçi burjuva partisi, sağlam bir tabana sahip olduğunu düşünür düşünmez, uygunsuz yol arkadaşından yakasını kurtarıyor ve düzen partisine yaslanıyor. Düzen partisi kayılıp çekiliveriyor, burjuva cumhuriyetçilerine takla attırıyor, kendisi de gidip silahlı kuvvetlerin omzuna dayanıyor. Hala silahlı kuvvetleri omzuna dayandığını sanıp dururken, bir sabah bu omuzların süngüye dönüştüğünü fark ediyor. Her parti kendisini ileri itmek isteyeni geri tepiyor, kendini geri itmek isteyeni ise ileri doğru abanıyor" ifadeleri bu yaklaşıma dair çok somut bir örnek sunmaktadır (Marx, 2002: 40).

Bu son ifadede siyasal iktidarın ilişki olarak ele alınışının fazlası da içerilmiştir; iktidar mücadelelerinin ve nihai olarak somutlandığı nokta olarak devlet iktidarının, 1848 devrimi, yani burjuvazinin iktidarı ve düzeninin artık kesinkes varlık kazandığı bu momentte, politik olarak "gericileşme" unsurunu buna uygun olarak bünyesinde taşıdığı da tahlil edilmiş bulunmaktadır. Öyleyse Marks'ta "burjuva devleti"nin iktidarda karakter olarak "geri unsurları" taşımasının aynı zamanda olağandışı değil önemli bir teşhis olarak yer aldığı da burada vurgulanmalıdır. Ancak bu vurguya görmek en az bunun kadar önemli başka bir vurgu daha eşlik etmelidir. Öyle ki Marks'ta devlet, devlet iktidarı ve siyasi iktidar, üç farklı düzey olarak da farklı değere sahiptir.

1.2.6. Bir İlişki Olarak Devlet Mekanizmasının Siyasal Mücadeleleri İçeren Farklı Düzeylerinin Tahlili ve Bonapartist Rejiminin Olağandışı Niteliği

Doğrudan gelişkin bir biçimde Marks tarafından eserde bu ayrım ifade edilmese de açık olarak şu ana kadar incelediğimiz diğer eserlerde de görüleceği üzere düzenin ve devletin burjuva karakteri vurgulanmış; bu eser ve bir önceki eserle ise bu iktidarın iç ilişkileri incelemeye tabi tutulmuştur. Bu inceltilmiş biçimiyle iktidar ilişkilerinin karakteri yukarıdaki pasajda da görüleceği üzere tahlil edilmiştir. Devletin burjuva karakterinin iç iktidar mekanizmasında doğrudan bir bütünsel teslimiyet şeklinde değil kendi iç gerilim ve çelişkileriyle, kimi ittifaklar ve karşıtlıklarla gerçekleştiği vurgulanmıştır. Fakat bunun yanında bonapartist bu özel dönemin Marks tarafından incelenmesinde görüleceği üzere, bu devlet iktidarının yanında kavramın içerdiği anlamdan daha farklı ve daha dar bir özellik göstermek üzere siyasi iktidarın da özel momentlerde bu iki kavramdan farklı (devlet ve devlet iktidarı) bir anlam kazandığı da ifade edilmiştir. Nasıl ki devlet-devlet iktidarı arasındaki ilişkinin politik alana yansıması sınıf içi ilişkilerin aydınlatılmasında önemli bir noktayı belirginleştiriyorsa, devlet iktidarı-siyasi iktidar ilişkisinin bu biçimiyle görünümü sınıf fraksiyonlarına dair tamamlayıcı başka bir yönü da açığa çıkarmaktadır.

Aşağıda Grundrisse ve Kapital incelemesinde daha açık bir netlikle görüleceği ama bu aşamaya kadar da daha kabaca görüldüğü üzere, Marks'ın iktisadi ve politik ilişkilere dair tahlillerinde ve bu alanların birbiriyle kurulan ilişkide, ekonomik olanın politik alana gelen önceliği, doğrudan kaba bir indirgemecilik içermeksizin bir belirleyiciliğe sahiptir. Bu belirleyicilik ilişkisinde, yani devlet-devlet iktidarı ilişkisinde, politik alan olarak devlet, egemen sınıf iktidarının iktisadi alandaki egemenliğinin görünüme bakılmaksızın belirleyici ve sınırları çizilmiş karakterini yani bir başka ifadeyle de mülkiyet ilişkilerinde devletin varlığının ve karakterinin ön belirleyiciliğini ifade ederken; devlet iktidarı, bu ilişkide, mülkiyet ilişkilerinin yoğunlaşmasını ve bu yoğunlaşmaya tekabül eden sınıf fraksiyonlarının çıkarlar mücadelesi sonucunda kendi iç dengesini oluşturduğu iktidar hiyerarşisinin bileşimini tanımlamaktadır. Devlet, devlet iktidarının nesnel sınırlarını belirlerken devlet iktidarı bu nesnel sınırlar içerisinde özel konum ve biçimleri açıklamaktadır.

Bu ilişki biçimi iktisadi alandaki gelişmelere sıkı sıkıya bağlıdır. Genelden özele uzanacak bir biçimde iktisadi düzey devletin sınıfsal karakterini, bu iktisadi düzeydeki sınıf fraksiyonları arasındaki egemenlik hiyerarşi ve ilişkisi de devlet iktidarının politik alandaki yansımasını oluşturmaktadır.

Siyasi iktidarın görünüm ve biçimi de aslında bu ilişkilerin doğrudan bir uzantısı ve sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki genelden özele uzanacak bir biçimde devlet-devlet iktidarı ilişkisi iktisadi alanın bir izlenimini sunuyorsa iktisadi alandaki gelişmeler, çelişkiler ve karşıtlıkların bir sonucu olarak siyasi iktidarda belirli bir dolayım içerisinde öznel karakterine bürünmektedir. İktisadi alanda sermayenin yoğunlaşması ve tekelleşme eğiliminin politik alana yansıması aynı paralellikte bir eğilimi ifade etmektedir. "Sermayenin merkezileşmesi sermayenin bağımsız bir güç olabilmesi için zorunludur" (Engels ve Marx, 1979b: 603). Tekelleşme gereksinimi politik alanda da tekelleşmeyi gerçekleştirmekte devletten başlayarak devlet iktidarına onun içerisinden de bir grup veya katmanın iktidar tekeline uzanacak bir biçimde siyasi iktidarı yaratmaktadır. Yalnız bütün bu ilişkiler böyle bir sadelikte değil bu oluşuma etki eden birçok faktörün bileşkesinde varoluşunu gerçekleştirmektedir. Üstelik bu son ilişkide, sınıfların kendi içerisindeki çıkar mücadeleleri kadar sınıflar arası mücadeleler ve iktisadi alandaki üretici güçlerin gelişimi, devlet-devlet iktidarı ilişkisinden çok daha belirleyicilik içermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, siyasi iktidarın kapitalist organizasyonun merkezini oluşturması kadar mikro ölçeğin hızlı dönüşüme uygun yapısı da önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak tüm değişimin doğasının ilk olarak devlet iktidarıyla ve daha genel olarak da devletle bağıtlandığı da ifade etmek gerekir. Tüm bu belirlenim çerçevesinde aslında "olağandışı rejimlerin" de belirli bir olağanlık içerdiği ortaya çıkmaktadır.

Marks'n ele aldığı bu Bonapartist dönem kapsamında olağandışılık, Marks'ın "kapitalist anarşi düzeni" olarak tarif ettiği, iktisadi alandaki çelişkilerin politik alana yansımasında sınıf fraksiyonlarının fraksiyon çıkarlarına tezat fakat sınıf çıkarlarına uygun bir eğilim göstermesidir. Bu kertede varoluşsal gerçekliği iktisadi çıkarlarına bağımlı ve tüm güdülerini iktisadi gelişmelerin oluşturduğu sınıf fraksiyonları güdülerinin ötesine geçecek bir biçimde hareket etmektedir. "Taşıyıcılığın" ötesine geçerek, gerçek bir özne olarak sermayenin olağan gelişiminden sıyrılan bu

müdahale biçimi, pür-ü pak nesnel, tarihsel ve kendisinde bir ilişki olarak sermayenin, piyasanın ve bütününde üstyapının belirlenimini içermektedir.

Üst yapı, mülkiyetin değişik biçimleri ve toplumsal varlık koşullarının üzerinde, özel olarak biçimlenmiş izlenimlerinden, duygulardan, hayallerden, düşünüş tarzlarından ve felsefi anlayışlarından oluşmuş bütünlüğü ifade etmektedir. Olağan bir dönemde sınıflar arasındaki ilişkilerin dolayımı, bu ilişkileri yaratmakta ve bu maddi koşullar ve bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler temeli üzerinde, bütün üst yapı ögelerini biçimlendirmektedir (Marx, 2002: 44). Fakat bu ilişkinin seyri, mülkiyet ilişkileri kurulduğu andan itibaren, olağan bir dönemde, temele bağlı olduğu ölçüde iktisadi ilişkilerin gelişimine paralel ve kendiliğinden bir gelişim arz etmektedir. "Olağandışı" bir dönemde ise özne, sermayeden öncel hale gelmektedir. Dönemi olağandışı hale getiren de esasen bu gelişmedir.

Oysaki "onları kendi aralarında fraksiyonlara bölen şey, sözde ilkeler değildi, kendi maddi varlık koşullarıydı, iki farklı mülkiyet çeşidiydi, kent ile köy arasındaki eski uzlaşmaz karşıtlıktı, sermaye ile toprak mülkiyeti arasındaki rekabetti" (Marx, 2002: 44). Aynı zamanda sınıf ilişkilerinin yarattığı üst yapı ögeleri olarak "eski anılar, kişisel geçimsizlikler, korkular ve umutlar, ön yargılar ve kuruntular" (Marx, 2002: 44) da bu gelişime paralel, kendiliğinden bir biçimde tarih boyunca seyretmiştir. Fakat bu olağandışı dönemde, kısa bir süreliğine de olsa tüm bu husumetler ve karşıt çıkarlar bir kenara bilinçle itilmiştir. Olağan dönem ile ortak payda olarak yine maddi varlık koşullarının belirlenimi bu sefer tersinden bir ilişki yaratarak yeni maddi varlık koşullarının belirlenimini kendi varlık koşulları adına sınıfa intikal ettirmiştir. İşte bu durum kapitalizm koşullarında "olağandışı" bir gelişme veya olağan gelişememedir.

1.2.7. Siyasal Hayatın Değerlendirilmesinde Marks'ın Dönüşümü İçeren Epistemolojisi ve Marks'ın Siyasal Tahlillerinin Genel Bir Değerlendirmesi

Marks incelemelerinde öznenin öncel hale geldiği momentlerin kırılma anına denk geldiği tahliline aslında çok öncesinde de ulaşmıştır; yukarıda ele aldığımız

daha çok felsefi bir düzlemde yürütülen Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi tahlilinde ulaştığı ve daha sonrasında düzelttiği hatalı bulgusu yine aynı bilincin ürünüdür. Alman deneyiminin de birikimiyle Marks, Bonapartist dönemin bu özgül koşullarını çok hızlı bir biçimde kavrayarak burjuvazinin üretici güçlerinin gelişiminin önünde engel hale geldiğini ve artık tamamıyla gericileştiğini keşfetmiştir. Fakat sorunun merkezini tam da bu "gelişim" oluşturmuştur. Bir tarafta henüz üretici güçlerin proletaryanın tarihsel misyonunu yerine getirecek olgunluğa ulaşmaması, bu gelişememenin ve gelişmeye başladığı anda da sorun oluşacağının farkında burjuvazi, burjuva sınıf fraksiyonları arasında çıkar sorunları, devlet iktidarının bileşiminin ve hiyerarşisinin kurulamaması; fakat diğer tarafta da yükselen halk hareketleri ve işçi yığınlarının mobilizasyonu. Ve hepsinin bir sonucu olarak devletin, toplumun ve kapitalist üretim tarzının inşa edilmemesi; yani kısaca siyasal yönetsel problem. İşte Bonapartist dönemin özgüllüğünü tüm bu koşulların koparılamayacak derecede iç içe geçmesi ve üst üste binmesi oluşturmaktadır. Marks'a göre bonapartist dönem hem proleter bir dalgadan korku, hem sınıf içi kavgalar, hem bir kuruluş hem de bir yıkılışın arifesidir.

Marks'ın tahlillerinde bu gelişimin yansıması da benzer biçimde iç içe geçmiş birden fazla amacı taşımıştır. Bir taraftan bilimsel bir inceleme olarak dönemin tahlili, gelişimin dinamikleri ve eğiliminin değerlendirilmesi; fakat diğer taraftan da politik makaleler olarak proletaryanın inşası ve görevlerinin ifadesi. Metnin karmaşık doğasının çözümlenmesinde bu tespit önemli bir momenttir. Tarihsel şema bu yüzden bütün metni resmetmektedir. Öyle ki birinci dönem olan "Genel kardeşleşme" dönemi hem somut bir gerçeklik olarak hem de teorik bir zorunluluk olarak "kardeşleşememe" dönemidir; kısa sürmesi olgusal bir gerçeklik fakat teorik olarak da zorunluluğu ifade etmektedir. İkinci dönem "demokratik cumhuriyetin" kuruluşu ve bir senede yıkılışı olgusal olarak gerçek olduğu kadar teorik olarak da zorunluluğu ifade etmektedir. Bu dönemin olgusal gerçekliği olarak halkın devriminin işçi yığınlarını içermesi henüz "proletarya" ete kemiğe bürünmemiş olduğu ölçüde zorunludur; yıkım da ancak "halkın" kendi kuruluşu olmaksızın ancak böylece gerçekleşmiştir. İkinci aşamada ise "saf cumhuriyetçilerin" zaferi de gerçek bir olgudur; teorik olarak ise bu zafer gerçek taşıyıcısı olmadan "diktatörlüğe" ulaşmak zorundadır. Sıkıyönetim ve anayasanın hazırlanması olgusal olarak burjuva

sınıf fraksiyonlarının savaşımı olsa da teorik olarak işçi sınıfı yenilgiye uğratılmadan bu mümkün değildir; dolayısıyla bu durumu belirleyen "proletarya" gerçeğidir. Teorik olarak bu savaşım "cumhuriyet" fikrine aykırı ama "cumhuriyete" aykırı değildir; tam tersine bu geçiş aşamasını sırtlayacak güç olmadığında "saf burjuva cumhuriyetçilerinin diktatörlüğü" buna tekabül etmek zorundadır.

Marks'n bu teorik yaklaşımının olgusal olarak karmaşık gerçekleşme biçimi, teori ve somut arasındaki içsel bağ kurulmuş haliyle, Marks tarafından olağanca basitliğiyle "kendi gerçek işlerini, düzen partisi olarak, yani siyasal bir etiket altında değil, toplumsal bir etiket altında; …burjuva düzenin temsilcileri olarak; cumhuriyetçilere karşı kralcılar olarak değil; öteki sınıflara karşı burjuva sınıfı olarak yürütüyorlardı. Onların düzen partisi olarak, toplumun öteki sınıfları üzerindeki egemenlikleri …daha mutlak, daha sert oldu ve zaten ancak parlamenter cumhuriyet biçiminde bunun olanağı vardı, çünkü, yalnız bu biçimde Fransız burjuvazisinin iki biçimi birleşebilir ve bu bakımdan da sınıf egemenliğini bu sınıfın ayrıcalıklı bir kesimin egemenliğinin yerine koyabilirlerdi. Ama gene de düzen partisi olarak cumhuriyetçilere saldırıyorlar ve ona karşı nefretlerini dile getiriyorlarsa da, bunu, yalnızca kralcı inançlarından dolayı yapmıyorlardı. İçgüdüleri, her ne kadar cumhuriyet, kendi siyasal egemenliklerini daha iyi yerine getiriyorsa da, gene cumhuriyetin kendilerini toplumun ezilen sınıfları ile karşı karşıya getirerek, onları, bu sınıflara karşı araçsız tacın gölgesine gizlenmeksizin, kendi aralarındaki ve krallığa karşı ikincil savaşımlarıyla ulusun ilgisini başka yönlere çekemeden açıkça savaşmaya zorlayarak, bu egemenliğin toplumsal temellerini aşındırdığını söylüyordu onlara. Onları kendi sınıf egemenliklerinin karşısında titreten ve onlara egemenliklerinin daha tamamlanmamış, daha gelişmemiş, dolayısıyla daha az tehlikeli biçimlerinin hasretini çektiren şey, zaaf duygularıydı. Buna karşılık, kralcılar koalisyonu, ne zaman kendilerine karşıt olan taht taliplisi ile …çatışma durumuna gelseler, ne zaman yürütmenin parlamentodaki kendi sonsuz egemenliklerini tehdit ettiği inancına varsalar, dolayısıyla ne zaman egemenliklerinin politik sıfatını gözler önüne sermek zorunda kalsalar …kralcı olarak değil de cumhuriyetçi olarak hareket ediyorlar" şeklinde açıklanmıştır (Marx, 2002: 45-46).

Marks'a göre bu dönemin son aşaması gösterir ki teorik olarak nasıl ki bu cumhuriyetin aslında düşüşü ise, olgusal olarak da bu böyledir. Teorik olarak

“kurucu meclis” ortadan kaldırıldığından nasıl ki cumhuriyetin varlık koşulu zaten ortadan kalktıysa, olgusal olarak da düzene teslim olarak ifade bulmuştur. Bu koşulların hazırlayıcısı burjuva klik kendi çıkarlarına ve sınıfın bütününe uygun nesnel “anayasal” bir zemin hazırlayıp geri çekilmiştir. “Anayasa değişikliği başkanlık iktidarının sürdürülmesinden başka bir anlama gelmiyordu, nasıl ki anayasanın olduğu gibi korunması da Bonaparte’nin görevden alınmasından başka bir anlam taşımıyorsa. Parlamento, Bonaparte’den yana oyunu açıklamıştı, ama anayasa, parlamentoya karşı düşünce taşıyordu. Demek ki o anayasayı yırtarken parlamentonun anlayışında, parlamentoyu kovarken de anayasanın anlayışı ile hareket ediyordu” (Marx, 2002: 99).

“Kabine ile birlikte düzen partisi de, parlamenter rejimi savunması ve yürütme gücüne sahip olunması için vazgeçilmez olan bir konumu bir daha ele geçirmemek üzere yitirmiştir. Yürütmenin bir buçuk milyondan büyük bir memurlar ordusunu emrinde bulundurduğu, dolaysıyla çıkarların ve geçim olanaklarının pek büyük bir kitlesini, sürekli olarak mutlak bağımlılığı altında tuttuğu; devletin en geniş varlık belirtilerinden en ufacık devrimlerine kadar, en geniş varlık biçimlerinden, bireylerin en özel yaşamlarına kadar sivil toplumu sımsıkı sardığı, denetlediği, düzenleştirdiği, gözetim ve vesayet altında tuttuğu, bu asalak yapının, en olağanüstü bir merkezleşme yardımıyla, benzerlerini ancak toplumsal gövdenin mutlak bağlılığında, bağlantısız biçimsizliğinde bulan her yerde bulunma her şeyi bilme ve daha hızlı bir devinim yeteneği ve esneklik kazandığı Fransa gibi bir ülkede, evet, böyle bir ülkede, ulusal meclisin, bakanlık mevzilerini istediği gibi kullanma hakkını kaybetmekle, aynı zamanda tüm devlet yönetimini basitleştirmediği, memurlar ordusunu olabildiğince azaltmadığı ve en sonu sivil topluma ve kamuoyuna hükümet iktidarından bağımsız kendi öz organlarını yaratma olanağı vermediği takdirde, gerçek etkinliğini, söz geçerliğini de kaybettiği kolayca anlaşılmaktadır” (Marx, 2002: 59). Parlamento kararı ile anayasa ortadan kaldırmış, başkanlık iktidarı uzatılmıştır; bu aynı zamanda da kendisi de var olmaya devam ettikçe, ne birinin ölebileceğini, ne de ötekinin yaşayabileceğinin ilanıdır. Diğer taraftan bu koşullar altında onu gömecek olan mezar kazıcıları da kapıya dayanmıştır (Marx, 2002: 99).

“Parlamenter cumhuriyet, burjuvazinin lejimist ve orleancı iki kesiminin, büyük toprak mülkiyeti ile sanayinin, birbiri yanında, eşit haklara sahip olarak bir

arada bulunabildikleri tarafsız alan olmaktan çok öte bir şeydi. Parlamenter cumhuriyet bu kesimlerin ortak egemenliklerinin vazgeçilmez koşulu, onların genel sınıf çıkarlarının, hem bu ayrı ayrı kesimlerin, hem de toplumun bütün öteki kesimlerinin egemen olabileceği tek devlet biçimiydi. Onlar kralcı olmak sıfatıyla, toprak mülkiyetinin ya da paranın üstünlüğü uğruna savaşımlarında yeniden uzlaşamaz bir çelişki içerisine düşüyorlardı ve bu uzlaşamaz çelişkinin en yüce ifadesi kralların kendilerinde ve hanedanlarında kişileşiyordu" (Marx, 2002: 94). Teorik olarak salt burjuvazinin kendi iç dinamikleri açısından bu durumun sürdürülebilmesi mümkün değildir; ekonomik çıkarları kendi arasında çatışan burjuva düzlem "anarşi"dir ve iktisadi ortak çıkarlar sermayenin tekelleşme eğilimi sebebiyle de olanaksızdır. Marks bu anarşik ortamı, yukarıda ifade ettiğimiz üst üste binmiş karmaşık ilişkileri de içerecek bir şekilde oldukça açıklayıcı bir tarzda şöyle de ifade etmiştir: "Düzen partisi içinden çıkılmaz çelişkilerin içerisi içindeydi. Eğer değişikliği reddederse Bonaparte'ye yalnızca bir çıkış yolu kalıyordu. Yani zor kullanma yolu ile Fransa'yı karar anında bütün otoritesini yitirmekte olan bir başkan, artık otoritesini çok öncesinde yitirmiş bir parlamento ve onu yeniden ele geçirmeyi düşünen bir halk ile devrimci anarşiye terk ederek statükoyu tehlikeye düşürecekti. Eğer anayasa değişikliği lehinde oy verirse, oyunun boşa gideceğini ve kaçınılmaz olarak, anayasa gereğince cumhuriyetçilerin vetosuna uğrayacağını biliyordu. Eğer anayasaya aykırı olarak adi çoğunluğun yeterli olduğunu ilan ederse yürütme gücünün keyfine kayıtsız şartsız boyun eğmedikçe devrimi önlemeyi umamıyordu, ama böylelikle de bonaparteci anayasayı değişikliğin ve kendi kendisinin efendisi haline getiriyordu" (Marx, 2002: 93). Nitekim olgusal olarak burjuvazinin kendi iç çekişmeleri devam etmiş; tekelleşme yasasına uygun olarak ilk önce küçük burjuvazi yok edilmiş, sonrasında büyük burjuvazi kendi arasında savaşıma tutuşmuş, nihai olarak tek bir adamda tekleşen bir düzen meydana gelmiştir. Diğer taraftan da; bütününde "Fransız burjuvazisinin maddi çıkarı, kesinlikle, bu geniş ve karmaşık hükümet makinesinin sürdürülmesine sımsıkıya bağlıdır …burjuvazinin siyasal çıkarı, onu, baskıyı günden güne ağırlaştırmaya ve dolayısıyla da hükümet iktidarının araçlarını ve personelini arttırmaya zorlar; oysa aynı zamanda, kamuoyuna karşı kesintisiz bir savaş yürütmesi, toplumun bağımsız devindirici organlarını tümden budamayı başaramadığı yerde kıskançlıkla sakat bırakması ve felce uğratması gerekir. Böylece, Fransız burjuvazisi, sınıfının durumu gereği, bir yandan bütün

parlamenter iktidarın varoluş koşullarını ve dolayısıyla da bizzat kendi varlık koşullarını yok etmek, öte yandan ona düşman olan yürütme gücüne karşı durmaz bir kuvvet kazandırmak zorundaydı" (Marx, 2002: 60). Sonuç olarak "31 Mayıs 1850 yasası, burjuvazinin hükümet darbesi oldu. Burjuvazinin devrim üzerindeki daha önceki bütün kazanımları geçici bir nitelik taşıyorlardı. Her ulusal meclisin sahneden çekilişi bu kazanımları tehlikeye düşürüyordu. Yeni genel seçimin rastlantılarına bağlı bulunuyorlardı ve 1848'ten beri seçimlerin tarihi, burjuvazinin fiili egemenliği geliştiği ölçüde halk üzerindeki manevi etkisini kaybettiğini çürütülmez bir biçimde kanıtlıyordu. 10 Martta genel oy açıkça burjuvazinin egemenliğine karşı belirmiştir. Dolayısıyla 31 Mayıs yasası, (teorik olduğu kadar pratikte de) sınıf savaşımlarının gereğidir" (Marx, 2002: 68-69). Marks, bu durumun oluşum halini "burjuvazi, küçük-burjuvazi artık onun için bağımlı olmaktan çıkarak, bir başkaldıran olduğu andan başlayarak, orduya karşı da son silahını kendi eliyle parçalamıştı, nasıl ki, bizzat kendisi de mutlak hale gelir gelmez, mutlakiyete karşı savunma araçlarının tümünü, genel bir biçimde, kendi elleriyle yıkması gerektiği gibi" ifadeleriyle olgusal olarak açıklamıştır (Marx, 2002: 56).

Marks'a göre son aşama ise bu tek adamın bütün bir burjuvazi ile savaşımıdır; yani teorik olarak da kapitalizmin kendi iç çelişkileri kendi sonunu hazırlamış yeni bir aşamaya tekabül edecek zemin mevcut hale gelmiştir. "Demokratik cumhuriyet" bir geçiş aşaması olarak gericileşen burjuvazi tarafından terk edilmiştir ama tarihsel gelişme bir kere daha zorunlu olarak "geçişe" çağırmaktadır. Fakat bu ancak tarihsel olarak gelişimin motor gücü olacak yeni bir sınıfla gerçekleşebilecektir; yani proletarya ile. Çünkü aslında "düzen partisi 31 Mayıs seçim yasası ile ulusal meclis seçimini ve başkanlık seçimini, toplumun en tutucu kesimine emanet ederek egemenliğini iki kat güçlendirmiş oluyordu"; fakat diğer taraftan da kendi egemenlik koşullarını da sarsarak toplumsal gelişimin önünde engel hale gelmişti (Marx, 2002: 69). Üstelik artık tarihsel misyonu devrimci olmaktan çok uzaktır ve hatta bizzat devrimin önünde engel hale gelmiştir. Bu yüzden olgusal olarak "burjuvazi, feodalizme karşı kendisinin yaptığını, bütün silahların, şimdi kendisine karşı döndüğünü seziyordu. Bütün sözde burjuva özgürlüklerinin ve ileri kurumların kendi sınıf egemenliğini, hem toplumsal tabanda hem de siyasal zirvede yıprattıklarını ve onu tehdit ettiklerini görüyordu"; teorik olarak burjuvazi açısından da "dolayısıyla

bütün bunlar "sosyalist" olmuşlardı. Burjuvazi doğal olarak bu sataşmada ve tehditte sosyalizmin gizini görüyordu" (Marx, 2002: 69). "Onu gömecek olan mezar kazıcıları" boşuna kapıya dayanmamıştır (Marx, 2002: 99).

"Burjuvazi kızıl anarşinin gelecekte yaracağı terör korkusu ile … kılıcı tanrılaştırmıştı, şimdi ise kılıç ona hükmediyordu" (Marx, 2002: 116). Mülkiyet ilişkilerindeki gelişime tekabül eden tekelleşme politik olarak son noktaya ilerlemiştir; ya tarihsel bir sınıf bütün insanlığın kurtuluşunu getirecek ya da gericileşme; tek bir adama teslimiyet ve mahkûmiyet. Marks'ın bu soruya cevabı tahlil düzeyinde olağanca açıklığıyladır: "devrim, işi sonuna kadar götürür. O, araftan, ancak henüz geçiyor. İşini yöntemle yürütüyor. 2 Aralık 1851'e kadar hazırlıklarının ancak yarısını tamamladı, şimdi de öteki yarısını tamamlıyor. Devrim ilk önce yetkinleştiriyor; parlamenter iktidarı sonradan devirebilmek üzere. Bir kez bu ereğe varıldıktan sonra, yürütme gücünü yetkinleştiriyor, onu en yalın ifadesine indirgiyor, onu tecrit ediyor, bütün tahrip kuvvetlerini onun üzerine toplayabilmek için bütün kendi kusurlarını ona yöneltiyor ve, o, hazırlık çalışmasının ikinci yarısını tamamladığı zaman Avrupa yerinden sıçrayacak ve bayram edecek: İyi kazmışsın inatçı köstebek" (Marx, 2002: 119-120). Üstelik Marks'ın bu ifadesinde, henüz koşulların yeterince olgunlaşmadığına ve "hazırlık" aşamasına dair vurguları yukarıdaki tespitleri güçlendirecek bir olgu da sunmaktadır. Üzerinde önemle durulan tarihsel şemanın taşıdığı anlam, Marks'ın amacına uygun olarak iç içe geçmiş soyut ve somutun bütününde, bu eserin felsefesidir. Metin yalnızca bu tahlil ve amacın yalın haline getirilmesinden ibaret de değildir; bu amaca giden yolda inceltilmiş birçok tespitle örülmüştür. Bu şema Marks'ın amacına uygun olarak dönemin sınıfsal doğasına dair berraklaştırma işlevi üstlenmiş ancak diğer taraftan aslında dönemin olgusal bir incelemesini de gerçekleştirmiştir.

"Bonaparte, bütün burjuva ekonomisinin altını üstüne" getirdiği, "1848 devrimi için ihlal edilmez görünen her şeyi ihlal" ettiği; "devlet aygıtından halesini çekip" çıkarttığı, "onu aynı zamanda hem rezil hem de gülünç ederek bizzat düzen adına anarşi" yarattığı bu dönemde Marks'ın tahlilleri, sonrasında gerçekleşen devlet tartışmalarında çok farklı biçimlerde yorumlandığı ve üzerinde en çok tartışılan ifadeleri oluşturduğu için bazı ayrıntılara girmek ve yukarıdaki tespitleri

desteklemenin ötesinde ifadelerin anlamını da incelemek gerekmektedir (Marx, 2002: 134).

Marks'ın bu eserdeki tahlilleri doğrudan Bonaparte'yi araştırma nesnesi haline getirdiği ölçüde, gerçekte, iktidar ilişkilerinin tekleştiği ve somutlaştığı düzlemi; Bonaparte'nin ötesine geçen bir temsiliyetin soyut mistifike halinin somutta tasvir ve tahlilini içermektedir. Buna uygun bir biçimde eser, Bonaparte karakterinin, kişisel özelliklerine varan tasvirlerle, sınıfsal tahlile, Bonaparte iktidarını meydana getiren gelişim dinamiklerine ve bu gelişimin seyrine odaklanmaktadır. Bu iktidar; "düzen adına yoz ve amaçsız bir çalkantı …kıyamet tehlikesi karşısında burjuvaca korku …Devrimin kendisi, kendi savunucularını felce uğratıyor ve yanız kendi hasımlarını coşkunluk ve tutku ile süslüyor. Karşı devrimcilerinin durmadan gözlerinin önüne getirdikleri ve afsunlarla kovup uzaklaştırdıkları "kızıl hayalet" sonunda ortaya çıktığı zaman, anarşist Frigyalı, beresiyle değil, ama düzenin üniformasını giymiş olarak kırmızı pantolonla görünüyordu" (Marx, 2002: 41).

İlk kez temmuz monarşisi ile meşru monarşiyi birleştiren ve mülkiyetin iki ayrı egemenliğini tek egemenlik haline getiren parlamenter cumhuriyettir. Fakat Şubat devriminin yani genel kardeşleşme döneminin kısa vadeli amacını aslında Orleans hanedanını ve bu hanedan döneminde egemen burjuva kesimi devirmek oluşturmaktadır. Ama bu amaca ancak 2 Aralık 1851'de ulaşılmıştır. Ancak gerçekten o zaman Orleans hanedanının muazzam mülkleri yani etkinliğinin gerçek temelleri yok olmuştur (Marx, 2002: 117). Parlamentoda ulus, genel iradesini bir yasa katına yükseltmiştir, yani egemen sınıfın yasasını bu iradesi yapmıştır. Fakat bu iktidar sayesinde, aslında ulus, her türlü iradeden vazgeçmekte ve yabancı bir iradenin, otoritenin emrine boyun eğmektedir. Yürütme gücü, yasama gücünün tersine, ulusun özerkliğine karşıt olarak, dışardan gelen otoriteyi, ulusun kendi yasalarına göre değil başkasının koyduğu yasalara göre davranma durumunu ifade etmektedir. Böylece Fransa, yetkisiz bir bireyin zorbalığı altına girmek üzere bir sınıfın zorbalığından kurtulmuş gibi görünmüştür. Savaşımın yatışmış gibi görünmesi, bütün sınıfların, aynı derecede güçsüz olmasından, otorite altında ezilmesinden dolayıdır (Marx, 2002: 119). "Parlamenter cumhuriyetin devrilmesi tohum halindeki proleter devrimin zaferini içinde taşısa da; parlamenter cumhuriyetin devrilmesi (ilk) sonuç olarak, Bonaparte'nin parlamentoya karşı,

yürütme gücünün yasama gücüne karşı, düpedüz şiddetin sözün şiddetine karşı zaferi" haline dönüşmüştür (Marx, 2002: 119).

Gelişimin ilginç seyri, burjuvazi açısından; zaferini kesinkes ilan edebilmek üzere çıktığı yolda, kendi iradesiyle yarattığı zorbalığın altında kendi varlık koşullarının ortadan kalkma durumuyla karşı karşıya kalmasıyla sonuçlanmıştır. Kendi egemenliği ve varoluşu açısından engel ve tehdit içeren "toprak mülkiyeti" egemenliğinin varlığı, burjuvazinin savaşımının yegâne iktisadi ve politik gayesini oluşturup onu bütün bir ulusun temsilcisi haline getiren, "genel kardeşleşme" zeminini oluşturan bütün bir zeminken ve "demokratik cumhuriyet" kategorisi bu yeni egemenlik tarzının politik ifadesini oluşturacakken (teorik bir gerçeklikten) proletaryadan korkan burjuvazi iktidardan kaçış olarak doğrudan egemenlik haklarını toprak mülkiyetini de içerecek parlamenter bir düzene teslim etmiştir. Bu düzen mülkiyet biçimleri arasında genel bir kardeşleşme dönemi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bütün bir toplumun ve bu toplumdaki çeşitli sınıfların çıkarları devrim öncesinde olduğu gibi bu mülkiyet biçimiyle karşıt olduğu kadar "mülk sahipleri" arasında da yeni üretim tarzının yasaları "kardeşliğe" izin vermemektedir. Böylece Bonaparte karakteri "toprak mülkiyetinin" tasfiyesinde toplum açısından bir yanılsamayla ulusun iradesini yansıtmış olarak ortaya çıktığı kadar gerçekte de burjuvazinin nihai amacını gerçekleştiren bir biçimde belirmektedir. Ancak bu savaşımda burjuvazinin dolaylı olarak Bonaparte'ye verdiği destek ve Bonaparte'nin ulus açısından yarattığı irade yanılsaması aynı zamanda bu koşullar altında Bonaparte'nin fazlaca güçlenmesi ve bunu takiben toplumun üstünde ondan görece bağımsız ve özerk bir yapı hale gelmesine neden olmuştur. Bu sefer de Bonaparte bu güçlü ve göreli özerk karakteri ile hem burjuvazinin varlık koşullarını tehdit eder hale gelmiş, hem bütün bir ulusun çıkarlarına karşıtlık oluşturmuş, hem de bir sınıf olarak proletaryanın doğuşunu baskılar bir nitelik kazanmıştır. Üstelik nasıl burjuva düzeninin oluşmasını sağlayan maddi koşullar ise bu iktidarın mevcut hale gelmesini de sağlayan koşullar toplumsal maddi temel yani üretim ilişkileridir. Bu kadar kısa sürede böylesine büyük altüst oluş dönemi, sürekli egemenlik ilişkilerini ve teorik açıdan ittifaklar dönemini hızlı bir biçimde değişikliğe uğratmıştır. Son kertede tek kişide somutlanan iktidar, toplumun bütün kesimleriyle karşıtlık oluşturmuş ve bütün bir toplum için tehdit hale gelmiştir. Toprak mülkiyeti ile karşıtlığındaki zaferi

tasfiyeyi getirmiştir. Bonaparte, iktidarının maddi koşullarını sağlayan köylülük ile karşıtlığında köylülüğü felakete sürüklemiştir. Burjuvazi ile karşıtlığı ilk başta tam da burjuva toplumuna uygun zemini yaratsa da son aşamada –ki bu burjuva düzeninin kendi iç çelişkisini de oluşturmaktadır- burjuvazi için ve onun düzeni için tehdit oluşturur hale gelmiştir.

Bonaparte iktidarı proletarya ile karşıtlığında ise ikili bir karakter arz etmiştir. Nasıl ki burjuvazi için burjuva düzeni için bir tehdit haline geldiyse, bu özelliğiyle Bonaparte iktidarı, yine bir karşıtlık olarak proletaryanın sınıf olarak ortaya çıkmasını baskılayan, varlık koşullarını engelleyen bir teorik bir karşıtlık oluşturmuştur. Karşıtlığın diğer tarafında ise yine teorik bir geçerlilik olarak burjuva düzeniyle karşıtlığının varlığı, aynı zamanda başka bir açıdan proletaryanın tarihsel motor gücü olduğu yeni bir düzeni "geçiş rejimini" müjdelemiştir. Bonaparte'nin tekelleşmesi yalnızca proletarya ile politik karşıtlığı değil aynı zamanda iktisadi ilişkilerin "tekleşmesi"ni ifade ederek mülkiyet ilişkilerinin üretici güçlerle karşıtlığının doruk noktasını oluşturmakta; böylece "özel mülkiyetin" ortadan kaldırılış koşullarının hem zeminini sağlayıp hem de "tekliği" sayesinde koşullarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Marks'ın yukarıdaki ifadelerinde de görüleceği üzere, Bonaparte iktidarı, burjuvazinin "silahsızlanmasını" sağladığı ve varlık koşullarını da ortadan kaldırdığı ölçüde "eskiye" dönüşü zorlaştırmakta, böylelikle de "demokratik cumhuriyet"e geçiş aşamasını da başka bir karaktere büründürmektedir. Diğer taraftan burjuvazinin kaybettiği temsiliyeti, maddi koşulların doğrudan bir sonucu olarak kazanması da mümkün değildir; üstelik bütünü temsil edebilecek maddi koşullar burjuva toplumun kurumsallaşmasının öncesine tekabül ettiğinden de olasılık dışıdır. Öyleyse proletarya ile olan teorik iki karşıtlıktan bu noktada yalnızca tek bir sonuç çıkmaktadır. Öznenin tüm müdahalelerine rağmen son kertede iktisadi koşullar belirleyicidir; bu baskı rejimi geçici bir döneme tekabül etmektedir ve tarihsel gelişim "proletaryanın" gerçek bir özne olarak meydana çıkmasını engelleyemeyecektir. Proletaryanın toplumsal desteğiyle gerçekleşecek "demokratik cumhuriyet", kapitalizmden kurtuluşun zeminini oluşturarak yine proletarya tarafından devrilecektir.

Marks'ın tahlillerine uygun olarak, maddi koşulların somutluğunda kuramının praksis karakteri gereği metin boyunca sürekli işaret ettiği ve o anda "gerçek" bir

varlığa sahipmişçesine proletaryaya dair sürekli vurgular; özel koşulların teorik inşanın dışarıdan kurulmasını zorunlu olarak gerektirmesinin sonucudur. Marks henüz koşulların olgunlaşmadığı fakat olgunlaşma zeminin mevcut olduğu tahliliyle bu dönemi, proletarya açısından "kuruluş" olarak değerlendirmiştir. Marks'ın bu dönemi "eğitim" ve "birlik" süreci olarak düşündüğü, aynı dönemde, Enternasyonal örgütlenme faaliyetlerine verdiği ağırlıkla belirginleşmekte, mektuplaşmalarında ise daha belirgin olarak açığa da çıkmaktadır. Marks, 1849 sonlarında Weydermeyer'e yazdığı mektupta; "erken bir devrim patlaması …benim görüşümce bir talihsizlik olur; çünkü ticaretin sürekli olarak genişlediği tam şu sırada, devrimci laflar etse bile ne Fransa, ne Almanya vb. gibi ülkelerdeki işçi sınıfı, ne de esnaf vb. katmanlar gerçekten devrimci bir zihniyet taşıyorlar" ifadeleriyle tam da bu soruna ve kendine görev biçtiği konuya çubuk bükmektedir (Engels ve Marx, 1995: 52). Engels de Marks'a yazdığı 1851 tarihindeki mektubunda sorunu büyük bir açıklıkta ifade etmiştir: "…tüm bu işten ne çıkacak? Dünya tarihi açısından bakarsak görkemli bir söylev konusu bu. Örneğin toprağı sınırlı, nüfusu yoğun, geniş bir sanayi proletaryası bulunan Fransa gibi bir ülkede askeri çizgide örgütlenmiş ve geniş ölçüde yayılmış bir devlete, seyrek nüfuslu bir İtalya'ya sahip bulunan ve modern bir proletaryası olmayan bir Roma İmparatorluğu döneminin Praetor rejimi olanaklı olabilir mi? …Sanki ihtiyar Hegel mezarında Evrensel Tin rolünde tarihi yönetmekte" (Engels ve Marx, 1995: 65-66). Engels mektubunun devamında "Louis Napoleon'un konumunu sağlamlaştıracağını bir an için düşünsek bile, Fransa'nın gerileyişi ne ölçüde büyük olursa olsun, artık bu kadarı da olamaz ve bu aptal saçmalık süremez" ifadeleriyle de sürecin tarihsel açıdan gelip geçici bir karakter taşıdığı kanısını Marks'ın fikirlerine paralel bir biçimde belirtmiştir. Engels aynı yılın sonunda Marks'a yazdığı bir başka mektupta ise "işin özü şudur: proletarya bu kez yığınsal olarak savaşmamıştır, çünkü takatsizliğinin ve güçsüzlüğünün bilincindeydi ve olabildiğince düzenli bir yönetim altında birkaç yıl daha sefalet çekmeye, yeniden kuvvet kazanacağı bu süre içinde de cumhuriyet- imparatorluk-restorasyon ve yeni bir devrim döngüsüne yazgıcı bir boyun eğişle uymuştur" ifadeleriyle yukarıda açıklama getirilen Marks'ın beklentileriyle aynı doğrultudaki tespitlerini ifade etmiştir. Engels'in bu son ifadelerinde de geçiş kategorisi olarak "demokratik cumhuriyet" olgusu belirmekte fakat diğer tarafta proletaryanın "güçsüzlüğü" ifade edilmektedir.

Son kertede Marks'ın soyutlamaları ve teorik inşası ne soyuttan başlayarak inşa edilen bir kuramsal yaklaşımı ifade etmekte ne de evrensel bir kategori inşa etmeye yöneliktir. Tam tersine somut durumun tahlilinden "proleter" bilinç inşasına -ya da Marks'a uygun bir biçimde ifade edilecek olursa görünenin üzerindeki perdeyi kaldırıp hakikati göstermeye- yönelik bir epistemoloji oluşturma girişimidir. Marks bunu gerçekleştirirken, olayların sıcaklığında, tahlillerin aşırılığından ve buna bağlı olarak da hatalarından kurtulmak adına, sürekli bir biçimde tarihsel yasaların ve bu yasaların ortaya koyduğu eğilimi göz önünde bulundurmuştur.

1.3. EKONOMİK AÇIDAN MARKS'IN DEVLETE YAKLAŞIMI

Başyazarı olduğu ve sürekli bir biçimde yazılar yazmak zorunda olduğu gazete ile kopma noktasına gelen ve bir süre sonrada kopan ilişkileri, Kolonya yargılamaları ve bu yargılamaların kendisini etkileyen sonuçları, buna bağlı olarak, politik bir faaliyet olarak proletaryanın inşasına dair ilk girişimin belirli ölçülerdeki başarısızlığı, işçi hareketinin bir süreliğine geri çekilişi gibi olayların hayatında üst üste gelmesinin de etkisiyle, Marks, Avrupa siyasalına özgü değerlendirmelerin ve Doğu Toplumuna dair incelemelerinin hemen akabinde, 1850 ortalarında gerçekleşen ekonomik krizle birlikte, uzunca bir süre yoğunlaştığı (ta ki Paris Komüne kadar) kuramsal yaklaşımının en önemli temellerinden birini oluşturan iktisadi ilişkiler alanında derinlemesine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu aşamada iktisadi değerlendirmelerin devlet tartışmaları ile ilişkisine değinilecek olup; bu alanındaki eserler bütünlüğün parçalarını oluşturmalarından kaynaklı tek bir seferde ele alınacaktır.

Bu çalışmalar sırasıyla; Türkçeye çevrilmiş biçimleriyle, Grundrisse, Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı, Artı Değer Teorileri ve Kapital'dir. Marks, Grundrisse'den Kapital'e ekonomi yazıları boyunca tek bir konuya odaklanmıştır; onun bütün bu çalışmaları esas olarak ekonomi politiğin eleştirisiyle birlikte kapitalist üretim ilişkilerinin "gizeme" bürünmüş sis perdesini dağıtmayı amaçlamıştır. Bu yüzden, eserlerin burada birlikte ele alınması, yalnızca devlete dair parçaların bu eserler arasında dağınık bulunmasından değil; amaç ve konu

bütünlüğünü tek bir seferde ele almayı, bağıntılar arasındaki anlaşılmazlıkları açıklamayı ve konular arasındaki geçişleri kolaylaştırmasında da kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, tüm bu eserler Marks'ın planladığı devasa çalışmanın, yaşadığı süre boyunca ortaya koyabildiği çok küçük bir kısmının kendi içerisinde tamamlanamamış kısımlarını oluşturmaktadır. Bu çalışmaların her biri sırasında diğer çalışmanın tohumları da atılmış ve pratik açıdan yazım süreci de işlemiştir.

Diğer yandan Marks, planladığı devasa çalışmasında içerdiği "devlet" eserini sonralara ötelediği için, bu kısımda ele alınacak metinlerde ne yazık ki doğrudan bu konuya açıklık getirmeye yönelik hiçbir girişim bulunmamaktadır. Ancak gerek metnin planı ve planına uygun olarak Marks'ın metodolojisi; gerekse doğrudan metnin kendi iç teorik tahlillerinin yer yer metin içerisindeki doğrudan devletle ilişkili değinmeleri bu konuda önemli veriler sunmuştur. Üstelik Marks sonrasındaki devlet tartışmalarında bu eserlerin vazgeçilmez referans kaynağı olarak merkezi yer tutması, metinlerin, hem bütünsel olarak hem de devlet konusu itibariyle incelemesini de gerekli kılmıştır.

İlk olarak eserlerin iç bağıntısına ve uzanımına değinilecek olursa; Kapital çalışması kuşku yok ki merkezde durmaktadır. Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Kapital'in bir adım öncesini oluşturmaktadır; daha doğru bir ifadeyle Kapital'in ilk üç bölümünün Marks tarafından yayımlanmaktan vazgeçilen ilk taslak çalışmasıdır. Grundrisse, Kapital'in uzunca bir zamana yayılımını ve iktisadi bağlantıların uzun uzadıya açıklanmasındaki karmaşayı ortadan kaldırmak adına mantıki ilişkilerin perspektife uygun sunumunu amaçlamaktadır (Marx, 1979b: 7). Artı değer teorileri adıyla Marks'ın ölümünden sonra yayınlanan yapıt ise Marks'ın planına uygun olarak düşündüğü Kapital'in 3. cildinin ve devasa çalışma açısından da "sermaye" bölümünün son basamağıdır.

Marks'ın çalışmaları ele alınmadan önce metinlerin başat çalışma amacını oluşturdu ölçüde, öncelikle ekonomi politik kavramının açıklanması gereklidir. Üstelik, Marks'ın çalışmalarının ve değerlendirmelerinin oldukça hatalı fakat bir o kadar yaygın bir biçimde "ekonomi politik" olarak ifade edilişi bunu zorunlu hale de getirmektedir. Doğrudan Engels'e başvurulacak olursa, ekonomi politik, "çağdaş burjuva toplumunun teorik tahlilidir ve bu bakımdan gelişmiş burjuva koşullarının"

varsayımıdır (Engels ve Marx, 1986: 613). "Ekonomi politik, meta ile ürünlerin ya bireyler tarafından ya da ilkel topluluklar tarafından birbiriyle değiştirildikleri andan başlar" (Engels ve Marx, 1986: 621). Yani ekonomi politik, bu ifadelerde de görüleceği üzere, Marks için ikili bir anlam ifade etmektedir. Ekonomi Politik, var olan düzenin yalnızca iktisadi ilişkilerini değil onun ifade ediliş biçimini de içerisinde taşımaktadır. Bu açıdan ekonomi politik eleştirisi iç içe geçmiş ve birbirinden koparılamaz bir içerikte hem somut olarak düzenin iktisadi ilerleyişinin hem de soyut olarak bu ilişkilerin teorik ifadesinin eleştirisidir. Marks'ın "bilim" ve "ideoloji" kavramına yüklediği anlama uygun olarak ekonomi politik bu bütünlüğü temsil etmektedir.

Bu aşamada Marks'ın geniş ölçekte tasarladığı çalışma planını incelemek de önem taşımaktadır. Marks ilk aşamada tüm bu devasa çalışmayı 6 kitap olarak kurgulamıştır. Lasalle ve Engels'e yazdığı mektuplarda bu 6 kitap; "1) Sermaye (bazı sunuş bölümlerini içeriyor). 2) Toprak Mülkiyeti. 3) Ücretli Emek. 4) Devlet. 5) Uluslararası Ticaret. 6) Dünya Pazarı." olarak belirtilmiştir (Engels ve Marx, 1995: 117; Engels ve Marx, 1995: 118). Bu çalışma kapsamında ele alınan eserler ise yalnızca Marks'ın birinci kitap olarak belirttiği sermaye bölümünü içermiştir. Böylece 6 kitaplık dev planın, yalnızca ilk kitabının tamamlanmamış halini oluşturmaktadır (Marx, 1979b: 19). Bu çalışma hiçbir zaman gerçekleşememiş olsa da bir başlığın ise tamamen devlete ayrıldığı görünmektedir.

Marks, 25 yılda yalnızca çok küçük bir bölümü tamamlayabildiği tasarısının, en başta çabukça sonlandırılabileceği kanısına sahiptir (Marx, 1979b: 14). Bu olgu Engels'le mektuplaşmalarında doğrudan görülebilmektedir. Marks henüz daha 1851 yılında yazdığı bir mektupta, Museum'daki çalışmaların beş hafta içerisinde biteceği ve evde çalışmaya devam edeceğinden bahsetmiş, sürecin çok uzamayacağını belirtmiş, Ricardo ve Smith'ten sonra ekonomi politikte bir ilerlemenin olmadığını kaydetmiştir (Mega III/I: 180; Aktaran Marx, 1979b: 9). Engels verdiği cevapta acele etmemesi gerektiğini, önemli sayılabilecek tek bir kitap kaldığı sürece yazmaması gerektiğini öğütlemiştir (Mega III/I: 184; Aktaran Marx, 1979b: 10). Böylece Marks'n hastalığı dolayısıyla çalışmaların sık sık aksaklığa uğraması ve üstelik çalışmaların devasa bir boyut içerdiğinin Marks tarafından doğrudan görülmesi de sonucunda, bütün bu devasa planda yalnızca sermaye üzerinde yoğunlaşılmış,

temeldeki asıl yapıyı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Marx, 1979b: 21-22). Marks, Kapital'de bu örüntüyü, Meyer'e yazdığı mektupta da belirttiği üzere birinci ve ikinci ciltte kapitalist üretim ilişkilerinin kuramsal tartışmasını gerçekleştirmek ve üçüncü cilltte ekonomi politiği tarihini incelemek biçiminde kurgulamıştır (Engels ve Marx, 1995: 218). Ne var ki; ne çalışmaların yayımlanışı Marks'ın tasarladığı gibi gerçekleşmiş ne de Marks belirttiği tasarıma uygun bir çalışma tarzı edinmiştir. Marks esasen üçüncü cilt çalışmasını başlangıç merkezi edinmiş, üçüncü cildin yazımı ilk cildin yazımı sırasından başlayarak sürekli bir oluşumu içermiştir. Artı değer teorilerinin el yazması haliyle basılabilmesini de bu çalışma tarzı sağlamıştır. Diğer taraftan; üç cilt olarak tasarlanan tüm çalışmanın planı ise; giriş bölümünde meta ve sermayeyi, ilk bölümde genel olarak sermayeyi (ki alt başlıklarda üretim süreci, dolaşım süreci ve ikisinin birliği olmak üzere üç alt bölüme ayrılmıştır ve ilk alt başlığın altında da artı değer incelenmiştir), ikinci bölümde sermayelerin rekabetini, üçüncü bölümde krediyi ve son bölümde de pay sermayesini içermektedir (Marx, 1998: 12). Öyle ki Marks bu uzun dönem boyunca bu ilk kitabı olarak düşündüğü kısmın da yalnızca ilk bölümünü yani eserin ancak ¼'ünü tamamlayabilmiştir. Üstelik alt başlıklar da dallanıp budaklanmaya devam etmiştir.

Marks'ın Kapital'in yayımı için benimsediği tarza benzer bir biçimde yaklaşılacak olursa, yani önce eserlerde ekonominin teorik tahlilindeki iç unsurları ve kurgusal mantığı serilerek ardından açıklamalarla bir sunuş gerçekleştirilirek bu metinler kapsamında başta söylenecekler sonradan ifade edilirse argümanlar güçlendirilmiş olacak ve anlaşılması kolaylaşacaktır. Buna uygun olarak, bu aşamada, tüm bir ekonomik tahlillerin içerildiği iddiasında olmaksızın, sonrasındaki tartışmaları da gözetecek bir şekilde, ekonomi tahlilin önemli unsurlarını, eserler arası geçişlerle ele almak gerekmektedir.

1.3.1. Bir İlişki Olarak Sermaye ve Kapitalizmin Ekonomi Politiği

Marks'ın plan taslağında kitabının genel ismini oluşturması ve ele alınacak çalışmalarda merkezi bir yer edinmesi itibariyle "sermaye"den başlamak, ilişkilerin ve iç bağıntıların dökümünü akıcı hale getirecektir. "Sermaye bir nesne değil,

toplumun belirli bir tarihsel oluşumuna ait bulunan belirli bir toplumsal üretim ilişkisidir ve bir nesnede kendisini ortaya koyarak bu şeye belirli bir toplumsal nitelik kazandırır. Sermaye sermayeye dönüştürülmüş üretim araçlarıdır" (Marx, 1990: 712-713). Esasen, sermaye bütününde "bir üretim tarzıdır" (Marx, 1978: 493). "Sermayenin oluşumu, halk kitlelerinin sömürülmesi ve yoksunlaştırılması devlet yönetme sanatının azami sınırıdır" (Marx, 1986: 617).

"Sermaye üretiminin doğrudan süreci, onun, emek ve kendini genişletme sürecidir, sonucu meta-ürün, itici gücü artı değer üretimidir" (Marx, 1978: 310). Sermayenin dolaşımı ise doğrudan üretim sürecini içerdiği gibi, asıl üretim sürecinin ilk evresini, yani devresel bir süreç olarak sermayenin devrini oluşturan bütün bir devreyi de içermektedir (Marx, 1978: 310). Meta üretiminin dolaşımı, sermayenin doğup büyüdüğü tarihsel temeli oluşturmaktadır. Sermaye meta dolaşımıyla ortaya çıkmıştır fakat aynı zamanda onun sürekli yeniden üretimi varlığının da önkoşuludur (Marx, 1986: 138). Ürünlerin meta olarak ortaya çıkması toplumsal işbölümünün gereğidir. Buna bağlı olarak da kullanım değerinin değişim değerinden ayrılmasını gerektirmiştir (Marx, 1986: 157). Böyle bir gelişme derecesi yani iş bölümünün ortaya çıkması, başka bakımlardan çok farklı tarihsel özelikler gösteren pek çok toplum biçimlerinin ortak yanını oluşturmuştur. Bu gelişmede para da belli bir aşamaya tekabül etmiştir. Kullanım değerinden değişim değerine akan ilişkide para toplumsal üretim sürecinin çok çeşitli aşamalarına işaret etmektedir (Marx, 1986: 158).

Değer ise zorunlu ve tarihsel olarak emeğe içkin bir kategoridir. Emek olmaksızın değer üretimi yoktur (Marx, 1990: 713). "Emek bir soyutlamadan başka bir şey olmayan, tek başına ele alındığında varlığı bile olmayan, insanoğlunun doğa ile alışverişini sağlayan üretken faaliyeti; yalnız herhangi bir biçimden yoksun olmakla kalmayıp toplumdan bağımsız ve bütün toplumların dışında doğal yalın biçim içerisinde bile henüz toplumsallaşamamış insanın toplumsallaşmış insanla paylaştığı bir yaşam belirtisi ve olumlamasıdır" (Marx, 1990: 713). Paranın sermayeye dönüşmesi de bu çeşitli aşamalardan biri olarak, meta değişimini düzenleyen yasalarla gerçekleşmekte, yani emekgücünün alımı ve satımı ile artı değerin sınıf egemenliğinde içerilmesi bağlamında zorla olmaktadır (Marx, 1986: 155). Artı değer süreci tarihsel olarak dolaşıma değil dolandırıcılağa dayanmaktadır

(Marx, 1986: 155). İlkel sermeye dolandırıcılığı modern sermaye biçiminden önce ticaretle ortaya çıkmış ve sermayenin öncülünü ifade etmektedir (Marx, 1986: 154).

Ekonomik kategoriler tarihin de damgasını taşıdığından, bugünün üretim tarzını içerecek biçimdeki sermayede yalnız başına para ve meta dolaşımı varoluşsal koşullarının oluşmasına yetmemektedir. Onun doğabilmesi, ancak üretim ve tüketim araçlarını elinde bulunduran kimseler ile emek gücüne sahip kimselerin bulunmasını da gerektirmektedir. Bu zorunlu tarihsel koşul aynı zamanda bütün dünya tarihini kapsamakta, toplumsal üretim sürecinde bir çağı temsil etmektedir (Marx, 1986: 159).

Bu çağda, Marks'ın artı değeri, Engels'in ifadeleriyle "üretim araçları sahibi tarafından herhangi bir eşdeğer verilmeksizin elde edilen değerler toplamının genel biçimini temsil eder" (Marx, 1979: 20). Emek yine değerdir. Ne var ki canlı emek sermaye ile değişiminde karşılığında değişilmiş bulunduğu maddeleşmiş emekten daha düşük bir değere sahip olmaktadır (Marx, 1979: 26). "Ücretler, belirli bir nicelikteki canlı emeğin değeri; daima bu aynı nicelikteki canlı emeğin somutlaştığı ürüden daha azdır ve bu çözümenemez bir sorundur" (Marx, 1979: 26). Ve böylece bir değere sahip olan şey emek olmaktan çıkmakta o sadece "ölçü" haline gelmektedir. Meta olarak alınıp satılan şey emek değil emek gücüdür. Emek gücü bir meta haline gelir gelmez, onun değeri, toplumsal bir ürün olarak yine bu metada somutlaşan emek tarafından belirlenmektedir. Fakat bu değer, artık bu metanın üretim ve yeniden üretimi için toplumsal olarak gerekli emeğe eşittir (Marx, 1979: 26). Sermayeye kalan artık değerden sürekli bir biçimde yeniden üremektedir.

Üretim ve geçim araçları, ilk üreticinin mülkiyetinde kaldığı sürece sermaye değildir. Bunlar ancak hem emekçiyi sömürme hem de boyuduruk altına alma süreci olduğunda sermaye halini almaktadır. Emekçi kendisi için biriktirebildiği sürece kapitalist birkim ve üretim olanaksızdır. Sermeye ve ücretli emeğin bir aradalığı bunların kendisini ancak sermaye ve emek olmak üzere ikiye bölmek ile mümkün olmakta, artı değer süreci bu ilişkinin bağlantı biçimini oluşturmaktadır (Marx, 1986: 661). "Kapitalist özel mülkiyetin temel koşulu emeğin mülksüzleştirilmesi" olarak somutlanmaktadır (Marx, 1986: 667).

Emeğin mülksüzleştirilmesi ise emek gücü ve emek araçları arasındaki ayrımın sürekli üretimi olarak kapitalist üretim tarzının temelidir (Marx, 1986: 497). Bu temel üzerinde üretim sürecinin, sermaye ile emek arasındaki değişiminde özsel olarak farklı; ama birbirlerine bağımlı iki evre vardır. Birinci evrede sermaye ile emek arasındaki ilk değişim biçimsel bir süreçtir; bu süreçte sermaye para, emek meta olarak ortaya çıkmaktadır. Emek gücünün satışı ilk bu süreçte gerçekleşmektedir. Bu işlemle doğrudan satılan, içinde gerçekleşmiş olduğu meta değişimiyle elde edilmiş bir emek değildir. Genel toplumsal biçimi içinde maddeleşmiş emek olan para henüz yanızca güç olarak varolan emekle değiştirilmiştir; alınıp-satılan emek gücünün değeridir. Zaten bunun içindir ki ücret doğrudan alım fiyatı olarak belirmektedir. Bu ilk evrede emekçi ile kapitalist arasındaki ilişki yalnızca alıcı satıcı ilişkisidir. Ancak yine bu emek gücü kendi emek gücünün yeniden üretiminden daha büyük bir değeri üreteceğinden satın alınmıştır (Marx, 1998: 372). İkinci evre ise; birinci evreyle ilişkisizdir, aslında bir değişim yoktur. Çünkü ilk evrede gerçekten genel meta değişimi yasası gereğince eş değerler değişmektedir. Fiyatın az olup olması bunu değiştirmemektedir. Fakat bu evrede, para sahibi meta alıcısı olmaktan; emekçi de meta satıcısı olmaktan çıkmıştır. Para sahibi artık bir kapitalist olarak satın aldığı metayı tüketmekte; emekçi ise onu sağlamaktadır. Çünkü onun emek gücünün kullanılması onun emeğinin ta kendisidir (Marx, 1998: 373). "Birinci işlemle emeğin kendisi maddi zenginliğin bir parçası haline gelmiş, ama artık sermayeye ait olarak yalnızca sermayenin bir işlevidir. Maddeleştiği ürün içinde sermayenin ortaya çktığı ya da daha çok içinde kendini sermaye olarak fiilen gerçekleştirdiği yeni biçimdir. Bu süreçte emek doğrudan maddeleşerek doğrudan sermayeye dönüşür. Ödenmemiş emeğin sahiplenilmesiyle; para, kendini yalnızca bu biçimle sermayeye dönüştürür" (Marx, 1998: 373). Ancak bu evrede gerçekte herhangi bir değişim olmamaktadır. O zaman bu evreden şu sonuç çıkmaktadır: "bu süreçte belirli bir miktar maddeleşmiş emekle daha fazla miktarda canlı emekle değiştirilmiştir. Bu sürecin sonucunda ortaya çıkar ki fiili süreçte kapitalistin yalnızca ücretlere harcadığı sermaye kısmını geri almakla kalmayıp kendisine hiçbir maliyeti bulunmayan bir de artı değer elde etmektedir" (Marx, 1998: 373). Böylece kapitalist üretim tarzı, meta ürünlerinin egemen ve belirleyici karakteristiği olması olgusuyla, onu diğer üretim tarzlarıdan ayırarak; ilk ve başlıca anlamını, emekçinin, bizzat sırf meta satıcısı olarak ve dolayısıyla serbest

ücretli-emekçi olarak ortaya çıkması ve böylece emeğin genellikle ücretli emek olarak kendisini ortaya koymasında bulmuştur (Marx, 1990: 768). Bu üretim tarzının belli başlı araçları, kapitalist ile ücretli emekçi, bu nitelikleriyle, yalnızca sermaye ile ücretli emeğin somutlaşması ve kişiselleşmesidir; toplumasal üretim sürecinin bireyler üzerine damgaladığı belirli toplumsal niteliklerdir; bu belirli toplumsal üretim ilişkilerinin ürünleridir (Marx, 1990: 768). "Üreten emek, sermayeyle doğrudan değişilen emek, parayı sermayeye dönüştüren emektir. Emek sermaye olarak üretim koşullarıyla değiştirilmiştir ve bu üretim koşullarıyla ilişkisinde emek onlarla basit üretim koşulları olarak, o koşularda özgül toplumsal niteliği olmayan genel emek olarak da karşı karşıya gelmemektedir" (Marx, 1998: 373). Yani parayla emek gücünün birbiriyle metalar olarak ilişkisi, para sahibi ile emekgücü sahibi arasındaki alış-satışı, emeğin doğrudan sermayenin kapsamına alınışını, emeğin sermayeye üretim sürecindeki gerçek dönüşümünü; yani sermaye için artı değer yaratışını kapsamaktadır (Marx, 1998: 374). Kapitalist üretim sürecinin sonucu artık ne basit bir üründür (kullanım değeri) ne de bir metadır; "belirli bir değişim değeri olan kullanım değeridir". Ürünün sermaye için artı değer yaratmasıdır. "Paranın ya da metanın fiilen sermayeye dönüşümüdür. Para ya da meta üretim sürecinden önce niyet veya yazgıları olarak sermayeyken, üretim süreciyle tamamlanan; başkasının ödenmemiş emeğini sahiplenme, (yani emeğin sermayeye dönüşümü) üretim sürecinin doğrudan amacıdır. Sermayenin sermaye olarak üretmek istediği ne kullanım değeri ne metadır; değerin değerlenmesi, eski değerin korunması, artı değer yaratılmasıdır. Ve sermaye bunu yalnızca emekle değişime girerek başarır" (Marx, 1998: 374).

Ürünün meta olarak ve metanın sermaye ürünü olarak niteliği, bütün dolaşım ilişkilerini, yani ürünlerin geçmek zorunda oldukları ve içerisinde belirli toplumsal niteliklere büründükleri belirli toplumsal süreci belirlemiş olmaktadır. Ama ayrıca gene de bu süreç, üretim aracılarının, yani emek güçlerinin, kendi ürünlerinin değerini genişlettikleri ve; ya geçim ya da üretim araçlarına yeniden çevrildikleri belirli ilişkilerin de saptanmış olduğunu belirtmektedir (Marx, 1990: 768). Değerin bu özgül biçiminde emek, bir yandan, sırf toplumsal emek olarak egemen durumdadır; öte yandan da, bu toplumsal emeğin dağılımı, ürünlerinin karşılıklı bütünlemesi ve değişimi, toplumsal mekanizma içerisine sokulması ve onun

boyunduruğu altına girmesi, bireysel kapitalistlerin rastlantıya bağllı ve birbiriyle çelişkili davranışlarına bırakılmıştır (Marx, 1990: 768). Bu üretim tarzında ayırt edici bir özellik olarak artı değer üretimi, bu halde, sermayenin dolaysız amacı ve belirleyici dürtüsü olarak emeğin karşısına bağımsız güç halinde çıkmaktadır ve emekçinin kendi gelişmesiyle de karşıtlık oluşturmaktadır (Marx, 1990: 769). Kapitalistin, doğrudan üretim sürecinde kişileşmiş sermaye olarak elde ettiği otorite, üretimin yöneticisi ve egemeni sıfatıyla yerine getirdiği toplumsal işlev; özünde köleler, serfler vb. aracılığıyla ile yapılan üretimde görülen otoriteden farklıdır. Kapitalist üretim tarzında, doğrudan üretici kitlesi, kendi üretimlerinin toplumsal karakteri ile sıkı bir otorite ve tam hiyereraşi halinde düzenlenmiş toplumsal emek-süreci mekanizmasıyla karşı karşıya gelmektedir. Fakat bu otoriteye kapitalistler, yanızca, emeğin karşısında yer alan, emek araçlarının kişiselleşmesi şeklinde sahiptirler. Kapitalistler, daha önceki üretim tarzlarında olduğu gibi, politik ya da dinsel liderler olarak emeğin karşısına çıkmamaktadırlar. Birbirlerinin karşısına sırf meta sahipleri olarak çıktıkları ölçüde de aralarında tam bir kargaşaya neden olduklarından; bu kargaşa içinde, üretimin toplumsal iç ilişkilerini, kendilerini yalnızca bireysel özgür irade karşısında, karşı konumaz doğal yasalar olarak ortaya koymaktadırlar (Marx, 1990: 769).

Fakat diğer taraftan, bu süreç, kapitalistler açısından ortak olarak daima nispi ücretli işçi artı nüfusunu gerekliliğini de tanıtlamıştır. Bu "doğal yasa", bu yapay yolları içermek zorundadır (Marx, 1986: 664). Bu durum, "emeğin arz talep yasası gereğince" emekçinin kapitaliste mutlak bağımlılığını yaratılmasıyla sağlanmıştır (Marx, 1986: 663). İşçi sınıfına "zorunlu sınırlar" içerisinde verdikleri ise emekgücünün yeniden üretimi kadardır (Marx, 1986: 493) Böylece, kapitalistler aynı zamanda yalnızca emekçiden aldığından değil emekçiye verdiğinden de tüketim yoluyla kâr sağlamayı başarmıştır (Marx, 1986: 497). Emekçi, emek sürecine doğrudan katılmadığında bile sermayenin tamamlayıcı bir parçası haline gelmektedir (Marx, 1986: 494). Meta-sermaye dolaşımı, artı değer dolaşımını; dolayısıyla da artı değer tüketimini de kapsamaktadır (Marx, 1979: 311) Çünkü toplam toplumsal sermaye devresi, bireysel sermayenin devresi dışında kalan meta dolaşımını da yani sermayeyi temsil etmeyen metaların dolaşımını da içermektedir (Marx, 1979: 312) Ayrıca, örneğin sermaye-değerin ögelerinden olmayan toprak, denizler, ormanlar,

madenler vb.; yani üretken biçimde sömürülen doğanın sağladığı maddeler de aynı miktar emek gücünün daha büyük çabası ile; para-semaye yatırımında bir artış olmadan daha yoğun ya da geniş de sömürülmektedir. Üretken sermayenin gerçek ögeleri böylece ek para-sermaye gerektirmeksizin de çoğaltılmış olmaktadır (Marx, 1979: 314). Ancak Engels'in Kapital'in üçüncü cildine ek makalesinde Sombart'ın; "değer, metaların değişim ilişkisinde örülmez, deneysel değil düşsel ve ussal bir olgudur. Marks'ta maddi kesinliği içerisindeki değer kavramı iktisadi varlığın temeli olarak emeğin toplumsal üretken gücüyle ilgili olgunun, aslında iktisadi bir ifadesinden başka bir şey değildir. Son tahlilde değer yasası kapitalist iktisat sisteminde ekonomik sürece egemendir. Ve şu anlamı taşır; metaların değeri, içerisinde, son tahlilde bütün ekonomik sürece egemen olan emeğin üretken gücünün, belirli bir etmen olarak kendini ortaya koyduğu, özgül ve tarihsel bir biçimdir" ifadeleri üzerine belirttiği gibi değer yasası temel önemiyle yalnızca bu üretim süreciyle ve ekonomik ilişkilerle sınırlı değil bütün bir toplumsal sürecin ana unsuru olarak bu sürecin de temelini oluşturmaktadır (Marx, 1990: 781). Son kertede kapitalist üretim birbirine bağlı sürekli bir süreçtir; bir yandan üretim koşullarının bu belirli toplumsal biçimlerini öngörürken; diğer yandan da yalnızca meta ve artı değeri yeniden üretmekle kalmayıp bu ürünlerin üretildiği üretim ilişkilerinin ve böylece de buna tekabül eden bölüşüm ilişkilerini de sürekli olarak üreterek bütününde kapitalist ilişkiyi de yeniden üretmektedir (Marx, 1986: 498; Marx, 1990: 767-768).

Tek bir kapitalist ile tek bir emekçi değil bütün bir üretim süreci ele alındığında ancak konu anlaşılmaktadır. "Kapitalist üretimin temel ilişkileri gözden geçirilirken, tüm metalar dünyasının maddi üretiminin tüm alanlarının kapitalist üretim tarzına tabi kılındığı varsayılabilir; çünkü bu başlıaca amaç ve giderek olan da budur. Bu öncülde üretim araçları, tüm emekçilerle sermaye olarak karşıtlık oluşturur. Üretken emek metalarda maddi zenginlikte somutlanmaktadır" (Marx, 1998: 383).

Marks'ın buraya kadar özetlenen ve genel olarak da bu ekonomi politik eleştiri ve tahlillerinin özünü oluşturan değerlendirmelerinden, sonrası için önemli olacak birkaç sonucu bu aşamada not etmek gerekmektedir. İlk olarak; Marks'ın sermayeyi bütünsel ve ilişkisel bir süreç olarak ele alışında, sermayenin, "doğal", kendiliğinden bir biçimde belirlenmediği vurgulanmış; onu "değerli" hale getiren ve

toplumsallaştıran emekle kurduğu ilişkinin doğrudan zora doyalı bir sınıfsal ilişki olduğu ifade edilmiştir. Emeğin mülksüzleştirilmesini doğrudan içeren bu sürecin, konumuz itibariyle doğrudan bir ifadesi olarak, bu oluşum sürecinde sömürü ve yoksunlaşma "devlet yönetme sanatının" en üst sınırı olarak belirtilmiştir. Bu son ifade aynı zamanda kurgusuyla içsel olarak konumuz açısından birçok unsurun uç verdiği bir tanımlamayı da oluşturmaktadır. Fakat henüz ham halde ve çok kapalı bir ifadeyi barındırmasından kaynaklı, sonra tekrar dönmek üzere, şu aşamada sadece sermaye-devlet ilişkisinin sürecin bir kertesinde yer aldığını belirtmek yeterlidir.

İkinci olarak üretim, dolaşım ve bütünsel bir ilişki olarak sermayenin tahlillerinde birkaç önemli unsurun iç içe geçmiş bir biçimde belirdiği görülmektedir. Emek, değer, meta, artı değer olarak ardı sıra gelen unsurların ilişkisi, üretim alanından başlayarak emeğin değer yaratma süreci sonunda bir yanında dolaşıma sokulan bir ilişki olarak diğer yanında sermayeyi sürekli bir biçimde yeniden üreten artı değer olarak ifadesini bulmaktadır. Değer, emeğin üretim sürecine dâhil olmasıyla başlayan bu ilişkiler bütünselliğinde bağıntılarıyla kopmaz bir biçimde kapitalist üretim tarzını oluşturmaktadır. Üstelik kapitalist üretim tarzı bu bütünselliğiyle sürece dâhil olan ögeleri de sürekli bir dönüşüme tabi tutmakta; emekten başlayarak bütün unsurlar sermayeye dönüşmekte ve sürekli bir biçimde sermayenin üretimi sağlanmaktadır. Kapitalist üretim süreci işlemeye başladığı anda ilişki içerisinde bütün bir ekonomik ve toplumsal ilişkileri kendi doğasına uygun bir dönüşüme uğratmaktadır.

Üçüncü ve bununla bağlantılı olarak sermayenin bu unsurları dönüştürme süreci tarihseldir fakat aynı zamanda kendi tarihini de kuran bir ilişkidir. Meta dolaşımı tarihsel seyrinde değişim değerini yaratarak sermaye ilişkilerinin doğuş ve gelişim yolunu açtığı gibi özel bir kategori olarak kapitalist ilişkilerin en temel ögelerinden birini, parayı da yaratmıştır. Değer de keza meta gibi tarihsel olarak gelişim göstermiş; sermaye ile kurulan ilişkide tıpkı metanın ayrı bir kategori olarak parayı yaratması gibi, o da artı değer kategorisine uç vermiştir. Emek ve artı değer de aynı tarihsel yolu izleyen diğer unsurlar olarak aynı dönüşüme uğramışlardır. Artı değer, sermaye ile kurulan ilişkide diğer dönemlerden farklı olarak doğrudan "zor" yoluyla değil bir alım-satım ilişkisiyle meydana gelmesiyle görünüşte özgür bir ilişki olarak ortaya çıkmıştır. Emek ise üretiminin doğrudan kendi karşıtını yaratması ve

buna bağlı olarak kendi ürününden bir çıkar değil yoksullaşmanın sağlanması olarak kendisi bireyselleşen ve soyutlanan, ama ürünü toplumsallaşan ve somutlanan bir biçimde belirmiştir. Bu ögelerin her birinin kendi tarihsel gelişim özgünlükleri olmakla beraber hepsi bu dönüşüm süreciyle birlikte ortaklık içerecek bir biçimde, bu üretim tarzında yeniden üretimin önkoşulu olarak ve üretim sürecininin bağımlı amacına dönük niteliğiyle önemli hale gelen bir dönüşüme uğramışlardır.

Dördüncü olarak, daha önce Wood'a referansla vurgulanan ve argümanları ifade edilen, kavram setindeki bir farklılaşmayı temsil eden burjuva-kapitalist kavram farklılığının somut farkı ve ayrımı derinleştiren tahlili bu eser kapsamında belirginleşmektedir. Kapitalist üretim süreciyle birlikte sermayenin dönüştürücü doğasının niteliği, bu üretim tarzının yerleşmesiyle birlikte somutun bir tahlili olarak sadece epistemolojik olarak değil ontolojik olarak da değişimi meydana getirmiştir. Kapitalist üretim tarzının egemen bir bütünlüğe erişmesinden önce siyasi bir niteliği de tanımlayan burjuvazi, bu üretim tarzında egemenliğin üretimden başlayarak kurulmasına binaen kapitalist olarak içerilerek tanımlanmıştır. Biraz indirgemeci bir ifade ile ticaret sermayesinin egemenliğini üretken sermayeye (ki aslında gerçek ve doğru ifadesiyle üretken emektir) yani üretimin egemenliğine bırakmasıyla bu farklılaşma meydana gelmiştir. Diğer taraftan "burjuvazi" kavramı da dönüşüme uğramıştır. Ticaret sermayesi ile üretken sermayenin egemenlik dönemlerindeki farklılaşmaya uygun bir biçimde "ticaret sermayesi" burjuvaziyi, sanayiciler kapitalisti ifade etmemektedir. Burjuvazi kullanıldığı ölçüde doğrudan politik bir egemenliği kapitalist ise yalnızca iktisadi değil toplumsal bir egemenliği ifade etmek için kullanılmıştır. Kapitalistin yalnızca iktisadi bir anlam içermemesi kapitalist üretim tarzının üretim, dönüşüm ve ikisinin birliğini de içermesinden yani sadece bir iktisadi ilişkiyi değil daha kapsamlı bir niteliği ifade etmesindendir. 1848 sonrası kavramsal düzeyde beliren bu farklılık; bu çalışmalarda ortaya konulan tahlillerle birlikte 1860 sonrası metinlerde hem yazarların kullanımlarındaki belirginlik hem de bu metinlerin doğrudan sonuçlarıyla çok daha açık bir nitelik kazanmıştır. Üstelik bu farklılığın ifadesi diğer bir taraftan içsel olarak politik alan- iktisadi alan arasında sınırları belirtilmemiş bir farkındalığı da belirtmektedir.

Beşinci olarak, bir önceki maddede ifade edilmiş bulunan politik- iktisadi alan farklılığına dair; bu aşamada başlangıç niteliğinde kimi sonuçlar çıkarılabilmektedir.

Yukarıda metinde alıntılanmış çok önemli bir ifade başlangıç noktası alınabilir. Marks, metinde, açıkça emeğin üretim sürecine girdiği andan itibaren sermaye niteliğine bürünmesiyle bu üretim koşullarında "özgül toplumsal bir niteliği" bulunmamasıyla "genel emek" olarak karşıya karşıya gelemeyeceğini belirtmiştir. Öyleyse emeğin genel birliğinin kurulacağı yerin "üretim alanı" olmadığı yani politik alanda somutlanan bir birliğin mümkün hale geleceği açığa çıkmaktadır. Diğer taraftan Marks, yine metinde belirttiği üzere emek, sırf toplumsal emek olarak egemen durumdadır fakat bu toplumsal emeğin dağılımı, değişimi, ilişkilendirilmesi, boyunduruk altına alınması üretim ilişkileri sürecinde bireysel kapitalistlerin tasarruflarına bırakılmıştır. Bu rastlantıya bağlı bir üretim ilişkileri "artı değerin" bağımsız nitelik kazanmasıyla garanti altına alınmıştır. Ancak Engels'in de belirttiği üzere artı değer de "üretim araçları sahibi tarafından herhangi bir eşdeğer verilmeksizin elde edilen değerler toplamının genel biçimini" temsil etmektedir. Öyleyse artı değerin doğal işlevinin yanı sıra yaratılan değerler toplamının yani bizzat artı değerin korunması sorunu ortaya çıkmaktadır. Üstelik Marks, yukarıda özetlenen kısımda görüleceği üzere kapitalistin üretim sürecindeki otoritesinin önceki üretim biçimlerinden farklı olarak doğrudan zor yoluyla değil "toplumsal karakteri ile sıkı bir otorite ve tam hiyereraşi halinde düzenlenmiş toplumsal emek-süreci mekanizmasıyla" sağlandığı belirmiştir. Bu mekanizma ise kapitalistlerin bireysel otoritesi emek araçlarının kişiselleşmesi şeklinde belirdiği ölçüde bütünsel politik-dinsel vb. yani bütünlüklü bir egemen ilişki olarak çıkmasını engellemektedir. Diğer yandan rekabet yasalarına tabi oldukları ölçüde ve birbirleriyle karşı karşıya gelişlerinde "artı değer" değil meta sahipleri olarak belirdikleri ölçüde; artı değerin doğal yasalarının yanı sıra bir iç ilişkiye ihtiyaç duymaktadırlar ve bu ilişkiyi hem kendi aralarındaki ilişkilerde hem de bütün bir toplumsal alana karşı doğal bir yasa olarak ortaya koymak durumunda kalmaktadırlar. Bu yapay yasa kapitalistler açısından ortaklaştıkları ölçüde işçi sınıfına dair de örneğin hem nispi ücretli işçi artışı gibi ortak çıkarlarını gözetecek hem de sermaye-değerin ögelerinden olmayan toprak, denizler, ormanlar, madenler vb. alanları da içerecek bir içerikle doğallaştırılmak *zorundadır*. Zorundadır çünkü; toplam toplumsal sermaye devresi, bireysel sermayenin devresi dışında kalan meta dolaşımını da; yani sermayeyi temsil etmeyen metaların dolaşımını da içerdiği ölçüde ve değer toplumsal niteliğiyle belirli bir toplamı ifade edip; tek kapitaliste ait artı değerin de bu toplam artı değerden

parçayı ifade etmesinden; ancak ortaklaşma belirli sınırlar içerisinde bu zorundalıkla dengelenebilmektedir. Bu "yasa" ise yapay olduğu ölçüde doğrudan politik alana dair bir işlev sunmaktadır. O zaman, bütünden şöyle bir sonuç çıkmaktadır; bu ilişkisellenme sürecinin "doğası" kendisine uygun "yasalara" ihtiyaç duymaktadır. Özetle bu yasalar Marks'ın ele aldığı biçimiyle çift yönlü bir nitelik göstermektedir. İlişki kurulduğu ve üretim süreci sağlandığı anda genel olarak sermayenin dönüştürücü gücüne uygun olarak kendi doğal bir eğilime sahiptir. Fakat diğer yönüyle, ilişkinin kurulabilmesi için üretim sürecini "kurmak" ve bu ilişkiyi korumak zorundadır; yani "doğal" olmayan yasalara da zaruri ihtiyacı bulunmaktadır. Diğer yandan da dolaşım alanı son kertede tekrardan üretim alanına dönüt sağlamak zorunluluğunu barındırdığı için dolaşım alanınında yaşanılıcak zorunluluklar ve kapitalistlerin kendi ilişkilerinde "meta sahipleri" olarak karşı karşıya gelişleri biçimde belirdiği için de bir "yapay" ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Ancak dolaşım alanındaki ilişkinin yapay yasaları asli olarak doğrudan kendisi için değil üretim alanına dönüşümü sağlamak amacıyla bu zorunluluğu yaratmakta ve üstelik bununla bağlantılı olarak da dolaşım süreci asli olarak üretim sürecindeki gibi doğrudan kendisinde ilişki yaratmadığı için bütününde de "yapay" bir süreç olarak belirmektedir.

Keza Marks'ın, Kapital'in üçüncü cildiyle ortaya koyulan ve kapitalist ekonomi politiğin içsel eleştisini sergilediği bir diğer önemli tahlilleri doğrudan bu noktayla ilişkili olarak belirmektedir. Bu "sorun" tahlilini kâr konusu oluşturmaktadır. Bu aşamada Marks'ın bu konudaki görüşleri "devletle" ilişki konusunda bir adım daha öteye geçmemizi sağlayacaktır. Çünkü Marks'ın tüm tahlilinin odak noktası, Marks'a göre ekonomi politikçilerin de içinden çıkamayacağı bu sorun, aynı zamanda öncesiyle veya başka bir ifadeyle "iktisadi ilişkilerin" politik önceden belirlenimiyle, yani doğrudan devletle ilişkili bir biçimde ele alınmaktadır. Yukarıda özetlenen kısımda referans verilmiş devletle ilişkili olan bölümlerin da keza bir kısmı bu parçadan alınmıştır. Bu yüzden de öncesini, yani ilişkilerin ele alınmaya başladığı kerteyi görmek de ayrıca önem kazanmaktadır.

1.3.2. Ekonomi Politiğin Eleştirisi Olarak Marks'ın Kâr Tahlili

Kâr oranlarında eşitlenme! Tüm tartışmanın içeriği ve ekonomi politiğin kendi iç bağıntısı esasında Marks'ın bu karşı koyduğu yasa ekseninde gerçekleşmektedir. Yaratılan toplam değerin eşit bölündüğü iddiası karşısında Marks, alay edercesine; "Ekonomi politikçi üretim araçlarının kendi hesaplarına çalışan pek çok bağımsız emekçinin bireysel mülkiyeti altında parçalanmasına da sermayenin eşit olarak bölünmesi der" ifadeleriyle salt para ilişkilerine feodal hukuk ilişkileri gibi doğrusal bir çizgide bakmaya itirazla işe koyulmuştur (Marx, 1986: 661). Engels'in de katkısında ifade ettiği gibi aslen fiyat oluşumu ticaret sermayesinden doğmuşsa da gerçekte fiyat oluşumunda devrimi sağlayan sanayi sermayesi olmuştur (Marx, 1990: 789). Marks da -eserin kurgusuna uygun bir biçimde süreci doğrudan bu tarihselliğin başlangıcından ele almasa da- buna uygun biçimde süreci bu gerçeklikten başlayarak analiz etmiş; ticaret sermayesinin karşısında üretken sermayenin yükselişiyle birlikte kâr sorununu, doğrudan sınıfsal, ama dolaylı olarak da sınıf içi ilişkiler içerisinde ele almıştır.

Marks, değerlendirmelerine, yukarıda ifade edilmiş bulunan "doğal yasanın" gerçekleşmesi adına yapay yasalandırmanın bir örneğini ele alarak başlamıştır. Bu moment, 1861-1865 yılları arasındaki "Pamuk bunalımı yıllarının öyküsü"dür. Bu yıllar arasında; İrlanda'da keten yetiştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda krallığın sermayeyi teşviki ve İngiltere'de kanun işleri yasası dolayısıyla işçi talebinin artışı, "doğal yasaya" müdahaleriyle Marks'ın ele aldığı iki önemli örneği oluşturmuştur. Örneğin ikincisinde yasa, işçi talebini öylesine arttırmıştır ki birçok fabrika işçisi taş ocağında ucuza çalışmıştır. Böylece yasa sayesinde burjuvazinin çıkarlarının doğrudan korunduğu açığa çıkmıştır; fakat yasanın bu koruması ne doğrudan zor yoluyla sağlanmış ne de artı değere ilişkin doğrudan müdahale gerçekleşmiştir (Marx, 1990: 122-123).

Marks bu örneklerin incelenmesinden başlayarak ve tahlillerini onların ötesine de geçirerek bütün bir kapitalist sürecin incelemesiyle daha başlangıçta önemli bir sonuca ulaşmıştır: Öyleyse, sömürü derecesi aynı olduğu varsayıldığında, kar oranının hammadde fiyatlarının düşük ya da yüksek olması, alıcının deneyimi,

makinelerin nispi verimliliği, etkinlik ve ucuzluğu; üretken sürecin çeşitli aşamalarında toplu olarak ne derecede etkili bir düzen sağlamış bulunduğuna, hammadde israfnın önlenmesine, yönetim ve denetimde sağlanan sadelik ve etkinliğe vb. bağlı faktörlerle büyük fark gösterebilmektedir. Yani; belirli bir değişim sermaye için artı-değere veri olsa bile, bu aynı artı değerin, daha büyük ya da küçük bir kar oranı ile ifade edilmesi ve dolayısıyla daha büyük ya da küçük miktarda bir kâr sağlaması gene de, kapitalistin ya da onun yöneticileri ile satıcılarının kişisel işbirliklerine büyük ölçüde bağlı görünmektedir (Marx, 1990: 125-126). Fakat ekonomi politiğin temel iddiası kâr ve artı değeri eşitlediği ölçüde; bütün üretim alanlarındaki kârlar toplamının, artı değerler toplamına eşit olmasını ve toplam toplumsal ürünün üretim-fiyatlarının toplamı, bu ürünün toplam değerine eşit olmasını da gerektirmektedir (Marx, 1990: 125-126). Ama hiç de öyle görünmemektedir!

Sorunun bu biçimde belirmesi karşısında Marks ilk olarak mantıksal gerekçelendirmeye soru yönelterek kapitalist iktisadi ilişkilerin genel bir incelemesine başlamıştır: "Genel kar oranının bir çıkış noktası olmayıp bir sonuç olduğu ortadayken, karların bir genel kar oranı içerisinde eşitlenmesi nasıl olmaktadır?" (Marx, 1990: 157). Bu soru devamında gelen açıklamalar ise sadece kâr analizinin değil bütün bir ekonomi politiğin eleştirisine dönüşmüştür. Marks'a göre, kâr oranlarında eşitlenme iddiası; "açıktır ki, farklı bileşimli üretim alanları arasındaki dengenin, bunları, ortalama bir bileşime sahip olanlarla eşitleme eğiliminde olması ve tamamen ya da yaklaşık olarak toplumsal ortalamaya getirmesini" gerektirmektedir (Marx, 1990: 157). Kâr ve artı değer eşitlendiği ölçüde ise, yukarıda da ifade edildiği üzere, bütün üretim alanlarındaki kârlar toplamının, artı değerler toplamına eşit olması ve toplam toplumsal ürünün üretim-fiyatlarının toplamı, bu ürünün toplam değerine eşit olması gerekmektedir. Üstelik gerçekten de farklı üretim alanları ve hatta aynı üretim alanındaki çeşitli sermaye yatırımları arasındaki artı değer oranlarının eşitlenmesi, kapitalist üretimin ilerlemesi ve bütün ekonomik koşulların bu üretim tarzının egemenliği altına girmesiyle gitgide daha fazla gerçekleşmektedir (Marx, 1990: 157). Fakat diğer taraftan, bireysel bir sermayenin büyüklüğündeki bir değişikliğin ise artı değerde yarattığı değişimin aksine, kâr ile sermaye arasındaki oran ve dolayısıyla kâr oranı üzerinde hiçbir etkisi

bulunmamaktadır (Marx, 1990: 126). Başka bir açıdan da yine, farklı üretim alanlarındaki ürünlerin maliyet-fiyatları, üretimleri için yatırılmış bulunan sermaye büyüklükleri eşit ise, bu sermayelerin organik bileşimleri farklı olsa bile yine de eşit olmasını da gerektirmektedir; oysa artı değer üreriminde bu durum da farklı bir nitelik göstermektedir (Marx, 1990: 138). Marks bu noktada, kapitalist iktisadi ilişkilerin tahlilinde ekonomi politikçilerin bir doktrin olarak ele aldığı ve kuşku duymadıkları varsayımlarının teorik olarak açmaz ve kendi iç tutarsızlığını sergilediğini göstermekle birlikte; bütün bir soyut ilişkileri ifade eden teorik bütünlüğünün, pratikle ilişkisinden daha da önemli bir sonuca da ulaşmıştır: "çeşitli sanayi kollarında ortalama kâr oranlarındaki farklılıklar; gerçekte var olmadığı gibi, bütün üretim sistemi ortadan kalkmadıkça da var olamaz" (Marx, 1990: 138). Bu önemli tahlil bir anda aynı zamanda karmaşıklık olarak da belirmiştir. Ekonomi politiğin doktrinlerinin iç çelişkisini gösterirken artı değerin kârla eşitlenmesi iddiasını çürüten Marks son kertede ekonomi politikçilerin temel iddiasını doğrulamaktadır. Burada bir "sorun" belirmiş gibi görünmektedir.

Aslında Marks'ın tahlilini önemli hale getiren tam da sorun olarak beliren şeydir. Bu noktada Marks'ın bu son ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği de önemli görünmektedir: Marks ne söylemektedir? Sorunun cevabını en başta vermek karışıklığı önlemek ve asıl olarak üzerine odaklandığımız konuyu dağıtmamak adına daha doğru olacaktır. Marks'ın bu son tahlili iki düzeyde bir tespiti içermektir. İlk düzeyde kuşkusuz ki kapitalist teorik değerlerin kendi içerisinde önemli bir açmazını ifade etmektedir. Eğer artı değer kâr oranları bir eşitlenmeye tabi tutulursa bu gerçekte *göründüğü* kadar teorik içsel bütünlükte de önemli bir sorun yaratacaktır; bu açıdan bu ilişkilendirme biçimi yanlıştır. İkinci düzeyde ele alış ise Marks için başka bir aşamaya sıçrama noktası olarak belirmektedir; şüphesiz bu noktada bu sıçrama noktası bir hayli karmaşık ve kapalı ifade edildiği ölçüde ise anlaşılması ve fark edilmesi güç görünmektedir.

Marks'ın bütünsel yaklaşımı ile devam edilecek olursa bu karmaşık formüle ve ifade ediliş biçimi, doğrudan kendi sonucunu açığa çıkarmış olacaktır. Marks, açıkça görülmektedir ki itirazını kârla artı değerin eşitlenmesi noktasında gerçekleştirmemektedir. Tersine, Marks'ın eleştirel yaklaşımında ekonomi politiğin iç tutarsızlığı, kârın artı değerler toplamına eşit olması ve toplam toplumsal ürünün

üretim-fiyatlarının toplamının bu ürünün toplam değerine eşit olması zorunluluğuyla ele alınmaktadır. Öyleyse Marks açısından da kâr teorik olarak artı değerle bir eşitliği ve kârların da eşitlenme eğilimini ifade etmesi gerekmektedir.

Sorun ise bu noktada aslında pratiğin böyle gerçekleşmemesi ve son kertede ekonomi politikçilerin doktrin olarak ifadelerinin teorik açıdan çelişkiler barındırması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada iki seçenek ortaya çıkmaktadır; ya teorik ilişkilendirmede bir sorun vardır ya da daha da "büyük bir sorun". Aslında Marks'ın cevabı her iki anlamı da içermektedir: İlişkilendirmede bir sorun vardır fakat başka bir biçimde de ilişkilendirmek mümkün değildir; sorunun kendisi, kârın soyutta yaratılan bir ilişki olarak soyut düzeyde kalması, bu açıdan bu ilişki yumağında somuta da dönüşüm imkânının olmaması ancak somutta bu soyut ilişkilerin somutmuşçasına soyut ilişkiler olarak sürdürülmesindedir. En son fomüle edilen Marks'ta bu sorunun ifade ediliş biçimi de karmaşık olarak görünmeye devam ediyorsa aslında tam olarak eleştirinin başka düzeye atladığını daha da tanıtlıyor oluşundadır. Yani Marks'a göre esasında kâr diye bir şey yoktur; bütün sorunda bundan kaynaklanmaktadır. Bu tamamen epistemolojik olarak içerilen, özünde ontolojik bir gerçekliği bulumayan, fakat somutta kapitalist nihai amacın başlangıç ve sonuç kertesini içerdiği ölçüde de zorunlu ve gerçek bir ilişki olarak içerilmeye çalışılan; ve somut olarak gerçek bir ilişki olarak içerildiğinden itibaren de kapitalizmin "gerçek anlamıyla" sanal, başlangıçsız ve sonsuz bir görünümünü; ve ama gerçekte de sonunu, ifade eden kârın bu eleştirisi; içerilen ikinci anlamıyla bu aşamaya sıçramakta; böylece kapitalizmle birlikte bütün bir ekonomi politiğin reddiyesi ve aşılmasına yönelik paradigmanın başlangıç noktasına tekabül etmektedir. "Çeşitli sanayi kollarında ortalama kâr oranlarındaki farklılıkların" gerçekte var olmaması ve bütün üretim sistemi ortadan kalkmadıkça da var olamayacak olması" bundadır. Kapitalist değer teorisi, görünen o ki, fiili süreçle, gerçek üretim görüngüsü ile bağdaşmamaktadır (Marx, 1990: 138). Ancak bir iddia ve totoloji olarak; bileşimleri ne olursa olsun diğer bütün sermayeler rekabetin baskısı altında bu ortalamaya doğru gelme eğilimindedir (Marx, 1990: 157). Bu teori, böylece, yalnızca mevcut olmayan bir ortalamayı aramaya doğru bir eğilimi; yani bu ideali bir ölçüt olarak almaya doğru bir eğilimi ifade etmektedir (Marx, 1990: 156-157). Bu teoriye göre, örneğin; değişen ve değişmeyen sermayeler arasındaki ayrım,

maliyet fiyatında ister birine ister diğerine orantısızlıkla yatırılmış olsun ona maliyeti aynı kalacağından kapitalistin gözünde üretilen değerlerle artı değerler ne kadar fark ederse etsin bir hiç olmak durumundadır (Marx, 1990: 138). Çünkü kâr miktarındaki bir artış ya da düşüş yalnızca yatırılan bir sermayenin büyüklüğünde bir artış veya azalmayı göstermektedir (Marx, 1990: 127). Oysa gerçekte maliyet fiyatlarındaki bu eşitlik, ortalama bir karın oluşmasına aracılık eden sermaye yatırımları arasındaki rekabet için temel teşkil etmektedir (Marx, 1990: 39). Kâr oranındaki bir yükselme, daima artı değer ile bu artı değerin üretim maliyeti, yani yatırılan toplam sermaye arasındaki oranın nispi ya da mutlak olarak artmasından, ya da kâr oranı ile artı-değer oranı arasındaki farkın küçülmesinden ileri gelmektedir (Marx, 1990: 127). Gerçekte sermayenin organik bileşimindeki farklar sermayenin farklı devir dönemlerine sahip olması kârlar arasındaki orantısızlığı yaratmaktadır (Marx, 1990: 137).

Marks'ın incelemeleri, teori ve gerçek arasındaki ilişkiyi sürdürdüğü ölçüde; aslında bütün bu teorinin yanlışının bir varsayımın ölçüt alınmasından kaynaklandığını ifade etmeye odaklanmıştır: metaların değerleri üzerinden satıldıkları varsayımı…

Gerçekte metaların değerlerinin ancak bunların değişiminin bir sonucu olacağı açıktır (Marx, 1990: 157). Ancak teoriye göre, ortalama kârın maliyet fiyatlarına eklenmesiyle elde edilen kârlar, üretim fiyatlarına dönüşmüş değerlerden başka bir şey olamazlar (Marx, 1990: 157). Öyleyse iddia çeşitli metaların fiyatlarının, birbirine göre, başlangıçta ne şekilde saptanmış olursa olsun hareketleri daima değer yasalarınca yönetileceği bir başka varsayıma da uzanmaktadır (Marx, 1990: 160).

Böylece iddiaya göre, belirli metaların bireysel değerinden ayırt edilmesi gereken piyasa değerleri vardır; fakat bu piyasa değeri, bir yandan, tek bir alanda üretilen metaların ortalama değeri; öte yandan ise kendi üretim alanlarının ortalama koşulları altında üretilen ve bu alanın ürünlerinin büyük bir kısmını oluşturan metaların bireysel değerleri olarak görülmek durumundadır (Marx, 1990: 161). Üretim fiyatı, etrafında günlük piyasa-fiyatlarının dalgalandığı bir merkezdir ve belli dönemler içerisinde nihai olarak birbirini eşitleme eğilimi göstermektir (Marx, 1990: 161). Metaların çeşitli bireysel değerlerinden tek bir piyasa değeri ve piyasa fiyatı

ise, rekabetin başardığı şey olarak oluşmaktadır. Farklı alanlardaki kar oranlarnı birbirine eşitleyerek üretim fiyatını ilk meydana getiren, farklı alanlardaki sermayenin rekabetidir (Marx, 1990: 162). Arz ve talebin piyasa fiyatını ya da piyasa fiyatının piyasa değerinden gösterdiği sapmaları düzenlemelesi gibi piyasa değeri de arz ile talep arasındaki orantıyı ya da arz ve talep dalgalanmaları çevresinde piyasa fiyatlarının oynamalar yapmasına yol açtığı merkezi düzenlemektedir (Marx, 1990: 162).

Öyleyse, görünen o ki bu teoriye göre tek bir metanın değerine uygulanabilecek koşullar belli türden bir meta topluluğunun değerini yöneten koşullar olarak yeniden ortaya çıkmaktadır (Marx, 1990: 162) Ve bu "doğal yasaların" gücü ile sağlanmaktadır.

Marks; tam bu noktada teorinin bir kez daha tutarsızlığını göstermiş ve aslında "doğal yasa" olarak ifade edilenlerin de doğal olmadığını ifade ederek eleştirel tahlillerini bütünün reddiyesi ve ulaşmaya çalıştığı nihai kerte adına bir adım daha ileri taşımıştır.

Marks'ın ifade ettiği biçimiyle, aslında; "kapitalist üretimin gerçek yasalarının arz ve taleple belirlenemeyeceği besbellidir. Çünkü bu yasalar saf halleriyle arz ile talep etki yapmayı bırakana yani eşit olana dek de görülemezler. Gerçeklikte ise hiçbir zaman tam eşitlik sağlanamaz, olduğu zaman ise raslantısaldır ve şu haliyle bilimsel olarak sıfırdır" (Marx, 1990: 170) Diğer yandan bu çözümlemede arz ve talebin birbirilerini dengelemeleri halinde ne olacağı da havada durmaktadır. Öyle bir durumda da herhangi birşeyi açıklamaktan çıkmakta ve piyasa değerleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bu yüzden de piyasa değerlerinin neden bir başka miktarla değilde tam olarak o miktarla belirlendiğine dair de bize bir anlam ifade etmemektedir (Marx, 1990: 170). Öyleyse arz ve talep bağıntısı, yalnızca, bir yandan yalnız piyasa fiyatarının piyasa değerlerinden gösterdikleri sapmaları fakat diğer yönde de bu sapmaların yani talep ve arz bağıntısının etkisinin yok edilmesini açıklamaktadır (Marx, 1990: 171). Yani kendi içerisindeki tutarsızlık, tutarlı bir hale getirildiği ölçüde aslında kapitalizmin ve ekonomi politiğin tutarsızlığını ortaya koymaya dönüşmektedir: "Teoriye göre arz ve talep piyasa fiyatını belirler, piyasa değeri de arz ve talebi belirler; öyleyse bu ilişkiyi arzın talebi, talebin arzı, üretimin

piyasayı ve piyasanın da üretimi belirlemesini de katarsak herşey tastamam açıklanmış olur. Oysa gerçekte olan karmaşanın artması ve açıklama olmamasının gerekçelendirilmesidir" (Marx, 1990: 171).

Marks, tam bu noktadan, eleştirinin eleştirisi ile; yani kendi eleştirisinden yola çıkarak kendi sentezini de ortaya koyduğu eleştirel incelemesinin artık aşmaya dönüşeceği nihai zemine de ulaşmaktadır: Gerçekte arz ve talep arasındaki oranın, piyasa değerini açıklamasından çok; piyasa değeri, arz ve talep dalgalanmalarını açıklamakta; rekabet de arz ve talep üzerinden, üretim ve tüketimin toplumsal niteliğini ortaya çıkarmaktadır (Marx, 1990: 172).

Marks bu son tahliliyle artık yeniden kapitalist ilişkilerin ilk kurulduğu üretim aşamasına dönebilmekte; dolaşım ilişkilerinin de açıklanabileceği yegâne yer olarak bu zeminin gerçek örüntüde ilişkilenme sürecinin birbirine bağlı teoriden farklı olarak somutta aldığı biçimi rasyonel olarak açıklamaktadır. Bu ilişkilenme biçiminin tahlili, sonrasının devlet tartışmalarında; başlı başına bir ekolün, hem temel hem de kendi içerisinde farklılıkları da barındıran argümanlarını dayandırdıkları temel olduğu ölçüde ise konumuz itibariyle doğrudan ele alınmak durumundadır. Öyleyse bu kertede beliren zaruri ihtiyaç dolayısıyla belirli bir bütünlükte kısaca bir sunuşun ardından öze dair kısa bir değerlendirmenin içerilmesi çalışmanın bütünlüğünde ve akışında uygun olacaktır. Bu amaçla, sondan başa doğru bir yön de tayin etmesiyle; ekonomi politikte olanın tersine Marks'ın somutla ilişkisi içerisinde değerlendiği, rekabet kesitinden başlamak uygun görünmektedir.

1.3.3. Rekabet İlişkileri, Artı Değer, Kâr ve Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Eleştirisi Olarak Kapitalist Ekonomik Kategorilerin Reddi

Marks açısından rekabet, kapitalist ilişkilerin doğasına uygun olarak kapitalist bir "ortaklaşma" eğiliminden ziyade çıkarlarda karşıtlığı ifade ettiği ölçüde böyle bir ilişkilenmeye dönük zaafları da daha fazla taşımaktadır. Rekabet güçlü yanını bireylerin bağımlılığı içerisinde, ortak çıkarlar çevresinde biraraya gelmede gösterse de bu bağımlılık ölçüsünde de yine çıkara endekslidir. Rekabet zayıf yanıyla ise;

bireyin karşısındaki rakipler kitlesinden bağımsız davranışının güdüsel özünü oluşturmaktadır. Böylece; ortak çıkar ve hareket, ancak bireyin kazancını artırdığı sürece önem kazanmaktadır; veya tersinden ele alınacak olursa şu ya da bu taraf zayıf hale geldiği an birey için hareket birliği sona ermektedir ve herkesin tek bir birey olarak, elinden geldiğince daha fazla çıkar sağlama arayışına dönüşmektedir. (Marx, 1990: 172). Arz ve talep de aslında; toplumun toplam gelirini aralarında paylaşan ve bunu gelir olarak harcayan ve dolayısıyla gelirin yarattığı talebi oluşturan, farklı sınıfların ve sınıfların farklı kesimlerini öngörmektedir (Marx, 1990: 174). Ve nihayet Marks'a göre kapitalist üretimde gerçek amaç, metalar biçiminde dolaşımda sürdürülen bir değerler kitlesi karşısında başka bir biçimde eşit bir değer kitlesi elde etmek değil; üretim amacıyla yatırılmış bulunan sermaye karşılığında bir artı değer ya da doğru ifadeyle kâr gerçekleştirmesini maksimize etmektir (Marx, 1990: 174). Sermaye, kitlelerinin farklı organik bileşimlerine uygun olarak, farklı kârlar ortaya çıktığı ölçüde düşük kâr alanlarından çekilmekte ve yüksek kâr oranına doğru kaymaktadır. Bu durumda sermayenin bir ülkede başarı seviyesine erişmesi de o ülkedeki kapitalist gelişmenin derecesine yani kapitalist üretim tarzına uygunluğuna bağlı olmaktadır (Marx, 1990: 175).

Ancak Marks, nihai ve ortak bir özellik olarak kapitalist gelişmeyle değişen sermayede değişmeyen sermayeye oranla nispi bir azalma olmasının da kapitalizmin yasası olduğunu belirtmektedir. Çünkü değişen sermayedeki azalma daha yüksek bir organik bileşime ulaşmak da demektir. Bu aynı şekilde daha fazla makine ve daha fazla sabit sermeye kullanılması nedeniyle aynı sürede daha az emek ve emeğin toplumsal üretkeniğindeki artışa da tekabül etmektedir (Marx, 1990: 190). Fakat diğer taraftan; üretici güçlerdeki gelişme, kullanılan emeğin karşılığı ödenen kısmını azalttığı kadar, artı değerde oranı büyüttüğü için artıştır; ama toplam emek kitlesi azaldığı ölçüde artı değer oranının çarpıldığı değer de küçülmektedir. Bu yüzden, Marks, işçi sayısının azaltılmasının artı değer oranını artırmak ile de kapatılması yolunda güçlükler bulunduğunu da açıklamaktadır (Marx, 1990: 221). Çünkü değişmeyen sermayedeki bu sürekli değer artışı, başka bir taraftan da ürünlerde daha fazla ucuzlama da demektir. Her tek tek ürün daha az emek içerdiği ölçüde artı değer oranı sürekli düşme gösteren bir kâr oranı ile temsil edilmektedir. Artı değer oranı veya emeğin sermaye tarafından sömürülme yoğunluğu da aynı kaldığı sürece

değişmeyen sermayenin değişen sermayeye tedrici büyümesi zorunlu olarak genel kâr oranında tedrici bir düşmeye yol açmaktadır (Marx, 1990: 190). Yaratılan sermayenin gittikçe daha küçük bir kesiminin canlı emeğe çevrilmesi ise git gide daha az artı emek emmek zorundadır. Bu aynı süreçte karşılığı ödenen emeğin karşısında karşılığı ödenmeyen emeğin artması anlamına gelse de kendi büyüklüğüne oranla azalmayı ifade etmektedir (Marx, 1990: 193). Marks; öyleyse nihayetinde, bu genel kâr oranındaki sürekli düşme eğiliminin, bu gelişim aşamasında emeğin toplumsal üretkenliğinin sürekli gelişiminin kapitalist üretim tarzına özgü ifadesi olarak da anlam ifade ettiğini vurgulamıştır (Marx, 1990: 191).

Diğer taraftan, Marks'a göre, ancak elbette artı emek kitlesinin büyüyebileceği olasılığı da ortadan kalkmamaktadır. Böylece, bu ihtimal artı emek miktarına git gide büyüyen bir biçimde de el koyulma olasılığını da içermektedir. Fakat bu oran nihayetinde aslında canlı emek kitlesi azaldığı için değil canlı emek tarafından harekete geçirilen maddi emek kitlesi arttığı için değişmektedir. Kâr oranındaki değişme, toplam sermayenin değişen kısmındaki mutlak azalmadan değil bundaki nispi azalmadan, bunun değişmeyen sermayeye göre azalmasından gelmektedir (Marx, 1990: 194). Marks için; emeğin doğrudan sermaye ile değişimi, yani emeğin üretim sürecinde sermayenin maddi oluşturucu bir parçasına dönüşümü, belirli miktardaki maddeleşmiş emeğin aynı miktarda canlı emeğin yanısıra ve ona ek olarak, değişim olmaksızın sahiplenilen bir miktar fazla canlı emek ile değişildiğini göstermesiyle bu önemli sonucu başka bir açıdan da doğrulamaktadır (Marx, 1998: 373). Öyleyse, sermaye tarafından çaıştırılan emekçi sayısı, dolayısıyla emmiş olduğu artı emeğin kitlesi ve dolayısıyla ürettiği kârın mutlak kitlesi artsa bile yine de kâr oranında git gide düşme meydana gelmek durumundadır. Kapitalist üretimin kendi esasına göre böyle olmak zorundadır (Marx, 1990: 195).

Diğer yandan, Marks, bu sonucun; yalnızca artı değerin değil kârın kaynağının somutlandığı yer de emek olduğu ölçüde, artı değer ve kârla olan ilişkisinde tersine oranda sonuçlar doğurduğunu da belirtmiştir: Kâr oranının artı değer oranına eşitlenmesi ancak toplam sermayenin ücretler için kullanılması durumunda mümkünatlıdır (Marx, 1990: 215). Öyleyse, bu olamayacağı ölçüde de kâr oranı düşme eğilimi göstermek zorundadır. Başka bir olasılık olarak ve başka bir açıdan da ele alınacak olursa; örneğin kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte çalıştırılan emek

gücü aynı kalsa dahi; emeğin üretkenliğindeki artışla yaratmış olduğu değerler büyüyen; fakat yine toplumsal üretkenlikteki artış üretim araçlarının bir kısmını oluşturduğu kullanım değerlerinin kitlesinin de büyümesine tekabül ettiği ölçüde düşen, kâr oranlarıyla sonuçlanmak durumundadır (Marx, 1990: 195). Marks, buradan referansla, sorunun aslında; emek ile temel geçim araçları arasındaki orantısızlıkta değil emeğin kapitalistçe sömürülmesinin kârda yarattığı orantısızlıkta ortaya çıktığının iyice açığa kavuştuğunu ifade etmiştir (Marx, 1990: 198). Öyle ki; böylece de sermaye, yükselen bir kâr oranında, aslında artı değer oranını daima gerçekte olduğundan daha düşük olarak; yükselen bir artı değer oranında ise düşen bir kâr oranı ile ifade etme eğilimi olarak belirmektedir. Fakat rekabet içerisinde herşey çarpık yani ters göründüğü ölçüde bireysel kapitalist fiyatları indirmek suretiyle bireysel metalar üzerinden sağlanan kârın azaldığını ama daha çok meta satarak gene de daha büyük bir kâr elde ettiğini hayal edebilmektedir; oysa süreç çarpan etkisi ile değil bölme işlemiyle ele alınmalı, pratikte de böyle gerçekleşmektedir (Marx, 1990: 205).

Fakat Marks, yine de, kâr oranındaki bir düşmenin gene de bu açıklanan sebep ve rekabet yasalarından ötürü sermayenin yoğunlaştırılmasını ve merkezileşmesini hızlandırdığını da belirtmiştir (Marx, 1990: 216). Ancak, Marks'ın açıkladığı üzere; kapitalist gelişim böylece bir aşamaya ulaşınca da; bu tekelleşme aşaması ile birlikte genel kâr oranında eşitlenme, artık çekme ve itme hareketleriyle de belirlenememekte; fiyat belirlenimi, arz-talep ölçütünün dalgalanmaları belirleme özelliğinden daha da azade hala gelmekte; ve bireysel kârın toplumsal kârın parçasını oluşturması da sonucu toplam kâr da artık bir kâr olarak ortaya çıkmaktadır (Marx, 1990: 187). Böylece; bu artı kâr, bu niteliğiyle, çok faklı koşullar altında farklı maliyetlere sahip olsalar da aynı tür metalar için aynı fiyatın ödeneceğini ifade etmesiyle tekellerin artı karı değil burjuvazinin toplumsal artı kârı haline gelmektedir (Marx, 1990: 177). Üstelik bu artı kârın bazı üretim alanlarının ortalama kâra inmesini önleyebilecek durumda da ortaya çıkışı, Marks'a göre, kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabet koşullarından kaynaklı da eşit derecede bir kâr olarak ortaya çıkmayacağını teorinin yanında pratikle de ispat etmektedir (Marx, 1990: 178).

Marks bu çözümlemelerin ardından artık nihai bir sonuca ulaşmıştr: Öyleyse, üretim fiyatı yani piyasa değeri, metalarının değerinin tamamen dışında ve bu

değerin anlamsız bir biçimini ifade etmektedir. Piyasa değeri artı değer değil artı kârdır. Bunlar piyasa fiyatlarından ne kadar sapmış olursa olsunlar bütün piyasa fiyatları için geçerlidir. Fiyat değerden öncel olarak belirmekte ve bu belirlenim somut koşular gözetilerek fakat düşün alanından somuta doğru gerçekleşmektedir (Marx, 1990: 177). Esasen; rekabet ile belirli bir sömürü alanındaki belirli bir sermaye tarafından el konulan canlı emek kitlesinden bağımsız ortalama kârlar; üretim-fiyatlarında ücretlerin düzeyindeki yükselme ve düşmeler ile metaların değer bağıntısıyla çelişki haline gelmekte, metaların ortalama piyasa fiyatı belirli bir piyasa değeri ile değil de dalgalanmalarla oluşmaktadır. Yani bütün bu görüngüler, değerde artı değerin niteliğiyle çelişerek herşey tersine çevrilmiş bir görünüm almaktadır (Marx, 1990: 186). İktisadi ilişkilerin nihai gibi görünen bu biçimleri kendi gerçek varlıkları, bunların izlenmiş asıl öz biçimlerinden son derece farklı ve gerçekte bulnarın tam tersidir (Marx, 1990: 187). Kapitalist üretimin ilerlemesiyle bu üretim tarzı kendi koşullarını da geliştirmekte ve üretim sürecinin dayandığı bütün toplumsal ön koşulları, kendisine özgü niteliğe ve kendi özel yaşamlarına bağımlı kılmaktadır (Marx, 1990: 175).

Marks, ekonomi politikçilerin yaptığı şeyin de tam olarak kapitalistlerin bu acayip anlayışının görünüşünü daha teorik hale getirmekten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Aslında onların ifadesiyle meta üzerindeki düşme ve metaların büyüyen kitlesi üzerinde kâr kitlesindeki yükselme, gerçekte, kâr kitlesinde artışa eş zamanlı olarak kâr oranının da düşeceği üzerine olan yasanın bir diğer ifadesinden başka birşey değildir (Marx, 1990: 206). Ekonomi politik aslında burjuva üretim ilişkileri içerisinde sıkışıp kalmıştır; burjuva üretimini yürüten kimselerin fikirlerini doktiriner olarak yorumlamaktan, sistemleştirmekten ve savunmaktan başka birşey yapmamaktadır (Marx, 1990: 714). Olanaksız bileşimler ve değer biçilen soyut formüller, kategorilere çevrilen töz dönüştürülerek kavramsallaştırılmakta olup, rasyonelliği ifade etmemektedir (Marx, 1990: 719-720). Tersine kavramları uygulanışlarıyla; kapitalist üretim tarzının diğer sınıfsal üretim tarzlarından ayrılan yanını gizemli bir hale sokmakta ve ilişkileri bir sır perdesi ardında saklamanın ifadesi haline gelmiştir. Marks, hiçbir sistemde emekle sermayenin birbirinden ve toplumdan bu denli yalıtık düşünülmediğini; ekonomi politikçilerin giderek bu yolda uzmanlaşmayı kapitalist ilişkilerin tahlilinin ileri götürülmesi yerine yeğ tuttuklarını

ifade etmiş; bununda aslında kendilerinin de sınıfsal bir bakışı temsil etmelerinden kaynaklandığını belirtmiştir (Marx, 1990: 727).

Marks'ın tahlili; yalnızca kendi yaklaşımını ortaya koyduğunda değil ekonomi politiğin teorik iç bağlantılarını incelerken de bir olguyu tanıtlamaya odaklanmıştır. Gerçek değer emektir; kapitalizm ve onun ekonomi politiği de onu yadsımaya çalıştığı her an kendi yadsınmasını yaratmaktadır (Marx, 1990: 713). Ortalama kâr artı rant ekonomi politikte dahi son kertede artı emeğe eşittir; meta fiyatında ifade edilmeyen artı değer, metaların içerdikleri artı emeği içermese de, dolaşımda kâr ve rant tarafından dengelenerek ortalama kâr ile rantın toplamından daha büyük değer alamayacağı ölçüde; tüm soyutlama ve hatalı tahlillerine karşı ekonomi politiğin bu kendi tutarsızlığında bile böyle bir sonuçla ortaya çıkmak durumundadır (Marx, 1990: 728). Esas olarak kapitalist üretimin gerçek engeli sermayenin kendisidir. Araçlar da sermayenin kendisini genişletmesi amacıyla devamlı çatışma içine girmektedir (Marx, 1990: 222). Fakat ekonomi politik ve onun sözcüleri olan ekonomi politikçiler, sınıfsal gerçeklikleri nedeniyle ufuklarını daralttığı ölçüde; soyutlamayı da soyutta arayarak bu dünyadan uzaklaşmaktadırlar; böylece kapitalizm tarafından yadsınmaya çalışılan emek, ekonomi politikte böyle bir çaba içerisinde aslında onu kendi yadsınmasına dönüştürmektedir.

Marks'ın kapitalizmin ve onun ekonomi politiğinin kâra dair teorik iç bağlantılarından yola çıkarak gerçekleştirdiği eleştirel yaklaşımını ve bu yaklaşımın nihai olarak ulaştığı uğrağı özetledikten sonra bu aşamada hem dağınıklığın ortadan kaldırılması hem de bu kertenin devletle ilişkilenen bağlantı noktalarının saptanması adına Marks'ın tahlilini izleyerek belirli çıkarımları sıralamak gerekmektedir.

İlk olarak Marks'ın tahlili, açıktır ki; üretim alanından başlayarak dolaşım alanına, oradan ise tekrar üretim alanına doğru akan döngüsel kapitalist iktisadi sürecin, başlangıç kertesi olarak doğrudan üretim sürecinin, iktisadi ilişkilerde öncel bir belirlenime sahip olduğunu vurgulamaktadır. Marks, kapitalist iktisadi ilişkilerin başlangıç noktası üretim aşamasında somutlandığı için; doğal olarak fiyat belirleniminin de öncelikle bu aşamada bir niteliğe bürünmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat kapitalist ekonomi politik, esasen daha fazla dolaşım ilişkilerini içeren bir niteliğe sahip arz-talep dengesiyle fiyat arasında öncel bir ilişki kurmuş;

oysa sonradan bir ilişkiyi içeren bu kerteyi fiyat belirleniminde başlangıç ve sonuç kertesi olarak ifade etmiştir. Marks'ın tahlillerinde açıkladığı üzere; gerçekte piyasa değerinin belirlenmesinde arz-talep unsuru, daha çok dalgalanmaları içeren ve düzenleyen niteliği ile sonradan ortaya çıkmaktadır. Piyasa ilişkilerine sonrasında bağımlı hala gelen piyasa değerinin doğrudan üretim süreciyle kurulması gereken bağı ise ekonomi politik tarafından sürekli bir biçimde atlanmıştır. Ekonomi politiğe göre de öncesinde, yani üretim aşamasında, ortaya çıkan "değer"; normal olarak canlı emeğin karşılığı ödenmemiş bir artı değerle birlikte ele alınmaktadır; fakat bu ilişki bir de bunun yanı sıra ortalama kârı da içerecen bir ilişki ile "piyasa değeri" niteliği kazanmaktadır. Ancak, Marks'ın da belirttiği gibi; gerçekte bu kertede bu unsurlara ek bir faktör olarak rekabet de vardır ve rekabet, ortalama kârın eşitlenme eğilimini ifade etmek şöyle dursun, ona karşıt bir eğilimi ifade etmektedir. Böylece aslında kâr ilişkisi değer-artı değerden ilişkisinden ve doğal olarak da artı değerden farklı ve hatta Marks'ın yukarıda aktarılan incelemelerine göre artı değere karşıt bir nitelik göstermektedir. Artı değer toplumsal üretimin bütün bir kısmını kendiliğinden içermesine rağmen (bireysel kapitalistin aldığı artı değerin toplam artı değerin bir parçasını oluşturması dolayısıyla) kâr, rekabet ilişkisi içerisinde farklılaşmayı ve karşıtlığı ifade ettiği ölçüde bütünden görece bağımsız bir niteliği ve daha fazla eşitsiz bir gelişimi içermektedir. Kâr, üretim-artı değer ilişkilerinden ve dolayısıyla da metadan da kopuk bir hale gelmekte ve kendi başına ayrı bir kategoriye dönüşmektedir. Onun maddileştiği bir unsur olarak da fiyat belirlinimi de böylece bu süreçten kopuk bir nitelik taşımaktadır.

Ekonomi politik bu nitelik farkını atladığı ölçüde, başlangıçtaki "piyasa değeri"ne dair tahlil hatasını -buna koşut olarak- kâr ve artı değeri bir ve aynı şey olarak değerlendirerek devam ettirmiş ve aslında kârın ne üretim süreciyle ilişkisine ne de bütününde kendi başına anlamına dair bir şey söylememiştir. Ve fakat böyle olduğu sürece de gerçek ilişkilerden uzak ve onun üzerini örten bir gizem haline de gelmiştir. Ekonomi politiğin sonsuz, dengede ve mutlak bir kapitalizm teorisine uygun bir biçemle bu havada duran ve anlam ifade etmeyen kâr, kavramsal içeriği kendisine bağlı bir şekilde anlamlandırılan rekabet ile her ilişkilendirilme biçim ve girişiminde de doğal olarak ortalama kâra bir dengeleme faktörü atfeden bir yaklaşım da geliştirmiştir. Oysa kâr ekonomi politiğin kendi tutarlı iç disiplinine uygun olarak

bilinçli bir havada bırakma tahrifatına uğramasa ve artı-değer ile nitelik olarak bir tutulduğu ölçüde üretim ile de ilişkilendirilse, kendi iddialarının aksine tersi bir gerçeklik de ortaya çıkacaktır: Kâr oranının düşme eğilimi! Kâr oranının düşme eğilimi bu haliyle doğrudan kapitalist ilişkilerin ve onun ekonomi politiğinin bir sonucu olarak kendi iç disiplinini ve tahlillerini ileri götürmenin de bir sonucudur. Fakat, Marks'ın incelemelerine göre görülen odur ki; ekonomi politikçilerin katkılarıyla gelişen ekonomi politiğin tarihsel seyrinde, birçok yeni unsur ve tahlil içerilse de; gerçekte bunlara eşlik eden bir "geri ilişkilerin" de yerleşmesi ve süreklileştirilmesi söz konusu olmuş ve aslında ekonomi politikçiler tarafından da görülen bu sade gerçeklik aynı zamanda onların kaçış noktasını oluşturmuştur. Ve Marks'a göre, bu durumun ortaya çıkması ise şüphesiz ekonomi politikçilerin ufkunun sınıfsal açıdan sınırlanmasının bir sonucudur.

Öyleyse daha önceki metinler kapsamında, özellikle 1848 sonrasında görülen ve diğer metin incelemelerinde önemle vurgulanmış; bu çalışma kapsamında bir iddia olarak argümanlarıyla ortaya koyulmuş durum tekrar belirmektedir. Marks, nasıl ki Fransız siyasal hayatına dair incelemelerinde kendi epistemolojisini somuttan yola çıkarak ve kapitalist ideolojiden koparak oluşturduysa; burada, iktisadi ilişkiler alanında da soyutlama gücü yüksek bir düzeyde ve daha incelikli bir biçimde gerçekleştirmekte ve iktisadi ilişkilerden yola çıkarak bütün bir kapitalist üretim tarzına dair kendi epistemolojisine ulaşmaktadır.

İkinci olarak, Marks'ın eleştirel tahlilinden devam edecek olursak, nihai kertede Marks kârın somut bir gerçeklik olmadığını ve esasen kapitalist sistemde ontolojik olarak da var olamayacağını; böylece de bütün bir iktisadi sistemin dayandırıldığı kertenin bir yoksuluk durumu olduğunu ifade etmektedir. Fakat bu kapitalist üretim tarzının olmadığı ile eş bir anlamı ifade etmemektedir. Tersine, böylece aslında "doğal yasaların" olmadığı ifade edilmektedir. Bu nokta, ilk bakışta ekonomik ilişkilerin tarihsel gelişimine dair diğer vurgularla düşünüldüğünde bir karmaşıklık olarak görünebilmektedir. Ancak aslında Marks bu gerçekliğe yalnızca önemli bir unsur eklemiştir. Sorun "irade" kapsamında belirmektedir. Öyleyse bütün bir yapaylığı ve beraberinde sınıfsal bir tahakkümü ifade ettiği ölçüde kapitalist üretim tarzı öncel olarak politik bir ilişkiyi ifade etmektedir. Üstelik bu tanımlama özellikle 1848 sonrası ortaya konulan bütün eserler için de geçerli ve bütün eserlerde

de bu bağlamda görülebilecek bir unsurdur. Böylece, yukarıda da yer verilmiş bulunan "emek sermaye olarak üretim koşullarıyla değiştirilmiştir ve bu üretim koşullarıyla ilişkisinde emek onlarla basit üretim koşulları olarak, o koşularda özgül toplumsal niteliği olmayan genel emek olarak da karşı karşıya gelmemektedir" ifadeleriyle de sorunun ilk önce politik düzlemde çözümünün gerçekleşmesine dair vurgu daha da anlaşılır olmaktadır.

Bu en son çıkarımla da ilişkili ve üçüncü olarak, kapitalist üretim tarzı, yapay, politik bir nitelik kazandığı ölçüde; öyleyse doğrudan bir müdahaleyi içerecek bir ilişkisel bağlamda ortaya çıkmıştır. Pekâla kâr düşme eğilimi sergilediği ölçüde üretim tarzının politik içeriği gereği de keza bu müdahaleye ihtiyacı görünmektedir. Üstelik bu müdahalenin bir sürekliliği de gerektirdiği tespitlerin doğrudan bir sonucu olarak belirmektedir. Fakat bu müdahalenin içeriği kadar sürekliliğinin niteliği noktasında da ne bu eserde ne de diğer çalışmalarında Marks doğrudan ve detaylı ifadeler kullanmamıştır. Ancak bütünlüklü bir değerlendirme içerisinde ve tahlillerin izi sürüldüğü ölçüde belirli çıkarsamalarda bulunmak mümkün hale gelmektedir.

Bu eserin incelenmesi kapsamında, Marks'ın mektuplarında görülmüş olan kapsamlı çalışma planı, metnin incelenmesinde önemli bir mesafe katedildikten ve kimi çıkarsamalara ulaştıktan sonra, Marks'ın tahlillerine müteakip bir anlayışı da içerdiği gözetilerek bu kapsamda bir değerlendirme için başlangıç noktası olabilecek bir niteliktedir. Marks ilk kitap olarak sermayeyi ele aldıktan sonra sırasıyla toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, uluslararası ticaret ve dünya pazarını incelemeyi düşünmektedir. Sermaye bölümü başlangıç olduğu ve bütün bu unsurlar kapitalist üretim tarzının önemli ögelerini oluşturduğu ölçüde aslında bu unsurların tamamının üretim tarzını pekiştiren ve müdahalenin sürekliliğini içeren yapıtaşlarını oluşturduğu açığa çıkmaktadır. Bu başlıkların ve konuların hepsi aynı sermayede olduğu gibi soyut içeriklerle anlam yüklenmiş olsalar da; ücretli emek, uluslararası ticaret ve dünya pazarı kapitalist üretim tarzında içerdikleri anlamlarla aynı sermaye gibi ilk kez ortaya çıkmakta fakat toprak mülkiyeti ve devlet ise tarihsel nitelikleriyle önceki üretim tarzından devrolmuş iki ögeyi oluşturmaktadır.

Bu farklılık önemlidir; çünkü az önce ifade edilen politik nitelik iktisadi ilişkiyi öncelediği ölçüde aynı zamanda onun kurulduğu zemini de ifade etmektedir. Bu

açıdan ilk üç öge kapitalist üretim tarzı kurulduğu andan itibaren sürekliliğin mekanizmaları olarak belirmektedir. Fakat devlet ve toprak mülkiyeti bu ilişkiler kurulmadan önce de varlıksal gerçekleriyle üretim tarzının kurulmasından önceki bir aşamayı da içermektedirler. Toprak mülkiyeti konusu ayrıca bir çalışmayı içerecek kapsamda olduğu ölçüde bu çalışmanın sınırları içerisinde değerlendirilemeyeceği açıktır. Ancak devletle de ilişkisi olduğu ölçüde ve aşağıda yer yer değinmek durumunda kalacağımız için, bu aşamada çok kısa bir değerlendirme gerçekleştirilecek olursa; toprak mülkiyeti, bu eser kapsamında ve aslında daha önceki eserlerde de, özellikle kapitalist üretim tarzının iktisadi ilişkilerinin ilk anda kurulduğu ve büyük ölçüde de geliştiği zemindir. Daha önce referansta bulunulan Wood ve Brenner'ın kapitalizmin tarihsel gelişimine dair değerlendirmelerinde tarımın başlagıç noktası olarak ele alınışının arkasında da esasen bu aynı tespit bulunmaktadır. Toprak mülkiyeti hem mülk edinme biçiminin doğrudan devriyle ama hem de iktisadi ilişkilerin de geliştirilmesiyle kapitalist üretim tarzının bir benzetmede bulunulacak olursa ebesi oluşmuştur.

Öte yandan doğrudan konumuzu oluşturan devlet ise kendi başına da doğrudan politik bir niteliği ifade etmektedir. Kapitalist üretim tarzında politik olanın önceliği tespitinde bulunulduğu ölçüde devlet çok önemli bir ifadeye kavuşmaktadır. Öyleyse devletin ifade ettiği anlam bu önemiyle doğrudan belirleyici bir nitelik kazandığı ölçüde Marks tarafından devletin nasıl ele alındığı da daha büyük bir sorun haline gelmektedir. Çünkü Marks daha öncede ifade edildiği üzere kapsamlı bir devlet çalışması hiçbir zaman sunamamş ve devlete dair kimi değerlendirmeleri eserlerde dağınık bir biçimde yer edinmiştir.

Şu ana kadar kimi saptamalarda bulunulmuş ve kimi çıkarımlar yapmaya yetecek ölçüde bir birikim sağlanmışsa da; ekonomi çalışmaları şeklinde ifade edilebilecek (kısaltmak adına) bu eserler kapsamında, devletin doğrudan ele alındığı noktalar üzerinden ilerlemek, hem önceki eserlerdeki tahlillerle bu eserler arasındaki sürekliliği göstermesi hem de incelenmesi gerçekleştirilmiş diğer eserlerdeki çıkarımların bu eserler kapsamında sağlamasının gerçekleştirmesi adına, bu aşamada uygun olacaktır.

1.3.4. Kapitalist Üretim Tarzı ve Devlet: Kurucu Bir İlişki Olarak İlkel Birikim

Marks'ın ekonomi politiğin eleştirisi kapsamında sürekli vurguladığı üretim tarzının kuruluş aşaması, Marks'ın bu iktisadi incelemeler ölçütünde çok az yer verdiği devlet tahlillerinin de esasen içerildiği yerdir. Marks'ın Kapital'inin ilk cildinin son bölümünü oluşturan ilkel birikim kısmı bu açıdan çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Bütün bir bölüm boyunca bu ilk birikimin çeşitli zor yollarıyla elde edildiğini açıklayan Marks, ekonomi politiğin iddia ettiği öncesiz ve sonrasız mutlaklığın söz konusu olmadığını açıklamıştır. Ekonomi politikçilerin ileri sürdükleri biçimiyle "doğal yasaların" zor yoluyla da ilan edildiği gibi kendisinin de zoru barındırdığını tanıtlayan Marks, tüm bu zor sürecinin devlet yoluyla çıkarılan yasalarla pekiştirildiğini de çeşitli biçimleriyle ifade etmiştir (Marx, 1986: 611-667). Aynı eserin önceki bölümlerinde gerek "emeğin üründen, öznel emek-gücünün, nesnel emek koşularından ayrılması, böylece kapitalist üretimin gerçek temeli ve çıkış noktasıdır" (1986: 491) ifadesi; gerekse kapitalin üçüncü cildindeki "Üreticiler bir yanda üretim koşulları öte yanda olmak üzere bu ayırma işlemi sermaye kavramına biçim verir" (1990: 219) ifadeleri üretim sürecinin başlangıç kertesinin önemini belirtmektedir. Üçüncü ciltten alıntılanan ifadenin hemen ardından Marks tarafından da bu süreçte ilkel birikimin önemi "bu ilkel birikimle başlar ve sermaye birikimi ve merkezileşmesi ile devam eder" ifadeleriyle de belirtilmiştir (Marx, 1990: 219). Birinci ciltte ise aslında basit üretim sürecinde dahi kesintisiz emek sürecinin taşıdığı önem ifade edilmiş ve yeniden üretimin kapitalist üretim tarzını da aşan bir nitelikte öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Marx, 1986: 487-499). Öyleyse bu eser kapsamında geçmiş tahlillerle birlikte şu şöylenebilir ki emek bütün üretim süreçlerinin özünü oluşturmaktadır ve yarattığı-el konulan değer kadar aslında yeniden üretimin gücü olduğu ölçüde üretim araçlarıyla ilişkisinin koparılması ile sermaye kendi ön koşullarını da yaratan bir süreç haline dönüşmektedir. Bu süreç ise; basit bir el koyma değil de bütün bir üretim süreci ile işlemektedir. Mülksüzleştirme ve ilkel birikim ihtiyacı ise bütün bir kapitalist sürecin kesintiye uğratılmaması adına zamanında, gerekli müdahaleleri gerçekleştirecek sürekli bir unsura gereksinimi de tanıtlamaktadır. Böylece; en basit üretim tarzından başlayarak beliren bu ihtiyaç, nasıl ki üretimde gerçekleşen gelişime rağmen ögeleri taşıyıcı bir nitelik gösterip bir

sürekliliği ifade ediyorsa ilişkilerin tahakkümünde de bu gelişimle paralel ölçüde gelişim gösteren bir aygıtta da devamlılığı gerektirmektedir. Üstelik bu aygıtın kendisi -örneğin doğu toplumları incelemesinde görüleceği üzere- bu tarihsel gelişim içerisinde kendisi de bizzat üretim sürecinin kurucusu ve yürütücüsü haline geldiyse; yine bu aygıt toplumsal görünümünde birliği temsil eder olduğu ölçüde de yeri geldiğinde hakem yeri geldiğinde ise kudretiyle bir zor olara müdahil olmaya tarihsel meşruiyet kazandıysa ve üstelik aynı zamanda bu aygıt kendi başına öz olarak da topluma karşı toplum tarafından yaratılan bir değer olarak kopuş niteliğiyle aynı sermaye gibi kendi varoluşunun önkoşullarını yaratan bir ilişkiyi ifade ediyorsa; bu aygıt gelişkin bir biçimi ifade etmektedir. Böyle bir aygıt gerçekten de mevcut olduğu ölçüde bu gelişkinlik devlet aygıtının gelişkinliğini tanımlamaktadır.

Marks'ın Kapital'inin ilk cildinin "Tarımsal Nüfusun Topraksızlaştırılması" bölümü dikkatli bir gözle incelendiğinde devletle toprak mülkiyeti arasındaki diyalektik ilişkinin yazar tarafından yukarıda ifade edilen biçimde ele alındığı da görülecektir. Devlet iktidarının biçimlenmesinin doğrudan organik bir bağ ile ele alınması keza yukarıda ifade edilmiş bir başka konu olan kapitalist-burjuva kavramsal farklılaşmasına dair ayrılığa da bu ilişki içerisinde önemli bir belirginlik kazandırmaktadır. Bu içeriği doğrudan Marks'tan alıntılamalarla örneklendirmek gerekirse; devlet iktidarının "kapitalist üretim tarzının temelini" attığı, krallık döneminin "kendisi de burjuva gelişmesi olan" ifadeleriyle tanımlandığı görülmekte (1986: 616); bu gelişmelerin ise "burjuva kapitalistler" tarafından desteklendiği belirtilmektedir (Marx, 1986: 621). Açıkça görülmektedir ki; burjuva ve kapitalistler kavramları, doğrudan farklı anlamları içerecek bağlamlarıyla yan yana kullanılmıştır. Burjuva kavramı, politik bir niteliği tanımladığı ölçüde, kapitalist üretim tarzının iktisadi kuruluşunu gerçekleştiren bütün bir devlet aygıtında; "burjuva gelişmesi" ifadesinde büründüğü anlam ile devleti politik bir ilişki olarak tarihsel fakat aynı zamanda oluşum halini de içerecek bir biçimde ifade etmiştir. Üstelik devlet ile kurulan bu diyalektik ilişkinin yarattığı süreklilik, kapitalist üretimin en önemli unsuru olan sermayenin, önkoşul olarak üretici güçlerlerle emeğin ayrılığını yani bunun doğrudan temeli olan belirli bir mülk edinme biçimini gerektirmesi dolayısıyla "feodal bir hakka sahip oldukları mülkler üzerinde modern özel mülkiyet haklarını" kapitalistlere sağladığı ölçüde politik bir mekanizma olarak da emek üzerindeki

tahakkümün devamlılığını sağlamaktadır (Marx, 1986: 620). Böylece, bu bölüm boyunca ilişkinin bu niteliği nedeniyle Marks'ın tarımsal devrimin ekonomik nedenlerini bir kenara bırakarak devletin zor ve şiddete dayanarak gasp yoluyla halkı mülksüzleştirdiğini vurgulaması daha da anlaşılırlık kazanmaktadır (Marx, 1986: 619-620). Marks'ın, bu süreci "zorla toprakları ellerinden alınan …toplum …bifiil işkence edilerek ücret sisteminin gerektirdiği disipline sokuluyorlardı. Kapitalist üretimin ilerlemesi eğitim, gelenek ve edinilen alışkanlılarla bu üretim tarzının koşullarını doğa yasaları gibi apaçık görmeye yatkın bir işçi sınıfını da oluşturuyordu" ifadeleriyle tanımlaması; kapitalist üretim tarzının yasalarının doğal olmadığını belirttiği kadar kapitalist iktisadi gelişmenin tarihinde bir irade olarak beliren sınıfın, devlet yoluyla müdahalesinin taşıdığı önemi açıklığıyla ortaya koymaktadır (Marx, 1986: 633). Marks, ilerleyen satırlarda, ekonomi politiğin, "hazır bulduğu sermaye dünyası" ile "kapitalizm öncesinden devraldığı hukuk ve mülkiyet kavramlarını" yeni üretim sisteme uyarladığını belirterek, kapitalist ekonomi politiğin kurucu ilkesi haline getirdiği özel mülkiyetin dahi "başkalarının emeğinin kulanılmasını" içerdiği ölçüde pre-kapitalist ilkeleri taşıdığını açıklamaktadır. Böylece devletin politik içeriğinin de daha geri tarihsellikte üstlendiği misyona içkin unsurlarla beraber geliştiği ve öylece bir sınıfsal tahakkümü ifade etttiği de ortaya çıkmaktadır (Marx, 1986: 659-660).

Görüleceği üzere, hem somut ifadeler, hem de Marks'ın teorik tahlillerin son kertesi, hiçbir gizeme yer vermeyecek ölçüde kapitalist üretim tarzı ile ilişkisinde devletin, onu önceleyen ama aynı zamanda gerekli andaki müdahaleleriyle sürdüren bir nitelik olarak belirdiğini ortaya koymaktadır. Fakat devletin, sermayenin oluşumu açısından doğrudan asli rolü açıklıkla belirmişken sürekliliğin oluşumunda gerekli müdahalelerinin içeriği bulanık görünmektedir. Gerçekten de Marks, gerek bu metinlerde gerekse eserlerinin tamamında genel olarak teorik ifadelerle tanımlamalar gerçekleştirmiş olsa da sermayenin ilk oluşum aşaması dışında süreklilikte somut olarak devletin üstleneceği görevler noktasında doğrudan bir değerlendirme gerçekleştirmemiştir. Değerlendirdiği ölçüde ise yalnızca üretimin kendi koşullarına bırakılmasının ve bu temelin korunmasının gerekliliği ifade edilmiş, bu işlevin yerine getirilmesinde kurulacak ilişkinin maddi temeli içerilmemiştir (Marx, 1986: 634-637).

1.3.5. Kapitalist İlişkilerin Sürekliliğinde Devlet'in Rolüne Dair Kısa Bir İnceleme

Fransız siyasal hayatına dair incelemeler -ki bu eserlerin konu itibariyle önemi de bu yüzden bir hayli fazladır- belirli çıkarsamaları mümkün hale getirse de, bu eserlerde tahlil edilen dönemlerin görece olağandışı özellikler göstermesi nedeniyle, durağan ve sınıfsal mücadelenin zayıf, görece istikranın sağlandığı bir döneme dair açıklayıcı gücü bir hayli tartışmalı ve zayıf kalmaktadır. Devletin durağan bir süreçte bürüneceği nitelik esasen ekonomik iç tahlillere odaklanan bir çalışmayla daha açık görünebilecekken, Marks'ın yaşadığı süre boyunca doğrudan devlete dair çalışmasının olmamasın da sonucu olarak içeriksiz bırakılmıştır. Fakat Marksizmin öncüllerinin yarattığı kuramın doğası kuramda sürekli bir gelişimi olanaklı kıldığı ölçüde ise sonrasında devlet üzerine gerçekleşen tartışmalarda bu konu birçok ayrılığa, ihtilafa gerekçe yaratmıştır. Üstelik bütün bu kuram çalışmasına katılan yazarlar bir şekilde kuramın yaratıcısına atıflarda bulunarak bu noktayı geliştirmeye çalıştırmış ve bu çalışmaların hepsi de Marks'ın eserlerinden kimi noktaları dayanak edinmiştir. Ve böylece Marks sonrası kuramcılar, Marks'ın iktisadi alana belirlenimde öncelik tanıyan vurgularına da referansla, devletin rolüne getirilen bu sınırlı açıklamaları bir biçimiyle tamamlanmak amacıyla geliştirilmeye çalıştıkları noktada, zorunlu olarak fikirlerini Marks'a dayandırdıkları için bu kapsamda gerçekleştirilen kuram çalışmalarına da bir hayli spekülatif nitelik kazandırmışlardır. Fakat açıktır ki spekülasyonun belirli sınırları olmak durumundadır. Bu sınırları belirleyecek olan ise Marks'ın tahlillerinin niteliğidir. Bu açıdan, bu spekülasyon alanının sınırlarının çizilebilmesi maksadıyla, bu çalışmadaki iktisadi öge, kavram ve tahlillerle devlet ilişkilenmesinin incelenmesi de gereklilik kazanmıştır. Bu aşamada, spekülasyona kapılmadan, sınır noktalarını ifade etmek adına yapılacak kısa bir değerlendirme; çalışma açısından, en olanaklısı olarak göründüğü kadar sonrasındaki devlet tartışmaları itibariyle de zorunlu olandır. Bu amaçla, Marks'ın kapitalizm ve ekonomi politiğe dair tahlillerinin izini, öncesinde gerçekleştirilmiş bulunan özet ve çıkarımlarla sürrmek, alanda derinleşmeyi kolaylaştıracağı ölçüde spekülatif alanın sınırlarını da belirlemeye yardımcı olacaktır.

Bu noktada, ilk olarak, az önce kısaca ifade edilerek geçiştirilmiş bir konuya doğrudan açıklık getirmek, sınırların çizilmesi amacına da doğrudan hizmet edecektir. Yukarıda Marks'ınn olağan dönemde süreklilikte somut olarak devletin üstleneceği görevler noktasında iktisadi açıdan çok fazla değerlendirmelerinin bulunmadığı; sadece üretimin kendi koşullarına bırakılması ve bu temelin korunması gerekliliğini ifade ettiği belirtilmiştir. Fakat Marks'ın ifadelerinin, devletin durağan dönemdeki bu ele alış biçiminin, gerçek anlamıyla da iktisadi açıdan özel bir görevinin olmadığını belirtmek maksadıyla mı yoksa devletin bu açıdan değerlendirileceği aşamaya çalışmalarının henüz ulaşmadığından mı böylece bırakıldığı da belli değildir. Kaldı ki durağan dönemde devlete dair iktisadi anlamda işlev ve ilişkilerinin tanımlanmamasın, bir geçiştirmeden değil bilinçli bir yaklaşım ve içkin bir tahlil dolayısıyla olduğu tespitinde bulunmak argümanlarla desteklenebildiği ölçüde makul da görünmektedir. Öyleyse bu iki olasılık içeren gerçekliği de gözeterek bir değerlendirme sağlandığı ölçüde bu iki ihtimal, farklı yaklaşımların gerçekleştirilebileceği alanın iki ucu olarak hem birbirini sağlama ve dengeleme görevi üstlenerek optimal noktaya yakınlaşmaya vesile olacak hem de farklı yaklaşımların ulaşabileceği maksimum sınırları ifade edecektir.

Marks'ın, Kapital'in ilk cildinde, yukarıda bahsi geçen kapitalist üretim tarzının kuruluş aşamasına dair değerlendirmelerinin tarihsel gelişimi açıklayan satırları, zor sürecinin ardından üretim tarzının oturmasıyla olağanlaşma sürecinin tanımlandığı bölümler, içerilen kimi ifadelerle odaklanılan nitelik açısından çıkarsama yapmaya elverişli bir zemin sunmaktadır. Marks'ın ifadeleri dikkatle incelendiğinde, bu dönemde yasal düzlemde politik önlemlerin sürekli alındığına dair vurgular içerilirken, söz konusu salt iktisadi ilişkiler olduğu ölçüde doğrudan üretimin niteliği üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir. Ve hatta "kapitalistin, fabrikasını kendi özel yasaları ile yönetmesi ve tarım emekçilerinin ücretlerinin, yoksulluk vergisi ile karşılanabilir en alt düzeyde tutulması karşısında zarten bunlar saçma ve gereksiz hale gelmişti" ifadelerinde görüleceği üzere alınan politik yasal önlemlerin üretim sürecinin gerçek yasalarının karşısında çelişir ve anlam ifade etmez bir noktaya ulaştığında yürürlükte kalsa bile bir anlamının olamayacağı belirtilmiştir. Marks'ın daha önce ifade edilen sermayeye dair tahlilleri, yani onun yaratıldıktan sonra kendi koşullarını yaratan bir ilişki olarak kavranışı göz önünde

bulundurulduğunda, Marks'ın devletin iktisadi yükümlülüğüne dair yaklaşımının, üretimin kendi koşullarına tabi kılındığı bu süreçte olağanlığı gözetmek ve ilişkiyi özgür kılmak ancak yeri geldiğinde müdahale etmek olduğu, Marks'ın özel olarak devletin politik misyonu üzerinde durduğu pekâlâ ileri sürülebilir. Kaldı ki Marks eser boyunca bir yandan ekonomi politiğin eleştirisini gerçekleştirdiği ölçüde; ki kapitalist üretim tarzının oturduğu, dönem ekonomi politiğinin de liberal söylemlerinin devletin üretim alanından uzaklaşmasının önemini vurguladığı böyle bir kertede, tahlilinin, bu nesnelliği veri alarak ekonomi politiğin talebi ile kapitalist üretim sürecinin gerçekliğinde iktisadi değil yalnızca politik niteliği içerdiği iddiası makul bir değerlendirme olacaktır. Ancak bu önkabulde dahi; Marks'ın genel yaklaşımı göz önüne alındığı ölçüde, olağan süreçte devletin politik misyonun iktisadi süreçten ayrı ve bağımsız bir anlam kazanamayacağı da gerçektir. Öyleyse bu olgu bizi devletin iktisadi niteliği üzerinde yürütülecek tartışmada bir noktaya götürmektedir: Kapitalist üretim tarzını kuran devleti iktisadi alandan uzaklaştıran nesnel gerekçe nedir? Marks bu süreci iktisadi ilişkileriyle değerlendirmiş midir? Değerlendirdiyse nasıl tahlil etmiştir? Bu sorulara verilecek cevaplar devletin kapitalist üretim tarzında iktisadi alanla ilişkilenmesinde başlangıç noktası olarak ele alınabilecektir. Daha önce bu metin ve önceki metinler kapsamında ifade edilen bir politik nitelik olarak burjuvazinin yükselişinin kapitalist niteliğinden ayrı özgül değeri ise tam da bu noktada bu sorulara verilecek cevaplarda çok önemli hale gelmektedir.

Bu çalışmada şu aşamaya kadar incelendiği üzere, kapitalist üretimin tarzının tarihsel oluşumu sırasında devletin zor niteliğiyle bu ilişkilerin kurumsallaşmasında oynadığı rol ifade edildiği ölçüde, bu gücün bağımsız bir nitelikte değil sınıfsal bir ilişkiyi içerecek bir biçimde Marks tarafından ele alındığı açıktır. Üstelik devlet tartışmalarını gerçekleştiren bütün Marksist kuramcılarda bu noktada görüşbirliği içerisindedir. Bu çalışmada sıkça belirtildiği ve Marks'ın eserleri üzerinden gerçekleştirilen değerlendirmelerde de görüleceği üzere bu sınıfı bu kertede burjuvazinin oluşturduğu tahlillerde belirgin bir niteliktedir. Fakat burjuvazinin sınıfsal tahlili, sınıfsal olarak içerdiği kapsam konusunda bu çalışmada öne sürülen yaklaşımın dışında da yaklaşımlar olduğu kadar bizzat Marks'ın çalışmalarında içerilen anlam noktasında daha önce de ifade edildiği üzere farklı yaklaşımlar ortaya

çıkabilmektedir. Nitekim bu çalışma kapsamında çeşitli argümanlarla desteklenmiş ve çeşitli referanslarla belirtilmiş olarak burjuvazi-kapitalist ayrımı da böyle bir farklılığı ifade etmektedir. Çalışmada iddia edilen kapsamıyla burjuvazinin niteliği bu eser kapsamında bu içeriğiyle böylece önemli bir farkındalığın da anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere devletin ilkel birikim döneminde üstlendiği doğrudan sınıfsal misyon burjuvazinin henüz devlet düzeyinde ve iktisadi alanda tahakkümünü kurmadığı, "burjuva gelişim" sürecine tekabül eden bir süreçte gerçekleşmiştir. Böylece burjuvazinin egemen kapitalist niteliğinin baskın bir içerik kazanmadığı bu aşamada; sınıfsal içerik de daha geniş yelpazede bir niteliği ifade etmiştir. Ve yine bu metin kapsamında daha önce belirtildiği üzere bu ilişki ticaret burjuvazisinin iktisadi ilişkiler alanında ve politik hiyerarşide egemenliğini içermektedir. İktisadi niteliğiyle politik açıdan böylece beliren burjuvazi, iktisadi içeriğiyle iktisadi açıdan ele alındığında ise aynı zamanda başka bir olguyu da ifade etmektedir. Bu beliren olgu Marks'ın tahlillerinde doğrudan devletin iktisadi alanla kurulan ilişkisinde önemli bir içeriği açığa çıkarmaktadır. Bu iktisadi olgu değişen sermayenin değişmeyen sermayeye egemenliğidir. Marks bu olguyu "emeğin sermayeye bağımlılığı yalnız şekil yönündendi- yani üretim tarzı henüz özgül kapitalist niteliğini kazanmamıştı. Değişen sermaye değişmeyen sermayeye egemendi. Bu nedenle, ücretli emeğe duyulan gereksinme, her sermaye birikimi ile hızla ilerliyordu, oysa emek arzı daha ağır gidiyordu. Sonradan kapitalist üretim fonuna dönüşen ulusal ürünün büyük bir kısmı, o sırada hala emekçinin tüketim fonuna giriyordu" ifadeleriyle doğrudan belirtmiş; devlet gücünün de bu kuruluş sürecinde "ücretleri düzenlemek, yani bunu artı-değer yapımına uygun sınırlar içinde tutmak, işgününü uzatmak ve emekçinin kendisini *normal* (vurgu bana ait) bir bağımlılık durumuna sokmak"la yükümlü bir ilkel birikim aracı olduğunu vurgulamıştır (Marx, 1986: 633).

Marks bu kapsamda aynı dönemde çalıştırmaya zorlama uygulamalarının; idama, işkenceye ve köleliğe kadar uzanan bir çeşitlilikte zor biçimlerine başvurduğunu örneklendirdiği kadar ücret düzenlemeleri ve örgütlenme özgürlüklerinin de kısıtlanmasında bizzat devletin yükümlülüklerine işaret etmiştir (Marx, 1986: 630-637). Ticaret yoluyla meydana gelen para sermayenin sanayi

sermayesine dönüşmesi, kırsal yerlerde feodal hukuk düzeni, kentlerde lonca örgütlenmeleri ile önlenirken, bu engellerin kaldırılmasında devletin rolü; kendi sınıfsal niteliğindeki dönüşüme uygun olarak kendi egemenliğinin temellerini yıkan ve yeniden kuran bir süreklilik içerisinde geniş bir çehrede ele alınmıştır (Marx, 1986: 647). Marks, Grundrisse de bu durumu; "devlet iktidarı tarihi çözülme koşullarının ve sermayenin varoluş koşullarının yaratıcılarından biridir" ifadeleriyle doğrudan da belirtmiştir (Marx, 1979: 577). Ancak Marks son kertede devletin yüklendiği bu görevlerin kapitalist üretim sürecinin tamamlanmasına kadar olduğunu, yani değişmeyen sermayenin değişen sermayeye egemen hale gelmesi ile ortadan kalkacağını; kapitalist üretim ilişkilerinin kurulmasıyla ise politik nitelikle görevler üstleneceğini ifade etmiştir. Ancak bunun da belirli bir sınır içerdiğini "ekonomik koşullar dışında doğrudan doğruya kuvvet, kuşkusuz kullanılır, ama ancak ayrıksın durumlarda" ifadeleriyle belirtmiştir (Marx, 1986: 633).

Açıktır ki Marks, değişen sermayenin toplumsal niteliği ile değişmeyen sermayenin niteliğini ayırmakta, bu toplumsal nitelik ayrıldığı ölçüde ise onun aynı zamanda bir yansımasını oluşturan devletin niteliklerinde dönüşüm olduğunu ifade etmektedir. Üstelik devletin bu niteliksel dönüşümü ilk süreçte daha fazla artı değer yaratma adına doğrudan zor yoluyla müdahaleleri içerirken dönüşüme uğradığı kertede ise hem düzeni üretim tarzına tabi kıldığı ölçüde iktisadi açıdan müdahalesizliği hem de bu süreç değişmeyen sermayenin egemenliğini oluşturduğu ölçüde de gitgide artı değer yaratma sürecinden uzaklaşmayı içermektedir. Bir yandan da ifade edildiği üzere iktisadi alandan bu uzaklaşmanın yanında politik niteliğin ön plana çıkması buna eşlik etmektedir. Politik niteliğiyle devlet gücünün kullanımının ise zaten ekonomik koşullar üretim tarzında bir güç oluşturduğu için özel koşulları gerektirdiği belirtilmiştir. Marks'ın tahlilinin bu yönüyle açığa çıkan niteliği devlet tartışmaları açısından hem kapitalist üretim tarzında devlete dair Marks tarafından içerilen anlamıyla hem de sonraki devlet tartışmaları açısından taşıdığı değer itibariyle çok önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Birazdan geri dönülmek üzere şimdilik sadece not etmek gerekmektedir.

Diğer taraftan değişen sermayenin değişmeyen sermayeye dönüşümü, emekçilerle onların geçim araçlarını ve emek maddesini serbest hale getirdiği ölçüde, devletin müdahalesi aracılığıyla, hem hammaddeler ve geçim araçlarının meta halini

almasını hem de böylece sanayi sermayesi için bütün iç pazarı da ele geçirilmesini sağlamıştır (Marx, 1986: 643). Pazar oluşumuna uzanan tüm bu süreçte kentler arasındaki savaşı uluslar arasındaki savaşlar izlemiş; ki (manifaktür sanayiler lonca egemenliğinden kurtulmak adına uzak yerlerde kurulmuş olduğundan) kentler arasındaki savaş lonca-sanayi savaşına, uluslar arasındaki savaş da pazar savaşına ve sömürgeci bir niteliğe takabül ettiği için de bu savaşlar da feodal üretim tarzının kapitalist üretim tarzına dönüşümünü hızlandırmak adına atılmış adımlar olarak sınıflar savaşımının belirli bir aşamasında ve belirli bir egemenlik tarzında somutlanmıştır (Marx, 1986: 647). Bir bütün olarak burjuvazi bu süreçte "devlet gücünü, toplumun bu örgütlenmiş kuvvetini" kullanmıştır (Marx, 1986: 648). "Zor yeni bir topluma gebe, eski toplumunsa ebesi" olarak "ekonomik bir güç" niteliğinde hep devlette somutlanmıştır (Marx, 1986: 648). Kapitalist üretim tarzıyla birlikte sanayi üstünlüğü artık ticari üstünlük anlamını taşıyor ise de kuruluş sürecinde tersine bir ilişki olarak ticari üstünlük sanayi üstünlüğünü sağlamıştır. Gerek sömürgecilik sistemiyle gerekse çeşitli vaazlarla artı değer üretiminin insanlığın tek amacı olduğu böyle ilan edilmiştir (Marx, 1986: 650).

Öyleyse, devlet yalnızca sınıflar savaşımının bir ürünü değil aynı zamanda savaşımın önemli bir aracı olarak da topyekün ülke burjuvazi adına sınıf savaşımının hem ülke içerisindeki bir "ekonomik zor" silahı hem de burjuvazinin uluslararası niteliğinin de ölçütü olarak ülkeler arası da bir ulusça örgütlenmiş kuvvetini oluşturmaktadır. Pazar ele geçirmenin ve meta dolaşımını sağlamanın içerildiği kapitalist üretim tarzının oluşum aşamasındaki bu nitelik keza yine artı değer üretiminin kendiliğinden sağlanabildiği üretim tarzının gerçekleşmesiyle birlikte bu ticari niteliği içeren görevlerini sanayisini güçlendirdiği ölçüde ona devretmiştir. Pekala, o zaman kapitalist üretim tarzı oluştuğu ölçüde devlet, meta dolaşımının doğrudan gerçleştirilmesinden de çekilmiş olacak, içerideki yükümlülüğünü yalnızca pazarın oluşturulması ve ülke sanayisinin gelişim koşullarını temelinin sağlaması içerecek, fakat uluslararası niteliğiyle ulusun örgütlenmiş gücünü oluşturduğu müddetçe hem burjuvazinin iktisadi çıkarları adına hem de uluslararası niteliği itibariyle bazı niteliklerini de koruyacaktır. En azından Marks'ın, devletin uluslararası kapsamda bu niteliğiyle ilgili ne aksi yönde ne de doğrudan bu yönde

ifadeleri bulunmadığı için, tahlillerin içeriğinden bu sınırlılıklarda mantıksal çıktı olarak böyle bir değerlendirme daha ileriye götürülmeden gerçekleştirilebilmektedir.

Üstelik Marks'ın devlet borçlanmalarını sınıfsal niteliğiyle ele aldığı kısa bir kesiti oluşturan tahlilleri de böyle bir değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Marks, bu değerlendirmelerinde, devletin bu ilk süreçte üstlendiği görev ve yükümlülüklerin aynı zamanda bir kamusal borçlanmayı yarattığını ve böylece bu sürecin onun burjuvaziye bağımlı niteliğini de artttırdığını belirtmiştir (Marx, 1986: 650). Sermaye yaratımı adına kamu-kredisi ve borçlanması ile, yine sermayenin özel spekülatör şirketleri olan bankalar aracılığıyla döngüsel bir ilişki içerisinde devlet; sürekli bir biçimde kontrol edilir hale gelmiştir (Marx, 1986: 651). Üstelik uluslararası bir kredi sistemi ile yeni halkalar eklendiği ölçüde bu bağımlılık gitgide uluslararası bir nitelik de kazanmış böylece devletler arası ilişkiler sayesinde zayıf halkalar üzerinden de ilkel birikim bir süre daha sürdürülmeye de devam etmiştir (Marx, 1986: 652). Marks, ayrıca, bu sürecin bir başka yönü olarak; devletin borçlandığı ölçüde; ulusal bazda artarak alınan vergiler yoluyla mülksüzleştirmeyi daha da hızlandırarak kapitalist üretim tarzının gelişimine uygun bir işlev de kazandığı da ifade etmiştir. Modern vergilendirme sistemi, aynı zamanda aşırı vergilendirmeyi bir ilke olarak toplumun önüne dayattığı ölçüde üretim sürecine zorunlu katılımda "uysal", "tutumlu", "çalışkan" vb. niteliklere uygun, kapitalist üretim tarzının ihtiyaç duyduğu, emek konfigürasyonunun oluşumunu da sağladığı için; sistemin sürekliliği ve yeniden üretimi açısından bu niteliğiyle önemi de belirtilmiştir. Bu süreç, böylece son kertede, tüm dünyada kapitalist ilişkilerin daha da canlanması yoluyla bütün bir dünyanın sermayeye ve kapitalist üretim tarzına uygun biçimlenmesinin hızlandırılması olarak açıklanmıştır (Marx, 1986: 653).

Böylelikle bu son ifadelerle birlikte devlet, hem burjuvazi tarafından tamamen kendine bağımlı kılındığı hem de uluslararası niteliğinde böylece burjuvazinin bir gücü ve tahakküm aracı olduğu olduğu için, yukarıda ifade edilen bazı niteliklerinin Marks tarafından içkin bir biçimde ifade edildiğini tanıtlamaktadır. Fakat bu açılımlanmamış yeni niteliğiyle dahi devletin iktisadi açıdan öznel bir gücü ifade etmediği de açıktır. Bu son ifadelerde bu süreçle de ilişkili bir biçimde belirtilen vergi koyucu işlevinin ise yine bir artı değer ve dolayısıyla meta dolaşımı ilişkine

dair bir niteliği değil kapitalist üretim tarzının yapay gelişimine içkin bir işlevi üstlendiği açığa çıkmaktadır.

Peki üstlenilen bu yeni işlev, açığa çıkan ve onu önemli kılan nitelik nedir? Artık bu aşamada, yukarıda not düşülerek bırakılan konuya da tekrar dönülerek sonraki devlet tartışmaları açısından da önem taşıyacak bir meseleye dair açıklama getirmek gerekmektedir.

Bu eser kapsamında daha öncede vurgulandığı üzere Marks'ın ekonomi politiğin eleştirisi bu disiplinin kendi iç tutarlılığını son noktaya götürdüğü ölçüde tutarsızlığı sergilediğini açığa çıkardığı kadar "doğal yasa" olarak önkabullerin de yapay içeriğinin belirtildiği "kâr" üzerine tahlilleriyle de esasen devletin niteliğindeki değişimin gerçekleştiği ilişkiyi açıklamaktadır.

Engels'in Marks'ın tahlillerine yaptığı katkısında, fiyat oluşumundaki "devrimin" sanayi sermayesi ile meydana geldiğini ifade ettiği daha önce belirtilmiştir. Öyleyse Engels'in de belirttiği üzere üretken sermayenin egemenliğinde; yani bizim yukarıda ifade ettiğimiz biçimiyle kapitalist üretim tarzının yerleşiklik kazanmasında "fiyat" önemli çıktılardan birini oluşturmaktadır. Marks da tahlillerinde kâr oranının düşme eğilimini açıklarken; "fiyat" sorununun niteliğinin esasında kapitalist üretim tarzının oturmasıyla beraber kâr konusunda somutlandığını ifade etmiştir. Fakat sorun da tam olarak şudur ki ekonomi politikçilerin ele aldığı biçimiyle bir kâr oranlarının eşitlenmesi teorik iç tahlillerden çıkarılamayacak bir niteliktedir. Ekonomi politik kâr ve artı değeri teorik soyutlamalarıyla eşitlemekte fakat kendi iç tutarlılığında dahi bu soyutlama kendi iç disiplini ile çelişmekte; kâr artı değerle de bir eşitliği ifade etmemektedir. Örneğin, otomasyonu daha gelişkin verimi yüksek bir üretim alanı esasında işçilik sayısını düşürerek veya sabit tuttuğu ölçüde de ürettiği değerleri arttırarak, gerçekte kârını arttırsa da artı değerde bir değişim meydana gelmeyeceğinden, dolayısıyla toplam artı değerde de böylece değişiklik meydana getirmeyeceğinden, kâr ortalama bir bileşime eşitlenme eğilimini temsil ettiği ve artı değer toplamı değişmediği ölçüde toplamda kâr oranı da eşit kalacağı için teoride böylece kâr artamayacak bir niteliği ifade edecektir. Teorinin uzanımına göre kâr oranındaki bir yükselme, daima artı değer ile bu artı değerin üretim maliyeti, yani yatırılan toplam sermaye arasındaki

oranın nispi ya da mutlak olarak artmasından, ya da kâr oranı ile artı-değer oranı arasındaki farkın küçülmesini temsil etmektedir. Fakat bireysel kapitalistler kapitalizmin yegâne dürtüsü daha fazla kâr olduğu ölçüde maliyeti azaltarak rekabetlerinde avantaj sağlamak ve sermaye üretmek için daha fazla üretim aracına yatırım yapmakta sermayedeki büyüklüğünde böylece avantaj elde etmeyi hedeflemektedir. Rekabetin niteliği ekonomi politikçilerin sorunu çözmek maksadıyla ele aldığı biçimle alındığında bu sefer de bütün bir burjuvazinin kârının düşmesini temsil etmektedir. Fakat kendi teorisinin iç bağlantılarını bu noktaya taşıyamayan ekonomi politik kârı böylece tanımladığı ölçüde fiyatı da ortalama kârın maliyet fiyatlarına eklenmesiyle tanımlamaktadır. Bu iddia aynı zamanda böylece tanımlandığı ölçüde fiyat belirlenmesinin dolaşım alanında belirleneceğini de varsaymaktadır. Yani böylece üretim alanındaki bireysel değerinin dışında beliren piyasa değeri ile, arz talep yasası ile belirlenen bir fiyat ilişkisi ortaya çıkmakta; fakat arz talep yasası olsun piyasa değeri olsun bu değerler üretim alanında başlamayıp sonrasının değerini ifade ettiği ölçüde nasıl belirlendiği kendinden menkul ve anlaşılamaz bir ilişkiyi ifade etmektedir. Üstelik piyasa değeri arz talep ilişkisinin kendi iç tutarlılığından da yine ekonomi politiğin soyutlayarak söylediği şeyin aksine bir sonuç çıkmakta; piyasa değeri arz talep değerini belirleyen bir nitelikle belirmektedir. Öyleyse teorinin son noktasında göründüğü gibi somutta gerçekleşen biçimiyle de ilk olarak rekabetin amacına uygun olarak piyasa değeri yaratılmakta, arz talep yasası bunu dengelemekte artı değer yoluyla kâr edinilmeye çalışılmaktadır. Yine bune uygun biçimde daha fazla kâr edinmek adına sermayenin bileşiminde değişiklikler gerçekleştiği kadar üretim alanlarında yüksek kâr oranlarına doğru yönelen değişimler yaşanmaktadır. Üretim tarzının oturmasına binaen; hem ekonomi politikçilerin ele aldığı biçimin bir sonucu olarak değişmeyen sermayenin artması dolayısıyla artı değer oranının da düşmesi gereğince; hem de Marks'ın ekonomi politiğin iç yollarını tükettiği bir sonuç olarak kâr ilişkisini artı değerden ayrı ele aldığı biçimiyle de son kertede ortaya çıkan kârın düşme eğilimi, ekonomi politiği doğrularcasına ve gizemini arttırırcasına gerçekte gerçekleşmemektedir. Bununla bağlantılı olarak fiyatlar da daimi bir düşme eğilimi sergilememektedir. İşte tam bu noktada Marks ekonomi politiğin kendi yasalarının eleştirisini gerçekleştirmenin de ötesine geçerek "doğal yasa" olarak ilan ettikleri yasaların yapaylığı şöyle dursun "gerçek" bir ilişkiyi de içermediğini ifade ederek aşmaya yönelmiştir.

Ancak bu aşma, aynı zamanda tüm bu ilişkiler bir fiyat devriminde ve kârda dönüşüme uğradığı ve kapitalist üretim tarzında gerçekliği de tastamam ifade ettiği ölçüde buna uygun olarak devletin de ilişkilerde belirdiği niteliğin dönüşümünü ifade etmekte, yeni görevlerinin doğasını da içermektedir. Fiyat devrimi ve kârda ortaya çıkan ilişki; nasıl ki ilkel dönemde ticaret sermayesinin egemen olduğu dönemin artı değerde veya dolandırıcılıkta somutlanan kâr ilişkisinin aksine soyut "yasalara" indirgenmiş yeni bir içerikle ortaya çıkıyorsa; o dönemin bu ilişkilere uygun zora ve güce dayalı ilkel birikim işlevli devleti de yeni ilişkilerde buna uygun "soyut ekonomik işlevlerle" fakat aynı zamanda ötesine geçen bir ilişkiyle ortaya çıkmıştır. Nasıl ki fiyatlar ve kârlar bir tarafıyla "gerçek" bir ilişki değilken diğer tarafıyla tastamam bir gerçekliği ifade ediyorsa; devlet de bir tarafıyla "gerçek" olmayan ama diğer taraftan somut bir gerçeklik olarak belirmektedir. Marks'ın kâr tahlilinde ekonomi politiğin eleştirisini aştığı yani eleştirinin eleştirisini gerçekleştirdiği ikinci düzey, değerlendirilmelerin belirginleştiği kerteyi oluşturmaktadır.

Marks, kâra dair değerlendirmelerinin bir noktasında, hatırlanacağı üzere, kâr oranlarının düşme eğilimine rağmen gene de sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimlerinin hızlandığını ifade etmiştir. Bu eğilimin tekelci aşamaya ulaştığı anda ise arz-talep yasalarının tamamen devreden çıktığını, fiyat ölçütünün belirleniminin daha da azade hale geldiğini ve böylece de bireysel kârın toplam kârda bir artık kâr niteliğiyle meydana çıktığını belirtmiştir. Marks, bu artık kârın tekellerin hâkimiyeti nedeniyle bireysel veya tekellerin artık kârı olarak değil burjuvazinin artık kârı olarak ortaya çıktığını da ayrıca özel olarak vurgulamıştır. Üstelik bu artı kârın bazı üretim alanlarının ortalama kâra inmesini önleyebilecek durumda da ortaya çıkışı, Marks'a göre; kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabet koşullarından kaynaklı eşit derecede bir kâr olarak ortaya çıkmayacağının da ifadesini oluşturmaktadır.

Tekelleşme eğilimi ise yine Marks'ın ifade ettiği üzere rekabetin bir sonucu olarak ortaya çkmaktadır. Marks rekabet üzerine değerlendirmelerinde ise rekabetin güçlü yanını ortak çıkarların, zayıf yanını ise bireysel çıkarların oluşturduğunu belirtmiş ve kapitalizmin doğasına uygun olarak zayıf yanının ağır basacağını vurgulayarak tekelleşme sürecinin de bu temelden yükseleceğini ifade etmiştir. Marks'a göre kârın maksimizasyonu da zaten metalar biçiminde dolaşıma sürdürülen

bir değerler kitlesi karşısında başka bir biçimde eşit bir değer kitlesi yaratmak amacıyla değil rekabetin zayıf yanıyla kâr gerçekleştirmesi güdüsü niteliğiyle meydana gelmektedir. Fakat bu rekabet sürecine bir de eşlik eden kârın düşme eğilimi ürünlerde daha fazla ucuzlama da demektir. Değişmeyen sermayedeki bu sürekli değer artış dolayısıyla aslında her tek tek ürün daha az emek içerdiği ölçüde artı değer oranı artmasına rağmen buna kâr oranında düşme eşlik etmektedir. Diğer taraftan da artı değer oranı artmasına rağmen değişmeyen sermaye artış gösterdiği için artı emek azalmakta böylece aslında artı değer oranında artış gözlemlense de sermayenin kendi büyüklüğüne oranla azalma meydana gelmektedir ve bu kâr oranını daha da aşağıya itmektedir.

Öyleyse, kâr oranının düşme eğilimine eşlik eden sermayenin merkezileşme eğilimi, onu oluşturan rekabet, rekabetin belirlediği kâr ve ona eşlik eden fiyat, fiyatların belirlendiği arz-talep dengesi, yani iç içe geçmiş bütün bu ilişkiler yumağı, soyut bir sermayeyi taşıyan, toplumun toplam gelirini aralarında paylaşan, bunu gelir olarak harcayan ve dolayısıyla gelirin yarattığı talebi oluşturan farklı sınıfların ve sınıfların farklı kesimlerinin bütün bir kapitalist üretim ilişkilerini oluşturmaktadır. Sermaye ise taşındığı bu ilişkiler yumağı içerisinde herşeyi kendisi gibi soyut bir ilişkiye dönüştürmekte fakat soyuta dönüştüğü her biçimde de somut bir niteliksel ilişkiyi içermektedir. İşte sermayenin bu belirlenimi herşeyde olduğu gibi esasen devlet içinde geçerli olmaktadır. Soyut bir ilişki olarak devlet de bu üretim tarzıyla birlikte taşıyıcı bir ilişkiyi ifade etmekte olup aynı sermaye gibi karakterini kaybetmeksizin taşıyıcıları dönüştüren ama kendisi de sürekli bir dönüşüm geçiren, kendisi doğrudan müdahil bir araç olmayıp taşıyıcıların niteliğiyle sürece dahil olan fakat niteliğini kaybetmeksizin aynı zamanda taşıyıcıları da dönüştüren bir içerik elde etmiştir. Kapitalist üretim tarzında sermayenin taşıdığı özelliklerin benzeri özellikleri taşıyan devlet aynı sermayenin tarihselliği gibi kendi tarihselliğine içkin pre-kapitalist unsurları da içererek fakat doğası kapitalizm tarafından belirlenen bir içerikle önceden olduğu gibi fiili ekonomik ve siyasi zor yoluyla değil bu üretimin özgül "doğal" yasaları uyarınca bir nitelikle belirlenim göstermektedir. O yüzden devleti yöneten sınıf da toplumsal ve ekonomik durumundan bağımsız olarak önce kapitalist üretimin doğası gereği doğrudan sermaye ilişkilerinin politik taşıyıcısı sonra devletin tarihsel ilişkilerin sürdürücüsü nitelik edinmektedir. Böylece bu

üretim tarzının "kendi koşullarını da geliştirme ve üretim sürecinin dayandığı bütün toplumsal ön koşulları, kendisine özgü niteliğe ve kendi özel yaşamlarına bağımlı kılma" uyarınca; bu iktisadi nitelikleri, bu ilişkinin kurucu ve koruyucu niteliğiyle politik bir içerik edinmekte ve böylelikle sermayenin gelişimi taşıyıcıları içerdiği ölçüde sermaye devlet ilişkisinde, sermayenin aracılığıyla taşıyıcılar devletin de taşıyıcılığını oluşturarak politik ilişkiyi tamamlamaktadır. Yalnız; hem taşıyıcılık ilişkisi dinamik ve iradi bir süreci de içerdiğinden, hem sermayenin kendisi tarihsel bir değeri ve ilişkiyi içinde taşıdığından, hem devletin de pre-kapitalist unsurlarla bir tarihsel içeriği olduğundan, hem de bütününde toplumun iktisadi, kültürel ve siyasi gelişimi ile kapitalist üretim tarzı meydana geldiğinden bu ilişkiler birbiriyle olduğu kadar üretim tarzının kendisiyle de sürekli bir biçimde karşılıklı etkileşim ve belirlenimi içermektedir. Bu noktada doğrudan devleti ele alacak olursak tarihsel gelişiminde taşıdığı pre kapitalist, kültürel ve doğrudan kendi gelişiminin kurumsal niteliği sermaye ile kurulan ilişkide belirli bir dönüşüme uğramakta fakat bu öncesinden gelen belli özellikleri de içinde taşımaktadır. Diğer taraftan doğrudan kapitalist üretim tarzını oluşturduğu ölçüde geçmiş devlet ve toplum mirası da kapitalist üretim tarzına biçemini kazandırmaktadır. Bu karşılıklı ilişkilerle nitel bir kimlik kazandığı ve üretim tarzı kurulduğu ölçüde ise sermayenin gelişim tarzına özgü bir nitelik kazanmakta fakat sermayenin gelişimi de bir süreç olarak işlediği sürece doğrudan sermayenin o andaki taşıyıcıları tarafından politik ve iktisadi çıkarları gözeten bir süreçte gelişkinlik kazanmaktadır. Sermeyenin o aşamada kazandığı gelişkinlik aşaması ise aynı zamanda devletin "görece bağımsız" karakterinin de sınırlarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bütün bir sermaye ilişkilerini içerdiği ölçüde sermayenin "kendi varoluşsal çıkarları" adına sürekli bir ilişki ise taşınacaktır. Öyle ki; örneğin daha önce yukarıda ifade edilmiş bulunan vergi toplayacılığının bir ilke olarak niteliği bu sürekliliği ifade ederken, Bonaparte iktidarının karakteri sermaye sınıfının dinamik ilişkideki gelişim aşamasına tekabül eden "geçici karakteri" ifade etmiştir. Öyleyse sermayenin gelişimine tekabül eden "tekelci" niteliğin taşıyıcılığı onda da içermesi gerektiğinden yola çıkılarak devletin de tekelleşeceğini varsayabilmek mümkün görünmektedir. İndirgemeci bir bakışla gerçekten de böyle görünmektedir. Fakat bu noktada ifade edilmesi gereken iki önemli nokta belirmiştir.

Birincisi, Marks'ın da ifade ettiği üzere tekelleşme sermayeye içkin bir özelliktir; taşıyıcılığa değil. Üstelik Marks'ın iş bölümünün her alanda kapitalist üretim tarzında gelişkinlik kazandığı tahliliyle birlikte sermayenin merkezileşmesinin nitelik olarak "tekleşme" özelliği göstermekle birlikte taşıyıcılık ilişkisinde çok daha fazla dolayımı da içereceği bir çıkarım olarak öne sürülebilir görünmektedir. Dolayısıyla bu ilişkinin taşıyıcılarda bürüneceği nitelik kapitalist üretim tarzının o coğrafya öznelinde kazandığı gelişkinlik kadar politik ilişkilerin de gelişimine bağlıdır. Üstelik devlet de hem kendi içerisinde hem de sermaye ile kurduğu ilişkide bir işbölümünü içerdiği ölçüde bu da aynı zamanda devletin toplumsal niteliğine, tarihsel geçmişine bağlı bir nitelik ifade etmektedir. Ayrıca sermayenin taşıyıcılarının devletle kurduğu ilişki aynı sermayede göründüğü biçimiyle doğrudan iktisadi bir nitelik değil de politik bir niteliğe tekabül etmesinden kaynaklı; diğer taraftan da devletin de son kertede kendi başına ekonomik bir gücü ifade etmesi gereği tekelleşmenin ifadesi çeşitli biçimlere bürünebilir. Fakat aynı sermaye gibi devleti oluşturan öz, hem çeşitli kurumları aracılığı ile; ordu ile, polis ile, çeşitli kurumsallıkları ile tekelleşmekte hem de devlet iktidarında yönetsel mekanizması içinde zaten bürokrasi ile kapitalist üretim tarzına özgü bir tekelleşmeyi ifade etmektedir. Bu yüzden biçimsel tarza dair farklı olasılıkları içeren çeşitli değerlendirmeler yapılabilecek olmakla birlikte özün ötesine geçen değerlendirmeler doğrudan Marks tarafında gelişkin değerlendirmelerle içerilmediği için spekülatif olacaktır; ve hatta Marks'ın kuramının praksis niteliği ve ilişkilerin yalnızca nesnel değil öznel bir içeriği ifade etmesinden kaynaklı da son kertede indirgemeci ve hatalı olacaktır.

İkincisi ve ilkinden daha önemlisi, son cümlede ifade edilen konuyla da ilişkili ve yukarıda da ifade edildiği üzere, devlet de sermaye gibi yapay bir ilişki olmasının sonucu tüm somutluğu ve gerçekliğine rağmen "gerçek" bir ilişkiyi ifade etmemektedir. Tıpkı kârın içeriğinde görüldüğü gibi sermaye devletle kurduğu ilişkide de diğer unsurlarla yarattığı ilişkinin bir benzerini yaratarak onu gerçek dışı bir ilişkiye de dönüştürmüştür. Tarihsel olarak da sınıflarla gelişim gösteren devlet bu yeni niteliğinde aynı sermayede geçim araçları ile emek arasındaki ayrım gibi toplumla arasında bir ilişki geliştirmiştir. Devletin toplumdan ve sınıflardan bu derece bağlantısız görüntüsü henüz kapitalist üretim tarzının kuruluş aşamasında

Marks'ın Hegel'in Hukuk Felsefesi'nde düştüğü yanılgıya benzer "sınıflarüstü" bir nitelikte görünüm kazanmış fakat üretim tarzının oturmasıyla birlikte aynı emeğin üretim aracına mahkumiyeti gibi ulusun devlete mahkumiyetinde somut ifadeye kavuşmuştur. Diğer taraftan sermayenin emek gücünü sermayeye dönüştürmesi gibi devlet de ulus gücünü sürekli bir biçimde sermayeye ve onun çıkarlarına dönüştürmüştür. Aynı sermayenin değer üretiminin toplumsal değerler toplamına tekabül etmesi gibi devlet de bütününde bir değerler toplamını ifade etmekte, ancak yine aynı toplumsal değerlerin ve üretim araçlarının kimin elinde olduğunun görünümde "ulusların zenginliği"ni kazanmasına rağmen sınıfların zenginliğini ifade ettiği ölçü de devlet de görünümde "ulus bütünlüğünü" oluştururken gerçekte sınıfsal bir gücü temsil etmektedir. Devlet geçmiş biçimleriyle olan görünümünden en çok sermayeye benzer bir yabancılaşmış ilişki olmasıyla ayrılmaktadır. Esasında "demokratik cumhuriyet" aşamasının da bu yüzden sermayenin gelişiminin bir aşamasına tekabül ediyor olmakla beraber, en uygun aşamayı ifade etmesi; devletle burjuvazinin kurduğu ilişkinin de sermaye ile kapitalistler arasındaki ilişkiler biçimine bürünmesinden kaynaklıdır. Sahiplenenler olarak burjuvazi aynı emek sürecinden kopuk ve emeğe el koyma biçimiyle belirmiş, sermayenin de onu taşıyıcı bir nitelikle içermesi gibi burjuvazi de bürokrasi ve yönetsel süreçten kopuk devlete el koyma olarak tarih sahnesine çıkmış, devlet de onu bir süreliğine taşımaktadır. Sermaye üretim sürecinde olduğu gibi "doğal yasalarına" ihtiyaç duymakta ancak bu doğal yasaları zorunlu bir yapaylığı içermektedir. Rekabette olduğu gibi güçlü yanıyla bir sınıf birlikteliğini oluşturmakta fakat zayıf yanıyla kendi arasında karşıtlık yaratmaktadır. Sermayenin kendini gerçekleştirebilmesinin uygun koşulları ve bütün bir sınıfın rekabetin güçlü yanıyla biraraya gelmesi, "demokratik cumhuriyet" kertesini oluşturmakta fakat hem rekabetin o andaki güçlü yanının hem de zayıf yanın belirmesi "demokatik cumhuriyet"ten vazgeçişlerin de koşulunu oluşturmaktadır. Diğer taraftan sermayenin merkezileşmesi ve rekabetin zayıf yanının ağır basması "demokratik cumhuriyet" kertesini geçiş sorunu haline de getirmektedir. Çünkü bir kez rejim kurulduktan sonra statik kalabilmesi rekabet yasalarından dolayı da mümkün değildir. Bundan kaynaklı bir kertede demokratik cumhuriyetten geçişin değil aynı zamanda cumhuriyete geçişin de önemli dayanak noktasını proletarya oluşturmaktadır. Çünkü rekabetin zaafları burjuvaziyi iktidardan kaçış noktasına sürüklemektedir. Fakat prolerterya bir birlik olarak çıkarların

ortaklaştırıldığını hisettirdiği kertede ve gerçekten de burjuvazinin çıkarlarının kendine ait olmayan bir düzenin altında karşıtlığını hissettiği takirde sahneye çıkmak zorundadır. Ancak bu demokratik cumhuriyetin kurulduğu aşamada ise tekrardan zaaflar meydana gelecek, birlik dağılacak, aynı sermayede olduğu gibi bu birliğin içerisinde de merkezileşme eğilimi meydana gelecektir. Devletin merkezileşmesi aynı sermayenin merkezileşmesinde olduğu gibi; nasıl ki toplumsal ürünün onu üretenler karşısında git gide tek bir elde toplanması gibi bütün bir halkın karşısında tek bir güç olarak karşıt bir ifadeyi temsil ettiği ölçüde ise proletarya rejim araçlarına el koyduğu gibi bütün bir devlet yönetimine de el koyacaktır.

Yalnız bu noktada açıklanması gereken bir nokta vardır ki o da aslında üretim sürecini kuran bir aktör olarak devletin üretim tarzını oturtuğu gibi varoluşsal olarak o anki düzenle karşıtlık oluşturmasıdır. Sermayenin belirli bir biçim verme özelliğinin olduğu daha önce belirtilmişti fakat bu özeliğin taşıyıcılar üzerinden de gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Fakat taşıyıcıların bu ilk halde yani üretim tarzının yeni kurulduğu bu gelişme aşamasında kendi çıkarlarına karşıtlık oluşturan bu devletin yönetimini ele alabilecek bir güce nasıl ulaşacağı problemi ortaya çkabilmekedir. Bu durumun iki yolu olarak devrimlerde proletaryanın kullanılması ve bonapartizm işte bu iki tarzın özgül örneğidir.

Teorik açıdan böyle bir tablo ortaya çıkmakla beraber tüm bu süreçte devletin yüklendiği görevlerin ne olacağı sorusu hala havada asılı bir biçimde durmaktadır. Tüm bu süreklilik ve kopuş süreçlerini içeren tarihsellikte kapitalist üretim tarzının egemenliğinin süreklilikte devlete yüklediği görevleri neler oluşturmaktadır?

Birçok defa ifade edildiği üzere; kapitalist üretim tarzının kuruluşunun bizzat devlet eliyle gerçekleştirildiği ilkel birikim dönemi Marks'ın üzerinde sıkça durduğu bir konudur. Yine yukarıda ifade edildiği üzere, Marks, sermayenin bir ülkede başarı seviyesine erişmesinin o ülkedeki kapitalist gelişmenin derecesine yani kapitalist üretim tarzına uygunluğuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Öyleyse bu ifadelerden devletin önemli bir görevinin kapitalist üretim tarzının kuruluşunda gerçekleştireceği eylemlerin en uygun ve en doğru bir biçimde gerçekleştirilmesi çıktığı kadar, aynı zamanda, kapitalist gelişme bir süreci içerdiği için kurulduğu andan itibaren de gelişim adına uygun görevlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Keza Marks'ın

devletlerarası ilişkiler kapsamında açıkladığı ilkel birikim sürecinin bu sömürgeci anlayışla bir süre daha sürdürüldüğü ifadeleri sürecin yalnızca ilkel bir birikimi devam ettirme yönünden değil kapitalist üretim tarzına uygun olarak pazar arayışının ve pazar kurma görevinin devlet tarafından üstlenildiği şeklinde de düşünülmelidir.

Öyleyse ilk olarak devletin görevlerinden birinin hem altyapı hem de uygun pazarlar yaratmak olarak "dolaşım ilişkilerini" içeren görevler üstlendiği ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak kapitalist işleyişin "yasalarının" doğal olmadığına dair Marks'ın vurgularını kapitalist üretim sürecinin başlangıcında devlet eliyle ve tarihsel bir gelişim içerinde bu yasaların gerçekleştirildiğine dair açıklamaları takip ettiği üzere, kapitalist gelişimin sürekliliğinde yeni ihtiyaçlar ve bütününde düzenin yerleşiklik kazanması adına devletin yasa koyucu hukuksal görevlerinin üstlenileceği ve sürdürülüceği de süreklilik içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu "yasal" önlemler kapitalistler arasındaki ilişkileri de düzenlediği için ve sermayenin kendini gerçekleştirme özelliği sebebiyle, devletin önceki dönemlerde de sürdürdüğü görevinden kapitalist ilişkileri düzenlemesiyle ayrılmakta fakat mülkiyet ilişkilerini düzenlemesiyle de süreklilik olarak belirmektedir. Ancak mülkiyet ilişkilerine dair düzenleme geçmiş dönemlerden tam da kapitalist ilişkilerin yeni bir içerikle belirmesinden kaynaklı farklılık da ifade etmektedir. Önceden doğrudan kalıtsal bir mülkiyet biçimini ifade eden bu düzenlemeler şimdi sermayenin kendini gerçekleştiren ve merkezileşen doğasına özgün olarak kalıtsallığı ortadan kaldırarak dinamik bir sürecin ifadesine dönüşmektedir; ama diğer taraftan bu süreç emeğin üretim araçlarından ayrılmasını da garanti altına almayı içerdiği ölçüde bütününde adaleti mülkün temeli haline getirmektedir. Mülkiyet ise Grundrisse'de Marks'ın tanımladığı üzere; "insanın kendi doğal üretim koşullarıyla kendisine ait şeyler, kendi malı, bizzat kendi varlığının bir parçası olarak sayılmış bir şey olarak varoluşunun doğal ön varsayımlarından başka bir şey değildir" (Marx, 1979: 552). Fakat aynı zamanda "üretim koşullarının kendi malı olarak görünmesinden, bu bilinçli ilişkinin kurulmasından ibaret olması, dolayısıyla üreticinin varlığının kendisine ait nesnel koşulların varlığında tezahür etmesi anlamında …ancak üretim eyleminde fiili gerçekliğe kavuşması"na tekabül ettiği için böylece sermaye

düzeninin içselleştirilerek garanti altına alınmasını da ifade etmektedir (Marx, 1979: 554).

Üçüncü olarak ise Marks'ın ekonomi politik ve kapitalizm değerlendirmesi kapsamında ortaya koyduğu eleştirilerinin en önemli başlıklarından birini oluşturan kâr sorununda devletin üstleneceği görev belirsiz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kârın düşme eğilimi göstermesi ve artı kârın bütününde burjuvazinin kârı olarak tanımlanması doğrudan onun çıkar aracı ve sermayenin varoluşsal koşularını garanti altına almakla yükümlü devletin kuşkusuz düzenin varlığını tehdit edici bir engel ortaya çıktığı sürece ona görevler yüklemektedir. Bu açıdan kârın korunması doğrudan bir devlet görevi olarak ortaya çıkmakla beraber bu görevlerin içeriği noktasında Marks'ın doğrudan ifadeleri bulunmamakta; ancak şu gelinen aşama Marks'ın belirli ifadelerini zorlamaksızın ve çok ileri değerlendirmelere götürmeksizin spekülasyon alanından olabildiğince uzak durarak kimi çıkarımlar yapabilmek mümkün görünmektedir. Marks'ın ifade ettiği üzere kâr sorunu nihayetinde emek ile temel geçim araçları arasındaki orantısızlıkta değil emeğin kapitalistçe sömürülmesinin kârda yarattığı orantısızlıkta ortaya çıkmakta ve bu açıdan bir taraftan da doğrudan artı emek ve sömürüsündeki bir azalıştan öte emeğin toplumsal üretkenliğinin sürekli gelişiminin bir sonucu olarak belirmektedir. Böylece alınacak önlem doğrudan artı değere ilişkin olmadığı kadar sermayenin kendi varoluşsal koşullarını baltalamaya da ynelik olamayacağından üretim alanına da dair de olamayacağı açıktır. Dolaşım alanı ise doğrudan anlamıyla meta değişimini içerdiği ölçüde doğrudan artı değerle ilişkili hale gelmekte dolayısıyla doğrudan meta değişimi ile ilişkili de görünmemektedir. Fakat meta değişiminin ilkelerini düzenleyecek yani meta değişimini dönüşüme uğratacak yani bütününde dolaşım ilişkilerini düzenleyecek bir görev tanımı gerçekleştirmek pekala ileri sürülebilir görünmektedir. Üstelik Marks'ın da belirttiği üzere piyasa değeri de tam böyle bir anlamı içermekte ve Marks'ın ifadesi dikkatli bir biçimde incelendiğinde; piyasa değeri, metalarının değerinin tamamen dışında ve bu değerin anlamsız bir biçimini açıklamaktadır. Öyleyse piyasa değeri yapay olduğu kadar üretim ilişkilerinden, dolayısıyla da meta ve artı değer iilişkilerinden, kopuk bir ilişkiyi ifade etmektedir. Aynı piyasa değeri keza Marks tarafından artı kâr olarak ifade de edilmiştir. Fiyatların öncel olarak belirlendiğinin tahlil edildiği, bu belirlenimin somuta bağlı bir

içerik edinmediği, arz talep ilişkisinin de bu ilişkiyi düzenlemek şöyle dursun bu değer tarafından belirlendiği tahlil edildiği üzere öyleyse devletin kârın korunması görevinin doğrudan piyasa ilişkileri ve fiyat mekanizması ile bir bağının olacağı açık hale gelmektedir. Marks, yukarıda belirtildiği üzere, tüm bu piyasa değerinin somut bir karşılığı bulunmamasına karşın kâr miktarının belirleniminde kapitalistin ya da onun yöneticileri ile satıcılarının kişisel işbirliklerine büyük ölçüde bağlı bulunduğunu da vurgulamıştır. Üstelik kapitalist üretim tarzıyla birlikte devletin ekonomi alanında doğrudan bir aktör olarak bulunmaması üretim tarzının özgül içeriğini oluşturduğu ölçüde serbest piyasa ilişkilerine devletin doğrudan müdahale olanağının da bulunamayacağı da böylece pekâlâ ileri sürülebilir görünmektedir. Fakat hem bu olasılık hem de devletin nasıl bir müdahale aracı olabileceğine dair akıl yürütmenin sağlanması açısından Marks'ın kâra dair son kertede yaptığı vurguyu hatırlamak ve bu noktadan düşünerek hareket etmek gerekli olduğu kadar ön açıcı da olacaktır. Marks'ın, nihai noktada ifade ettiği kârın somut bir gerçeklik olmadığı ve kapitalist sistemde ontolojik olarak var olamayacağı değerlendirmeleri; dolayısıyla böyle bir görünüm altnda açığa çıkmasına rağmen doğal olmayan bir içerik kazandırılmış başka bir gerçeğin izdüşümünü açıklayan bir içeriğe kavuşmaktadır. Öyleyse bu içerik devletin görevinin de tanımlanmasında bir veri olacaktır. Tam da bu noktada ise Marks; en azından üretimde bulunduğu müddetçe bu gerçeği yalnızca politik bir içerikle tanımlamış, kendisinde "saçma" ve değer ifade etmeyen piyasa görünümüyle ortaya çıkan bu gerçek ilişkinin "iktisadi anlamının" irdelenmesini iktisadi niteliğiyle daha ileri götürmemiş görünmektedir. Aslında böyle bir bakış totolojiye düşmekle sonuç verecektir. Çünkü keza Marks'ın ileri götürmemesi de aslında iktisadi içeriğin politik niteliğinden, bu kapitalizmin akıl dışılığının ve çelişkilerinin ancak politik zorla idame ettirileceğini tahlilinden kaynaklanmaktadır. Öyleyse kâr ilişkisi politik bir tahakküm olduğu ölçüde devletin kârın sürdürülmesini sağlama görevi de politik bir içerik kazanmaktadır. Devletin bu ilişkilerde "iktisadi bir güç" olarak tanımlanması da sürecin bu doğasından kaynaklanmaktadır. Fakat çok doğal olarak kâr aynı zamanda kapitalistler arasında bir ilişkiyi de tanımladığı ölçüde devletin bu ilişkide ki rolü önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Ancak artı kâr Marks tarafından bütün bir burjuvazinin kârı olarak tanımlandığı ölçüde bu sorun açısından da ilişkinin politik bir nitelik olarak belirdiği ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Marks'ın plan taslağına göre Kapital'in son cildini

oluşturması gereken ve fakat Marks öldükten sonra ancak geç dönemde Kapital'in 4. cildi olarak yayımlabilen Artı Değer Teorileri adlı iki ciltlik çalışma da; tüm malzemenin sınıf savaşımı ve ekonomik teorilerin içinde geliştiği sosyal ve siyasal çevre arasındaki bağlantıların içerilerek işlenmesiyle, son kertede iktisadi ilişkilerin soyut niteliklerinin oluşumunun esasen doğrudan somut politik içerikle belirginleştiğinin tahlili olarak, Marks tarafından buna odaklanlanıldığını gösteren, somut ve güçlü bir kaynak oluşturmaktadır (Marx, 1998). Çalışma belirli bazı sorunlarda ekonomi politiğin nasıl sıradanlaştığıyla başlayıp en sonunda burjuvazi ve proletarya arasındaki savaşımın keskinleşmesi ile sıradanlaşma sürecinin ekonomi politiğin esas temellerini, ilk ilkelerini ve esas kategorilerini nasıl sardığını sonuçlandırarak bittiği ölçüde, ekonomi politiğin eleştirisi esas olarak kapitalizmin Marks'taki anlamıyla ideolojisi olduğuna göre ve Marks'ın planına göre bu çalışmanın eserinin son bölümünü oluşturması nedeniyle; Marks'ın, bütününde kapitalist iktisadi ilişkilerin politik bir anlamda içerildiğinin tahlilini gerçekleştirdiği görülmektedir (Marx, 1998). Böylece devletin sermayenin gelişimine binaen "burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komite" olduğu kadar kapitalistlerin rekabet ilişkilerini içerdiğini fakat nihai olarak kapitalistler taşıyıcı olduğu ve iktisadi ilişkiler bütününde bir politik tahakkümü içerdiği ölçüde bu niteliğin doğrudan bir anlam ifade etmediği ortaya çıkmaktadır. Devletin bu yönüyle "hakemliği" kapitalistler arasında olduğu kadar sermayenin merkezileşmesine dair gelişimin bir parçasını oluşturduğu içindir. Böylece, sonuç olarak ortaya çıkmaktadır ki üretim sürecinin parçası haline gelmeksizin bütününde devletin görevi sermaye birikiminin sağlanmasına yönelik önlemleri almakla misyon edinmiş burjuvazinin politik tahakkümünün ifadesidir. Belirli bir ülkede edindiği ve edineceği görevler bu kapsam dışında, kapitalist üretim tarzının gelişimine, sermayenin gelişim evresine, sınıflar mücadelesinin gücüne bağlı görünmektedir.

Özetleyecek olursak; Marks, sermaye olgusunu bir bütünü oluşturan etmenlerin biri ya da en belirleyici olanı değil, burjuva toplumundaki üretim ilişkilerinin yani sınıf ilişkilerinin temeli olarak sunmaktadır. Bütün bir dolaşım alanı somut emeğe el koymayı içeren somut üretim alanından başlamaktadır. Fakat genel sermayenin doğası sürekli bir yeniden üretim üzerine kurulu olduğu ölçüde daha fazla birikim ve gelişen bir sermayeyi içermektedir. Kapitalistler rekabet koşullarında buna uygun

olarak sermaye içerisinde değişmeyen sermayenin oranını yükselttiği ölçüde emeğin üretim kapasitesi ve el koyulan artı emeğin de oranı artmakta fakat diğer taraftan emeğin üretimde miktarı düştüğü ölçüde artı değer oranı artsa da toplam artı değerde bir düşüş yaşanmaktadır. Üretimin niteliğindeki dönüme böylece mübadele değerinde de bir dönüşüm eşlik etmekte somuttan gittikçe uzaklaşan bir piyasa oluşmaktadır. Kullanım değerinin değişim değerine dönüşümünden başlayan ve artı emek yoluyla meta dolaşımıyla sürdürülen ilişki kapitalist üretim tarzının vücut bulmasıyla kendi koşullarını kendisi yaratan bir ilişki olarak gittikçe soyut bir nitelik kazanmakta ve bu soyut ilişkilere uygun bir piyasa belirginleşmektedir. Soyut nitel ilişkiler soyut nicel ilişkileri de beraberinde getirtiği ölçüde ise kapitalizm ve onun ekonomi politiği; piyasa ilişkileri dolayısıyla bütün bir mübadele alanını "soyut emek" ilkesine göre kurala bağlamıştır. Sadece emeğin ürettiğinden değil tükettiğinden de değer üreten piyasa sistemi artık yalnızca artık değer üretmek niteliğiyle değil değer fazlası üretmek amacıyla üretici güçlerle emek arasında koparılan ilişkiyi üretilen değer ile kopararak tamamlamıştır. Biririne muhtaç ve birbirinin önkoşulu olan ilişki ağı birbirinden koparıldığı ölçüde böylece git gide ifadesini "soyut zor"da bulan iktisadi değil politik bir somut niteliğe de kavuşmaktadır. Başlangıçta "olmayan emeği" satın alan kapitalist nihayet olmayan bir değeri satmaktadır. Kâr olarak beliren bu yeni nitelik emekten gitgide koptuğu ölçüde emeğin varoluşsal koşullarını da ortadan kaldırmakta buna eşlik eden bir biçimde de sermayenin yoğunlaşmasını ve merkezileşmesini de arttırmaktadır. Aslında mevcut olmayan kâr buna uygun olarak düşme eğilimi göstermeyen kâr, ekonomi politikçilerin ortalama kâr eşitliği olarak tanımladığı kâr, sermayenin soyut niteliğinde ona uygun soyut ilişkinin bir niteliği olarak gerçekten somutta ortalama bir kârda eşitlenme eğilimini tescil de etmektedir. Çünkü kâr ve zarar diye tanımlanan ilişki esasen sermayenin yoğunlaşmasını tanımlamak ve tamamlamakta, böylece tekelleştiği ölçüde tek bir kârda dolayısıyla ortalama bir kârda eşitlenmedir; fakat bu sürece kadar nitekim Marks'ın tahlil ettiği gibi daha somut olarak da kâr oranlarının düşme eğilimini ifade etmektedir. Böylece bir taraftan gittikçe tekleşen bir kapitalizm ve kapitalistler sınıfı fakat diğer tarafta da gitgide varoluşsal koşulları ortadan kalkan emek ama aynı zamanda safları gittikçe kalabalıklaşan proleter ordusu ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda da bir tarafta "tek" diğer tarafta "hepsi"ni yaratan zor ilişkisi doğrudan somut politik içeriğiyle tahakküm kuramadığı

ölçüde bu ilişkiyi iki biçimiyle yaratmak durumunda kalmıştır: Bir tarafında bütün kategorileriyle soyut biçimde bir anlamsızlıkla beliren fakat somutun içeriğini belirleyen ekonomi mantığı yani "ekonomi politik"; ancak diğer tarafında da bu soyut iktidarı koruyacak daha somut ama o da gittikçe soyut bir değer biçimine dönüşen ve bütün bir toplumla somut karşılığı ifade eden devlet. Marks'ın bütün bir eleştirisi ekonomik mantığı doğuran varsayımların keşif ve inkarına yönelmekte ve böylece ekonomi politiğin eleştirisi meydana gelmekte fakat bu eleştirinin içerdiği soyut değerler somutta bütünü içerdiği ölçüde devlete de uzanmakta ve Marks eleştiri ile yetinmeyip aşmaya yöneldiğinde hem ekonomi hem de devlet bir kategori olarak zor ve yapay sınıf gücünü oluşturduğu olduğu ölçüde hem teoride hem de teorinin içerildiği pratikte onları kaldırmaya da yönelmektedir.

Devlet bütün bu ilişkilerin yapay kurucu zemini ekonomi mantığının somut kurucusu ve yaratacısı olduğu ölçüde ise onu aşmaya yönelen eleştiri politik bir eleştiriyi ifade etmektedir. Üstelik devletin kendisi de Marks'ın tahlilleri gereği somut olarak da politik bir anlamı ifade ettiği için teorik tahliller gücünü somuttan alan somut bir içeriği tanımladığı kadar devletin soyut niteliğiyle belirmesi gereği soyut teori alanında da kaynaklarını tüketmeye yönelmiştir. Ancak ekonomi politik eleştirilerinin ana gündemini soyut kategorilerin somutta oluşum gerçeği oluşturduğu ölçüde; bu eserde esas olarak bu somut gerçeklerin oluşumuna odaklanılmıştır. Feodaliteden kapitalizme geçişle birlikte niteliksel dönüşüme uğrayan devlet, sermaye koşullarını ilkel birikim süreciyle yarattığı ölçüde; bu soyut zor perdesinin arkasında gizlenerek, toplumun çözülüşünün hem başlangıç hem de sonuç niteliği olarak, kendini sermayenin içeriğiyle yeniden üretmiş; böylece bu kertede yeni toplumun kuruluşunun hem başlangıçta hem de sonuçta engeli haline gelmiştir. Sermayenin iktisadi alandaki toplumsal karşıtlığının politik alandaki toplumsal karşıtlığı olarak tamamlayan bir ilişkiyi ifade etmiştir. Ancak sermayenin rekabet yaratan ve tekelleşme eğilimini ifade eden doğasına uygun olarak devletin kendisi de bir rekabet ve tekelleşme eğiliminin ifadesi olmuştur. Fakat aynı sermayenin rekabetçi doğasının kendi yokoluşunu değil daha bütünleşmiş varoluşunu taşıyıcılar üzerinden gerçekleştirmesi gibi devlet de rekabetçi doğanın kendisinde dağılmayı değil daha büyük ölçüde merkezileşmeyi ve uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Ve aynı sermaye gibi devlet de politik olarak temsil yetisinde tekil kapitalistlerin

değil bütününde bir burjuvazinin politik iradi gücünü içermiştir. Kapitalistlerin iktisadi ilişkilerdeki konumları burjuvazinin yasaları gereğince özgür salık verilmiş bir kapsamı içerdiği fakat bütüne karşı birliği ifade ettiği gibi devlet de bu yasaların iradi yasama gücü olarak düzenleyici ama burjuvazinin politik birliğini ifade etmiştir. Burjuvazinin iktisadi içerikte gerçekte artı değer ve meta dolaşımı yoluyla kurduğu tahakküm ilişkisi burjuva yasalarıyla kapitalistler arasında aslında olmayan bir kâr ilişkisi olarak sermayenin soyut niteliğini kuvvetlendirip bireysel iradelerin taşıyıcı niteliğini de sermaye ve burjuvazi adına zorunluğa mahkûm ediyorsa devletin politik içeriğiyle sınıfsal karakteri de o anda fiili olarak yürütücüleri sınıfsal doğaya mahkûm etmektedir. Böylece taşıyıcı ögelerin ötesinde de "hukuk" yaratan ama kendisi de hukuksal bir varlık haline gelmektedir. Sermayenin ve burjuvazinin tahakkümünü de böylece tekil artı değer ve meta ilişkilerine içkin bir değer değil toplam artı değer ve meta ilişkilerinin koruyucu olarak edinmektedir. Bunu ise "yasa" yoluyla gerçekleştirmektedir. Fakat bu yasa, devleti kapitalistler arasında da rekabetin bir merkezi haline getirdiği ölçüde sermayenin tahakkuku olarak egemenliğinin ve doğrudan görevinin artı değer ve meta yoluyla değil kârın düşme eğilimi karşısında genel olarak kârın sürdürülmesi göreviyle hem sistemi hem de kapitalistleri bir arada tutma işlevini içermektedir. Böylelikle devlet ve devlet iktidarı, bürokrasi ve yönetici kesimlerin hem bireysel iradelerinin burjuvazinin banka spekülatörleriyle sürekli bir biçimde bağımlı ilişkide egemenlik altında tutulmalarını sağlamakta hem devlet borçlanmalar yoluyla artık kârı arttırmakta hem de devlet bu borçlanmalarla yer yer buruvazinin zararını kurtarak yer yer de kredi, teşvikler ve kimi başka araçlar yoluyla kârın düşme eğilimine engel olmayı sağlamaktadır. Tamamiyle sanal ama somut ilişkiler böylelikle kapitalist üretim tarzının en uyugun içeriğe kavuşmasını ve sermayenin yoğunlaşmasını da sağlamaktadır. Üstelik bu ilişki burjuvaziye kâr ettirmek adına kendinde gelir oluşturmayı gerektirdiği ölçüde halktan alınan vergilerle mülksüzleşmeyi de sağlamaktadır. Fiyat ilişkilerinde de gerek vergilerin de "değer" içermesi yoluyla gerekse örneğin asgari ücret belirlenimi gibi ilişkilerle piyasa ilişkilerinde üretilen artık kâra yardımcı olmaktadır. Çeşitli kurumları aracılığıyla bu spekülasyon olarak daha fazla sürdürülebilmektedir. Ancak spekülasyon alanına kapılmamak adına burada duracak ve tekrar ifade edecek olursak nihayetinde Marks'ın ekonomi politik eleştirel tahlili kâra dair vardığı noktada aşmayı gerçekleştirdiği ölçüde kârı sistemin

akıl dışı, çelişki ve "soyut gücü" olarak da tanımlamakta ve bütün bir reddiye bu varsayımın varoluşsal gerçekliğinin somutta ifade bulmadığını açıkladığı ölçüde bu soyut gücün somutta politik gücün iradesi olarak devlette doğrudan bu ilişkinin korunması adına önemli bir işlev edineceği açıktır. Kapitalist üretimin diğer iktisadi kategorileri kendini gerçekleştirebildiği fakat kâr kendisinde bir düşme eğilimini ifade ettiği ölçüde devletin politik içeriği "iktisadi ilişkilenme" olarak doğrudan bu kertede anlam kazanmaktadır. Marks, aslında kâr kertesi soyut ve anlamsız olduğu ölçüde politik tahakküm olarak ifade kazandığı için özellikle devletin bu politik niteliğini vurgulamış ve doğrudan tahliller bu iktisadi mantığın reddini içerdiği ölçüde bu "iktisadi" işleve en azından bu çalışmada -ve dolayısıyla planladığı çalışmayı gerçekleştiremediği ölçüde de hiçbir zaman- doğrudan açıklama getirmemiştir; ancak tahlillerin içeriği dikkatle incelendiğinde böyle bir sonuç kendiliğinden bir biçimde belirmektedir. Fakat Marks tarafından daha ileri tahliller içerilmediği ölçüde mantıksal açıdan doğrudan kimi uzanımlara götürmek mümkün görünse de bu çıkarımların da ulaşabileceği sınır çizgileri en azından Marks'a dayandırıldığı ölçüde daralmak durumundadır. Ancak Marks için devletin bu niteliğinde ve ilişkilenmesinde belirli-belirsiz çizgiler politik niteliğe vardığında olabildiğince keskin ve açıktır. Öyleyse kuşkusuz öncelikle politik hegemonya olarak sınıf ilişkisi gerçeğiyle ele almak vazgeçilmez başlangıç noktası olmaktadır. Marks'ın da ifade ettiği üzere devlet de iktisadi bir güçtür ama politik olduğu müddetçe. Bu koparılamaz bağ Marks'ın devlet tahlillerinin başlangıç ve sonuç kertesini oluşturmaktadır; sonrasında yapılacak devlet tartışmalarının da öyleyse buradan başlayarak çözümlenmesi gerektiği açıktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NEO MARKSİZMİN DÖRT BİLEŞENİ VE KAYNAĞI

2.1. WEBER VE RASYONALİTE

İlginçtir ki kendini burjuva liberal olarak tanımlayan ve Amerikan sosyolojisinin ikliminde de Marks'a karşı konumlandırılan Weber, metodolojisi ve analizleriyle; Marks sonrasının Marksistlerinde ve özellikle de Neo-Marksist çevrelerde farkında olmaksızın önemli kaynaklardan birini oluşturmuştur. Teorisinin tarihi gibi kişisel yaşam tarihi de Marksistlerle sürekli kesişen Weber'in Marksist literatürle tanışması da ilginçtir ki dönemin önemli Marksistleri Kautsky ve Bebel ile gerçekleşmiştir (Weber, 2012: 124-130).

Marksistler ile Alman Sosyal Demokrasi Parti'sinde ilk kez yolu kesişen Weber, hiçbir zaman Marksist olmadığı gibi Marksizmin hemen her metodolojik yaklaşımının karşısında kendi yaklaşımını ortaya koyduğu ölçüde metodolojik olarak tamamen bir karşıtlığı oluşturmasına da karşın; yine de sıklıkla biri diğerinin yerine geçen perspektiflere sahipmişlercesine Marks'la karıştırılagelmiştir (Giddens, 1971:185).

Marks'ın sınıf teorisine karşı statü çözümlemeleri, tarihsel materyalizmine karşı yorumsamacı metodolojisi ile Weber, Marks karşısında yöntemsel bir yaklaşım farklılığı olarak belirgin ifadesini bulan ve adeta tarihsel materyalizme karşı bir polemiği içeren Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin ruhu adlı eseriyle karşıtlığın bir yönünde açıkça belirmektedir. Fakat bu karşıtlık, öyle ki; bir aşamada, Marksizm içi yapı-üstyapı veya tarihselciliğin ele alınışı gibi iki önemli tartışma konusunda, karşıtlıklar içerisinde her iki tarafın veya taraflardan birinin argümanlarının dayandırıldığı nesnel zemini oluşturması ile Marksizm içine de devşirilmiştir. İktisadi koşulların terse dönerek 'üstyapı' olarak ortaya çıktığı bu eserinin

izlencesiyle Weber böylece Marks sonrasındaki devlet çerçevesinde bu iki konuya dair tartışmalarda dolaylı yoldan bir kaynak olarak içerilen ilk etki olarak sayabilmek mümkün hale gelmiştir (Weber, 2016: 157).

Konumuzu oluşturan Marksist devlet tartışmalarında Weber'in bu ilk etkisinin karşılaşıldığı, daha doğru ifadeyle Weberci anlamıyla içerildiği temel tartışma ise; esasen kendi başına başka bir konuyu oluşturan ve Marks ile Weber arasında başka bir karşıtlığı ifade eden sınıf yaklaşımlarındaki farklılıkla anlam kazanmaktadır. Weberci sınıf analizinin amacı daha çok sınıf konumları ile yaşam fırsatları arasındaki ilişkiye odaklandığı ölçüde, sınıfsal konumu bireylerin davranış koşullarının belirleyicisi olarak ele almakta ve benzer davranış koşullarına sahip olanların benzer davranmasını öngören bir yaklaşım sergilemektedir (Weber, 2012: 182-187). Oysa Marksist sınıf analizi, sınıfsal konumu, toplumsal ilişkiler içerisinde nesnel olarak üretim tarzı ile ilişkilendirerek çözümlemekte, üretici güçlerle olan benzer ilişki sınıfsal konumu beirlemektedir. Bu açıdan daha derin bir incelemeye geçildiğinde Weber'in sınıf analizi, esasında; Marksist sınıf analizinin üretim araçlarıyla kurduğu ilişkinin tam tersi olarak tüketim içeriğini, statülerin ve sınıf tabakalaşmalarının piyasaya etkisinde değerlendirme ölçütü olarak ele almaktadır (Weber, 2012: 188). Diğer bir deyişle de piyasadaki belirli yapısal konumlar belirli yaşam fırsatlarının nedensel bileşenini oluşturmaktadırlar.

Ancak; Weberci yaklaşım açısından ifade edilen yapısal konum, aynı zamanda da kültürel ilişkilerle temellendiği için, statü ve siyasal ilişkilerle iç içe geçmiş iktidar biçimlerinin belirginleşmesinde; yalnızca etkenlerden birini oluşturmaktadır. Kapitalizmin rasyonelleşmesi çerçevesinde, Weber'de, esasında statü ve iktidar konumu daha belirgin içerik kazanmıştır (Weber, 2012: 190). Oysa Marksizmde "sınıf", "sınıfsal yapı" ve "sınıf mücadelesi" kavramları, sadece bu kavramların teorik önemi nedeniyle değil, güçlü politik anlamları olması nedeniyle de Marksist teori içinde merkezî bir yer işgal etmekte; sınıf ve sınıfsal yapı analizleri, her özgül konjonktür analizinde merkezi önem taşımaktadır. Çünkü, devrimci ve sosyalist hareketlerin politik stratejilerinin dayanacağı temel, bu tür analizlerin ışığında geliştirilmekte; ve bu da stratejinin sınıf analizinden türetilebileceği anlamına değil, daha çok bu analizden politik stratejinin üretilebileceği anlamına gelmektedir (Hunt, 1984:8-9).

Bu yaklaşım tarzı, sınıflar arasındaki doğrudan ilişkiyi hareketsiz ve pratikte de içeriksiz sunması ile daha farklı bir anlamda da ifade kazanmaktadır. Böylece, bu anlayışa göre, aslında politik partiler veya sınıf örgütleri en ileri ele alışta dahi sınıfların sadece dolaylı "temsilcileri" ve "taşıyıcılarıdır"lar. Belirli örgütlerin, belirli ekonomik sınıflar için var olduğunu söylemenin başka bir yolu olan bu ifade, öyleyse; ya basitçe bir parti, örgüt ya da organın belirli bir sosyal sınıfı temsil ettiği iddialarını ya da parti programının ve eylemlerinin, her nasılsa bu sınıfın "çıkarları"yla denk düştüğünü kabul etme anlamına da gelmektedir (Hirst, 1984: 130). İlkini kabul etmek, örgütsel retoriği oldukça yüzeysel bir kabul anlamına gelir fakat ikinciyi de, yani ekonomik alanda biçimlenen ve sonra politikaya yansıtılan sınıf çıkarlar nosyonunu kabul etmek de bu sefer çıkarların organik homojenliğini ve her nasılsa politikadan bağımsız olarak oluşturulduğunu varsaymaktadır (Hirst, 1984: 131).

Böylece bu ele alış biçimi bir diğer taraftan da kapitalizmdeki politik çatışmaya ilişkin süreklilik anlayışını da redderek, durağan bir gelişimi sınıfları sosyo-politik topluluklar varsayımına indirgemekte ve Marksist sınıf yaklaşımının epey dışına düşmektedir. Keza bu yaklaşım farklılığın bir başka sonucu olarak da Weberci sınıf yaklaşımı böylece egemenliği veya gücü kendi mantığına sahip, kendisinde amaç olarak da gördüğü de açığa çıkmış olmaktadır. Oysa Marks'ın teorisinde, sınıf ilişkileri ve sınıf çatışmasının mantığı, sömürü ilişkilerinde yoğunlaşmaktadır. Marks'a göre, sınıflar sosyal üretim ilişkilerinin bir ifadesiyken Weber, sınıfları piyasa içindeki ortak konumlar olarak kavramsallaştırmaktadır (Burris, 1986: 68; Giddens, 1977: 237).

Ve Nihayetinde esasında Marks'ın sınıf analizi analitik; Weber'inki ise tanımlayıcıdır. Marks, sınıf kavramını her ne kadar sosyolojik bir anlamda kullanmışsa da, o toplumun var olan bir durumunu tanımlamakla aslında ilgilenmemektedir. O, daha çok belirli sosyal gelişme yasalarını ve bu gelişmede içerilen güçlerin analizini gerçekleştirmekle ilgilidir (Dahrendorf, 1959: 20). O halde sınıflar olgusal olarak değil de praksis olarak incelendiğinde veya tersi bir şekilde söylenecek olursa da sınıflar eylem gücü olarak değil araştırma nesnesi olarak içerildiği ölçüde Weberyan etkinin sirayeti de daha fazla görünürlüğe kavuşmaktadır. Çünkü Weber'in sınıf analizinin mantıksal sonucu son kertede sınıf analizinin

kendini ortadan kaldırmaya yönelmektedir; zaten Weber'i kuramının özünü oluşturan "rasyonellik" de Marksist sınıfa kaşı toplumsal gelişimde ifade bulmaktadır.

Böylelikle, bu yukarıdaki analiz çehresi biraz daha genişletildiği ölçüde, devlet tartışmaları açısından birkaç somut çıktı daha elde edinilecek olursa; sınıf-statü ayrımının dayandığı herhangi bir zemin üzerinden gerçekleştirilecek, iki yaklaşımdan birini içeren olası tartışma argümanları ancak ona uygun ontolojik kanıtlar bulabileceği gibi epistemolojisi de ona uygun bir içerik edinecektir; ve bunun tam tersinin de geçerli olduğunu belirtmek de gerekir.

Bununla bağlantılı ve ikinci olarak, öyleyse devlet kuramı oluşturmaya yönelik her çaba doğal olarak içereceği kavram setiyle bu anlamda da Weberyan etkinin sınırlarını gösterecektir. Bunun yanı sıra tam tersi yönde de kavramın Marksist epistemolojiye ait olduğu fakat yakaşımın tahlilinde Weberyan etkilere rastlandığı uğraklar da bu etkileşimi ifade etmiş olacaktır.

Üçüncü olarak, Weber'in sosyolojik incelemelerini gerçekleştirdiği "ideal tip" yaklaşımı ile Marks'ın devlete dair teorik derecedeki tartışmalarında öne çıkan "nesnel" vurgu arasındaki ince çizgi bu iki yaklaşım arasında ancak sınıf yaklaşımı içerildiğinde bir farklılığı ifade etmektedir. Öyleyse Marksist devlet tartışmalarında devletin ele alınışı bir aşamada sınıfsal bir kategoriyi içermek zorunda olduğu ölçüde yaklaşımın içerdiği nitelik ve içerik bu yönüyle de etkinin sınırlarını ifade edecektir. Kuramsal yaklaşım bir kertede zorunlu soyutlamalar içerdiği ölçüde bile "ideal bir kapitalist prototip" yaklaşımının Weber'e zorunlu uzanan çizgisini bu açıdan ifade etmek önemli görünmektedir.

Dördüncü olarak ise devlet tartışmalarında praksis niteliğin de bu anlamıyla önemli bir ayrımı ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Böylece praksis niteliği içermeyen tartışmaların diğer birçok başka etkiyi de içermesi olası olmakla birlikte Weberci yaklaşım açısından "rasyonallik" yaklaşımının içerdiği anlamı kuvvetli bir biçimde içinde barındıracağı açık hale gelmektedir.

Ve son olarak bir önceki değerlendirmeyle de bağlantlı bir biçimde devletin tartışmada içerildiği kertenin ona yüklediği anlam da önemli bir etkinin tesirini gösterecektir. Devleti rasyonel ve gitgide rasyonelleşen bir varlık olarak ele alan

veya aynı anlama gelecek şekilde pre-kapitalist ilişkilere hiç uzanmayan ve arkaplanda doğrusal bir gelişim çizgisini benimseyen yaklaşımların da bu açıdan değerlendirilmesi bu ayrımın öneminde etkinin sınırlarını ifade etmiş olacaktır (Weber, 1995; Aktaran Wood, 2003a: 196-197).

Böylece açığa çıkmaktadır ki Weber doğrudan Marksist devlet tartışmalarına katılmasıyla değil ama doğrudan Marks'a yakın Marksist damarı belirginleştirmesi ile; yani Marks'ın yaklaşımının yaşadığı dönüşümün onu özünden ne kadar uzaklaştırdığının ölçütünü sağlamasıyla, bu alana dair çalışma yapan kuramcıların değerlendirilmesinde turnusol görevi üstlenmiştir. Bu açıdan, ilk bölümde Marks'ın çalışmaları doğrudan ele alındığı ölçüde Weber'in ele alnışı eleştirel tahlilin bir belirli bir çerçevede tamamlayıcı yönünü de oluşturmaktadır.

2.2. GRAMSCİ VE HEGEMONYA

İtalya'da 1920'lerdeki sınıf hareketinin Bolşevik'lerle aynı sonuca varmayan hareketi, yaşanılan mağlubiyet sonrasında Mussolini faşizmi ile pekişirken; böyle bir "devlet" gerçeği karşısında hapisle yüzleşen Marksistlerden biri bu yüzleşmeyi "teori" katında da bir yüzleşmeye çevirmiştir: Antonio Gramsci.

Gramsci'nin bir politika kuramı ve strateji geliştirmek için başladığı mesai ise kendinden sonra gelen birçok kuramcıya açtığı yolda kuramın gelişip serpilmesi adına ilham vermiştir. Sonraki devlet tartışmalarının bir kısmı Gramsci'nin kuramsal yaklaşımıyla da oldukça etkileşim içerdiği ölçüde bu tartışmalara uzanan momentte Gramsci'nin literatüre katkısını ve yaklaşımın özünü incelemek gerekmektedir.

Marks'ın ekonomi politik alanında çözümlemelerine kıyasla kapsamlı bir siyaset kuramının gelişmemesi fakat kuramının praksis niteliği Gramsci'yi siyasal eylem bilincini sistematik hale getirmeye itmiştir (Carnoy, 2001: 252). Dönemin bir diğer büyük Marksist siyaset kuramcısı Lenin ile Batı'da belirli bir tarihsel gelişmişlik düzeyine ulaşmış toplumların izleyeceği strateji konusunda ayrışan Gramsci Sovyetler gerçeğini sahiplenerek fakat Atipik bir örneklem olarak ele alarak Batı'ya özgü bir stratejik politika oluşturma işine girişmiştir (Gramsci, 1986: 154-

158). Akademik kaynaklar olmaksızın hapishane koşullarında yazılmış olan bu metinler, biraz da koşullar gereğince kompleks niteliğiyle görünüm sergilediği ölçüde ise bir hayli tartışmalı hale gelmiştir. Hem akademik çalışmalara hem de siyaset alanına geniş bir etkide bulunmuş yeni kavramlar, son derece özgün yaklaşımlar barındıran zengin bir kaynak olması ile ilgiyi arttıran defterler; gerek ilgilenilen konuların geniş yelpazesi, gerek çalışma sırasını izlemedeki güçlükler, gerekse de ucu açık yaklaşımlar nedeniyle Gramsci'nin ölümüyle birlikte, çok farklı yorumlara açık hale gelmiştir (Bottomore, 1993: 257-258).

Sassoon, Vincent, Bobbio, Texier gibi önde gelen Gramsci "uzmanlarının" dahi arasında birçok ihtilaflar bulunmasına rağmen genel çoğunlukça kabul gören veya yazarlar arasında ortaklaşmanın gerçekleştiği değerlendirmeler de yok değildir. Bu başlıkta doğrudan kuramsal tartışma gerçekleştirmeyip tarihsel gelişim seyrini ifade ettiğimiz ölçüde devlet tartışmalarının "aldığı" mirası gözetecek biçimde egemen yaklaşımı ifade etmek ise daha doğru olacaktır.

Gramsci'ye dair incelemelerde bugün genel çoğunlukça kabul gören de bir yaklaşım olarak, Bobio tarafından açıklandığına göre, Gramsci, geleneksel Marksist kuramı, ortodoksiye zıt olarak iki şekilde yorumlamaktadır. İlk olarak, Gramsci'de ideolojik üst yapıların ekonomik yapı üzerinde öncelliği söz konusudur. İkinci olarak ise sivil toplumun da politik toplum üzerinde önceliği ifade edilmiştir. Ve böylece ekonomik yapıdan ziyade, ideolojik ve kültürel ilişkiler bütünlüğü, tinsel ve ekonomik yaşam ve bu ilişkilerin siyasal dışavurumu çözümlemenin odağında yer almaktadır (Bobio, 1979; Aktaran Carnoy, 2013: 95-96). Böylelikle bu iddianın tasavvuru olarak Gramsci'ye göre, tarihsel materyalizmin temel bir tespiti olarak ileri sürülen siyasal ve ideolojik her değişimin ''temel''in keskin bir ifadesi olarak alınabileceği ve açıklanabileceği yolundaki iddiaya kuramsal açıdan karşı çıkılması gerekmektedir. Bu bağlamda Marks'ı Marksizimden kurtarabilmek için yeniden okuyan ve amacı Marksist teoriyi yeniden kurmak olan Gramsci'nin çalışmaları, olgun kapitalizmin koşullarına uygulanabilecek teorik stratejik bir paradigma oluşturmak için Marks'ın eleştiri silahlarını yeniden benimseme girişimi olarak değerlendirilmektedir.

Gramsci'de bu eleştirel silah "iradeci" yaklaşım olarak belirdiği ölçüde ise onun praksis felsefesi metodolojisinin kurucu unsurunu oluşturmuştur. Gramsci'nin ''praksis felsefesi mutlak tarihselciliktir, düşüncenin mutlak dünyevileştirilmesidir, mutlak bir tarih hümanzmidir. Yeni dünya görüşünün izinin sürülmesi gereken yol burasıdır'' şeklinde ifade ettiği metodolojik yaklaşımı böylece onun ekonomizm olarak gördüğü tarihselci yaklaşımdan ayrılan iradi bir materyalizm anlayışıdır (Gramsci, 1986: 279). Croce'nin Hegel'ciliğinin de etkisinde kalan Gramsci, erken Marks'ın iktisadi ve felsefi el yazmalarındaki çizgisiyle aynı doğrultuda, insan iradesinden hareketle ortodoks Marksizmin belirli bir kesiminde mevcut olduğunu düşündüğü pasif materyalizmini reddetmiştir (Fiori, 2009: 105).

Gramsci, tarihsel materyalizmin temel bir tespiti olarak ileri sürülen siyasal ve ideolojik her değişimin, iktisadi yapının kesin bir ifadesi olarak alınabileceği ve açıklanabileceği yolundaki iddiaya kuramsal açıdan karşı çıktığı ölçüde Avanti gazetesinde Bolşevik devriminin kucaklamasını dahi iradeci olarak geliştirmeye çalıştığı tarihsel materyalist anlayışının kurucu pratiği haline getirmiştir (Fiori, 2009: 127). Tarihsel materyalizm anlayışından başlayarak Marksist teoriyi Batı Avrupa'da siyaset felsefesi olarak yeniden kurmaya çalışan Gramsci, Croce'ci Hegelci anlayışını; kökleri Marks ve Lenin'e uzanan sınıf savaşımı ve bilincin harcıyla kararak geliştirdiği ölçüde de son kertede ne temelin üst yapıyı belirlediğini ne de tersini söylemiştir (Carnoy, 2001: 253). Gramsci'ye göre irade sadece mevcut ekonomilk koşullar tarafından oluşturulan gereksinimlere uyduğu ölçüde tarihi yönlendirmektedir.

Böylece modern siyaset biliminin kurucu kabul edilen Machiavelli'nin iktidarı rıza ve zor kombinasyonuu olarak gören kavramsallaştırmasını derinleştiren Gramsci onu Marksizme içererek Marksist devlet yaklaşımında önemli bir kuramsal yaklaşıma ulaşmıştır (Gramsci, 1986: 83-191). Gramsci'nin devlet teorisine katkısı tüm Marksist perspektifin genişlemesine yol açarken esas olarak da ''hegemonya'' fikrine dayanmıştır. Gramsci, Hapishane Defterleri'nde devleti: ''Devlet= siyasal toplum+ sivil toplum, yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya'' şeklinde tanımlamıştır (Gramsci, 2012: 323). Marks'ın ekonomik sömürü ilişkilerini aynı zamanda sınıfsal bir hâkimiyet ilişkisi olarak aldığına referansla Gramsci politik kuramsal yaklaşımında modern siyaset bilimi içeriğiyle Marksist temelde

buluşmasını hegemonya ile vurgulamıştır. Kapitalist üretim sürecinin yeniden üretilmesini ifade eden hegemonya ise yalnızca ekonomik bir hâkimiyet ilişkisi değil ideolojik ve politik bir ilişkiyi de içermiştir.

Gramsci'de hegemonya terimi, burjuvazinin kendi yönetimini kurması ve sürdürmesinin yolunu içerdiği ölçüde ise bu içeriğiyle aynı zamanda modern koşullar altında sınıf hâkimiyetinin dar grup çıkarlarının ötesine geçerek ahlaki ve entellektüel bir liderliğini gerçekleştirdiği bir bütünlüğü de ifade eder hale gelmiştir. Gramsci'nin 'tarihsel blok' adını verdiği bir toplumsal güçler bloğu şeklinde birleştirmiş müttefiklerle belirli sınırlar içinde uzlaşmalar yapabildiği ölçüde sürdürebilen hegemonya esasında politik yönetimin sürdürülebilirliğinin de ön koşulunu oluşturmuştur (Macciocchi, 1972: 42-66).

Hâkimiyetin yalnızca zor ve baskı araçlarıyla sağlanması sınıflar arasındaki çatışmayı daha açık ve tehlikeli hale getireceğinden kasıtla ittifağı gerektiren sınıf iktidarı diğer taraftan ise aynı zamanda hâkimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesinde toplumun rızası ve onayını sağlayacak meşruiyet araçlarına olan ihtiyacı da gündeme getirmiştir. Böylece hegemonya araçları olarak ideoloji ve politik ilişki, siyaset ve devlete dair yaklaşımda Gramsci'de daha merkezi bir içerik de edinmiştir (Gramsci, 1986: 255-287)

Marks ezilen sınıfların ezen sınıfların çıkarlarına uygun hareket etmesi ve rıza göstermesini ideoloji ile "kitlelerde yanlış bilinç" yaratması olarak tanımlamış, emekçilerin "kendileri için sınıfa" dönüşmelerinin bu yolla engellenmesiyle içerilmiştir (Engels ve Marx, 2015: 44). Gramsci, burjuva toplumunun basit bir şekilde açık zor kullanımı ile değil fakat 'rıza' yoluyla işlediği şeklindeki yaklaşımıyla, böylece ideolojiyi ekonomik yapıların belirlenmesindeki hayati rol de içerecek bir nitelikle praksis bir dönüşüme uğratmış, bir sıçrayışa yükseltmiştir (Macciocchi, 1972: 48-52). Politik toplum ekonomik ilişkilerde aldıkları konumlara göre talepleriyle mücadele eden sınıfları içermiş olarak ele alındığı ölçüde ise tüm kültürel kurumlarıyla sivil toplum alanıyla birbirinden ayrılamaz bir nitelik kazanmıştır (Gramsci, 2012: 371).

Böylece Marks'ta belirgin biçimde ortaya çıkan iktisadi iişkilerin ideolojiye teorik önceliği ve politik toplumun sivil topluma pratik önceliği, Gramsci'nin

metodolojisinde birbirinden ayrılamaz ve öncellik kurulmayan bir ilişkiyle içerildiği ölçüde; bu farklılık çok çeşitli biçimlerde yorumlansa dahi Marks'la bir ayrımı ifade etmeye odaklandığı kertede tersi bir ilişki ile yorumlanışı beraberinde getirmiştir. Üstelik diğer taraftan Gramsci'nin kuramsal yaklaşımında odaklandığı teorik önceliğin politik stratejisi olması, çubuğu fazlaca siyasete bükmesi ve notlarının kompleks niteliği, pratik hayatı gözetilmediği ölçüde, onu Leninizm karşıtı bir Marksist çizginin de dayanak noktası haline getirmiştir (Mouffe, 1979: 3-4; Aktaran Corney, 2001: 25). Fakat diğer taraftan devlet tartışmalarının zenginleştirilmesi itibariyle ele alınan miras yeni yaklaşımlara da öncelik etmiştir.

Gramsci'ye göre devlet, sınıf mücadelesi içinde politikleşmiş olan ancak sivil toplum içinde yer alan gruplardan birinin elinde, kendi çıkarları lehine kullanılan organik bir yapıdır. Tek bir grubun elinde olsa da, bu grubun gelişimini ve yayılmasını belirleyen "ulusal" enerjilerin gelişimi, içerisinde ekonomik güçlerin de olduğu tüm toplumsal güçlerin evrensel genişlemesidir. Bir diğer deyişle diyalektik hareketin motoru olarak sınıflar arasındaki mücadeledir (Gramsci, 2012: 406). Diğer yandan devlete egemen olan ve olmayan gruplar sivil toplumdan yalıtılık değildirler. Çevreleri, arkadaşları, hasımları, düşmanları, yakın ve uzak oldukları başka gruplar vardır (Gramsci, 2012: 350). Tüm bu ilişkiselliklerin yarattığı dinamik içerisinde "inançlar, kanaatler, fikirler ve tutumlar maddi birer güçtür" (Gramsci, 2012: 378). Çünkü toplumsal ilişkiler içerisinde sistemi yeniden üretme ve yerini alma koşullarını barındıran belirlenmiş unsurların kendilerini açığa çıkarmaları ilk olarak böylesi bir ideolojik alanda gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, Marks'ın 1844 Elyazmaları'nda belirttiği gibi, kişilerin "yeni olanı yaratırken üzerlerine çöken geçmişin hayaletleri", sivil toplumun ideolojik dili içinde açığa çıkan bu maddi güçlerdir (Marx, 2003). Hegemonya böylece aynı zamanda kültürel egemenlik biçimidir. Kitleler fikirsel egemenlik araçları yoluyla etki atına alınırlar. Gramsci'ye göre hegemonya kumaşının dokunuşunda; aydınlar, okullar, medya, kiliseler ya da partiler ideolojik pratikleri yoluyla rol oynarlar. Böylece burjuva idelojisi, kitlelerin benliğinin bilinçli ya da bilinçdışı bir parçası haline gelir ve böylece basit bir şekilde yanlış bir bilincin aşılanması süreci değil, fakat burjuvazinin sadece kendisinin, sadece bir sınıfın değil, ulusal hedeflerin de peşinde olduğu yönündeki iddialarını da içeren bir süreçtir (Gramsci, 1983).

Hegemonya böylece yalnızca ideolojinin siyasal örgütlenmesi değil ideolojik ilişkileri gerçek ve etkili kılmanın da yolu haline gelmektedir. En geniş anlamda devlet aygıtı bir kapitalist güç blokunu örgütleyen, tabi sınıfları ve diğer güçleri ise örgütsüzleştiren bir işleyiş gösterdiği ölçüde bu çelişkinin üzerinden gelmekte ve böylece siyasal tahakküm de bulanıklaşmaktadır. Böylece devlet daha ziyade, içinde toplumun tüm eklemlenmeleriyle herhangi bir araçsalcı ya da yararcı anlayışa yer bırakmayan "toplumsal" ve "siyasal" arasındaki iç içe dokunmuş bir ilişkiyle varoluduğu somut bir biçim haline de gelmektedir.

Diğer taraftan Gramsci kuramının praksis niteliğiyle hegemonya kavramını, siyaset ya da kültür analizinde dolaysız ekonomik sınıf çıkarı arayan her ekonomist perspektifin siyasal durum ve güçler dengesinin doğru bir analizini yapmakta yetersiz kalacağını ve devlet iktdarının doğası konusunda yeterli bir anlayış geliştiremeyceğini öne sürmek için de kullanmaktadır. Çünkü hegemonyanın maddi temeli, bir sınıfının liderliğinin sürdürülmesini sağlayan ama diğer sınıfların da belli taleplerinin karşılanmasını içeren bir reformlar ve uzlaşmalar aracılığıyla kurulur. Böylece Gramsci'ye göre, hegemonik bir sınıf gerçekten siyasaldır. Çünkü toplumun evrensel ilerlemesini temsil etmek için dolaysız ekonomik çıkarlarının ötesine geçer. Bu çerçevede hâkim hegenomik bir ideolojide daha tutarlı ve sistematik bir dünya görüşü sağlayarak, yalnızca nüfus kitlesini etkilemekle kalmayıp, toplumsal kurumları örgütleyen bir prensip olarak da hizmet etmektedir. Bunun sonucu olarak Gramsci'ye göre, ideoloji, ekonomik sınıf çıkarlarını basitçe yansıtmaz ya da görüntülemez ve bu anlamda ekonomik temel tarafından belirlenen bir veri değil aynı zamanda bir mücadele alanıdır.

Gramsci böyle bir kuramsal temellenme içerisinde tek bir partinin veya partiler arasındaki ittifakın sivil toplumun geri kalanı üzerinde nasıl başat bir unsur yani devlet haline geldiğini hegemonya kavramıyla açıkladığı ölçüde ise bir toplumsal grubun veya ittifakın üstünlük elde etmesi iki sonuca varmaktadır: "Zor ve baskı araçlarıyla yalın bir hâkimiyet" ya da "kitlelerin entelektüel ve ahlaki liderliğini üstlenmek". İlk yöntem ile iktidarın toplum üzerinde kullanıldığı durumlarda dahi, partinin "liderlik" yapması gerekmektedir. Çünkü toplumsal karşıtlıkların derinleşmesi belli partilerin, devletin zor ve baskı araçları üzerindeki tekelliğine meydan okumasına yol açabilmektedir. İkinci yöntem ise sivil toplumun geri

kalanından yalıtılamayacak partinin maddi güçler üzerinde ideolojik bir denetim kurmasının yoludur. Devlet olabilmesi için partinin eğitme ve yasa koyma kapasitelerinin olması gerektiği kadar devlet" olarak kalabilmesi için de koyduğu yasaların zor ve baskı araçlarıyla tüm topluma, rızalarını almadan uygulatması yeterli değildir. En geniş kitlenin belirli bir kültürel ahlaki seviyeye, üretici güçlerin ihtiyaçlarına uygun düşen bir seviyeye yükseltmesi gerekir. Diğer bir deyişle devlet, kendi çıkarlarını ve onun kendini yeniden üretmesinin ön koşulu olan sistemin çıkarını tüm toplumun çıkarıymış gibi kabul ettirmesi gerekmektedir. Gramsci'nin analizinde devletin toplum üzerindeki hegemonyası, bu işlevi başarma kapasitesidir ve bunu sağlayabilmek için hem toplumun rızasını "eğitmeli" hem de yasaları ve baskıcı araçlarıyla toplumu sindirmelidir (Gramsci, 2012: 520-540). Devletin tek bir grubun elinde olmadığı, birden çok grubun kurduğu bir ittifak tarafından da oluşturulabileceği durumlar vardır. Böyle bir durumda ittifak içerisindeki her grup birbirlerini yan yana getiren ve uzaklaştıra çıkarların yarattığı çelişkileri ve çatışmaları yansıtır. Aynı şekilde kuracakları hegemonya birden çok grup tarafından belirlenirken, bu grupların ahlaki ve entelektüel liderlikleri eşit seviyede olmayacaktır. Fakat bu maddi güçlerin etkin bir şekilde toplumsal formasyona müdahale edebilmesi için belli bir kitleselliğin yanı sıra homojenliğin de oluşması gerekmektedir (Gramsci, 2012: 426). Nitekim bu kitleselliği yaratan insanların toplumsal üretim ilişkilerinde aldığı rolde, homojenliği yaratan unsur da bu maddi güçlere politik bir içerik ve hedef kazandıran toplumsal harekettir (Gramsci, 1999: 421-427). Bir hareketin hâkimiyet kurma ve toplumu dönüştürme iddiasına sahip bir partiye dönüşebilmesi için toplumun çeşitli seviyelerinde kadrolarının, gerek organik gerekse de bürokratik bir şekilde örgütlenmesi ve belli kapasiteleri kazanmış olması gerekmektedir (Gramsci, 2012: 421). Bu kapasitelere sahip bir kadrosu olan ve sivil toplumdan aldığı "maddi güçleri" sınıfsal çıkarları doğrultusunda homojenleştinniş eyleme dönüştürmeye hazır her parti ise alternatif olarak birer devlet; toplumsal ilişkiler içindeki çeşitli özgün niteliklerin sonucunda ortaya çıkan bu ittifaklaşma ise Gramsci tarafından "tarihsel hegemonik iktidar bloğu" olarak tanımlanmaktadır. Sınıflar arasındaki mücadelenin derinleşmesi ve açık bir çatışmanın gittikçe kaçınılmaz hale geldiği durumlarda ise devlet hegemonyasını kaybettiği ölçüde zayıflamakta fakat aynı zamanda devletin kendisi homojenleşen bir partinin eline geçmektedir.

Dikkat edileceği üzere aslında Gramsci'nin yaklaşımı Marks'ın bütünsel içeriminin tekil yaklaşımlara önlemi içerecek bir biçimde siyasal pratikte kuramsal kuruluşun gerçekleştirilmesi girişimidir. İlk bölümde ele alınan Marks'ın Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi metninde ve henüz Marks'ın Hegel felsefesinden kopuş aşamasında ortaya koyduğu görüşleri içererek aşmaya çalışan Gramsci, Marks'ın sivil toplum alanının politik alanla kurduğu karşıtlığı içeren tahlilini; kapitalist üretim tarzının artık oturduğu aşamada, bu alanın da sınıfsal bir içerik kazandığından yola çıkarak dönüştürmekte ve epistemolojik olarak bu alanı terk etmemektedir. Burjuva sivil toplumu bu kertede; devlet ile bütünlük oluşturduğundan kasıtla, nasıl ki burjuvazi devrimci bir aşamada bütün bir sivil toplum alanını temsil ediyorsa şimdi de bu alanı hegemonya ve ideolojik müdahalesiyle tahakküm altına alan iktidarıyla, onun devletinin bütünlüğünü temsil etmektedir. Nasıl ki burjuvazi devrimci olduğu aşamada sivil toplumda devlete karşı siyasal alana müdahalesiyle bir "devlet"i ifade ediyorsa kapitalizm koşulları altında praksis kuram ve stratejik siyaset ile her parti (sınıf) alternatif bir devlettir.

Diğer taraftan devletin Marks'a referansla yanlış bir biçimde araçsallaştırıldığı yöntemsel yaklaşıma karşı toplumun "toplumsal" ve "siyasal" arasındaki iç içe dokunmuş bir ilişkiyle varoluduğu somut bir biçim halinde ele alışıyla önlem alırken; "zayıflamış bir devlet nizamını kaybeden bir ordu gibidir; böyle bir anda savaşa komandolar girer ve iki görevleri vardır: Devletin meşruiyet zemininde kaldığı görüntüsünü korumak için illegal araçlardan faydalanmak ve bu yollarla Devletin kendisini yeniden örgütlemek" (2012: 484-487) ifadesinde de görüleceği üzere bir yandan araçsalcı yaklaşıma da alternatif getirip Marks'ın Komünist Manifesto'da "burjuvazinin ortak işlerini yürüten komita" vurgusunu bütünlükte bir bağlama kavuşturmaktadır.

Üstelik hegemonya krizi kavramını da Marks'ın Fransız siyasal hayatına dair çözümlemesinden türeten Gramsci Marks'ın devlete dair değerlendirmelerini bütünsel olarak kuramsallaştırmaya yönelik gayret gösterirken epistemolojisinde örneğin sivil toplum kavramıyla Marks'a sadık kaldığı gibi kavramsal olarak geliştirmeye çalıştığı noktada Marks'a başvurmuştur (Corney, 2013: 106). İlk bölümde tahlil edilen içeriğe uygun fakat metodolojik olarak farklı da bir biçimde, Gramsci de Marks'ın 1848 sonrası hem devrim perspektifinin hem de epistemolojik

yaklaşımın değiştiğini fark etmiş; buna uygun olarak "Sürekli devrim" formülünü pratik niteliğiyle dönüştüğünü ifade ederken epistemolojik olarak da "sivil hegemonya" kavramıyla aşmaya yönelmiştir (Corney, 2013: 110). Kuşkusuz bu değerlendirmenin arkasında Gramsci'nin sivil toplum alanını devletle bütünleştiren yaklaşımı olduğu kadar ilk bölümde tahlil ve ifade edilen Marks'ın henüz siyasal içerik olarak sınıfsal bir nitelik kazanmamış fakat sivil toplum alanında işçi yığını olarak yerini almış toplama yeni bir epitemoloji oluşturma yoluyla "proletarya" kavramıyla hitabının farkındalığı da mevcuttur. Öyle ki siyasal alana dair değerlendirmelerinde zaten biraz da bu farkındalık Gramsci'yi yeni bir yakalaşımı geliştirmeye ve yeni bir kavramla aşmaya yöneltmiştir.

Son olarak daha geniş bir perspektiften bakılacak olursa, Gramsci'nin çalışması; Marks'ın son dönemini oluşturan iktisadi tahlillerinin içerisinde yer edinen ve çalışma planı içerisinde bütünlüklü değerlendirilme niyeti olarak yer alsa da hiç bir zamann gerçekleştirilemeyen devlet analizini, Marks'tan yola çıkılarak tamama erdirme girişimini de ifade etmektedir. Marks'ın; devleti, kapitalist üretim tarzıyla birlikte iktisadi görevlerinin sınıf iktidarı olarak ve "gizli zor" biçiminde siyasal görevlere dönüşümünü içerecek biçimde ele alışı; böylece meşruiyet ekseninde ve doğrudan zor aygıtlarına başvurmaksızın homojen bir bütünlük ve tarihsel iktidar bloğu tahlilleriyle ve fakat aynı zamanda toplumsal üretim koşullan içerisindeki konumlarından doğan sınıfsal çıkarlarının ortaklaşmasının politik programla kitleselleşmesiyi getirdiği ölçüde olanak yaratan kapsamıyla içerilmesi söz konusu olmuştur.

Böylece açıkça görülmektedir ki Gramsci ile birlikte ilk kez Marks'ın devlete dair yaklaşımı bir bütüsellikle kuramsal hale getirilmeye çalışılmıştır. Gramsci daha sonrasında devlet tartışmalarında doğrudan atıf yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın; tartışmaların seyrine getirdiği yenilik ve ortaya koyduğu düşüncelerle bu alana dair çalışma yapan kuramcıları etkileyen en önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir.

2.3. FRANKFURT OKULU VE "NEGATİF ÖZNE"

Marksizmin eleştirel bir edinimine yönelmiş Frankfurt Okulu, hem kapitalizm hem de Ortodoks Marksizm üzerine eleştirilerini modernizm üzerinde yoğunlaştırarak, Nazizim ve Sovyet iktidarı arasında sıkışan Avrupa'nın bu doğrultuda eleştirel bir toplum teorisiyle yeniden kuruluşunu gaye edinmiştir. Marksizmin "ekonomi politiğe" verdiği önceliğin yerine "toplumsal felsefeyi" koyan bir yaklaşım içerisinde, Marksizm eleştirisini toplum teorisinin tıkanmış oluğu ve sergilenen pratikle çözümsüz bir noktaya ulaştığı ile ifade eden okul üyeleri; eleştirel kuram altında toplanarak bir bütünlük ifade etselerde tek tek yazarların özgünlükleri ve birçok dalda üretilen çalışmalarla oldukça kapsamlı ve dağınık bir alanı ifade etmektedirler.

Ancak temel düsturun ileri kapitalizmin yeniden üretildiği, aynı zamanda onun bunalımlarının da merkezi haline gelen, ideoloji ve kültür üzerine yoğunlaştırdıkları ölçüde; eleştirel kapsamda belirli bir odaklanmayı içerdikleri de açıktır. Diğer yandan Marksizm eleştirilerinde de temel olarak; toplumun ekonomik yaşamının, bireyin ruhsal gelişimi ve dar anlamıyla kültürel alandaki ilişkiyi açıklamaya olanak vermediği üzerinde yoğunlaştıkları üzere esasında çalışma alanlarından ve özgünlüklerinden bağımsız olarak okulun bütüncül bir pespektifin ana hatları da ortaya çıkmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 2016).

Toplumun ekonomik yaşamına dair eleştiri ile iki önceki alt başlıkta incelenen Weberyan yaklaşımla aynı temelden tarihsel materyalizmin eleştirisini sunan Frankfurt Okulunun temsilcilerinin; devlete dair incelemelerinde de keza aynı yaklaşım içerisinde oldukları gözlemlenebilmektedir.

Pollock, devlet kapitalizmi değerlendirmelerinde; rasyonelleştirici araç olarak muğlak bir biçimde kullandığı devleti, kapitalizmin tarihsel gelişiminin son aşaması olarak, otoriter bir tarzda toplam toplumsal sermaye rolünü oynadığını ifade etmiş; yeni egemen sınıfın toplumu bütün olarak yönetmek için devleti kullandığını belirtmiştir. Yeni devlet açıkça, tüm dünyevi güçlerin somutlaştığı ve iktidar politikası için bir araç olarak yeni yönetici sınıfa hizmet eden bir kurumdur. Yeni yönetici sınıf devleti, üretim ve dolaşım için "genel ekonomik plan", "dış politika, hak ve görevler" ve "bireylerin yaşamı ve ölümü" de dâhil olmak üzere "istediği her şeyi kontrol etmek" için kullanılmaktadır (Pollock, 1990: 90-92). Keza Adorno da

"Sınıf Teorisine Üzerine Düşünceler" adlı çalışmasında, gerçekleşen toplumsal ilişkilerin dinamizminin sonucu olarak, devletin, kapitalist sınıfın tekel yönetimi altında rasyonelleştirici bir araç olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir (Adorno, 2003). Bir başka çalışma olarak Alfred Sohn-Rethel'in Alman Faşizminin Ekonomisi ve Sınıf Yapısı da devleti; kapitalist değerlenmeyi yerine getiren bir araç olarak mutlak artı-değer değerlemesini rasyonalize eden, zora dayanan çalışma politikaları uygulayan, tekelci sermayenin yönetsel aracı olarak ele almaktadır. Üstelik Sohn-Rethel neyin, nasıl ve kim tarafından, hangi kar marjları ve hangi fiyatlarla üretileceğini belirleyen olarak devleti işlevlendirmekte; her firma için ithalat ve ihracatı, hammaddelerinin tedarik ve dağıtımını dahi devletin üstlendiğini belirtmektedir. Yazar, faşizmi, burjuva yasalarının askıya alınması olarak ifade etmiş yazar fakat aynı zamanda rejimin özel tekelci sermayenin eylemleriyle ortaya çıktğını ve onun çıkarlarını gözettiğini de belirtmiştir. (Sohn-Rethel, 1987: 128-140).

Marksizmin iktisadi açıklamalarına başvurulmuş bir görünüm alsa dahi rasyonellik vurgusu ve buna açıkça eşlik eden sınıfsal olarak da Weberyan içeriğiyle epistemolojik farklılık; Frankfurt okulunun üç farklı temsilcisinde de belirgin ifadeye kavuştuğu üzere yalnızca epistemolojik farklılık olarak kalmamaktadır. Weber ile ilgili iki üst başlıktaki bölümde vurgulanan epistemoloji-ontoloji birliğinin kuramsal açıdan önemini bir kez daha açığa çıktığı ölçüde Marksist kavram setine ait gibi görünen kavramlar metodolojik farklılıkla Marksizmin açıklayıcı ifadeleri olmaktan çıkmaktadır. Bu durum esasen Marksizmin özelinde zaten kendisinin bir metodolojiyi ifade ettiğini açığa çıkarmakla beraber, uygun metodoloik yaklaşım olmadığı takdirde kuramsal yaklaşımlar arasında geçişlerin ne kadar kolay hale geldiğini de belirginleştirmektedir. Bunun ne sakıncası olduğu doğrudan bir soru olarak belirdiği ölçüde ise yukarı bir paragrafta verilmiş üç farklı analizin izlerini sürmek gerekmektedir.

İlginçtir ki tarihsel materyalizmin eleştirisini verdiği ifade edilen Frankfurt okulunun üç temsilcisi de rasyonelleştirmeyi mutlaklaştırdığı ölçüde tarihselci bir yaklaşım sergiliyor gibi görünmektedir. Devlet, rasyonellik üzerinden; Pollock'da "kapitalizmin tarihsel gelişiminin son aşaması" olarak doğrudan, Adorno'da "toplumsal ilişkilerin dinamizminin sonucu" bir mutlaklığı ifade ettiği ölçüde dolaylı yoldan, Sohn-Rothel'de ise sınıf mücadelesinde kullanılan bir araç olarak sofistike

bir biçimde, tarihselci yaklaşımı içermektedir. Fakat üç yaklaşımda esasen nedensellik bağı içerilmeksizin bir sonuç olarak rasyonalizasyon tarihselliğin nedeni haline getirilmiştir. Kuşkusuz bu okulun temsilcilerinin toplumun ekonomik yaşamıyla "herşeyin" açıklanamayacağına dair yukarıda ifade edilen edilen eleştirel yaklaşımları hatırlandığı ölçüde, bu yaklaşımın bu duruma dair analizleri aykırı bir anlam taşımayacaktır. Ancak Weberyan tarihselcilik "toplumsal ilişkiler", "sınıf" gibi kavramlarla içerildiği ölçüde tarihsel materyalizme dair bir yanılsamayı çok çabuk yaratmakta maddi ilişkilerin içerildiği sıklık derecesi dezenformasyonu da arttırmaktadır. Çünkü yazarların Weberyan içerikle ele alışlarının tersi yönünde Marksizmin tarihsel ele alışı da bu yönde esasen nedensellik içermemektedir. Nasıl ki Weberyan analizlerde rasyonellik ölçütü bir nedeni değil sonucu içeriyorsa Marksist analizde de sınıf bir neden olarak değil sonuç olarak içerilmektedir. Maddi yaşamın gelişimi tarihselliği açıklayıcı argümanlar sunarken bir başka deyişle sınıf tek nedeni oluşturmaktadır. Böylece sorunun aldığı biçimin aksine tarihsel yaklaşımda değil esasen başka bir özde içerildiği açığa çıkmakla beraber bu öz "sınıfsal" kavramlarla gizlendiği ölçüde tarihselci yaklaşımla ifade edilmekte fakat tarihselci iddia edildiği ölçüde ise totoloji yaratılarak düğümü çözecek öğe ortadan kalkmaktadır. İşte bu durum nedeniyledir ki uygun metodoloik yaklaşım olmadığı takdirde kuramsal yaklaşımlar arasında geçişler bir zenginliği değil esasında karmaşayı içermektedir, böylece bu karmaşada da uygun olmayan metodoloji, kökünü aldığı metodolojinin içeriğiyle; uygulandığı kuramsal çerçeveyi dönüşüme uğratarak onu özüne yabancılaştırmaktadır.

Metodolojik yaklaşıma dair "sorun" çerçevesi açıklandığına göre, bir de metodolojinin yabancılaştırdığı momentin; yani tarihselci bir biçimde beliren ama özünü başka bir gerçekliğin oluşturduğu sorun bağlamının açıklanması gerekmektedir.

Adorno'nun çalışmasının başlığı bu konuda doğrudan baş göstermektedir. Sorun doğrudan "sınıf" değil ama sınıfa içkin bir yaklaşım problemi olarak belirmektedir. Doğrudan "sınıf" demek mümkün değildir çünkü Weberyan yaklaşımla Frankfurt Okulu'nun esaslı ayrım noktalarından biri veya daha doğru ifadeyle Frankfurt Okulu'nun Marks'la ilişki kurduğu kerte doğrudan sınıfa içkindir. Problem sınıfsal içeriğin varoluşsal değil yapısal içerilmesinde açığa çıkmaktadır.

Ekonomi politik olarak değil "toplumsal felsefe" olarak yaklaşımın özünü de bu oluşturmaktadır.

"Ekonomi politik" bir ilişkinin karşıtı olarak felsefi kategoride ele alış toplumsal bir kategori ile içerilmeye çalşıldığı ölçüde ise kuşkusuz toplumsal alan canlı bir organizmada ifade bulmak durumunda kaldığı için varoluşsallığın aşılacağı bir açıklama biçimi iktisadi yani yapı ögelerinde değil üst yapıda karşılık bulmaktadır. Fakat yapı-üst yapı ilişkisi de varoluşsal değil de yapısal bir içerik kazanmak durumundaysa bile bu sefer de sistemsel bir yaklaşımı içermek zorunda kalacağı ve Frankfurt Okulu'nun bir diğer argümanı da böyle bir tek nedene bağlı kapitalizmin indirgemeciliğini içeremeyeceği ölçüde yeniden felsefeye uzanmaktadır. Felsefede ise çözüldüğü ölçüde ise epistemolojik dönüşümü ve sorunu ifade ettiği kadar Marksizmden derinden kopuşun ana hattı ortaya çıkmaktadır.

Felsefede sorunun çözüldüğü kerte Marks'ın metodolojisini üzerine kurduğu "diyalektik" yaklaşımıdır. Frankfurt Okulu'nun iki büyük düşünürü Adorno ve Horkheimer, Marks'ın diyalektiğe olan yaklaşımını yeniden kurgulayarak "negatif diyalektiği" kavramı çerçevesinde bir yaklaşım gerçekleştirmişlerdir. Kendi başına ayrı bir çalışmayı oluşturabilecek derecede kapsamlı bu kavram; kısaca ve ama özellikle de tez- anti tez karşıtlığının bir kenara bırakılmasını daha doğrusu "birlikte korunmasını" ifade etmektedir. Üzerinde durduğumuz konu açısından önemli yanlarını ifade edecek olursak ise bu kavram çerçevesinde Frankfurt okulunun kendi "metodolojisinin" sırrına ulaşıldığı gibi yukarıda ifade edilen bütün konuların bağlantı bağlantı kertesi de açığa çıkmış olacaktır.

Negatif diyalektik kavramı tez- anti tez karşıtlığından öte esasında bunların korunmasını içerdiği ölçüde toplumsal açıdan insanlığın korunmasının ve sürekliliğin sağlanmasının temelini de böyle açıklamaktadır. Çünkü sentez sürekli hale geldiği ölçüde yazarlara göre tarihin de sonu gelmektedir; ve fakat sürekliliğin karşıtlıkların korunarak gerçekleşmesi toplumsal tarihi geliştirmektedir. Öyleyse buradan yaklaşıldığında bir diyalektik olumsuzlama gerekmektedir (Adorno, 2016).

Bu yaklaşım toplumsal alana daha inceltilerek uyarlandığında ise başka bir sonuç çıkmaktadır; ki bu da Marksizmden temel bir kopuşu da açığa çıkarmaktadır: "Sınıf savaşımın reddiyesi". Toplumsal alandaki sorunun çözümlenmesi adına

felsefeye başvuran okul, felsefeden toplumsal alana dönüldüğünde gerçek bir ekonomi politik ifadesine bürünmektedir.

Fakat ancak böylece, Frankfurt Okulu'nun yaklaşımı da bir bütünlüğe oturmaktadır. Sınıfların karşılıklı kabulü "varoluşsal" problemi ortadan kaldırmakta, daha doğrusu doğrudan bir eylemsizliği ifade ettiği ölçüde "varoluşun" doğası da değişmekte, böylece kullanılan sınıf kavramları da içeriksizleştirilerek kapsanabilmekte; rasyonellik tam da devindirici güç haline gelmekte; tarihselci sorun düğümü çözülmekte; yapı-üst yapı tez-antitez birliğini ifade etiği ölçüde ise tamemen dönüştürülerek yaklaşıma uygun yeni içeriğini kazanmaktadır.

Böylece dönüşüme uğrayan yeni içerikle birlikte konumuz itibariyle tekrardan bir ele alış gerçekleştirilirse Pollock, Adorno ve Sohn-Rethel'in incelemelerinin devlet kapsamında başka bir içeriği de ifade edeceği görülmüş olacaktır. Devleti ele alış biçimi de böylece sınıflardan esasında bağımsız bir nitelik kazanmakta; rasyonelleşme sınıflarüstü bir anlamı içermektedir. Aynı zamanda böylece "yeni egemen sınıf" diye ifade edilen gerçekten yeni ama kapitalist bir niteliği de ifade etmekten çıkmaktadır. Ve böylece yine devlet doğrudan bir ekonomik işlev edinerek ekonomik bir kategoriye dönüşmekte; toplumun bütünsel iradesinin temsili niteliğiyle mutlaklaşmaktadır. Tekelleşme salt bir ekonomizm ifade ederek ve sınıf temsiliyeti ile değil toplumsal karşıtlığı ile tez-anti tez denklemini yeniden ürettiği için kötücül ve tehlikelidir. Ve nihayetinde böylece devlet tartışması yapı-üst yapı ayrımı ortadan kalktığı ölçüde üretim aşamasında değil tüketim aşamasında gerçekleşmekte devleti ele alış biçimi son kertede baş aşağıya döndürülmüş olmaktadır. Ama gerçekten böylece de Marksizmin metodolojisinin anlamı kalmadığı gibi ontolojik gerçekliği de kalktığı ölçüde epistemolojide içerilen kavramlar artık dönüşmüş yeni kavramlardır.

Frankfurt Okulu, devlet tartışmalarına etkisiyle; Weber'de doğrudan karşıtlık, Gramsci'de bütünsel kuramsal yaklaşımı çabasının son halkası olarak bir sentez olarak ortaya çıkmıştır. Fakat sentez bir tarafında karşıtlığı ve ayrımı içeren diğer tarafında kökene bağlı kuramsal yaklaşım arasında melez bir biçimde dönüşüme uğrayarak kendisi olarak da varlık kazanmıştır. Bu açıdan Weber'in kavram setinde farklılık, Gramsci'de kavramsal düzeyde bağlılık ile epistemoloji ve metodoloji

birliği görülürken Frankfurt okulu farklılığın ötesinde bu birliğin dağılmasının ama aynı zamanda kuramsal da bir dağılmanın anlamı haline gelmiştir. Böylece sonraki devlet tartışmaları açısından dönüşüm ve dağınıklığın birliğini sunmasıyla iyi bir örneklem ifade eden Frankfurt Okulu; diğer taraftan metodololoji-kavram seti dönüşümüyle tartışmalarının seyrinde bu alanda çalışma yapan kuramcılara dönük gerçek bir etkiyi de ifade etmektedir.

2.4. ALTHUSSER VE YAPISALCILIK

Psikoloji alanında Lacan, Linguistik alanında Saussure, anropoloji alanında Levi-Strauss ve felsefi alanda Althusser gibi farklı disiplinlerce çeşitli temsilcilere sahip yapısalcı anlayış en özet haliyle "görüngülerin arkasındakini gün yüzüne çıkarmak" anlayışıyla anti tarihselci biryaklaşım tarzı olarak ön plana çıkmaktadır. Kuramın öncüsü Levi-Strauss olmakla birlikte konumuz açısından yapısalcı yaklaşımın izlerini toplumsal yapıyı çözümleyerek, toplumsal formasyonlar içinde mücadele ve müdahaleleri siyasal alan üzerinden tartışan Althusser; bu kapsamdaki değerlendirmeleriyle bu başlıkta devlet tartışmaları üzerinden ele alınacak yaklaşımın düşünsel temsilcisini oluşturmaktadır.

"Köken ve amaç tanrıları bir kez tahttan indirildiğinde, doğmakta olan bir yaşam içinde zorunluluğun doğuşuna tanık olmaktan daha büyük bir sevinç yoktur" ifadeleriyle tarihselci reddiyenin temel felsefesini ortaya koyan Althusser yapısalcılığı Marksizme uyarlayarak bu felsefe altında tekrardan yorumlamıştır. (Althusser, 2002: 90). Bu Louis Althusser kendi ifadesiyle "Marks'ı yeniden okuma"ya girişmiştir. Yapısalcı Marksizm olarak literatüte geçen bu yaklaşım tarzı bu yeniden okumanın ürünüdür. Ortodoks Marksizmin temel argümanlarını reddeden Althusser'in Marks okuması; bilginin niteliğinden ideolojinin tanımına, altyapı-üstyapı kategorilerinin niteliklerinden öznenin kökenlerine kadar temel Marksist kategorilerin anlayışında farklık yaratmakla kalmamış, öğretinin bütünsel olarak anlaşılmasında da diğer Marksist yorumlardan ayrılmıştır.

Frankfurt Okulu gibi temel olarak varoluşsal felsefenin reddiyesi ile kuramını inşa eden Althusser, Fransa Komünist Partisi'nde Sartre'ci yaklaşımla mücadele içerisinde yaklaşımını geliştirmiştir. Sartre'yi işaret ederek, onun insana mutlak yaratıcı bir aşma gücü yüklemesinin "karşısındaki nesneye değil de, nesnenin kendisinin kendine yönelik bilinci içeriyor" olması nedeniyle karşı çıkan Althusser tarihselci yorumun bilimsel yaklaşım öncesi bir etkiyle Marksizm içerisine sokulduğu andan geriletici bir etki yaptığını ifade etmiştir (Althusser, 2012: 12-13).

Marks, Engels ve Lenin'de politik düzey ve politika sorununun "tarih" sorunuyla ilişkili olarak ele alınmasının Komünist Manifesto'daki, her sınıf mücadelesi politik mücadeledir ve sınıf mücadelesi tarihin itici gücüdür önermelerinden kaynakladığını ifade eden Althusser bu iki önermenin tarihselci okunuşunda Hegelci türden bir bütünsellik ve tarihselliğin önceden varsayıldığını; ilk önermenin, eşit öğelerden oluşan ve Marksist birlik türünü belirleyen karmaşık yapıdan farklı olarak, basit ve döngüsel türden bir bütünlüğü içerdiğini ve ikinci önermenin ise evrimi çizgisel olduğu ölçüde, tarihsel süreci, düşüncenin öz gelişiminin oluşmasıyla özdeşleştirilip böylece de tarihsel gelişme ilkesi, kavramın tözden var oluşa diyalektik geçişi olarak basit bir dönüşüme indirgendiğini ifade etmiştir. Böylece Marks'ın Hegelci yorumla ele alındığı idiasıyla bu yaklaşımın bir eleştirisini veren Althusser; tarihin ve bilginin öznesiz ve ereksiz bir süreç olarak açıklanması gerektiği değerlendirmesi ile yapısalcı yaklaşımı kendi perspektifinden Marksizmin temel kuramsal ilkesi haline getirmeye çalışmıştır (Althusser, 2002).

Althusser bu yaklaşımıyla esasında tarihselciliği de tamamıyla ortadan kaldırmamıştır; onun anti tarihselciliği özneleri yaklaşımın içerisinden çektiği ölçüde tarihselciliği özerk insan öznelerinin değil yapıların tarihi haline getirerek kendi tarihsel yaklaşımını oluşturmuştur. Böylece Althusser'in tarihselciliğin yapısalcı yorumu, Gramsci'nin analizince geliştirilmiş olan Marks'ın iradeci tarihsel okumasının ve Frankfurt okulunun iradenin reddi olan tarihselci rasyonelleştirmesinin bir sentezi olarak Marksizm içerisinde yeni bir yorumu ifade etmiştir. Althusser'in bu sentezi genç ve olgun Marks arasında bir ayrımdan yola çıkılarak genç Marks'ın yadsınmasıyla Gramsci ve Frankfurt Okulu'ndan kopuşu ifade ettiği kadar, kendi yaklaşımında Marks'ta epistemolojik kopuşun belirgenleştirilmesi ve yeni bir perspektife oturtulmasını içermiştir.

Anderson'un belirttiği üzere 1932'de Marks'ın 1844 Elyazmaları'nın yaynlanmasıyla dönemin Marksist tartışmalarında felsefeden uzaklaşılarak politikaya ve ekonomiye yönelim, Marks'ın gençlik dönemindeki çalışmalarının yerini olgunluk dönemi çalışmalarının almasıyla sonuçlanmıştır (Anderson, 1982: 83). Althusser de esasında bu kopuşun felsefeden uzaklaşılmaksızın felsefi yolla anlamını ortaya çıkarmaya çalıştığı ölçüde bu gelişimin kuramsal yaklaşım dayanakları olarak ortaya çıkmıştır.

Althusser'e göre 1845 öncesi "ideolojik" dönem ile 1845 sonrası "bilimsel" dönem olarak ikiye ayrılan Marks; kopuşun gerçekleştiği eser olarak Alman İdeolojisi'nde özne nesne geriliminde Hegel'den ziyade Feurbach'ın nesnelciliğine daha yakın düşmüş, böylece, insan etkinliğinin gerçekliğe ve tarihsel gelişime dolayımsız biçimde bağlanan ve 1845 sonrasının çalışmalarında ortaya çıkan üretim tarzı, üretim ilişkileri ve dolayısıyla da bu ilişkilerin ortaya çıkardığı yapıların kavrayışı ve epistemolojisinin kopuşuyla yeni epistemolojisinin bütünlüğüne uç vermiştir (Altusser, 2002: 43-44). Althusser 1845 öncesi Marks'ın sivil topluma içkin uzlaşmaz çatışmalara vurgusunun, o dönemde bir üretim tarzı olarak kapitalizm kavramını henüz geliştirmemesi ve dolayısıyla kapitalist devletin özgün nitelikleri üzerinde durmamasından kaynaklandığını belirtmiştir (Althusser, 2002: 49-56). Böylece, Althusser buradan yola çıkarak öznel insan etkinliğiyle tarih ve gerçeklik arasında bırakılan boşluğun Marks'ın yeni kuramsal yaklaşım ve epistemolojisinin özünü oluşturduğuna kanaat getirmiş ve yaklaşımının temelini buradan geliştirmiştir. Marks'ta doğrudan özneye içkin bir atıfın bulunmadığına referansla dolayımlı insan etkinliği ve dolayımlı bir alan tarifiyle ideolojik oluşumun, onun üretimini, diğer yapısal unsurlarla ilişkisini ve bütününde bu ideolojik yapının karşılıklı belirlenmli ilişkisini karmaşık bir yapılar bütünüyle kuramsallaştıran Althusser; zorululuklar alanı olarak bu yapı içerisinde toplumsal formasyondaki diğer parçalara dışsal bir mekanizma yorumuna ulaşmıştır. Kapitalist toplumun bu özgün içeriğiyle ve üretim sürecine bağlı yapısıyla ideoloji tarihsel ilişkileri ve yapıyı birleştiren bütünlük olarak temel yaşamın *yapısını* ifade etmiştir (Althusser, 2016: 66-67). Böylece yapının özünü oluşturduğu ölçüde ideoloji; öznenin "zorunluluklar alanının" edilgenliğinden "özgürlükler alanının" etkinliğine yükselmesinin önkoşulu haline geldiği kadar, aynı zamanda, bütün bir yapının da etkin bir şekilde korunabilmesinin

yolu olarak devletin işlevinde "zor aygıtları"ndan belki de daha önemli bir biçimde "ideolojik" aygıtlara başvurmasının da ifadesi haline gelmiştir.

Althusser İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları eseri boyunca bu ideolojik aygıtların yeniden üretime katkılarına odaklandığı ölçüde "devlet teorisini" de geliştirmeye başlamış daha önceki altyapı ve üstyapı seviyelerinin teorik mimarisini, ayrılma ve karşılıklı ilişki gibi daha karşılıklı olan kavramlar lehine gözden geçirerek devletin özel yapısının bir formülasyonunu sunmuştur (Althusser, 2016). Althusser'in devlet anlayışı böylece devleti iktidara sahip olanların elinde bir araç olarak hizmet eden, sınıflar mücadelesinden ayrı durması için oluşturulan ve bu gerçekle de hiyerarşisinde bütün memurların itaate bulunduğu bir gerçeklik olarak ifadesine kavuşmuştur (Althusser, 2002: 75). Devlet ancak devleti oluşturan unsurlar topluluğunun aynı amaç için birlikte çalışmasıyla, egemen sınıfın egemenlik koşullarının yeniden üretilmesini sağlamasını garanti edebilmek için ayrık ve sınıfların üstündedir. Althusser için, yeniden üretimin hedefi, yalnızca toplumsal ilişkilerin ve nihayetinde üretim ilişkilerinin koşullarının yeniden üretilmesinden ibaret değildir; aynı zamanda üretim ve sömürü ilişkilerinin maddi koşullarının yeniden üretilmesini de içermiştir (Althusser, 2002: 120). Böylece devlet Althusser'in vurgusu ile ekonomiden yapısal ayrışması sayesinde devletin sınıf karşıtlığı gerçekliğinin üzerini örten bir anlamı ifade etmiştir. Fakat aynı zamanda Althusser'in, bu toplumsal yeniden üretim sürecinin değer kazanma sürecinin spesifik dinamiğinden nasıl ortaya çıktığına dair açıklaması olmadığı ölçüde ve bu yüzden de devletin biçim-belirlenmesi de açıklanmadığı iddiasıyla; ardından gelen biçimsel ve belirli unsurları vurgulayan devlet teorileri esasında Althusser'in yaklaşım tarzından yola çıkarak fakat farklı bir biçim ve özle onun reddiyesinde Marks'ın yeniden okumasını olgun dönem Marks'a ithafen ekonomi politik eleştirilerine yoğunlaşarak gerçekleştirmişlerdir. Ancak Althusser, bilinçli bir tercihle bu yaklaşımların ekonomik tezlerine karşıt bir biçimde, Gramsci'nin devlet-sivil toplum birlikteliğini ayrıştırdığı ölçüde; devlete, tarihsel hegemonik blok biçiminde ve fakat sınıfların üstünde bir nitelik de olarak ekonomik kategorinin politik içeriğiyle işlev kazandırmıştır. Çünkü Althusser'de toplumsal formasyona oluşturan parçaların karmaşık bütünlüğünde, bütünün bir parçasını oluşturan ekonomi son kertede belirleyici olmaktadır. Böylece parçanın bütünle dolayımlı ilişkisi "ekonomik

yapının" diğer parçalarla kurduğu dışsal ilişki olduğu ölçüde üstyapısal müdahale alanı tarafından yapının özünü oluşturan ideoloji ve politik düzey ile belirlenimi sayesinde dolaylı bir biçimde toplumsal yeniden üretim sürecinin değer kazanma süreci spesifik dinamiğiyle ortaya çıkmakta ve böylece bu ilişkiler yoluyla devletin biçim-belirlenmesi de açıklanmaktadır (Callinicos, 2004: 399-400). Althusser'in metodolojisi anlaşılamadığı veya anlaşıldığı ölçüde "ekonomist" metodolojiye uygun bir içerik benimsendiği için böyle bir iddia ile başka bir perspektiften Marks okumaya çalışılmış, Althusser'e dair iddia kendi yaklaşım sınırlarını içerisinde Althusser'in aşımı olarak anlam kazanmıştır. Diğer taraftan Althusser bu yaklaşımıyla, devletin sınıflar üstü bu özel niteliğini onu kendisinde bir nesne olarak alınması ile ayrı kurumsal bütünlüğünde görece özerk bir yapı olarak içerimini mümkün kılmıştır. Althusser'in bir diğer önemli katkısı olarak "görece özerk" devlet tarifi böylelikle ortaya çıkmıştır.

Althusser'e göre, toplumlar, bütünlükleri, özgün bir tür karmaşıklık tarafından sağlanan ekonomi, siyaset ve ideoloji olmak üzere genel anlamda üç düzeye indirgeyebileceğimiz yapılardan oluştuğu ölçüde bu bütünsel yapıda iktisadi düzey, toplumsal bütünün fiziksel varlığını garanti altına almaktadır. Politik düzey ise bireysel aktörlerin üretim aracı sahibi olup olmamasını belirlemektedir. İdeolojik düzey de, bu bireylerin toplumda kendi rollerini yerine getiren sosyal özneler olarak mevcut bölüşüm ilişkilerinin destekleyicileri olmalarını sağlamaktadır. Böylece iktisadi düzey maddi üretimin teknik bir alanını oluştururken, politik ve ideolojik düzeyler de maddi yeniden üretimin sosyal koşullarını sağlayan göreli özerk evreler olmaktadır (Althusser, 2002)

Althusser, buradan hareketle çelişki kavramının da sadece altyapıya işaret etmediğini üretici güçler-üretim ilişkisindeki çelişkiyi de kapsayacak bir biçimde diğer unsurların da düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumda çelişkinin edimselleşmesi ve devrimci bir anın mümkün olması için çelişkinin belirleyen olduğu kadar belirlenen olmasına bağlandığının altını çizmiştir. Yani, temel ve tek olarak kabul edilen çelişki diğer koşullar tarafından hem belirlenir hem de onları belirlemektedir. Üstbelirlenim kavramı bu karşılıklı belirlenme ilişkisi için kullanılmıştır. Bu belirleyen ve belirlenen biçimindeki bir dikotomiyi aşmaya yönelik hamle, vurgulanan ekonomizm eleştirisinin aynı zamanda en kuvvetli

yönünü oluşturduğu gibi ortodoks tarihselci yaklaşımların anlayışının da eleştirisi durumundadır.

Althusser üstbelirlenimin çelişkinin çoklu değerlendirilmesi yolu ile Marks'ın çelişki kavramı ile Hegelci çelişkiyi arasına ayrım koyarak etmeye de Hegel'deki çelişki nosyonundan farklı olarak Marksist anlamıyla çelişkiyi; çoklu ve karmaşık olarak tanımlamıştır. Althusser'e göre toplumsal formasyonda gerçek bir kopuş da, böylesi bir çelişkinin üstbelirlenmesiyle gerçekleşecektir. (Althusser, 2002: 111-158). Böylece bu yorumla, sübjektivizme de karşı gelinerek sosyal sistem objektif bir süreç olarak değerlendirilmiş; insanlar da bağımsız özneler olarak değil belirli yapısal sınıf ilişkilerinin taşıyıcıları olarak görülmüştür.

Bu bağlamıyla yapısalcı teori, diğer yaklaşımlardan farklı olarak, devlet politikalarının kapitalist sisteminin zorlama ve çelişkileri tarafından belirlendiğini sistematik olarak açıklamaya çalıştığı ölçüde kapitalist işlevleri iktidar mevkilerindeki kişilerden ziyade toplumun yapıları tarafından belirlenimini ortaya koymuştur. Devletin fonksiyonu da böylece; öz olarak, kapitalist toplumun sosyal yapısını, yani temel üretim ilişkilerini, ekonominin otomotik süreçlerince yerine getirelemediği ölçüde korumak ve yeniden üretmek olarak açıklanmıştır. Sonuç olarak yapısalcılara göre, devlet kuramları ve devlet politikaları, kapitalist sistemin sürdürülmesi için icra ettikleri fonksiyonlar açısından kavranabilmektedir.

Althusser'e gelinen aşamada Althusser kendinden önceki devlet yaklaşımlarının kimi noktalarda senteziyle aşımını kimi noktalarda ise özgün bir perspektif olarak yeni bir başlangıcını ifade etmiştir. Toplumların tarihsel gelişiminin ekonomik bir doğrusallıkla içerilemeyeceğini önemli bir yaklaşım olarak koyan Althusser, ideolojiyi "bilincin" ötesine taşıyarak her toplumsal formasyonun kendi özgünlüklerini taşıyan bir içerikte ele almasıyla devlet tartışmlarına önemli zenginlikler sunmuştur. Bunların yanı sıra "devletin ideolojik aygıtları"nı tanımlaması ve ön plana çıkarmasıyla da toplumsal formasyonun içsel maddi pratikler üreten düşünce tarzlarını içeren dinamik bir sürecin ifadesini sunmasına rağmen eleştirisini verdiği ortodoksinin tarihselci yorumunun yerine bütün kuramını inşa ettiği yapıyı koymasıyla hem yaklaşımın dinamik içeriğini ortadan kaldırmış hem de tarihselciliğe yönelik bütün bir eleştiriyi kendisinde yaratmıştır. Toplumsal

neden-sonuç ilişkilerinin karmaşıklığını vurguladığı ölçüde "yapı" gibi bir belirlenimi Hegelci yaklaşıma dair eleştirisini kendinde başka bir biçimde gerçekleştirerek yapısal üstbelirlenimi bir bütün olarak ele alarak tek çelişki noktası haline getirmiştir. Yapı bir üst belirlenim olarak açığa çıktığı ölçüde ise ekonomik-politik-ideolojik kertelerin sert bir biçimde ayrılması yapıyı karmaşık bir belirlenimin ifadesi olarak açıklamak şöyle dursun bu sert biçimde bir bölünme sonucu diyalektik ilişkinin içerilmesi noktasında da "sorunlu" bir içerik almıştır. Böylece "Ekonomik belirlenimi" "son kerte" olarak ele aldığı ölçüde indirgemecilikten sıyrılmaya çalışan Althusser; sermaye ilişkisini yalnızca bir "ekonomi" olarak içerdiği ölçüde Marks'ın kapitalist üretim tarzına dair bütün bir kuramsal yaklaşımını da göz ardı etmiş; keza yine eleştirisini verdiği ekonomik indirgemecilik eleştirisine kendisi yakalanmıştır.

Diğer taraftan ise Althusser, Marks'ın ekonomi politik incelemeleri sırasında ifade ettiği, metodolojinin iki ucunu oluşturabilecek mantıksal yaklaşım ve tarihsel yaklaşım çerçevesindeki değerlendirmesini bilimsel bir yaklaşım olarak tek bir yaklaşım altında tanımlayarak kuramı ve bilgisini "ampirizmden, iradecilikten, hümanizmadan ve kendisine göre kuramsal ve bilimsel bilgiyi göreceli hale getiren tarihselcilikten" arındırarak açıklamaya çalışmıştır (Wood, 2003: 21). Fakat bunu gerçekleştirdiği ölçüde ise; ilk olarak Marks'ı yalnızca epistemolojik bir kopuş olarak değil ontolojik bir kopuşla sürekliliği içermeksizin iki döneme ayırmış, ikinci olarak ise bu ayrımda özneyi de çekip dışarı atmıştır. Oysa ilk bölümde açıklandığı üzere Marks'ın epistemolojisinin kopuşuna eşlik eden kuruluşta, ilk dönemki yaklaşımıyla temelden bir farklılık olmaksızın söylem alanında gerçekleşen dönüşüm ve bilimsel içerik kazandırmanın dışında temel yaklaşım korunmuştur. Bu açıdan Marks bir bütünsellik ifade etmekte olup Althusser tarafından parçalara ayrılmasıyla Marks'ı bütünlüğünden ayırdığı ölçüde Marks'ın tahrifatı anlamına gelmekte ve Marksizme yabancılaşmaktadır. İkinci olarak bu tahrifat Marks'ın toplumsal kuramının özünü oluşturan proletaryayı kuramdan çekip atmasıyla metodolojik olarak olsa olsa Althusser'in Marks'ın epistemolojik kopuşunun yaklaşımı olarak ifade ettiği kavramsallaştırmasına ve Marks'ın böyle bir tarz için kullanacağı adlandırmaya uygun olarak ancak "burjuva bilimsel yaklaşım" sınırlarını ifade etmektedir. Bu açıdan Althusser devlet tartışmalarına getirdiği yeniliklerle bir

zenginliğin ifadesi olduğu kadar diğer bir açıdan Neo-Marksizme uzanan yolun önemli bir virajını ifade etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NEO-MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARINDA ÜÇ TARZ-I YAKLAŞIM

3.1. MİLİBAND VE YAKLAŞIMI

Araçsalcı devlet yaklaşımına dair çok çeşitli yorumlar ve çok çeşitli kuramcılar olmasına binaen bu çalışma kapsamında Araçsalcı devlet yaklaşımı; devleti kapitalist sınıfın aracı olarak değerlendiren, ‘‘devlet ile yönetici sınıf arasındaki bağları sistematik bir biçimde inceleyen fakat bu bağların içinde oluştuğu yapısal bağlamı teorik bir dağınıklık içinde bırakan’’ görüş tarzını ifade etmektedir (Gold, Lo, Wright, 1976: 51).

Araçsalcı yaklaşıma göre devlet, bir bütün olarak kapitalist sınıfın, diğer sosyal güç ve sınıflara karşı, kendi çıkarlarını korumak için bir araç olarak kullanmasına bağlı olarak ortaya çıktığı ölçüde sermaye’nin kapitalist toplumda egemenliğini de içerdiği için aynı zamanda onun üzerindeki kontrolü de ifade etmektedir. Bu kontrol iki biçimde gerçekleşmektedir. İlk olarak devlet “elitlerinin” (politikacılar, bürokratlar, vs) sınıf arka planında ve ilişkilerinde, uyguladıkları çeşitli politikalar yoluyla kapitalistlere doğrudan hizmet ettikleri içerikte görünebilmektedir. İkinci olarak kapitalist ekonomilerde devlet, sermaye için karlı olmayan gerekli ekonomik faaliyetlerin organizasyonunu üstlenmekte ya da bunları sübvanse ederek bu hizmeti yerine getirmektedir (Gold, Lo ve Wright, 1976: 52-53).

Bütün bunlara ek olarak araçsalcı yaklaşım, devleti ilkesel olarak tüm politik güçlerce eşit bir şekilde kullanılabilecek ‘nötr’ bir araç olarak içermekte ve devletin herhangi bir gerçekleştirilebilir amaç için kullanabileceği de başlangıç noktası olarak varsaymaktadır. Devlet aygıtlarının kapitalistlerce kontolü araçsalcı yaklaşım için özellikle önemlidir; çünkü bu yaklaşım biçimi devlet gücünü devlet sisteminin kurumsal aygıtları içine yerleştirmiştir. Böylece devlet politikalarındaki herhangi bir sınıf eğilimi, politika yapımı ve politikaların uygulanması, çeşitli dolayımlarla sürdürülen anlık sınıf mücadelelerinin sonuçlarını da doğrudan içermektedir.

Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen Ralph Miliband’ın 70’li yıllardaki ünlü tartışmasının argümanları bu yaklaşım tarzının en açık ifadesini vermesiyle iyi bir örnek oluşturmaktadır.

İngiliz Maksist düşünür Miliband 1969 yılında yayınladığı ‘Kapitalist Toplumda Devlet’ adlı çalışmasında sermayenin politik egemenliğini, politik ve ekonomik güç tekeline sahip olmasına dayalı olarak açıklamıştır. Daha sonraki yorumcular tarafından, yapısalcı eğilimler taşıdığı ifade edilmesine rağmen ‘araççı

bir devlet yaklaşımının önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen bu çalışmanın, o dönemde Marksist devlet tartışmalarının canlanmasında önemli bir işlevi olmuştur (Laclau, Miliband ve Poulantzas, 1990: 41-56)

'Kapitalist Toplumda Devlet' adlı çalışmasında Miliband üst düzey devlet görevlilerinin ortak değerleri, kişisel bağlantıları ve sosyal sınıf arka planındaki gerçekler ile hükümet politikalarının gelir ve servet bölüşümü üzerindeki ekileri gibi konulardan hareketle, devleti ya çıkar grupları arasında bir diğer çıkar grubu biçimi olarak ya da çelişen sosyal çıkarlar arasında nötr bir hakem olarak gören egemen liberal demokratik yorumları çürütmeye çalışmıştır. Temel kaygısı liberal plüralizmin yanıltma ve tahrifalatlarını gözler önüne sermek olan Miliband, bu çalışmasında sermayenin devlet üzerinde egemenliğini sağladığı ve yeniden ürettiği mekanizmaları ayrıntıları ile göstermiştir. Miliband'a göre bu mekanizmalar yoluyla sermaye devlet üzerinde öyle egemen olmaktadır ki, en radikal sosyal demokrat hükümetlerin kullanımna dahi çok sınırlı bir güç katmaktadır (Laclau, Miliband ve Poulantzas, 1990: 133)

Devleti oluşturan aygıtları; hükümet alt sistemi, idari alt sistem, baskı alt sistemi ve ideolojik alt sistem başlıkları altında sınıflandırmış olan Miliband, hükümet ve devlet arasında dikkatli bir ayrım yaparak, devletin bir aygıtını oluşturan hükümetin devletin en etkili parçası olması gerekmediğini vurgulamıştır. Devlet aygıtları ile ilgili yukarıdaki sınıflamayı sunmuş olan Miliband'a göre, sadece hükümetin kontrolü ya da devletin kontrolünün sağlanması değil fakat bu kurumların birbirine nasıl bağlandığının anlaşılması da önemlidir. Miliband, devlet sisteminin tutarlılığını, devletin işleyişsel bütünlüğünün temelde ideolojik olduğunu vurgulamak suretiyle açıklamaya çalışmıştır. Miliband öncü elitlerin egemen bir sınıf oluşturabilmelerinin temel nedenini, onların dar bir sosyal sınıf arka planına ve ilişkilere sahip olmalarına bağlamıştır. Bu arka plan ve ilişkiler sonuçta kapitalist çıkarların destekçisi olan ortak bir ideolojik eğilime sahip olmalarına yol açmaktadır. Üst düzey yönetim kademesindeki personel ya belirli alit ailelerden ya da kurumlardan gelmektedir veya bu kökenlerden gelmeyenlerde burjuvazinin değerlerini benimsemişlerdir (Miliband, 1970: 14-33).

Sonuç olarak, devletin elitlerinin kamusal politikalar konusundaki düşünceleri onların mevcut ekonomik sisteme olan bağlılıkları ve bu sistemi kabulleri yoluyla biçimlendirilmektedir. Miliband'ın değerlendirmesine göre, devlet elitlerinin ideolojik eğilimleri, onların karşılamış oldukları spesifik meselelerde alacakları tavır ve izleyecekleri politikanın biçimlenmesinde temel bir öneme sahiptir. Devlet elitlerinin temeldeki ideolojik bütünlüğünün sonucu olarak, kapitalizmde siyaset, aynı iktisadi ve sosyal sistemin nasıl sürdürüleceği konusundaki farklı kavramlar etrafında yapılmaktadır (Miliband, 1980).

Bu açıdan Miliband'a göre, devletin elitleri sisteme bağlılıklarıyla kapitalist devletin ve kapitalistlerin çıkarlarını gerçekleştirmelerini sağlasa da bu ilişki organik bir bağdan değil sınıfsal statülerinden kaynaklanmaktadır. Keza organik olmayan bu ilişkilenme biçimi devlet iktidarına böylece göreli bir özerklik de kazandırmış; bu göreli özerklik, devletin sermayenin uzun dönem çıkarlarına yönelik olarak işleyişini sağlayan önemli mekanizmalardan biri olarak da anlam kazanmıştır. Miliband'a göre devlet ve elitleri bu ilişkilenme biçimleriyle kapitalist çıkarlara doğrudan tepki vermemekte ve bir ölçüde özerk davranmaktadır. Devlet böylece bu göreli özerkliği sayesinde hem kapitalist sınıfın genel bütünlüğünü korumakta hem de eğer gerekirse işçilere kısa dönemli ödünler vermektedir. Devletin sermayenin yararına etkin bir şekilde çalışabilmesi de keza devletin göreli özerkliği ve belirli sınıf fraksiyonlarından ayrı durabilme yeteneği tarafından sağlanmaktadır (Miliband, 1980).

Yakın dönem çalışmlarında ise Miliband, daha önceki çalışmalarından farklı bir şekilde, sadece göreli özerklik kavramının kullanımının yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle kapitalist toplumda egemen sınıf ile devlet arasındaki ilişkiye daha doğru ve gerçekçi olduğuna inandığı bir ortaklık modeli önermiştir. Miliband'a göre, sınıf iktidarı ve devlet iktidarı arasındaki bu ortaklık modeli kapitalist toplumda iktisadi ve siyasal alanın bazı açılardan bağımsız, bazı açılardan da birbirileri ile yakından ilişkili olduklarını, ama sonuçta sınıflı bir toplumda, son kertede mevcut egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayacak biçimde işlev gördüklerini açıklamaktadır. Böylece 'devlet burjuvazisi'nin bazen kimi kapitalistlerin arzularına aykırı işler yapmaları da kesinlikle kapitalizm için en iyi koşulları sağlama arzuları ile anlam kazanmış olacaktır. Bu önemlidir çünkü devleti

kontrol altına tutanlar kendileri kapitalist çıkarlara ne denli adamış olursa olsunlar, devletin yaptığı ile bireysel kapitalist çıkarlar arasında bir dengesizlik bulunması bir noktada kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin devlet kapitalistlerden de vergi toplamak ve bu yolla onlara düşen artığın bir bölümünü kendisine almak durumundadır. Büyük, küçük tüm işadamlarının devletin vergi politikasından sürekli yakınmaları ve şikâyetleri karşısında devlet ve elitler ancak göreli özerklikleri sayesinde ve sınıfsal içgüdüleri yoluyla böylece uzun dönemli çıkarları gerçekleştirme olanağı bulabilmektedirler (Miliband, 1989: 218-229).

Miliband'a göre keza reformların anlamı da bu bağlamda açıklanabilmekte; aşağıdan gelen baskıyı belirli sınırlar içinde tutmak ve etkin bir emek gücünün varlığını sürdürmek için, devlet sermayenin kabul edilemez ve sınırlandırıcı bulduğu ve kendi başına kesinlikle girişemeyeceği kimi reformları yapmak durumunda kalmaktadır (Miliband, 1989: 228). Öncesinde devlet ve elitleri yalnızca sınıfsal konumları ve buna uygun politik tercihleri ile ele alan Miliband; bu son açıklamalarıyla birlikte, son noktada, devleti "genel olarak sermaye"nin gereklerini icra eden bir işlevle tanımlamaya yakınlaşmakta ve buna uygun olarak da böylece "sermaye mantıkçı" yaklaşıma doğru kayma eğilimi de göstermiştir.

Miliband'ın araçsalcı yaklaşıma ile almaya devam ettiğimiz ölçüde onun yöntemine "metodoloji" içerikli ilk ve esaslı eleştiri Miliband'ın kendi a priori iddiasından türetilmiştir. Poulantzas, Miliband'ın araçsalcılığının devlet politikalarının açıklanmasında bilinçli bir tarihsel özneye dayanıyor olmasının, onu kapitalistlerin ve üst düzey devlet görevlilerinin amprik olarak incelenmesine yönelttiğini belirtmiş; böylece de Miliband'ı politika oluşumu ile kurumsal reformların tarihsel olarak araştırılmasına açıklayıcı önem vermesi nedeniyle temelden başlayarak eleştirmiştir. Poulantzas'a göre, birbirine bağlı yönetim kurulları, planlama grupları, politika oluşumu ve kurumsal reform incelemeleri metodolojik olarak baştan şüphelidir (Laclau, Miliband ve Poulantzas, 1990: 27). Çünkü bu incelemeler, toplumsal sınıfların bir biçimde nesnel üretim ilişkilerini oluşturuyor olmaktan ziyade bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilere indirgenebileceği izlenimi vermektedir. Poulantzas, devletin nesnel bir yapı oluşturuyor olmaktan öte devlet aygıtını oluşturan farklı grupların üyelerinin 'kişiler arası' ilişkilerine indirgenmesi ve nihai olarak da toplumsal sınıflarla devlet arasındaki ilişkilerin

düzenli bağlantılar yoluyla nesnel bir sistemini oluşturuyor olmak yerine toplumsal sınıfları oluşturan bireylerle devlet aygıtını oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerle içerilmesiyle Miliband'ın analizlerini; Marksist yaklaşımın dışına çıkmakla itham etmiştir (Laclau, Miliband ve Poulantzas, 1990: 21). Poulantzas'ın eleştirisi Miliband'ın burjuva epistemolojisinin sınırlarında dolaşmasına odaklanmıştır. Çünkü burjuva sosyolojisi de bireylerin toplumsal eylemin temeli olduğu bir toplumsal oyuncular sorunsalına sahiptir. Dolayısıyla Miliband da bu çerçeve içinde sosyolojik araştrma ögelerini toplumsal sınıflara dağılım ve sınıflar arasındaki çelişkileri belirleyen nesnel koordinatları incelemeye varmadığı ve yalnızca oyuncu bireylerin davranış güdüleri üzerinde temellenen, buradan sonuç çıkarmaya çalışan açıklamalara başvurduğu ölçüde burjuva epistemelojinin kapsamında tartışma yürütmüş olmaktadır (Laclau, Miliband ve Poulantzas, 1990: 25). Oysa Poulantzas'a göre bu epistemolojiden çıkıldığı ölçüde Marksist yaklaşımla değerlendirilecek olursa bireyleri toplumsal ilişkilerin taşıyıcıları olarak ele almak zorunlu olacağı için bireysel aktörlerin davranış güdülerine dayalı olarak açıklanması da geçersiz olacaktır. Çünkü toplumsal ilişkiler öznesi insan olan ilişkiler değildirler. Toplumsal ilişkiler somut biyolojik insandan önce vardır, insan ise bu ilişkilerin öznesi değil taşıyıcısıdır. Böylece esasında insanlar ilişkileri yaratmamakta ilişkiler insanı yaratmaktadır. Bunun sonucunda ise kapitalist sınıf üyelerinin devlet aygıtına ve hükümete doğrudan katılmaları, bunun söz konusu olduğu yerde bile, sorunun önemli yanını oluşturmamaktadır. Burjuva sınıfıyla devlet arasındaki ilişki nesnel bir ilişki olmaktadır. Yönetici sınıfın üyelerinin devlet aygıtına doğrudan katılmaları neden değil sonuçtur (Poulantzas, 1976: 83).

Jessop ise Poulantaz'ın eleştirilerinin temel teorik uzantısı da olarak kendi eleştirisini araçsalcı yaklaşımın, kapitalist devletin sınıf doğasını, devletin kendisine dışsal olan faktörlere dayandırdığını ifade etmiştir. Araççılığın bu tavrı Jessop'a göre devlette "gerekli" bir biçim olarak kapitalist olan bir şey olmadığına varmaktadır (Jessop, 1985: 345).

Diğer yandan Miliband'ın araçsalcı yaklaşımı, devlet gücünün biricik sınırını mücadele eden sınıfların istekleri ile ilişkilendirdiği için 'iradeci' bir perspektifi de ifade etmektedir. Miliband ve araççılarda sivil toplum ve devlet arasındaki 'yapısal' ilişkinin herhangi bir teorisi olmadığı için, devletin sınıf niteliği onun doğasında gizli

değildir. Devletin sınıf karakteri sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Simon Clark'a göre böylece Miliband ortodoks Marksizmin iktisadi indirgemeciliğinden kaçınmış fakat onun yerine "sınıf indirgemeci" bir tavır sergilemiştir. Miliband'a göre egemen sınıf devlete kendi damgasını vurmaktadır. Bu sonuçla da keza yine Miliband ve araççılar, sosyal gruplar arasında etkileşimlere dayalı bir toplum görünüşüne sahip burjuva sosyolojisinin teorik çerçevesi içinde kalmış olmaktadırlar (Clarke, 2004: 1-69).

Son olarak Bob Jessop'un araçsalcı yaklaşıma yönelik olarak ileri sürülen ve kendisinin de yerinde bulduğu itirazları da ifade etmek gerekmektedir. Jessop 4 grupta topladığı eleştirileri şöyle sıralamıştır (Jessop, 1985: 358):

a) Sermayenin çıkarları ile ilgili belirli politik konularda söz sahibi konumda olmak ile bürokrat ya da politikacıların sosyal sınıf arka planı arasında zayıf bir ilişki olduğu kadar, politikacı ve bürokratların da sosyal sınıf arka planlarında çok geniş bir farklılaşma vardır.

b) "Genel olarak sermaye"nin çıkarları ile "tikel sermayelerin" çıkarları arasında önemli çelişkiler olabilmektedir. Bu nedenle de bir kapitalistin çıkarı için belirli bir politikayı savunması bu politikanın genel olarak sermayenin çıkarlarını da koruyacağı anlamına gelmemektedir. Ayrıca devlet politikaları bir bütün olarak sermayenin yeniden üretimini korumaya yönelik olması duurmunda, devlet belirli kapitalist çıkarları kolay bir şekilde kabul etmeye karşı ihtiyatlı olabilmektedir.

c) Araççı yaklaşım genel olarak sermaye düzeyindeki birikimin gereksinmeleri arasındaki uyumsuzlukları ve çelişkileri ihmal etmekte ya da yeterince ifade etmemektedir. Birikimin gereksinimleri arasındaki bu uyumsuzluk ve ve çelişkilerin doğası gereği, belirli politikaların net bir şekilde sermaye tarafından tercih edilip edilemeyeceği açık bir şekilde ortaya çıkmamaktadır.

d) Bu yaklaşım devlet biçiminin, sermaye çıkarlarının devlet sistemindeki değişiklikler veya politik güç dengelerindeki kaymalar yoluyla etkilendiği ve yeniden tanımlandığı yöntemler üzerindeki tüm etkilerini ihmal etmektedir.

Araçsalcı yaklaşıma farklı farklı kuramcıların çeşitli açılardan getirdiği eleştiriler ifade edildiği ölçüde bir önceki bölümde açıklanan kuramcılardan Weber'in etkisi de olağanca açklığıyla meydana çıkmaktadır. Clarke ve Poulantzas'ın eleştirilerinde burjuva yaklaşımı olarak ifade edilen Miliband'ın araçsalcı yaklaşımı doğrudan sınıf içeriğiyle haklı olarak böyle bir eleştiriye uğradığı ölçüde Marksist sınıf analizinden Weberci etki ölçüsünde ayrılmaktadır. Weber'in sınıfın yerine statüyü koyan yaklaşımı Miliband tarafından açıkça benimsendiği ölçüde epistemolojide de buna uygun olarak Marksist kavram seti yerine "elit" gibi Weberyan kavram setini içermiştir. Weberci sınıf analizi nasıl ki daha çok sınıf konumları ile yaşam fırsatları arasındaki ilişkiye odaklanmışsa ve sınıfsal konumu bireylerin davranış koşullarının belirleyicisi olarak ele almışsa Miliband da benzer bir yaklaşımla davranışsal güdüleri ön plana çıkararak içermiştir. Keza aynı zamanda Weber'in analizlerinin merkezi içeriğini oluşturan rasyonelleştirme içeriği de devlet iktidarında yönetici sınıflara atıfla Miliband tarafından yeniden üretilmektedir.

Diğer taraftan devleti alış biçimiyle Miliband rasyonelleşmeyi sınıfsal içerikli bir anlamla içerse de Frankfurt Okulu'nun sınıfla içerilmiş biçiminin dışına çıkamamıştır. Frakfurt Okulu'nun Weberci epistemeloji ve metodoloji ile Marksizmle kurduğu ilişkiyi Miliband'da içermiş keza içerdiği ölçüde de ortodoksinin değil Neo-Marksizmin ilkel bir temsilcisi haline gelmiştir.

Miliband böylece Neo-Marksist yaklaşımın sınıftan doğru bir görünümünü sergilemesiyle Neo-Marksist devlet yaklaşımının belirgin ve önemli bir ucunu oluşturmaktadır. Neo-Marksist devlet tartışmaları açısından devleti Marksist içeriğe sahip olmayan bir sınıfsal yaklaşımla içermesiyle son kertede devleti bir sınıf aracı olarak ele alsa dahi; rasyonel bir nitelikle kapsadığı ölçüde, sınıfsal ilişkilerin ve dolayısıyla da üretim ilişkilerinin içerdiği anlamı gözden kaçırarak Marks'ın toplum kuramının özünü oluşturan devletsiz toplum içeriğinin kapsanmasını kategori dışı bırakmıştır. Öyle ki bu anlayışa göre karşıt sınıfın sınıfsal mücadele sonucu

kazanımları yalnızca yeni fakat aynı içeriğiyle bir devlet iktidarında bu sınıfın temsil edilmesi ölçüsünde burjuva toplumun ufkunu içermektedir. Böylelikle burjuva toplumun kategorileri de rasyonellik ifadesi olarak meşruiyet kazanmaktadır.

Neo-Marksist devlet tartışmalarının içerik olarak ilk örneğini oluşturan Miliband, böylece Marks'ın toplum kuramından kopuşu içerdiği noktalar itibariyle Neo-Marksist devlet tartışmalarının Marks'ın kuramında bir yeniliği değil metodoloji ve epistemoloji farklılığıyla eski bir "kökenin" yeniden canlandırılmasını ifade etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yenilik iddialarının aksine "eskinin" Marksizmle bulamaç bir biçimde belirdiği bu yaklaşım tarzı diğer taraftan Marksizmin ontolojisini sınıfı içererek koruduğunu iddia etse de sınıfı içererek onu başkalaştırmanın "görünmez" bir biçimi olarak öne sürmeye çalışmakta; "yeniliği" Marksist sınıf zeminin reddi olarak içererek Marks'tan uzaklaştığı ölçüde Marksist literatüre değil burjuva literatürünün devleti tartışma zeminine yakınlaşmaktadır.

3.2. POULANTZAS VE YAKLAŞIMI

Esas olarak yapısalcı Marksist devlet teorisinin bir ifadesi olan Poulantzas'ın analizleri bu yaklaşımın en ayrıntılı ve özenlisi olmasıyla bu yazarın özellikle 'Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar' adlı eserindeki değerlendirmeleriyle ortaya konulmuştur. İktisadi, politik ve ideolojik üç düzeyden oluşan Althusserci toplum modelini izleyen Poulantzas; kendisine göre yalnızca iktisadi düzeyin teorisini sağlayan Marks'ın Kapital'ini tamamlamak amacıyla, o zamana kadar geliştirilmemiş olarak kabul ettiği politik düzeyin teorisini kurmak istemiştir. Poulantzas 'ın benimsediği yapısalcı çerçeveye göre, kapitalist üretim tarzı, iktisadi, siyasal ve ideolojik düzeylerin birbirinden göreli özerkliğiyle oluşan özgün bir yapıya sahip olduğundan; Poulantzas, kapitalist üretim evresininin politika kuramı olarak göreli özerklik yoluyla devlet teorisi tartışmalarına katılmış; bu tartışmalara önemli katkılar sağlamıştır.

Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar adlı eserinde siyasal yapının kuramını geliştiren Poulantzas'a göre, "toplumsal formasyon"un siyasal yapıları kurumsallaşmış devlet iktidarına dayanmaktadır. Devletin işlevi kapitalist sınıfın çıkarları açısından değil, bir bütün olarak toplumun tutarlılığını güvence altına alacak bir kuruma olan gereksinimden türemiştir. Devletin temel amacını bir toplumsal formasyonun düzeylerini birleştirmek ve sistem olarak bütünsel dengesini düzenlemek oluşturmaktadır. Kapitalist toplum içinde toplumsal ilişkiler sınıf egemenliğiyle nitelendiğinden tutarlılığı sağlayan devletin işlevleri de egemen sınıfın siyasal çıkarlarını yansıtmak durumundadır (Poulantzas, 1992: 9-18).

Marks'ı izleyen Poulantzas kapitalist toplumdaki en önemli çelişkiyi de üretimin bir yandan gittikçe artan bir şekilde toplumsal bir niteliğe bürünmesi ve öte yandan artık ürünün kişisel olarak ele geçirilmesi olarak belirtmiştir. Bu çelişki ise Poulantzas'a göre bir bütün olarak sistemin yeniden üretilmesini tehdit etmektedir. Üretimin artan toplumsal karakteri ile artığın özel olarak ele geçirilmesi arasındaki çelişki, bir yandan üretimin toplumsal niteliği arttıkça kuvvetlenen ve sonunda bizzat kapitalizmin yıkılmasıyla sonuçlanabilecek işçi sınıfının birliği ihtimalini bünyesinde barındırırken, aynı çelişki, artığın gittikçe artan özel ve rekabetçi ele geçirilmesi ile beslenen kapitalist sınıfın çözünmesi tehlikesini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple de Poulantzas'a göre devlet; işçi sınıfının birliği ve kapitalist sınıfın çözülmesi ihtimalinin yol açabileceği sakıncaları ortadan kaldırmak için, mevcut toplumsal formasyonun tutarlılığının sağlanmasında etkin bir rolü ifade etmektedir (Poulantzas, 1992: 21-22).

Poulanzas'a göre kapitalist üretim biçimi, ekonomik düzey olarak salt üretim ilişkilerini değil, ancak birlikte birçok kerte ve düzey olarak, yani bu üretim biçiminin birçok bölgesel yapısı olarak ortaya çıkan farklı farklı yapı ve pratiklerin spesifik bir örgenleşmesini içermektedir. Bir üretim biçimi ise ekonomik, politik, ideolojik, teorik düzey ve kerteleri içerdiği ölçüde biçimi niteleyen birlik biçimi son kertede ekonominin egemen olduğu karmaşık bütünün birliğidir. Düzeyler arasındaki ilişki biçimi ne doğrusal nedensellik ne etkili uzlaşma ne de analojik korelasyon ilişkisidir. İçinde egemen yapının ve bölgesel yapıların düzenini ve yerini belirleyip işlev yükleyerek oluşturduğu ilişki biçimidir: "her düzeyi oluşturan ilişkiler hiçbir

zaman basit olmayıp diğer düzeylerle olan ilişkiler tarafından üstten belirlenimlidirler" (Poulantzas, 1992: 8).

Ne var ki, Poulantzas'ın kuramsal yaklaşımında; bütünün yapısının son kertede ekonomi tarafından belirlenmesi, ekonominin yapıda her zaman egemen rol oynadığı anlamına da gelmemektedir. Egemen yapının oluşturduğu birlik her üretim biçiminin egemen bir kerte veya düzeyi olduğunu, ancak ekonominin aslında yalnızca herhangi bir düzeye egemen rol yüklediği ölçüde, yani düzeylerin merkezden kopması sonucu egemenliğin el değiştirmesini düzenlediği ölçüde belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda bir üretim biçiminin özgüllüğünü oluşturan, bu üretim biçiminin düzeylerinin oluşturdukları "özgün eklemlenme biçimi"dir (Poulantzas, 1992: 9).

Poulantzas'a göre, devletin rolü ise bu özgün koşullar altında kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesi için çeşitli işlevler üstlenerek kapitalist üretim tarzının gerçeklenimini sağlamaktır. Poulantzas, bu noktada ilk olarak devletin bireyleri birbirinden yalıtarak sınıfsal konumlarının belirginleşmesini engellemesinin üzerinde durmuştur. Poulantzas'a göre devlet böylece işçi sınıfını çözüp, işçileri bireysel yurttaşlar durumuna dönüştürerek, bu sınıfın siyasi birliğini dağıtma işlevini üstlenmektedir. Devlet bu işlevini, eşitlik, tarafsızlık, hukuk kurallarına bağlılık gibi yollarla gerçekleştirmektedir. Görüngüler yaratan burjuva demokrasisi ve adalet kuramları aracılığıyla devlet; bir bütünü oluşturan işçi sınıfının siyasi mücadelesini, aynı sınıfın çeşitli kesimlerinin dar iktisadi çıkar mücadeleleri şekline dönüştürülmesini sağlamakta ve türlü iktisadi tavizlerle bu görevini yerine getirmektedir (Poulantzas, 1992: 110-112).

İkinci olarak ise devlet, birbirinden yalıtılmış bireyler kitlesinin birliğini de temsil etmektedir. Devlet kendisini bireylerden oluşan bir ulusun birliği olarak sunmaktadır. Böylece kapitalist devlet aslında bir sınıfın devleti olduğu halde kendisini tüm toplumun devleti olarak niteleyerek ideolojik olduğu kadar doğrudan politik hegemonya kurmaktadır (Poulantzas, 1992: 143).

Poulantzas'a göre, devletin göreli özerklik derecesi de böylelikle çeşitli toplumsal formasyonların oluşumuna göre farklılıklar arz edebilmekte; çeşitli kapitalist devletlerin kendi iç anlaşmazlıklarına, iktidar bloğunu oluşturan türlü sınıf

ve tabakalar arasındaki çelişkilere ve tüm kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesinin şiddetine göre daha az ya da çok özerkliğe sahip olabilmektedir (Poulantzas, 1992: 159-160).

"Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar" adlı çalışmasında devleti böylece yapısal ilişkilerin yeniden üretimi niteliğiyle ifade eden Poulantzas; Devlet, İktidar, Sosyalizm adlı çalışmasında ise devleti, politik iktidar için mücadelenin yürütüldüğü, sınıf çelişkilerinin bir ifadesi olarak içermiş ve böylece kuşkusuz kendi teorik yaklaşımında da bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Devletin kuramsallaştırılmasındaki bu değişikliğin kuşkusuz göreli özerklik kavramı açısından da uzantıları vardır. Devlet artık birlik içindeki bir yapısal varlıktan çok sınıf mücadelesinin yoğunlaşmış bir biçimi olarak görülmektedir. Bu bağlamda artık devletin özerkliği iktidar bloğunun fonksiyonlarına karşıtlıkla tanımlanmamaktadır. Özerklik devletin bu fonksiyonlar dışında kalma yeteneğinin bir işlevi değil, devlet içinde olup bitenlerin bir sonucunu oluşturmaktadır. Devletin özerkliği, somutta kendisini devlet içindeki özgün konumlar yoluyla ve bunun yarattığı çelişkinin etkisiyle, çeşitli sınıf ve fraksiyonların devlet politikasına sokmayı başardıkları farklı ve çelişkili önlemlerde göstermektedir. Devletin göreli özerkliği, artık bu aşamada devlet içinde temsil edilen çıkarların çeşitliliğin bir ürünüdür. Devletin herhangi bir sınıf ya da fraksiyondan görece özerk olmasını sağlayan şeyi devlet içindeki bölünmeler oluşturmaktadır (Poulantzas, 2006: 61-62).

Poulantzas geç dönem çalışmalarında, başlangıçtaki teorisinin sıkı yapısal belirlenimciliğini bütünsel olarak da gevşetmiş; sınıf mücadelesini yapısalcı teori ile daha yakın bir şekilde entegre etmeye çalışmıştır. Kapitalist devletin krizlerinin ve çağdaş biçiminin daha somut bir analizini gerçekleştirmeye çalışmış ve sınıf mücadelesinin sonuçları ile sınıf güçlerinin oluşumunun belirlenmesinde ideolojiye göreli bir ağırlık atfetmiştir. Bununla birlikte, Poulantzas, devlet aygıtlarının özerk dinamiğine ise kendi gelişmelerini belirlemede git gide daha büyük bir rol vermiştir (Poulantzas, 2016).

Yapısalcı Marksizmin bir türevini oluşturan Poulantzas'ın devlet yaklaşımına yönelik en ciddi eleştirilerden birini Simon Clarke gerçekleştirmiştir. Clarke, Althusserci Marksizmi burjuva toplum görüşü ve burjuva ideolojisi içinde kalmakla

suçlamıştır. Clarke'a göre, burjuva ideolojisinin teorik temeli klasik politik iktisadın üretim kavramına dayanmaktadır. Althusser de kendi Marksizmini klasik politik iktisadın üretim kavramı üzerine kurduğu için burjuva ideolojisinin ve burjuva toplum görüşünün teorik çerçevesi içinde kalmaktadır. Oysa Clarke'a göre, Marksist düşünce Marks'ın Kapital'de geliştirdiği "üretim" kavramlaştırmasına dayanmaktadır. Bu nedenle Poulantzas'ın çalışmalarındaki gerçekten önemli ve orijinal fikirler Marksizme oldukça yabancı bir teorinin egemenliği altında kalması dolayısıyla değerini yitirmiştir (Clarke, 1991: 53-66; Clarke, 2011: 394-400).

Clarke'a göre, burjuva ideolojisinin teorik temelleri, klasik formülasyonu klasik politik iktisatta bulunabilecek, belirli bir üretim kavramına dayanmaktadır. Klasik politik iktisat, üretim alanını, teknik terimlerle ürünleri ortaya çıkarmak için işçilerin üretime koşulduğu bir alan olarak görmektedir. Klasik politik iktisadın bu üretim kavramı, Althusser'in kendi Marksizmini üzerine dayandırdığı kavrama tekabül etmiştir. Böylece Althussercilik klasik politik iktisatla aynı 'üretim' kavramına yaslanmıştır. Clarke'a göre, Althusser, klasik politik iktisadın teknisist üretim kavramına dayalı olarak, üretimin teknik ilişkileri ile bölüşümün sosyal ilişkileri arasında bir ayrıma gitmiştir. Üretimin teknik ilişkileri maddi üretimin birleştici faktörleridir. Bölüşüm ilişkileri ise üretim araçlarının sahipliğince oluşturulan sosyal ilişkilerdir ve ürünün çeşitli sınıflarca ele geçirilen gelirlere dönüşümünü belirlemektedir. Bu nedenle bölüşüm ilişkileri, içinde maddi üretimin gerçekleştiği sosyal bir çerçeve olarak üretimin üzerine yerleştirilmiştir. Althusserci toplum şemasındaki iktisadi düzey, maddi üretimin teknik bir alanını, politik ve ideolojik düzeyler ise maddi yeniden yeniden üretimin sosyal koşullarını sağlayan sosyal evreleri oluşturmaktadır. Böylece bu analizdeki iktisadi düzeye göre politik ve ideolojik düzeylerin özerklikleri, işte bu burjuva üretim kavramına dayalı üretim ilişkilerine göre bölüşüm ilişkilerinin varsayılan özerklikleridir. Althusser buradan hareketle üretime değil, politik ve ideolojik olarak ya da normatif bir şekilde oluşturulan sosyal ilişkiler görüşüne varmıştır. Clarke'ye göre bu ele alışta üretimin kendisi temel bir sosyal süreç olarak görülmemektedir. Oysa Marks, 1857 ile 1867 arasındaki 10 yılını klasik politik iktisadın burjuva üretim ilişkilerinin ebedileştirilmesine destek veren ideolojik üretiminin eleştirisine adamıştır (Clarke, 1991: 61-66).

Clarke'ye göre; bu eleştirisinde Marks, klasik politik iktisadın hatasının onun üretim kavramından kaynaklandığını göstermiştir. Bu bağlamda da Marks'ın kendi teorisinin temeli kendi kendi üretim kavramında yatmaktadır. Marks'ın düşüncesinde üretim, kullanım değerlerinin ve "değer"in üretiminin çelişkili bir bütünlüğü olarak, hem sosyal hem de maddi yönleri olan bir süreçtir. Marksist üretim kavramı Althusserciliğin sunmuş olduğundan farklı bir 'bütün yapısı' fikrine yol açmaktadır. Marks'a göre, üretim ilişkileri doğal olarak ortaya çıkan ve tarihsel olarak gelişen sosyal ilişkilerdir. Üretim ilişkileri basit bir şekilde, o anki emek sürecinin ilişkileri değildir. Bu ilişkiler sermayenin kendi kendine genişlemesi sürecini oluşturulan ilişkilerdir. Üretim ilişkileri, gelişmesi değer yasası'nca yönetilen tüm toplumsal üretim sürecinin ilişkileridir. Üretim ilişkileri toplumdan ayrı değildir. Daha ziyade kendi bütünlüğü içinde üretim ilişkileri, toplumsal ilişkileri ve tarihsel gelişmesinin belirli bir evresindeki bir toplumu oluşturmaktadır. Bu nedenle üretim ilişkilerini başlangıç noktası olarak almak bir indirgemecilik değildir. Çünkü üretim ilişkileri zaten toplumsaldır. Kapitalist üretim biçiminde, içinde ürünlerin üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği toplumsal ilişkiler, sermayenin kendi kendine genişlemesi sürecinin bir evresi olarak değer üretimine bağlıdır. Böylece esasında politik ve ideolojik ilişkiler de üretim ilişkileri oldukları kadar aynı zamanda tamamen iktisadi ilişkilerdir. Çünkü politik ve ideolojik ilişkiler, içinde üretimin gerçekleştiği sosyal ilişkilerin özgül biçimleridir. Bu nedenle Marksist devlet teorisi, politik ve ideolojik ilişkilerin nasıl ve ne derecede, o anki üretim süreci içinde oluşturulan sermaye ve emek arasındaki ilişkiye bağlı tüm sosyal üretim sürecinin evreleri olarak, üretim ilişkilerinin biçimleri olduğunu göstermek durumundadır. Marks bunu, politik ve ideolojik ilişkilerin 'sermaye ilişkisi' kategorisi altında içerildiği somut tarihsel süreci işaret etmek yoluyla başarmıştır. Fakat Althusser'in toplum kavramlaştırması ve üretim ilişkileri kavramını ele alışı ilkesel olarak Marksist olmadığı ölçüde onu takip eden Poulantzas'ın devlet teorisi de bu yaklaşıma dayandığı ölçüde burjuva sosyolojisinin egemen eğilimlerini yeniden üretmiştir (Clarke, 1991: 15-68).

Wood da Clarke'ye benzer bir biçimde Marks'ın ekonomik alandaki üretim ve birikim ürecinin toplumun genelinin politik yapılanması ile koşullandığına vurgu yapan; "üretim altyapısının kendisi toplumsal, politik ve hukuki biçimler almaktadır" ifadelerinden yola çıkarak kapitalist üretim içinde saklı ilişkilerin politik alana

yansıdığını belirtmiştir; Poulantzas'ı Clarke ile aynı noktadan eleştirmiştir (Wood, 2006: 58-75).

Jessop'un eleştirisi ise; yapısalcı devlet yaklaşımının kapitalist devlet biçimi içindeki bazı şeylerin, her nasılsa kapitalizmin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için gerekli olan koşulları tedarik edeceğini ve politikacıların da daima birikimin kompleks gereksinimlerini bilmelerini içeren rasyonelleştirici mantığına yönelmiştir. Bu bağlamda, yapısalcı perspektif bir tür 'hiper-fonksiyonalist' eğilimle, devleti tanım gereği kapitalizmin fonksiyonel ihtiyaçlarına indirgemiştir. Bu formülasyon aslında devlete, kapitalizmin gereksinimleri için hizmet etmede başarı konusunda da bir manevra alanı tanımamıştır. Bu çerçevede yapısalcı perspektif, sık sık devletin kendisine atfedilen 'genel istikrar fonksiyonunu' nasıl yerine getirdiği probleminden kaçan bir analitik 'totoloji' olma suçlamasıyla Jessop tarafından mahkûm edilmiştir (Jessop, 1990: 386).

Hem Clarke'nin hem Wood'un hem de Jessop'un eleştirilerinde ifade ettikleri üzere Poulantzas ve yapısalcı yaklaşım, bir taraftan toplumsal yapıyı ve onun yapılarının eklemlenmesini kapitalizmin rasyonelleştirici mantığı ile ele almış; bu rasyonalite çerçevesinde Clarke'nin ifade ettiği üzere, "ekonomik" kategorilere de burjuva ekonomi politiğin sınırları dâhilinde başvurulmuştur. Böylece Althusser'in "epistemolojik kopuşu" ifade ederek önemli ayrım çizdiği, Poulantzas'ın bizzat kendisinin de Miliband eleştirisinde "epistemolojiye" vurgusunu içerdiği yapısalcı argümanlar; yapısalcı bu kuramcıların kendisine dönerek, Marks'ı bölmeleri ölçüsünde onun içkin felsefesine yabancılaşmada, kendi epistemolojisik kopuşlarını gerçekleştirmelerinde somutlanmaktadır. Marks'ın Kapital'ini ve genelinde bütün iktisadi değerlendirmelerini "ekonomik alana" içkin kabul eden ve buradan referansla Marks'ın Kapital'de gerçekleştirdiğini politik kertede gerçekleştirmek iddiası ile yola çıkan Poulantzas böylece başlagıçtaki hatasını epistemolojiyle de ebedileştirmiştir.

Poulantzas'ın bu eleştirilerde içerildiği üzere Althusser'in içerdiği teorik sorunları aynı şekilde sürdürmekte böylece neo-althusserci bir yaklaşımı ifade etmiştir. Bunun yanı sıra tıpkı Althusser gibi yapısalcı analizleriyle Weber'in devlete ve kapitalist işleyişi dair rasyonelleştirici yaklaşımını sürdürerek Marksizmin sınıfsal

içeriğini dışlamıştır. Diğer taraftan Gramsci'nin hegemonya kavramını da sivil toplum alanından çekerek bütün bir yapısal sisteme uyarlayan Poulantzas, bu içeriği praksis bir nitelikle ifade etmeyip, sınıfsal mücalenin varoluşsal içeriğini reddettiği ölçüde Frankfurt Okulu'nun yaklaşım tarzını yeniden üreten bir nitelikle devlet tartışmalarında "eskimiş bir sentezi" ifade etmektedir.

Bu açıdan Marks'ın Annenkov'a yazdığı mektupta verdiği Proudhon'un sert bir biçimde eleştirisi yeni biçiminlerinin eleştirisini de ifade eder gibidir. Marks'ın mektubu bütün bir eleştiriyi kendisi gerçekleştirmekte olup sanki mezarından kalkıp Poulantzas için yeniden yazılmıştır : "Onun bakış açısından insan, düşüncenin ya da ölümsüz aklın kendisini ortaya koymak için kullandığı aletten ibarettir. …sözünü ettiği evrimlerin, mutlak düşüncenin mistik rahminde gerçekleştirilen türden evrimler olduğu anlaşılıyor. Bu mistik dilin üstündeki peçeyi yırtacak olursanız, …, size ekonomik kategorilerin kendi kafasının içinde kendilerini soktukları düzeni sunduğu çıkar … yöntem hatası yapmanın da ötesine geçmektedir: burjuva üretiminin bütün biçimlerini bir arada tutan bağı kavramamış olduğunu, belirli bir çağın üretim biçimlerinin tarihsel ve geçici niteliğini anlamamış olduğunu apaçık göstermektedir. Toplumsal kurumlarımızı tarihsel ürünler olarak görmeyen, bunların kökenlerini ve gelişmelerini anlamayan …, bunların ancak doğmatik bir eleştirisini yapabilir. …demek ki, kategoriler, ifade ettikleri ilişkilerden daha ölümsüz değillerdir. Bunlar tarihsel ve geçici ürünlerdir. … için ise, soyutlamalar, kategoriler, tersine, ilk nedenlerdir. Ona göre, tarihi yapan bunlardır, insanlar değil. Soyutlama, bu biçimdeki kategori, yani insanlardan ve onların maddi eylemlerinden ayrı olarak kategori, elbette ki ölümsüz, değişmez, hareketsizdir; bu, saf aklın varlığının yalnızca bir biçimidir; bu, bu biçimdeki soyutlamanın bir soyutlama olduğunu söylemenin başka bir yoludur ancak. Çok güzel bir totoloji! Bir başka biçimde söyleyelim: … burjuva yaşamın kendisi için ölümsüz bir gerçeklik olduğunu doğrudan söylemiyor; burjuva ilişkilerini düşünce şeklinde ifade eden kategorileri tanrılaştırarak, bunu dolaylı yoldan yapıyor. Burjuva toplumunun ürünleri … kafasında kategoriler biçiminde, düşünce biçiminde canlanır canlanmaz, onları, kendilerine ait bir hayata sahip, kendiliklerinden ortaya çıkmış ölümsüz varlıklar olarak alıyor. Böylece burjuva ufkunun ötesine geçemiyor. Ölümsüz gerçekliklerini önceden varsaydığı burjuva düşünceleriyle uğraşmakta olduğundan, bu düşüncelerin bir sentezini, bir

dengesini bulmaya çalışıyor ve onları dengeye ulaştıran mevcut yöntemin mümkün olan biricik yöntem olduğunu görmüyor" (Engels ve Marx, 1976: 627-633; Engels ve Marx, 1995: 32-39).

Marks'ın mektubundaki üç noktaların yerine Proudhon değil de Poulantzas yazılsa ve böylece mektubun gerçekten ona ithafen yazılmadığını anlamak ne kadar güç olacaksa mektupta yazılı mevcut eleştirel ifadelerin tamamı Pouluntzas için geçerlidir. Poulantzas böylece Proudhon'un yeniden üretimi olarak açığa çıktığı ölçüde ise Neo-Marksizmin yeniliğini değil olsa olsa neo-proudhonizmin yeniliğini ifade edecektir. Neo-Marksist eksenin başka bir çeşidi olarak Poulantzas metodolojisi ve epistemolojisiyle eski bir "kökenin" canlandırılmasının başka bir örneğini oluşturmaktadır. Neo-Marksist devlet tartışmalarının en özgün biçimiyle ortaya çıkan Poulantzas'ın kuramsal yaklaşımı, literatüre; örneğin devletin göreli özerkliği gibi önemli bir tartışma başlığını kazandırması ve kimi noktalarda tartışmaları ileri götüren tahlillerle devlet tartışmaları kapsamında zenginlik sağlamasına rağmen etkisinin gücüyle de orantılı olarak bütününde bu tartışmalarda Marksist perspektifin özünün daha çok yitimine sebep vermiştir. Böylelikle Neo-Marksist devlet tartışmalarına içkin kuramcıların bir başkası olarak yine Marks'ın toplum kuramından uzaklaşmanın metodolojik bir ucunu ifade ederek devlet tartışmalarında Marksizmden kopan çizginin belirli bir biçimini temsil etmiştir.

3.3. SERMAYE MANTIKÇI YAKLAŞIM

Marks'ta kapitalizm küreselleşmiş bir üretim tarzıdır. Dünya piyasası yaratma eğilimi bizzat sermaye kavramının kendi içinde vardır. Fakat Marks ulusal toplumsal yapı ile dünya piyasasının devlet sistemi ile uluslararası sistemin ilişkilerini bağlantı kursa bile sistemsel bir yapı kurmamıştır. Buradan referansla; Pouluntzas nasıl ki kuramını Kapital'in kapitalist üretim tarzının iktisadi ilişkilerini içerdiğini ifade edip politik düzeyin teorisi olarak kurduysa sermaye mantıkçı yaklaşım altında toplanabilecek çeşitli kuramcılar da esasen kapitalizmin küreselleşmiş üretim tarzının ifadesi olmasına kasıtla "sermaye ilişkileri" çerçevesinde kuramlarını bu ilişkinin sistemsel analizi çerçevesinde inşa etmişlerdir. Bu yaklaşım biçiminin kendi

içerisinde ise; bu ilişkinin oluşumunda özel önemi ifade eden iki farklı tespitin ön plana çıkarılmasına binaen iki kapsamlı alt başlıkla incelenmesi daha uygun görünmektedir. Sermaye birikimini ön plana çıkaran kuramcılarla meta değişimini merkeze yerleştiren teorisyenlerin altında toplandığı bu kapsamlı başlıklar kendi içerisinde de çeşitlenmeleri içermekte fakat belirli bir doğrultuda birleştikleri ölçüde aynı içeriği farklı biçimlerde üretmektedirler. Ancak bu belirgin doğrultunun tahlili kadar spesifik yaklaşım tarzları da devlet tartışmalarına bir içerik sunduğu ölçüde kendi başına da bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan, bu alanda üretim yapan kuramcıların çokluğunda, bu yaklaşım tarzının ana eksenini oluşturan, başlığın en belirgin yazarları ele alınmış; başlık altındaki çeşitlemelerde ise; farklı spesifik yaklaşım tarzlarıyla çalışma açısından örneklemi zenginleştirebilecek alanda diğer ön plana çıkan kuramcılar tercih edilmiştir. İlk olarak sermaye birikimci yaklaşım tarzı incelenecek olup ardından meta değişimi analizcileri değerlendirilecektir.

3.3.1. Sermaye Birikimci Yaklaşım

Sermaye mantıkçı yaklaşımın bu ilk biçimi; odaklandığı konu itibariyle devletin sermaye birikiminde üstlediği görevleri vurgulamakta ve devletin bu görevini en önemli değerlendirme ölçütü olarak ele almasıyla ön plana çıkmaktadır (Altvater, 1973a; Barrow, 1993; Picciotto ve Radice, 1973; Aumeeruddy ve diğ., 1978).

Sermaye birikimci yaklaşıma sahip kuramcılar, sermaye birikimini, analizlerini üzerine inşa ettikleri başlangıç noktası olarak almalarına rağmen; bu inşa sürecinde, farklı noktalara odaklanmalarıyla kendi aralarında da ayrılıkları meydana getirmekte; fakat nihai noktada ana ekseni sermaye birikimi olarak belirlemeleriyle de ancak ortak bir yaklaşım tarzının içerisindeki farklı biçimleri ifade etmektedirler. Bu açıdan aynı öze sahip olmaları gözetilerek fakat analizlerinin farklılığı da içerilerek ifade edilmesi ve değerlendirilmesi; hem bu yaklaşım tarzının özünün çeşitliliğini göstermesiyle hem de ayrlıkların dahi son kertede aynı yaklaşımın ürünü olarak meydana geldiğini açığa çıkarmasıyla daha uygun görünmektedir.

Bu yaklaşım tarzının en önemli temsilcilerinden Elmar Altvater, rekabetçi baskıların zorundalık oluşturduğu böyle bir üretim sisteminde, "genel olarak sermayenin" yeniden üretilmesinin önkoşullarının, onun bileşenleri olan "tikel sermayelerin" eylemleriyle güvence altına alınmasının imkânsız olduğunu belirtmiş; böylece analizini de "genel olarak sermaye" ve "tikel sermayeler" ayrımından geliştirmiştir. Altaveter'e göre bu koşul dolayısıyla, sermaye, kendi değerlenim sürecinin kısıtlamalarından bağımsız olan ve bu sayede genel olarak sermayenin çıkarına hareket edecek özel bir kuruma ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla kapitalist toplumun üzerinde rekabeti düzenlemek ve yeri geldiğinde rekabetin yerini almak üzere de devlet işlevsel içerimiyle bu niteliği karşılamaktadır (Altvater, 1973a: 98-100). Keza bu 'ideal kolektif bir kapitalist' niteliğiyle işlev gören devlet, hiçbir bireysel ya da rekabetçi kapitalist bütünün yeniden üretimini sağlamaya yetkin olmadığı için; Altvater'e göre, aynı zamanda, toplumsal formasyonun da yeniden üretilmesini de sağlamak durumundadır (Altvater, 1973a: 97).

Altvater aynı zamanda bir devletin işlevi olarak kapitalist üretim ve bu yolla sermaye birikiminin başarılı birşekilde gerçekleşmesi için sağlanması gerekli koşulları da belirtmiş; şöylece sıralamıştır (Altvater, 1973a: 100-108):

1- Devlet kapitalist üretim ilişkilerini ve meta dolaşımını kurumsallaştıracak genel bir hukuk sistemini kurmalıdır. Devlet mülkiyet ve sözleşme hukukunu oluşturmalı ve desteklemelidir.
2- Sermaye birikim süreci emeğin sömürülmesine dayalı olduğundan devlet, emek ve sermaye arasındaki mücadeleyi de düzenlemelidir. Sınıf mücadelesinin düzenlenmesi yasal aygıtlarla yürütülürken bu işlem aynı zamanda ideoloik aygıtlar ve polis yoluyla da desteklenmelidir.
3- Global piyasaların genişlemesine paralel olarak dış piyasalardaki ulus temelli sermayeler askeri aygıtlarla korunmalıdır.
4- Devletler özel bireysel işletmeler tarafından doğrudan sağlanamayacak fakat kapitalist üretimin kârlı bir şekilde sürmesi için gerekli temel bir maddi koşul olan "altyapı"yıda kurmalıdır.

Bu dört koşul Altvater'e göre devletin genel birikimi sürdürme işlevlerini oluşturmakta olup; bunlar başarılı şekilde gerçekleştirildikçe devlet, kapitalist sınıfın genel çıkarlarını da gerçekleştirmiş olacaktır (Altvater, 1973a: 108).

Altvater aynı zamanda bu koşullar aracılığıyla kapitalist olarak nitelendirilebilecek genel bir devlet biçimini mantıksal ve analitik olarak da tanımlamıştır. Altvater'e göre, belirli bir devlet biçimi ve devlet politikaları somut bir toplumsal formasyondaki tarihsel gelişme dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıktığı ölçüde; kapitalist devlet konusundaki yukarıdaki yaklaşımlara ek olarak, kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarındaki gelişmeleri kapitalist gelişme evrelerine bağlı olarak, tarihsel çerçevede de açıklanmalıdır (Altvater, 1973b: 76-78). Altvater bu çerçevede krizler, çatışmalar ve mücadelelerin de belirleyiciliğinin açığa çıkacağını vurgulamıştır.

Benzer bir yaklaşımı benimseyen Barrow; bu tarihsel aşamalardaki hâkimiyet ilişkisi ve araçlarını; erken kapitalist dönemde merkantalizm ve genel hukuk sisteminin kurulması, rekabetçi kapitalizm aşamasında liberalizm ve polis ile ideoloji aygıtları, devlet kapitalizmi döneminde refah rejimi olarak altyapı çalışmaları, dünya kapitalizmi döneminde ise uluslararası askeri strateji yolu ile sağlandığını belirtmiştir (Barrow, 1993: 85-88).

Piccioto ve Radice ise; Barrow'un bu tarihsel perspektifini nedensel bir ilişki içerisinde ele almaya çalışmış; erken kapitalizmin doğuşunu pre-kapitalist sınıfları denetim altına alma kapasitesine sahip güçlü merkezi devletlerin kurulmasına bağlamışlardır. Bu yazarlara göre, erken kapitalizmin güçlü mutlakiyetçi devleti; tarihsel olarak ilkel birikimin iktisadi temelleri olan koloni ve merkantalist politikaları izlemek için gerekmiştir. Böylece bu dönemde devletin kapitalist mülkiyet ve sözleşme hukuku oluşturması ile feodaliteden farklı olarak, artığı ele geçirmek için bireysel kapitalistin doğrudan güç kullanımına gerek kalmamıştır (Picciotto ve Radice, 1973: 56).

Picciotto ve Radice göre, rekabetçi kapitalizm dönemi boyunca ise sermaye ve emek arasındaki sınıf mücadelesinin gittikçe tırmanması yönünde bir tarihsel eğilim vardır. Bu dönemde işçiler sınıf düzeyinde organize olmaya başlayınca devlet de giderek baskı işlevlerini üstlenmeye başlamış ve devlet emek piyasasında polislik

yapmak için baskı aygıtlarını genişletmiştir. Böylece paradoksal bir biçimde rekabetçi 'bırakınız yapsınlar' dönemi devletin baskı aygıtlarının genişlemesi ile sonuçlanmıştır (Picciotto ve Radice, 1973: 57).

Kapitalizmin üçüncü evresindeyse; kâr oranlarının düşmesi yönündeki tarihsel eğilim nedeniyle, devlet, ekonominin büyüyen sektörlerinin emek ihtiyacı ve hammaddelerin üretiminde giderek daha fazla sorumluluk üstlenmek durumunda kalmıştır. Böylece, kapitalist gelişme ilerledikçe, çeşitli altyapısal boşlukların devlet tarafında doldurulması gerekmiştir (Picciotto ve Radice, 1973: 57). Altvater'e göre de keza bu altyapısal boşluk tarihsel olarak, mallar ve bilginin taşınması süreçleri ile yani taşıma ve haberleşme sektörleriyle, gerekli emek girdisinin sağlanması süreçlerinde; eğitim, sağlık gibi alanlarda zorunlu bir şekilde ortaya çıkmıştır. Devlet birikimin sıkıntılarını onarabilmek için bu alanlara müdahale etmiştir (Altvater, 1973b: 78).

Nihayetinde bu 4 yazara da göre çağdaş politik gelişmelerin temel mantığı devlet ve global kapitalizmin çelişkili hareketlerince belirlenmektedir. Bir yandan kapitalist girişimler gittikçe birikimin genel politik ve maddi koşullarının sağlanması için devlete yaslanmak durumunda kalmakta; diğer yandan ise birikim süreci giderek globalleşmekte ve sermaye çok uluslu-uluslararası girişimlerde merkezileşmektedir.

Diğer taraftan bu süreçte dünya kapitalist sisteminin gelişmesi sermaye ve emeğin serbestçe dolaşımı önündeki tüm sınırların kaldırılmasını ve böylece aynı zamanda birikim sürecinin globalleşmesi ile devletin krizini de gündeme getirmektedir. Devletin krizi, hem bir ulus devlet olarak tarihsel biçimiyle hem de bir refah devleti olarak mevcut işlevleriyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

Aumeeruddy, Lautier ve Tortajada ise yine sermaye birikimini analiz noktasının merkezine yerleştirirken emek gücüne daha fazla odaklanmalarıyla bu kuramcılardan ayrılmaktadırlar. Emek gücü kapitalist üretim biçiminin asli koşullarından biri olsa da, emek tek bir meta olarak yeniden üretildiği ve sermayein dolaşımına emek gücünün mübadelesiyle girdiğinden, sınıfsal hâkimiyetin ayrıksı bir kurumu olarak kapitalist devletin temeli, ücret ilişkilerinde yatmaktadır. Aumeeruddy, Lautier ve Tortajada'ya göre, emek gücünün sermayenin çıkarlarını karşılayacak şekilde kendisini yeniden üretmesi garanti değildir. Aynı şekilde emek

piyasasına sermayenin değerlenmesi lehinde girip giremeyeceği de kesin değildir. Bu nedenle sermaye, emek gücünün kendi ihtiyaçları doğrultusunda kolektif birşekilde yeniden üretilebilmesi ve emek piyasasındaki koşulların birikimin lehinde olması için ekonomi dışı bir kuruma ihtiyaç duymaktadır. Ne var ki ücret ilişkilerinin düzenlenmesi karmaşık bir ilişkidir ve tamamen devletin özerkliğinde yapılması mümkün değildir. Bu noktada devlet baskı ve ideolojik araçlarıyla müdahale etmektedir. Ancak bu araçları kullanırken, yeniden üretimin maliyetlerini asgariye düşürme ihtiyacı ile ücretlilere özgürlük tanınması ihtiyaç arasındaki çelişki tarafından sınırlanmaktadır (Aumeeruddy ve diğ., 1978: 43-61).

Bu yaklaşımın modernist ve liberal tartışmaların sonucu olarak toplumsal yapıyı ayrı hiziplere; devletin "toplum üstündeki" konumu abartıldığı ölçüde ise sınıflar arası çatışmadan da ayıran görüşlerine karşı Simon Clarke, devlet iktidarın genel olarak sermayenin değerlenmesi ve ücretli emekle karşıtlık ilişkileri açısından konumlandırılmasını zorunlu kıldığını belirtmektedir. Clarke'a göre, genel olarak sermayenin yeniden üretimi, rekabet yoluyla belirlenen ortalamanın üzerinde bir kâr arayışı içinde olan para-sermayenin hareketliliğiyle belirlenmektedir. Bu anlamda rekabetten beslenen kapitalist sınıflar ayı zamanda birikimlerini daha üst bir aşamaya çıkarmak için rekabeti baltalamak gibi çelişkili bir durum içindedirler. Kapitalistler, sermayelerinin değerlenme sürecinde gerekli olan metaların üretiminde, piyasa güçleri yetersiz kaldığında devlete ihtiyaç duymakta fakat diğer taraftan da sermayelerinin değerlenme süreci önündeki engelleri ortadan kaldırması için de baskı yapmaktadırlar. İşte böylece sermayenin kendisini yeniden üretmesinde ayrık bir "moment" olarak devlet müdahelesi gündeme gelmektedir. Aynı müdahalenin, rekabet esnasında değerlenim sorunları çözümsüz kalan sermeyeye ödün vermesi, onun ekonomik momentidir (Clarke, 1978: 53-66).

Clarke'ta ekonomik indirgemeci eğilim tespit eden ve devletin biçimsel analizlerini ihmal etmesini eleştiren Holloway ve Picciotto ise; önce devlet biçimine, sonra bunun işlevleri üzerindeki etkisine odaklanılması gerektiğini belirtmektedirler. Onlara göre sınıf hâkimiyetinin ayrı bir biçimi olan devletin; "ekonomik işlevleri" ile "politik işlevleri" biçiminde ayrılması, kapitalizmin bu iki alandaki ayrımı fetişleştiren ideolojik ve politik pratikleri için bir temel sunmaktadır. Bu işlevler kurumsal olarak birbirinden gerçekten ayrılmış olsa dahi Holloway ve Picciotto

devleti niteleyen şeyin "birlikteki ayrım" olduğunu belirtmektedirler. Bir diğer ifadeyle; kapitalist devletin biçimi ve işlevlerinin gelişimi yalnızca ne politik dinamiklere ne de ekonomik altyapının basit birer yansımasına indirgenebilir; toplumsal bir sömürü ilişkisi olarak sermaye birikimi için zorunlu olan ekonomik, politik ve ideolojik koşulların tarihsel olarak nasıl biçimlendiğine bakmak gerekmektedir (Holloway ve Picciotto, 1977: 79-81, 84-85, 94).

Böylece bu son ifadelerle bu yaklaşım biçiminin ana hatları, kuramcıların yaklaşım tarzı, bu yaklaşım tarzına gelen eleştirilerle ve bu yaklaşım tarzının eleştirilere getirdiği eleştirilerle iyice belirginlik kazanmış olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ise hem özelinde kuramcıların değerlendirmelerini hem de genel olarak bütününde bu yaklaşım tarzının analizlerini, bir de bu çalışmanın perspektifiyle ve Marks'n kuramına uygunluğu açısından eleştirel bir tahlilden geçirmek amaca uygun olarak vazgeçikemez görünmektedir.

Bu amaçla; ilk olarak Altvater'in yaklaşımını ele alacak olursak; Altvater'in yaklaşımı, Kapital'in ilk cildinde veya genel olarak da Marks'ın ekonomi politik çalışmalarına dair kurguladığı bütünlüklü taslak planının ilk aşamasında, henüz başlangıç kertesinde ele alınan "sorun" bağlamının çözümü yolunda devleti bu aşamayla içeren bir ifade olarak ortaya çıkmaktadır. Marks'ın değerlendirmelerini içeren ilk bölümde ifade edildiği üzere ise iktisadi alanda ortaya çıkan problemin çözümünün devlet aşamasına yükseltildiği kerte, Marks'ta ki ele alışta, esasında bu iktisadi sorunun içeriğinin politik bir anlama dönüştüğü bir aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Altvater, bu siyasi işlevi toplumsal formasyonun yeniden üretilmesiyle içermesiyle benzer bir yaklaşımı yeniden üretiyor gibi görünmektedir. Fakat Altvater'in, devlete, bunun yanı sıra iktisadi bir işlev de atfetmesi, diğer taraftan iktisadi işlevin niteliğinin politik işlev ile arasındaki ilişkilenme biçimini çelişik veya anlamsız bir ifadeye de kavuşturmuştur. Öyle ki politik olarak kapitalist ilişkilerin yarattığı rekabet ortamında genel olarak sermayenin üretilmesi tikel sermayelerle mümkün olmadığı için ortaya çıkan devlet; iktisadi işleviyle rekabeti düzenlemek veya yerini almak üzere işlev üstlenmektedir. Böylece kendi önkoşulu rekabet olarak içerilen devlet, bizzat rekabetin düzenleyicisi veya kendisi olarak içerildiği ölçüde; devletin yeniden üretimi düşünülürse bir totoloji ortaya çıkmaktadır. Keza bu açıklama sonucu ortaya çıkan ilişkide; rekabet olduğu ölçüde

devleti zorunlu hale gelirken; devlet var olduğu ölçüde rekabeti düzenlemesini de beraberinde getirmekte bu sefer devletin önkoşullarını ortadan kaldırmaktadır. Bu sorunun iç formülasyonda çözülebilmesinin mümkün olduğu tek tutarlı çözümleme olarak devletin statükoyu temsil eden bir yapı ile içerilmesi olasılığı ele alındığı takdirde ise böylece bir kere kapitalist ilişkilerde kurulduğu andan itibaren değişmeyen ve dönüşmeyen bir doğa olarak devlet, sınıfsal bir ilişkiyi de içermeyen salt iktisadi gücün politik çehresi olarak sermaye birikimini süreklileştiren bir vasıf niteliğiye ele alınmış olacaktır. Ancak bu vasıfın kendisi de böylece sermayeye kendiliğinci bir anlam kazandırarak Marks'ın eleştirisini verdiği ekonomi politik ve kapitalizmin iktisadının bir ön kabulüne tekabül etmiş, yapay olarak üretilen iktisadı doğallaştırmış ve Marks'ın bütün bir ekonomi politiğin temel eleştirisini gerçekleştirdiği en önemli tahlilinin Marks'a referansla inkârını üretmiş olacaktır. Bu açıdan Atvater'in analizlerinin içeriği, Marks'ın kavram setiyle ve analizlerinin gerçekleştirildiği kerteden başlayan değerlendirmeleri, en sonunda ya bir noktada tıkanmaya mahkûm olmakta ya da tıkanmanın aşılmaya çalışıldığı noktada ise Marks'ın en temel eleştirisinin atlanmasıyla Marks'a yabancılaşan ve ona karşıt bir eğilim halinde beliren bir nitelikle açığa çıkmaktadır.

Diğer taraftan ise Altvater'in bu tahlilleri, devleti soyut bir iktisadi görev olarak rekabeti düzenleme veya yerine geçme işlevleriyle ele almasıyla, Marks'a referansla giriştiği konuda Marks'la temel yaklaşımda gerçekleşen esasen çok basit ama bir o kadar da önemli bir farklılık sonucu böylece tezahür etmektedir. İlk bölümde Marks'a uygun olarak ifade edildiği ve aslında Altvater'in de konuyu devletin işlevi olarak ele almasına gelinceye kadar içkin bir biçimde kabul ettiği üzere, kapitalist üretim tarzı, sermayenin yeniden üretimini kendi başına sağlaması yoluyla kendini gerçekleştirmektedir. Marks'ın kapitalist üretim tarzının özgünlüğü olarak tarif ettiği bu durum, Marks'ta sermayenin en belirgin özelliği olarak kendi koşullarını kendi üreten niteliğinde başka zor aygıtlarına gereksinim duymaksızın üretim tarznın bütününün zor mekanizmasını içerdiği tahlilleriyle ifade bulmaktadır. Keza Marks, sermayenin bu niteliğinden kaynaklı da devletin bizzat üretim alanından çekildiğini ifade etmiş ve değişmeyen sermayenin ağırlığınn artmasıyla bu niteliksel sürecin git gide kendini üreten bir mekanizmada devlete ihtiyacı azalttığını ve devletin yeni misyonununda git gide bu özelik sebebiyle de böyle bir görev

edinmekten uzaklaştığını belirtmiştir. Öyleyse Altvater'in Marks'a referansla devlete yüklediği bu görev; esasında Marks'ta kapitalist üretim sürecinde devletin önceki diğer üretim biçimlerine uygun devlet niteliklerinden sıyrıldığı, bu niteliğin terk edildiği bir içeriği ifade etmektedir.

Marks, rekabet değerlendirmesiyle başlattığı tahlillerinde, tam da rekabetin kendi yasaları dolayısıyla sermaye birikiminde yaşanılan problemi çözülemeyecek bir sorun olarak içermiş, bu tahlilin sonucu olarak da kâr oranlarının düşme eğilimini tespit ederek kapitalizmin çelişkisini ve ekonomi politiğin yasalarının yapaylığını ortaya koymuştur. Sorun böyle tarif edildiği ve ortaya koyulduğu ölçüde de devletin bu yöndeki iktisadi görevleri hem kapitalizmin iktisadi yasalarında sermaye açısından bir problem ortaya çıkardığı hem de ekonomi politiğin yasaları yapaylık içerdiği için iktisadi değil politik bir içerik kazanmaktadır. Benzer gibi görünen fakat Marks'ta önemli bir tespitin içkinlikle ifade bulduğu ve böylece bir birine zıt iki tahlile dönüşen iki yaklaşım arasındaki temel fark ancak derinlemesine bir incelemeyle yüzeye çkmaktadır. Marks'ta devletin kendisi de sermayenin tahakkümünü içerdiği ölçüde bu doğaya uygun olarak yeniden üretimde tıkanıklığın önüne iktisadi açıdan geçmesi mümkün olamayan bir içeriği ifade ederken Altvater iktisadi açıdan bu işlevin sağlanabileceğini ön görerek tahlilini bu çerçeveye sığdırarak gerçekleştirmektedir. Ve böylece aslında Altvater Marks'ın açığa çkardığı politik niteliği de meşrulaştırarak Marks'a karşıt bir biçimde ekonomi politiğin yasalarını doğalmışçasına mutlak hale getirmektedir. Keza böylece Marks'ın içerdiği anlamda kapitalist iktisadi ilişkiler kendinde bir zoru da ifade etmemekte iktisadi zor da devletle içerilmektedir. Marks ise iktisadi ilişkilerin bu çözümsüz doğasının karşısında yapay bir içerikle devletin iktisadi ilişkilere dair müdahalesini ise bu temelden kaynaklı bir iktisadi kategori olarak değil siyasi bir kategori olarak ee almaktadır. Genel olarak sermayenin gerçekleşmesi de böylece siyasi olarak bir sınıfın yani burjuvazinin çıkarlarına tekabül ettiği ölçüde devlet bütün bir sınıfın temsiliyetinin içerildiği bir mekanizmayı ifade etmektedir. Fakat diğer taraftan da "tikel sermayeler" ve onların taşıyıcıları bireysel kapitalistler açısında ise bu ilişki rekabetin doğasından kaynaklı çözülemeyecek olarak kalan ve kapitalist rekabetin doğası gereği de çözülmemesi gereken bir karşıtlık olarak içerilmektedir. Üstelik sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması bu içerikte tam da bu rekabet

ilişkilerinin varacağı zorunlu kerte olarak anlam ifade etmekte; devlet ise bu içerikle beraber düşünüldüğünde de tikel sermayelerin rekabetten kaynaklı ilişkilerini düzenlemek şöyle dursun sermayenin gelişimine bağlı ve paralel niteliğiyle olsa olsa bu karşıtlıkların pekişmesiyle mükellef ve bu pekişmeyle de sürekli yeniden üretilen bir nitelik olarak anlam kazanmaktadır. Böylece kapitalist üretim tarzında sermayeye içkin olarak atfedilen görev gerçekten de bütün bir üretim sistemini yaratmasıyla ve bütün ilişkiler üzerinde ayrıcalıklı bir belirlenim sahibi olmasıyla birbirine bağlı bir şekilde dokunmuş olmaktadır. Oysa Altvater, en başta kapitalistler ve burjuvazi ayrımı yapmadığı ölçüde genel sermayenin taşıyıcılığını kapitalistler toplamı olarak düşünmekte ve böylece bu toplamın çıkarının ifade ettiği anlam tikel bütün kapitalistlerin çıkarını içermek olduğu ölçüde devlet de buna uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Buna uygun olarak devletin tikel kapitalistlerden bağımsız bir niteliği içerdiği ifade edilse de bu bağımsızlığı sağlayan şeyin ne olduğu kapitalist ilişkilerin doğasıyla açıklanamamakta "irade teslimi" olarak ifade bulmaktadır. Oysa rekabet ilişkilerinin doğası piyasa alanında "iradede" tecelli etmezken bir anda devlet katına yükseltilmesiyle iradede tecelli etmesi anlaşılmaz hale gemektedir. Üstelik bir mutlaklık olarak sermayenin doğasına örneğin rekabet ilişkilerinde ortaya çıktığı gibi sarsılmaz bir güven duyulurken bir anda iktisadi çıkarlarından ödün olarak "farkındalığı" olan kapitalistlere dönüşümün nasıl sağlandığı da açıklanmamaktadır. Böylece kapitalist üretim tarzından bağımsız olarak kendiliğinden bir biçimde işlevsel olarak ortaya çıkan görevlerle devletin en başta varoluş koşulu olarak tanımlanan ilişki en sonunda onun aynı zamanda kendi varoluş koşullarını ortadan kaldıracak bir ilişki olarak görevler edinmesine varmaktadır. Tabi bu arada aynı zamanda Marks'ta sermayenin merkezileşmesi olarak içerilen ilişkinin ne şekilde sağlanacağı, sağlaamayacaksa bunun ifadesi gibi soruların da cevabına ulaşmak mümkün olamamaktadır. Böylece son kertede Altvater'in kapitalist üretim tarzındaki devlete dair tahlillerinin önceki dönemlerin üretim tarzına uygun devletlerinden ne ölçüde bir farklığı ifade ettiği de anlaşılır olmaktan çıkmaktadır.

Bu açıdan Altvater'in sermaye birikiminin daha somut olarak tanımlandığı devlete içkin görevleri ise bu açığı kapatma arayışı olarak kendisine zıt bir biçimde belirmiştir. 4 maddede devlete içkin görevler olarak tanımladığı ayrıntılandırılmış açıklaması Altvater'in en başta söylediği iktisadi içeriğinin aksine böylece üretimin

gerçekleşmesini politik bir nitelikle ifade edilmek durumunda kalmıştır. Fakat doğrudan bir tutarsızlık olarak ortaya çıkmaması ölçüsünde başlangıç noktasının iktisadi niteliğine uygun olarak ifade edilen politik içerik ancak doğrudan rekabetle ilişki kurulmaya çalışıldığında anlamsızlığı yeniden üretmektedir. İlk maddede kapitalist üretim tarzının işlemesine uygun zemini, ikinci maddede karşıt bir sınıf olarak üreticilerle olan ilişki, üçüncü maddede ise temsiliyet içeriği izlemiş son maddede ise bütün bir sınıfa dair görev tanımlanmıştır. 4 maddede de rekabet ilişkisinin devletin bu görevleriyle ilişkisinin nasıl kurulacağı belirsiz bırakılmışken bir değerlendirme ile ilişki kurulmaya çalışıldığı ölçüde ise sermayenin kendini gerçekleştirmesine karşıt bir anlamı içereceği ortaya çıkacaktır. Örneğin hukuksal içerik rekabet üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulursa sermayenin merkezileşmesinin önünde engel bir içeriği ifade edecektir. Diğer taraftan dördüncü maddede ele alınan görev ise Altvater'in yaklaşım tarzındaki yanlışlığın uzantısı olarak ortaya çıktığı ölçüde yukarıda ifade edilen Marks'la yaklaşım tarzı arasındaki farkı somut olarak da üretmektedir. Altvater'in devletin altyapıya dair görevini kârın sürdürülmesi oranında içermesi Marks'a referansla kâr oranının düşme eğiliminin kabulü olarak ifade kazanıyor gibi görünse de esasında kâr oranının sürdürülebilirliğini iddia etmesiyle kapitalist üretimin yapay iktisadi yasalarının kabulüne tekabül etmekte ve böylece kapitalizme farkında olmaksızın meşruiyet sağlamaktadır. Oysa Marks, aksine kâr olanakları kalktığı ölçüde bu kategorinin düşme eğilimi gösterdiği kadar aynı zamanda soyut kategori olması sebebiyle kapitalizmin çelişkisini ifade ederken buunun çözümlenemeyecek bir sorunla ilişkilendirmekte ve politik içeriğin önemi böylece açığa çıkmaktadır. Altvater ise kâr meselesini gerçek bir kategori kabul ettiği ve bu soyut kategorilerin politik içeriğini ifade etmeksizin iktisadi içeriğiyle ele aldığı ölçüde bu sorunun devlet tarafından çözümlenmesine binaen için düşme eğiliminin önüne engel olunacağı akıl yürütmesiyle yalnızca bu akıl dışı yasaları onaylamaktadır. Böylece yalnızca "ekonomizm" yaratmamakta, politik ilişkileri iktisadi içerikle ele aldığı ölçüde Marks'ın bütün bir yaklaşımının ters yüz edilmesinin ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Altvater'in krizlerin, çatışmaların ve sınıf mücadelesinin önemine dair ifadeleri de ya ekonomik bir ilişkiyi ifade eder hale gelmekte ya da en iyi ihtimalle de söylemek için söylemiş olmaktadır.

Bu yaklaşım biçimine ilişkin Altvater dışındaki diğer kuramcıların da değerlendirmelerinin eleştirel tahlili önemli görünmektedir. Bu kuramcılardan Barrow, Picciotto ve Radice, Altvater'in yaklaşımını takip edecek bir biçimde Altvater'in devlete dair görevleri içeren ifadelerini tarihsel açıdan bir perspektife oturtmuşlardır. Üç yazar da sermaye birikimini devletin temel görevi olarak aldığı ölçüde sermaye birikimini tarihsel açıdan devlet biçimleri ve bu biçimin araçları yoluyla tasnife tabi tutmuşlardır. Fakat tüm bu tarihsel kategoriler de keza, Altvater gibi rekabet üzerinden devlete anlam kazandırmakta olup bu açıdan da Altvater'in yaklaşımının tarihselci bir ifadesi olarak ortaya çkmaktadır. Öyle ki bu mantıksal yaklaşım sürdürüldüğü ölçüde bu yazarlar da içkin bir biçimde devleti iktisadi niteliğine uygun olarak politik görevlerle ilişkilendirmiş; tarihsel eğilimi de sermayenin tarihsel eğilimi olarak değil rekabet yasalarının tarihsel eğilimi olarak ele almışlardır. Fakat tarihselci eğilimle aynı zamanda doğrusal olarak ilerleyen belirli bir doğrultuyu da ifade ettikleri gibi bütün bir ilişki düzeyini sermaye sınıfının kendi ilişkilerine atfetmekle sınıflar mücadelesini de bir kenara itmekle kalmayıp tarihsel kategoriler de mutlaklaştırılmış olmaktadır. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere Marks, devlete içkin görevleri iktisadın politik içeriğinden yola çıkarak iktisadi olarak değerlendirdiği gibi ekonomi politiğe dair tahlillerinde de tarihsel gelişimi rekabet yasalarının sınıf içi yarattığı zayıflıkla değil rekabetin güçlü yanı olarak siyasal bütünlükle ele almıştır. Sınıf içi zayıflıklar ise sermayenin doğal eğilimi olarak önüne geçilemez bir biçimde devletin müdahale alanını içermeyen, bireysel kapitalistlerin iktisadi ilişkilerinin doğal yollarıyla çözüme kavuşan bir biçimde içerilmiştir. Böylece devletin niteliği ve biçimi sürekli bir oluşumu içerdiği gibi doğrusal bir çizgide ilerlemeyen burjuvazinin sınıf içi değil bütünüyle bir sınıfa karşı konumuyla belirginleşen bir kavrayışı ifade etmiş ve kavrayışın uzandığı nihai kerte olarak esasında kapitalizmin tükenişini mutlaklaştırdığı ölçüde varoluşunu da siyasi zora dayandırmıştır.

Birbirinin tam zıttı yönde sonuçlar veren iki yaklaşım tarzı arasındaki fark; Marks sonrası ele alınan bu kuramcılarda sonuç olarak olgusal ifadesinde rekabet ile bağı sıkı sıkıya örmedikleri ölçüde görünüşte benzer içeriği üretiyormuş gibi ortaya çıksa da politik açıdan nihai noktaya götürüldüğünde yanılsama ortaya çıkmaktadır. Marks'ın sermayenin merkezileşme eğilimine uygun olarak kapitalistlerin iktisadi

ilişkilerine müdahaleyi içermeksizin ele alışıyla olgusal sonucuna ulaşan tarihsel ifadeler bu yazarlarda tersine bir biçimde müdahaleyi içerdiği ölçüde aynı sonuca ulaşmakta böylece Marks'ta tekelleşmeyi ifade ettiği ölçüde bütün bir toplumsallıkla son kertede karşıtlığ tamamladığı ölçüde kendi sonunu da oluştururken bu yazarlarda bütün bir kapitalistlerin çıkarlarını dengeli bir biçimde sürdürerek karşıt sınıfına karşı onun bütünlüğünü sürekli bir biçimde korumaktadır. Diğer taraftan keza böylece Marks'ta kâr oranlarının düşme eğilimi gerçekte önüne geçilemez bir olguyu oluşturup sermayenin merkezileşmesini tamamlarken bu yazarlara göre kâr oranlarının düşme eğiliminin engellenebilmesi onu sürdürülebilir kımaktadır. Ve nihayetinde Marks'ta böylece kâr oranlarının düşme eğilimine önlem olarak *burjuvazinin* politik çıkarları adına soyut ve uydurulmuş bir kategori olarak kâr kategorisinin devlet tarafından yeniden üretimi söz konusuyken bu yazarlarda kâr konusu doğal bir gerçeklik önkabulüyle *kapitalistlerin* iktisadi çıkarları adına devlet tarafından yeniden üretilen bir içerikle tahlil edilmektedir. Marks'ta devlette politik olanın iktisadi olana öncelliği bu yazarlarca böylece iktisadın politik olana önceliğiyle ters yüz edilmektedir. Öyle ki böyle olduğu ölçüde Picciotto ve Radice'de görüleceği üzere "güç kullanımı" niteliksel bir dönüşümü içermekten ziyade niceliği ifade etmiş devlette buna paralel olarak güç kullanımında yalnızca yeni iktisadi ilişkilere uygun olarak görevlerine değişime uğramış fakat kendi doğasında niteliksel bir dönüşümü içermemiştir. Böylece kuramcılarda devletin baskı aygıtlarını genişletmesi burjuvazinin politik hâkimiyetinin pekiştirilmesi olarak içerilmediği tersine iktisadi olarak içerildiği ölçüde "paradoksal bir biçimde" görünerek başlangıç kertesi olarak değil sonuç ifadesi olarak ele alınmıştır. Böylece Marks'ın ekonomi politiğin eleştirisinde kâr oranlarıyla artı değer arasındaki farkı özellikle vurguladığı ve kâr oranlarının üretimle ilişkisinin yoksunluğunu belirttiği tahlilleri kuramcılar tarafından hatırlanamadığı ölçüde kâr oranlarının düşmesi yolundaki tarihsel eğilim nedeniyle "devlet üretimde daha fazla sorumluluk üstlenmek" durumuyla tahlil edilerek ekonomi politikçilerle aynı noktada buluşulmuştur. Keza yine böylece refah devleti dönemi sınıfsal mücadelerin ve kapitalizmin geçirdiği kriz ile sonuç olarak ortaya çıkan dönemsel gerçeklik görülmeksizin neden olarak mutlak bir kapitalizmin gelişimi adına bir niteliği ifade eder olmuştur. Devletin krizi de böylece kapitalizim krizinin sınıfsal bir yansıması

olarak politik bir içeriği değil "birikim sürecinin globalleşmesinin" ve ulus devletin krizi olarak tezahür edecek bir içerikle anlam kazanmıştır.

Son olarak bu yaklaşım tarzında farklı bir yönden analizlerini geliştiren Aumeeruddy, Lautier ve Tortajada'nın yaklaşımını ele alacak olursak doğrudan emek gücünü merkeze yerleştirmesiyle bu yazarlar; Marks'ın üretim sürecine ilişkin olarak doğrudan sermayeye ve kapitalistlerin artı değer olarak içerdiği yaklaşımını sınıfsal hâkimiyetin ayrıksı bir kurumu olarak ücret ilişkilerinde devlete yüklemektedirler. Bu yazarlara göre emek gücünün sermayenin çıkarlarını karşılayacak şekilde kendisini yeniden üretmesi kesin olmadığı ölçüde devlet bir müdahale aracı olarak politik işlevleriyle sınıfsal ilişkilerle dengelenen bir nitelik olarak aktif rol almaktadır. Esasında bu yazarların en büyük hatası kategorilerin birbirine karıştırılması veya ayrı bir biçimde ifade edilmemesi sonucu kategoriler arası ilişkinlerin muğlaklığıdır. Marks'ta kâr tahlili ile artı değer arasındaki farklılığı içeren bu yaklaşım kâr oranlarının düşme eğilimine koşut olarak bu ilişkinin artı emekle kapatılamayacağından kasıtla kâr ilişkisinin içerilmesini devlete yüklemektedir. Fakat emek gücünün piyasa ile ilişkisinin kurulduğu kerte Marks'ta henüz başlangıçta bir meta olarak mübadele ilişkisini içermediğinden piyasa ilişkilerinde emek gücü niteliğiyle içerilme de uygun bir tanımlama olmayacaktır. Bütününde bir sınıfın, burjuvazinin artı kârı olarak üretim öncesi aşamada ortaya çıkan ve süreklileşen bu durum; ücreti doğrudan içermesiyle kuramcıların çok doğru bir biçimde bu olguyu önemli hale getirmelerini ve devlete böyle bir işlevi yüklemelerini anlamlı kılmakla birlikte sorun bağlamının emek gücünden kasıtla değil doğrudan genel olarak emek olarak içerilmesi uygun olacaktır. Ücretler ile emek gücü arasında Marks'ın kopardığı ilişkiyi bu kuramcılar koparmadıkları ölçüde artı değer ve art kâr muğlak olarak içerilmekte devletin emek üzerinde kurduğu tahakküm de böylece doğru bir biçimde tanımlansa dahi gene de böylece başka bir *geleceğin* üzerini örtmektedir.

Clarke'nin bu yazarlara eleştirisi de esasen bu yazarların muğlak bıraktığı açılımlanmamış veya yanlış tarif edilmiş ilişkiler sonucu gerçekleşmiştir. Oysa yazarlar, devletin "toplum üstündeki" konumunu abartmak bir yana onu tam da bu ilişkinin tamamlayıcı unsuru olarak ele almış; artı kârın dolaşım alanında ve artı değer ilişkisinden farklı bir içerikle doğrudan ifade edilmemesi dolayısıyla

"gizemini", bu durumu vurgulayarak da gözetmişlerdir. Clarke'nin yaklaşımına uygun olarak bu karşıtlığın zorunlu olduğunu ifade eden yazarlar üstelik Clarke'den daha da ileri gitmiştir.

Clarke'nin bu aşamadaki tahlili, yazarların değerlendirmelerinden daha geride bir ifade olarak, tekrardan rekabet ilişkilerine dönmekte; kapitalistlerle burjuvaziyi ayırmadığı ölçüde de burjuvazinin bir bütün olarak bu artı kâra rekabeti ortadan kaldırarak ulaşacağını öne sürmektedir. Oysaki rekabet ilişkileri baltalanmak şöyle dursun artı kâr sürecinde artarak ve böylece sermayenin merkezileşmesi de sağlanarak birikim bir üst seviyeye taşınmaktadır. Devlete duyulan ihtiyaç da keza ekonomik moment olarak değil; kâr oranın düşme eğilimde süreklilik içerildiği ve politik adımlar olmakszın da bu mümkün olamadığı için politik süreklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin bu işlevi geçici bir "momenti" değil bir sınıfın tahakkümü olarak ödünden ziyade sürekli bir görevi ifade etmektedir. Aynı zamanda devletin bu görevi; kâr oranları soyut ifadeler ve yapay zoru ifade ettiği ölçüde devlet de Clarke'nin de ifade etiği üzere sınıf çatışmalarını içereceği için, ekonomik bir kategori değildir. Clarke'nin kendi ifadesinin aksine politik içeriği ifade ederek işlevi edinmektedir.

Bu açıdan Holloway ve Picciotto'nun Clarke'ye dair ekonomik indirgemeci eleştirileri haklıdır. Üstelik bu iki kuramcı kapitalist devletin biçimi ve işlevini tarihsel bir yaklaşımla üretim tarzının özgün ifadesiyle değerlendirilmesi gerekliliğini ifade ederek önemli bir yaklaşım da göstermişlerdir. Fakat tarihsel olarak devletin biçemi, Picciotto'da daha önce gördüğümüz üzere, sınıf ilişkilerini içermemesi ve kapitalizmi mutlaklıkla ifade etmesi ölçüsünde de eksik kalmaktadır.

Böylece bu yaklaşım tarzında incelenen kuramcılar, sermaye birikimini esasında ekonomi politiğin içerdiği anlamda iktisadi bir içerikle ele almasından kaynaklı ortak bir biçimde ekonomik indirgemeci bir eğilimi üretmekte; tüm farklılıklarıyla beraber bu kuramcılar bu tahlillerini yeni bir içerikle sunamadıkları ölçüde ekonomi politiğin sınırlarında kalarak ve böylece de Marks'ın eleştirel analizinden uzaklaşarak görünüm kazanmışlardır. Bu yaklaşım tarzının en ileri unsurlarını barındıran Aumeeruddy ve arkadaşları, önemli bir yolu açtıkları ölçüde taşıdıkları değer ile en ileri zemini ifade eden bu kuramcılar dahi, tartışmanın uygun

kulvarını göstermeleriyle olumlu bir örnek sunmakları ve tahlillerinde önemli tespitleri barındırmalarına rağmen, Marks'a yakınlaşmakla birlikte, muğlaklık içerdikleri ölçüde eksiltili ve yavan kalarak bir sıçramayı gerçekleştirememişlerdir. Diğer örneklerde devlete dair içerilen kapsam ise; daha kaba bir biçimde, Marks'ın yalnızca ekonomik analizlerinin içerildiği, siyasi ve felsefi analizlerinin ise görmezden gelindiği, ekonomik ilişkilerin politik kerteden koparıldığı, sınıfsal içeriğiyle de yarı Weberyan, biraz Garmsci'ci biraz da Frankfurtçu melez ve anlamsız parçaların ortaya konulduğu belirsiz bir bütünlüğü ifade etmiştir.

Böylece iktisadi anoloji ile kurulmaya çalışılan ilişki iktisadi bir anomaliyle sonuçlanmış ve Marks'ın toplum kuramının özünü oluşturan proletaryaya hiç yer verilmemesiyle Marksist bir bilimsel değerlendirmeye değil burjuva bilimin sınırlarına ulaşılmıştır. Neo-Marksist devlet tartışmalarının bu biçim ve içeriğini "neo ekonomi politik öz" oluşturmuştur.

3.3.2. Meta değişimi analizleri yaklaşımı

Neo-Marksist kuram içerisinde devletin işlevlerinin ve sınıfsal konumunun tanımlanmasında kullanılan yaygın yöntemlerden biri de onun metaların dolaşımı ve bunun için gereken hukuki sistemle ilişkisi üzerinden tanımlanmasıdır. "Değer biçimindeki farklılaşmaların" (kulanım değeri ve değişim değeri) ve metaların dolaşım esnasında aldığı rollerin üzerinde durarak devleti çözümlemeye çalışan ilk Marksist düşünürlerden biri esasında Sovyet hukukçusu Evgeny Pashukanis olmuştur.

Marks'ın Kapital'de, metaların kendi başlarına piyasaya girip mübadele ilişkileri içine giremeyeceklerini belirtmiş, bu metaların mülkiyetine sahip öznelerin müdahalesiyle ve aralarında gönüllü olarak kurdukları ilişkiler sonucunda bunun mümkün olacağını belirtmiştir. Bu sebeple metalar arasındaki ekonomik ilişki, yanında özneler arası hukuki bir ilişkinin de varlığını şart koşmuştur. (Marx, 1990). Buradan referansla meta dolaşımı esnasında hukuki öznelerin açığa çıkma sürecini

inceleyen Pashukanis, bu ilişkinin doğal sonucu olarak her bireyin soyut düzlemde evrensel yasalara tabii birer hukuki özneye dönüştüklerini iddia etmektedir. Pre-kapitalist toplumlarda hukuki özne, belli göreneksel ayrıcalıklara sahip somut bir bireyken, kapitalist toplumlardaki hukuki özne, metalar üzerindeki her türlü mülkiyet iddialarının taşıyıcısı evrensel ve soyut bir insandır. Kısaca hukuki özne olmanın özünde, metaların mülkiyeti vardır fakat ekonomik alandaki eşitlik ve özgürlük sivil toplumun diğer alanlarını ve devleti kapsayacak şekilde genişletilmek durumundadır (Pashukais, 1978: 109-133). Böylece, Pashukanis de kapitalist devlet biçiminin, sivil toplumun özel alandan ayrılmış, gayrı-şahsi bir kamusal iktidar aygıtı olduğunu ifade etmiştir. Piyasa ilişkilerinin özgür ve eşit bireyler arasında gerçekleşen yapısı gereğince, kapitalist toplumsal hukuksal altyapıyı sunan devlete ihtiyaç vardır. Devlet, mübadele ilişkileri içine giren tüm tarafların haklarını korumak, garanti altına almak ve arabuluculuk etmek için soyut ve kolektif bir öznenin otorite elde etmiş aygıtını ifade etmektedir. Pashunakis'e göre dolayısıyla devletin temeli kapitalist üretim ve dağtım ilişkileri olduğundan, bu ilişkiler ortadan kalktığında devlet de sönümlenecektir (Pashukanis, 1978: 134-150, 63-64, 80, 94).

Pashukanis'in bu özetlenen yaklaşımı çok fazla eleştiriye tabii tutuluğu gibi, sonraki Marksistler tarafından geliştirilerek derinleştirildiği ölçüde Neo-Marksist devlet tartışmalarında meta değişimi analizlerinin ana eksenini oluşturmuştur.

Metanın aldığı biçimlerle hukuki biçim arasındaki ilişkiden yola çıkarak devleti analiz eden bu Marksist düşünürlerden biri Burkhard Tuschling'tir. Tuschling, kapitalizmin tüm toplumsal ilişkilerini yasalaştırmasıyla sonuçlandığını iddia etmiştir. Tuschling'e göre hukuk çeşitli metaların mülkiyetine sahip ve resmi olarak eşit sayılan kişiler arasındaki ihtilafları düzenlemede ve kapitalist üretim içerisindeki sınıf sömürüsünün sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir yandan serbest ve eşit olarak görülen mülk sahiplerinin haklarını garanti altına alırken, diğer yandan artı-emeğin el konulabilmesinin hukuki temelini sağlamaktadır. Tuschling'e göre böylece ayrıca küçük burjuvazi ve daha az etkin olan sermayenin ortadan kalkması pahasına, sermayenin birikimini ve merkezileşmesini sağlayan hukuki çevre de kurulmuş olmaktadır. Dolayısıyla yasalar yalnızca emek ve diğer ezilen sınıflara karşı değil, bireysel kapitalistlerin istimlakı için de oluşturulmaktadır. Yasaların uygulanabilmesi ve idarenin sağlanabilmesi için, kapitalizm içindeki

ekonomik faillerden bağımsız ve özerk bir aygıta ihtiyaç duyulmakta ve bu aygıt güç kullanma tekeline ve toplumun tüm kesimlerinde yasaları uygulama yetkisine sahip devlet olmaktadır (Tuschling, 1976: 30-38, 43-58).

Tuschling analizine sınıflar arasındaki mücadelenin etkilerini de dahil etmeye girişmiştir; böylece ona göre hukuk devletinin, sermayenin yeniden üretilmesini mutlak surette garanti altına alması da mümkün değildir. Çünkü devletin eylemlerinin birikim üzerindeki etkisi, sermayenin hareketine ilişkin düzenlemelerin ve yasaların sınıf savaşımı içinde olan politik güçler arasındaki dengeye nasıl yansıyacağına bağlı olmaktadır. Devlet, hakim bireysel çıkarların "genel olarak kapitalizmin" çıkarıyla örtüşmesi ölçüsünde "ideal bir kolektif kapitalist" gibi davranabilmekte; ancak bu örtüşme ekonomik süreçler arasındaki karmaşık arabuluculuk sistemine, politik sınıf mücadelesine ve devletin hukuki-politik-ekonomik faaliyetlerine bağlı olmaktadır (Tuschling, 1976: 47-51, 60-87, 97-113).

Bir başka yaklaşım tarzı olarak Blanke, Jurgens ve Kastendiek'in, "Marksist Bir Tartışma: Devlet ve Sermaye" adlı derlemede yayınlanan makaleleri, meta değişimi analizini farklı bir çizgide geliştirmişlerdir. Blanke, Jurgens ve Kastendiek bu makalelerinde genel olarak sermaye mantıkçı yaklaşımının temel problemi olan, iktisadi olanla politik olanın ayrımını meta değişiminin ikili karakterinden türetmişlerdir. Bu yazarlara göre, meta değişimi bir yandan değer yasasına konu olan şeyler arasındaki bir değişim ilişkisi iken, bir diğer yandan da, değişimi gerçekleştirenler ile onların metaları arasındaki bir mülkiyet ilişkisidir. Bu yorumculara göre, meta değişiminin bu ikinci yönü mülkiyet haklarını tanımlamak ve desteklemek için bir hukuk sistemini ve devletin tarihsel gelişmesinin temeli olan 'ekonomi-dışı zorlayıcı bir gücün varlığını gerekli kılmıştır. Bu güç hem yasal normların içeriğini belirleyecek bir yasa gücüne, hem de yasalara uyulmasını garanti altına alacak bir yargı gücüne sahip olmak durumundadır. Bunun yanı sıra yasal normların da gayrı-şahsi, genel ve kamusal olması gerekmektedir. Devletin asli görevi böylece kapitalist yeniden üretimin gerekliliklerine uyumlu yasalar çıkarmak ve bunları uygulanabilir hale getirmek olmuştur. Nitekim devletin bu çifte görevi ekonomik ile politik alan arasında kurumsal bir ayrımı şart koşmuş ve devleti özel şahısların üzerinde gayrı-şahsi bir kamusal otoriteye dönüştürmüş ve ekonomik ile politik arasındaki bu bölünme kendisini, özel mülkiyetle ilişkili "özel hukuk" ile,

politik düzenin korunmasıyla ilgili olarak da "kamusal hukuk" ile ifade etmiştir. Kapitalist toplum içerisindeki özel ve kamusal alana hakim olan hukuki ilişkilerin uygulanması ve yaratılması sorunu ise sınıflar arasında verilen politik mücadelenin temel konusunu oluşturmaktadır. Blanke, Jurgens ve Kastendiek'e göre, politik olanın ekonomik olandan ve mülkiyet hakları üzerindeki çelişkilerin meta değişiminden ayrımı bir kere meydana gelmiş tarihsel bir hadise değildir. Bu sözleşmesel değişimin gerekli kıldığı karşılıklı yükümlülüklerin kabulü ile sürekli olarak yeniden üretilmiştir (Blanke, Jurgens ve Kastendiek, 1978: 108-147).

Blanke, Jurgens ve Kastendiek, devletin müdahaleciliğini sınırlayan etmenleri de açıklamış onları şöyle sıralamışlardır: İlk olarak devlet, sermayenin dönüşümünün aldığı farklı yüzeysel biçimlere dönük bir dizi politika aracılığıyla tepki vermektedir. Bu biçimler belirli bir özerkliğe sahip olduğundan ve genel sermaye birikimiyle ilişkisi açık bir şekilde tespit edilemediğinden, farklı politikaların ekonomik sorunların aşılmasında etkili veya tutarlı olacağının ise hiçbir garantisi yoktur. Ortak bir kaynaktan gelen bu politiklarda tutarlı bir birlik olsa dahi, bu politikaların etkisi sermayenin genel hareketine bağlıdır ve bu hareketin mantığı mevcut politikaların taşıdığı mantığın ötesindedir (Blanke, Jurgens ve Kastendiek, 1978: 116-123). İkinci olarak, birikimin seyri sınıflar arasındaki dengeyle bağlantılı olduğundan, bu dengedeki değişim devleti müdahale gücünü etkileyecektir. Sermayenin ve emeğin devlet müdahalelerine gösterdiği direnç aynı değildir. Emeği baskı altına alınması daha kolay gibi görünse de, toplumsal düzenin ve sermayenin uzun dönemli çıkarlaırnın korunabimesi adına emeğin yeniden üretilmesi, taleplerinin ve isteklerinin ehlileştirilebilmesi için devletin ödünler vermesi de gerekmektedir. Çalışan sınıflar bu analizde pasif olarak görülmez, çünkü haklarını korumak ve yeni haklar elde etmek için mücadele içerisindedirler (Blanke, Jurgens ve Kastendiek, 1978: 124-129).

Bu alanın önemli kuramsal yaklaşımlarından bir diğerini ise Picciotto ve Holloway gerçekleştirmiştir. Picciotto sermaye birikimi için zorunlu olan ekonomik, politik ve ideolojik koşulların tarihsel olarak nasıl biçimlendiğine bakmanın yanı sıra hukuki ilişkileri anlamak için de sermaye birikiminin tarihsel dinamiğinin göz önünde tutulmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Sermaye birikimine yönelik Radice ile birlikte gerçekleştirdikleri tarihsel yaklaşımı bu yönde de sürdürerek üç

farklı hukuki biçim tanımlamıştır. İlk aşama olan ilkel birikimde, bireylerin hukuki sorumluluk ilişkisi kurumsallaşmakta ancak basit meta dolaşımının iç içe geçmiş olması, kapitalist hukuki biçimin sınıfsal ayrıcalıkları, rüşvet, yosuzluk ve aleni baskı yöntemleriyle yanyana sürdürülmektedir. Rekabetçi aşamada ise kapitalist piyasa güçlerinin hâkimiyeti sağlandıktan sonra, liberal hukuk iktidarı tesis edilmekte ve devlet farklı ekonomik özneler arasında arabuluculuk yapma görevleriyle sınırlandırılmaktadır. Ancak sermaye hareketi ve sınıflar arasındaki mücadele devleti sürekli müdahale etmek zorunda bıraktığı ölçüde ancak bu noktada son aşama ortaya çıkabilmektedir (Picciotto, 1979: 170-177). Bu aşamada ise devletin kapitalist çıkarlar doğrultusunda sermayenin yeniden üretilmesini sağlaması; tarafsız görünümünü kaybetmesine yol açacak ve sınıfsal çatışmayı sermayenin aleyhine derinleştirecektir (Holloway ve Picciotto, 1977: 86-93).

Bu çerçevede Holloway ve Picciotto materyalist bir devlet teorisinin başlangıç noktasının sınıf mücadelesi olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Marks ve Engels "Komünist Manifesto"da "şimdiye kadarki tüm toplumların tarihin sınıf mücadeleleri tarihi" olduğunu vurguladıkları üzere; Holloway ve Picciotto'ya göre devletin gelişmesi de kesinlikle bu tarihsel prensibin bir istisnasını oluşturmamaktadır. Bununla birlikte, bu düşünürler sadece toplumsal gelişmenin bir sınıf mücadelesi süreci olduğunu göstermenin değil aynı zamanda sınıf mücadelesinin farklı tarihsel toplumlarda farklı tarihsel biçimlere büründüğünü de göstermenin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle sınıf mücadelesinin ve gelişiminin anlaşılması açısından, sınıf mücadelesinin tarihsel olarak takındığı biçimlerin anlaşılması temel teşkil etmektedir (Holloway ve Picciotto, 1991: 116).

Holloway ve Picciotto diğer taraftan ise yeterli bir materyalist devlet teorisi geliştirebilmesi için Marks'ın Kapital'de burjuva politik iktisadını eleştirmekte kullandığı yöntemden hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Marks, Kapital'in birinci cildinde toplumsal ilişkilerin gerçekten oldukları gibi, yani sınıf egemenliği ilişkileri olarak değil, kendi özlerinden farklı hayali biçimlerde görünmelerinin (fetişizm) kapitalizme has bir özellik olduğunu ileri sürmüş, kendi artı-değer üretimi analizini işte bu 'hayali' biçimlerin eleştirisi bağlamında geliştirmiştir. Bu yazarlara göre Marks Kapital'de esasen burjuva politik iktisadının materyalist bir eleştirisini yapmıştır. Bu materyalist eleştiri sadece basit bir şekilde

burjuva politik iktisatçıların yanıldığını göstermeyi değil, kapitalist toplumlarda sömürünün doğasının, yüzeyde ortaya çıkan ve iktisatçılarca para, fiyat, kar ve rant olarak algılanan belirli topumsal ilişki biçimlerinin yarattığını göstermeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede burjuva politik iktisatçıların yüzey kategorilerinin materyalist bir eleştirisinin amacı bu kategorilerin sadece üretim ilişkilerinin kendilerini ifade edebildikleri biçimler olduğunu göstermek değil, aynı zamanda kapitalist toplumlarda üretim ilişkilerinin kendilerini neden bu biçimde sunduklarını göstermektir. Bu bağlamda materyalist bir devlet teorisi de kapitalizmde toplumsal ilişkilerin takındıkları bu 'hayali' biçimlerin eleştirisini genişletmek ve geliştirmek durumundadır. Nasıl politik iktisadın kategorilerinin analizi, bu kategorilerin köklerinin sömürünün kapitalist biçimini ifade eden artı-değer üretiminde yüzey kategoriler olarak yer aldığını göstermek durumunda ise; devlet analizi de; devletin köklerini, aynı kapitalist sömürü içinde bularak toplumsal ilişkilerin görüngü biçimi olduğunu göstermek durumundadır. Bu ilk olarak şu demektir ki; materyalist devlet teorisine, iktisadi temelin politik üst yapıyı nasıl belirlediği sorusu ile değil kapitalizmde üretim ilişkilerinin, ayrı iktisadi ve politik biçimlere bürünmelerine neden olanın ne olduğunun sorulması ile başlanmalıdır. İkinci olarak ise materyalist bir devlet teorisinin sınıf mücadelesinde başlaması yeterli değil; fakat sınıf mücadelesinin kapitalist biçimi olan artı-değer üretiminden başlaması gereklidir. Böylece devlet kuramının başlangıcı ne politikanın özgüllüğü ne de iktisadi olanın egemenliği olacak; başlangıcı bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak 'sermaye ilişkisi' tarihsel materyalist kategorisi oluşturacaktır (Holloway ve Picciotto, 1991: 117-118).

Böylece esasında, Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalist devlet, sınıf egemenliğinin tarihsel spesifik sınıf biçimi olan 'sermaye ilişkisinin' görüngüsü olmaktadır. Ve böylece aynı zamanda devlet, sermayenin sosyal ilişkisinin bir yönü olarak tüm kurumları, süreçleri ve ideolojisi ile onun çelişkilerince bağıtlanmaktadır. Fakat bir yandan gene de kapitalist devlet, bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak sermayenin yeniden üretimi ve korunmasında hayati bir rol oynamaktadır (Holloway ve Picciotto, 1991: 118).

Holloway ve Picciotto'ya göre politik düzeyin biçim, fonksiyon ve sınırlarını sermaye birikimi ve onun sınırları ile ilişkilendirme gereksinimini ihmal eden politik düzeyin göreliği özerkliğinde ısrar eden Politisist yaklaşımlar böylece ilizyona

kapılmaktadırlar. Onlara göre Marksist devlet tartışmaları araççı ve yapısalcı yaklaşımın arasında yanlış kutuplaşmanın etkisinde kalmıştır. Miliband ve Poulantzas'ı biririne zıt yaklaşımlar olarak görmek doğru değildir. Her iki yazar da politik düzeyi bilimin özerk bir nesnesi olarak incelemeyi kabul etmişlerdir. Farkılıklarına rağmen ortaklık ağır basmaktadır. Poulatzas açık birşekilde Miliband daha zimni olarak Kapital'in "iktisadi düzeyin" analizini yaptığını ve Kapital'de geliştirilmiş kavramların bu düzeyin analizine özgü kavramlar olduğunu kabul etmişlerdir. Bu çerçevede bu yazarlar Marks'ın dağınık bir biçimde bulunan siyasi kavramlarını geliştime kaygısı taşımışlardır. Böylece Marks'ın büyük çalışması yanlış bir yoruma dayanmış ve hem akademik hem de işçi sınıfı açısından hatalı hale gelmiştir. Bu yazarlara göre, Kapital açıkça iktisadi düzeyin değil politik iktisadın materyalist bir eleştirisidir. Kapital ekonomiyi sömürünün sınıf ilişkilerinden izole ederek analiz etmeye çalışan burjuvazi girişiminin materyalist bir eleştirisidir. Miliband ve Poulantzas'ın devlet analizlerini böylece sermaye ilişkisinin çelişkileri içerisinde analiz etmemeleri ise keza bu yazarlara göre iki önemli sonucu yol yaratmıştır: İlk olarak bu yorumlar politik biçimlerin gelişimini, ikinci olarak da devletin birikimi süreci ile olan ilişkilerinin devlet faaliyetleri üzerine koyduğu sınırlamaları sistematik bir biçimde analiz etmememiştir (Holloway ve Picciotto, 1991: 116-118).

Bu aşamadan sonra ise Holloway ve Picciotto kapitalist toplumlarda sınıf egemenliğinin, yani sermaye ilişkisinin, devletin, o anki üretim sürecinden ayrı bir biçime bürünmesini nasıl sağladığını ortaya koymaya çalışmışlardır (Holloway ve Picciotto, 1991: 93).

Kapitalist devletin tarihsel gelişminin analizinde Marks'ın toplumsal ilişkilerin bütünlüğünün analizinde kullandığı hem mantıksal hem de tarihsel içerikli yöntemi izleyen Holloway ve Picciotto tarihsel analizlerine meta üretiminin genelleşmesinden başlamaktadırlar. Bu yazarlara göre, devletin gelişmesi, sadece devleti o ana kadar içinde gelişmiş olduğu biçimlerin sınırlarının ötesinde sürükleyen kapitalist üretim biçiminin çelişkileri ile birlikte giden sınıf mücadelesi açısından açıklanabilmektedir. Sermaye birikimi, sömürünün sosyal ilişkisi olan sermaye ilişkisini yeniden yaratmak ve geliştirmek için yürütülen sınıf mücadelesinin takındığı biçimdir. Sermaye biriktirme mücadelesi kendini belirli tarihsel biçimlerde ortaya koymuştur.

Marks sermaye birikiminin büründüğü bu tarihsel biçimleri mutlak ve göreli artı değer üretimi kategorileri içinde kavramlaştırmıştır. Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalist devletin gelişimi de ancak işte bu birbirini izleyen egemen artı değer üretim biçimlerinden hareketle kavranabilmektedir. Fakat artı değer üretim biçimleri ile devlet arasındaki ilişkilerin tarihsel analizinden önce de meta üretiminin genel düzeyinde devlet kuramının inşa edilmesinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda Holloway ve Picciotto, kapitalist devletin ilk evresini ve bu nedenle ilk sınırlarını genelleşmiş meta üretiminin yerleştirilmesi ve korunmasına bağlı olarak açıklamışlardır. Politik statülerin iktisadi faaliyetlerinden ayrıldığı merkezi devlet, meta üretiminin ortaya çıkardığı fetişleşmiş toplumsal ilişkilerden doğmuş ve bu ilişkileri destekleyip, yeniden üretmiştir. Üretim ve tüketimin birbirinden ayrılmasının sonucu olarak ortaya çıkmış olan kapitalist devletin ilk fonksiyonu üretim ve tüketim arasındaki bir aracı olarak mübadeleyi garanti altına almak olmuştur. Genelleşmiş meta üretimi bünyesinde hem karşılıklı avantajları hem değişime olan gereksinimlerden kaynaklanan bir zorlamayı barındırdığından, temel bir çelişki sergilemektedir. Genelleşmiş meta üretiminin bu çelişkisi, mübadele ilişkisinin 'politik' yönünün ayrımı yoluyla çözülmekte ve mübadele ilişkisinin politik yönü bir merkezi güç olan devlet tarafından kontrol edilmektedir. Böylece devlet aracılığıyla değişimin kontrolü gerçekleştirilmekte ve bireysel iktisadi pazarlık bireylerin karşılıklı tavırlarına bırakılmaktadır. Holloway ve Picciotto'ya göre, üretimin tüketiminden ayrımı aynı zamanda iktisadi özneler olarak bireylerin yaratılmasını ve bu nedenle özel mülkiyet sistemin oluştutulmasını da bünyesinde barındırmaktadır. Tarihsel olarak mülkiyetin bu bireyselleşmesi, çeşitli feodal komünal mülkiyet sistemlerinin çözündürülmesini ve böylece işçilerin üretim araçlarından koparılmasını içermektedir (Holloway ve Picciotto, 1991: 97-98).

Meta üretiminin genelleşmesi ve kapitalist devletin ilk evreleri konusundaki bu değerlendirmelerden sonra Holloway ve Picciotto, kapitalist devletin gelişimini 19.yüzyılın sonlarından bugüne kadar geçerli olan göreli artı-değer üretiminin çelişkilerine bağlı olarak analiz etmek suretiyle, tarihsel analizlerini sürdürmüşlerdir. Göreli artı değer üretiminin çelişkileri, kendilerini kâr oranlarının düşme eğilimi içinde ifade etmektedir. Onlara göre Kapital'i politik iktisadın materyalist bir eleştirisi olarak değil de bir iktisadi metin olarak okuyanlar, kar oranlarının düşme

eğiliminin sadece iktisadi bir yasadan ibaret olmadığını kavrayamayacaklardır. Kâr oranlarının düşme eğilimi kapitalist toplumlarda sınıf sömürüsünün takındığı biçimin doğasında bulunan çelişkilerin değer-teorik ifadesinden başka bir şey değildir. Kapitalist sınıf yapısının çelişkileri kendilerini kâr oranlarının düşme eğilimi olarak iktisadi bir biçimde su yüzüne çıkarmaktadır. Holloway ve Picciotto'ya göre, burada sorulması gereken soru, sermayenin çelişkilerinin kendilerini politik biçimde nasıl ifade ettikleri ve kâr oranlarının düşme eğilimi ile politik gelişmenin dinamikleri arasındaki ilişkinin ne olduğudur (Holloway ve Picciotto, 1991: 99).

Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalizmin periyodik krizleri ne iktisadi ne politik krizlerdir. Kapitalizmin periyodik krizleri sermaye ilişkisinin krizleridir ve bu krizler sermaye ilişkisinin doğasındaki çelişkilerden dolayı kaçınılmazdır. Kapitalizmin krizleri kaçınılmaz bir şekilde sermaye ilişkisinin yeniden yapılanmasını gündeme getirmektedir. Bu yeniden yapılanma hem iktisadi hem de politik düzeylerde gerçekleşmektedir. Her iki düzeyde de nelerin olacağı, sermayenin kendi varoluş koşullarını korumak için yürüteceği mücadeleye bağlıdır. Kuşkusuz politik sistemin yeniden yapılanmasının alacağı kesin biçim işçi sınfının direncinin niteliğine bağlı olacaktır (Holloway ve Picciotto, 1991: 99).

Holloway ve Picciotto'ya göre, politik gelişmeler ile sermaye ilişkisinin çelişkileri ve krizleri arasındaki ilişki konusu en sıhhatli olarak bu yeniden yapılandırma fikrinin geliştirilmesi yolu ile incelenebilmektedir. Göreli artı değer üretimin çelişkileri sermayeye kendi temellerinin dayalı olduğu toplumsal ilişkileri sürekli olarak yeniden yapılandırma ya da yeniden organize etme gereğini dayatmaktadır. İşte bu yeniden yapılanma sürecinde kâr oranlarının düşme eğilimi telafi edici eğilimler devreye sokulmaktadır. Fakat sermayenin doğasındaki anarşi nedeni ile bu süreç planlı, rasyonel bir süreç olarak gerçekleşmez. Aslında bu süreç kârlılığın krizine tepki olarak, birbirlerinin rakibi olan sermayelerin vahşi rekabeti yoluyla gerçekleşmektedir. Kapitalizmin periyodik krizleri karşı eğilimlerin zayıflığından dolayı değil fakat karşı eğilimler etkin bir şekilde ancak krizlerde devreye sokulabileceğinden kaçınılmazdır. Holloway ve Picciotto'ya göre krizin sonuçları genel olarak sermayenin gereksinimlerinden türetilemez. Kriz sürecinde nelerin olacağı ya da krizden nasıl çıkılacağı sermaye ile emek arasındaki mücadeleye bağlıdır. Diğer taraftan kriz sürecinde olup bitenler belirli sermayeler ve

kapitalist sınıfın fraksiyonları arasındaki mücadelenin sonuçlarına da bağlıdır. Bu mücadeleler sadece iktisadi mücadeleler değil üretimin sosyal ilişkilerinin tümünün yeniden organizasyonunu hedefleyen mücadelelerdir. Karşı eğilimlerin devreye sokulması partikte, üretimin genel toplumsal koşullarının bütününün ve sömürü ilişkilerinin bir süreç içinde yeniden organizasyonu demektir. Bu süreçte sermayenin krizden çıkabilmek için yürüttüğü mücadele basit bir şekilde yeni tekniklerin uygulanması ve ücretlerin düşürülmesi ile ilgili değildir. Sermaye krizden çıkabilmek için tüm düzeylerde oldukça uzun ve kompleks bir mücadele yürütmektedir (Holloway ve Picciotto, 1991: 100).

Holloway ve Picciotta'ya göre, devletin gelişmesini sermaye sosyal ilişkisinin her seferinde yeniden yeniden organizasyonunun içeriği içine yerleştirmek gerekmektedir. Sermaye ilişkisini yeni biçimler içinde yeniden oluşturabilmek için devlet biçimi, sermayenin gelişmesinin yeni aşamalarınca yaratılan yeni çelişkilerin içerilmesi sürecinin bir parçası olarak yeniden oluşturulmakta ve biçimlendirilmektedir. Aynı şekilde devletin fonksiyonları da revize edilmektedir. Çünkü devletin fonksiyonları kapitalizmin her aşamasındaki egemen çelişkiler tarafından biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda kâr oranlarının düşmesini telafi edecek karşı eğilimlerin 'harekete geçirilmesi' giderek artan bir şekilde devlet aracılığıyla gerçekleşecektir. Sermayenin çelişkilerinin verdiği ivme ile üretim güçleri gelişirken ve yapısal olarak yoğunlaşmış sınıf çelişkileri kendilerini birikimin artan güçlükleri içinde ortaya koyarken, sermaye, bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak kendi mevcudiyetini doğrudan yeniden üretmekte gittikçe zorlanmaktadır. Yeniden üretim zamanla devlet aracılığıyla gerçekleşmek durumunda kalmakta ve yeniden üretimi gerçekleştirebilmek için devlet aygıtları gelişmektedir. Bununla birlikte devlet aygıtlarının ve faaliyetlerinin gelişimi yoluyla sermaye egemenliğinin temelindeki çelişkilerden kurtulmak mümkün değildir. Sermaye birikiminin sıkıntıları kapitalist anarşiden değil sermaye egemenliğinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Sermaye kendisini devlet aracılığıyla organize edebilse bile sermaye birikiminin temel çelişkileri sürecektir. Yani, artı değer arayış sürecinde artı değer üretiminin temeli olan verimli işçilerin üretimden dışlanma eğilimi sürecektir (Holloway ve Picciotto, 1991: 100-101).

Holloway ve Picciotto'ya göre, sermaye egemenliğinin politik biçimleri de iktisadi biçimleri kadar karmaşıktır. Toplumsal artı değer kıtlaştığında, sermayeler politik biçimler içinde de ''düşman biraderler'' olarak karşı karşıya gelmektedirler. Bireysel sermayelerin, piyasadaki karşıtlıkları kendilerini devlet aygıtları ve bürokrasi içinde yeniden üretmektedirler. Bir yandan devletin sermayenin yeniden üretim sürecine artan müdahaleleri sonucunda sermaye ile devlet arasında yakın bağlar kurulurken, diğer yandan da bu yakın ilişkiler sonucunda kapitalist anarşi kendini devlet aygıtları içinde artan bir şekilde yeniden üretmektedir. Bu nedenle, devletin genel olarak sermayenin çıkarlarına yönelik olarak rasyonel bir şekilde davranacağı varsayılamaz. Tam tersine sermayeler arasındaki rekabetin devlet aygıtları içinde yeniden üretimi sonucunda kaçınılmaz bir kargaşa ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte devlet faaliyetleri ile genel olarak sermayenin çıkarları arasında bir gerilim doğar ve devletin sermayenin yeniden üretimini sağlama biçiminde kaçınılmaz keyfi hareketler ve dengesizlikler oluşmaktadır. Bu sermayeler arasındaki rekabet ilişkilerinin devlet aygıtları içinde yeniden üretimi burjuvazinin devletin etkinsizliğinden şikayet ettiği kriz dönemlerinde iyice gözler önüne serilmektedir. Bu dönemde burjuvazi çelişkileri kamu yönetim tekniklerinin başarısızlığına bağlamaktadır. Bu süreçte mesele teknik bir mesele olarak kavranmakta ve çözüm de teknik bir çözüm olarak sunulmaktadır. Ama aslında mesele kapitalist toplumun karşıtlık ilişkilerinin devlete yansımasıdır (Holloway ve Picciotto, 1991: 101-102).

Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalizm gelişirken devlet, kapitalist yeniden üretimin çelişkilerinden doğan gereklilikler ve sınırlamaların çelişkili ve karşılıklı etkileşimi yoluyla gelişmektedir. Böylece devletin bu çelişkili gelişmesi devlet faaliyetlerinin sınırlarını aşmak ve devleti sermaye birikimi açısından daha işlevsel kılmak yönündeki sürekli krize sürükleyici girişimler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yazarlara göre, örneğin devlet harcamalarının kısılması yönündeki girişimler aslında devlet faaliyetlerindeki herhangi bir azalmayı değil, devleti sermaye birikimi açısından daha işlevsel hale getirmeyi sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Burjuvazinin devlet harcamalarına yönelik suçlamaları ile sanayiye yönelik daha fazla teşvik talepleri el ele gitmektedir. Burada asıl mesele verimsiz harcamaların kısılması değil, bu harcamaların sermayenin yeniden üretim gerekleri ile uyumlu hale getirilmesidir.

Holloway ve Picciotto bu yeniden yapılandırma sürecine ilişkin olarak şu noktanın da altını çizmektedirler; sermaye, bunalımları aşma girişimleri içinde bir tarfatan da kendi varlığı içinde hayati olan iktisadi olan ile politik olanın ayrımını aşındırma eğilimindedir. Bu süreç içinde devlet genellik ve yansızlık öğelerini kaybettikçe ve belirli kapitalist çıkarların yararına iktisadi yeniden üretime müdahale ettikçe, devletin fetişleşmiş sınıf-nötr görüntüsü aşınmakta ve böylece buruvazinin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğinin en önemli temeli zayıflamaktadır (Holloway ve Picciotto, 1991: 102-103).

Kapitalist toplumda sınıf egemenliğinin en önemli ayırıcı özelliği ise bu yazarlara göre meta değişiminin sınıf egemenliğine aracılık etmesidir. Kapitalizmde işçilerin sermayeye bağımlılığı doğrudan güç kullanımı yoluyla olmamaktadır. İşçiler emek güçlerini piyasada bir meta olarak satmaları yoluyla sermayeye bağımlı hale gelmektedirler. Kapitalistin parasını sermayeye çevirebilmesi için piyasada serbest işçileri bulabilmesi gerekmektedir. İşte bu güç ilişkilerinin o anki üretim sürecinden çıkarılarak, bu ilişkilerin bireysel kapitalistlerden ayrı bir evreye yerleştirilmesi gereği tarihsel ve mantıki olarak sınıf egemenliğinin ayrı biçimleri olarak ekonomi ve politikayı oluşturmaktadır. Sınıf egemenliğinin bu iki biçiminin oluşumu kurumsal ifadesini özerk bir varlık olarak devlet aygıtlarında bulmuştur. Bu iki evrenin oluşumu kendi ifadesini aynı zamanda bireylerin devletle olan ilişkilerinin sermaye ile olan ilişkilerinden ayrımında, işçinin, işçi ve vatandaş olarak ayrımında, işçinin mücadelelerinin ‘iktisadi mücadele’ ve ‘siyasi mücadele’ olarak ayrımında içermiştir (Holloway ve Picciotto, 1991: 94-95).

Görüldüğü üzere Holloway ve Picciotto kurumsal ve ayrı bir baskı aygıtı olarak kapitalist devletin olabilirliğini ve gerekliliğini, kapitalist iktisadi sömürüye aracılık etmede meta değişiminin hayati rolünden türetmektedirler. Bu yazarlara göre, sınıf egemenliğinin ayrı bir biçimi olarak devletin bu oluşumu burjuvazinin iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmesine ve burjuva egemenliğinin ön koşulu olan, işçilerin iktisadi ve politik mücadelelerinin ayrılmasının sağlanması yönündeki politik ve ideolojik uygulamalara, maddi temel sağlamaktadır. Bununla birlikte Holloway ve Picciotto devlet ve meta üretimi evrelerinin aynı sermaye ilişkisinin belirli biçimleri olarak bir ‘bütünlük içinde ayrım’ tarafından nitelendirildiğini ve sermaye ile emek rasındaki kutuplaşmanın

bünyesinde bulunan çelişkilerin her iki evreye de nüfuz ettiğini ısrarla vurgulamışlardır.

Diğer taraftan bu yazarlar başta Alvater olmak üzere bu bağlamda tartışmaya katkı yapan birçok yorumcuyu sermayenin mantığını ve bu mantığa tarihsel bir gerçeklik ve içerik verilmesinde sınıf mücadelesinin rolünü ihmal ederek aşırı vurgulanmalarından dolayı eleştirmişlerdir. Holloway ve Picciotto'ya göre, sermaye mantıklı yaklaşımlar; sermayeyi sosyal bir ilişki olarak vurgulamanın önemini belirtmelerine rağmen, sermaye ilişkisinin bir sınıf mücadelesi ilişkisi olduğunu yeterince vurgulamamaları ya da sermayenin bir sınıf mücadelesi ilişkisi olarak sunulduğu hallerde de, sınıf mücadelesini kendi biçiminin sınırları içinde kuşatma eğiliminde olmaları nedeniyle hatalıdırlar. Bu nedenle Holloway ve Picciotto açıısndan kapitalist devletin tarihsel olarak gelişmesinin analizi büyük önem taşımaktadır ve bu doğrultuda yazarlar çalışmalarında kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarındaki tarihsel gelişmelerin nedenlerini de ortaya koyamaya çalışmışlardır (Holloway ve Picciotto, 1991: 96-97).

Holloway ve Picciotto esasen bu kapsamlı değerlendirmeleri ve eleştirileriyle yalnızca bu başlıktan değil genel olarak sermaye mantıkçı yaklaşımdan bir ayrılık göstermektedir. Keza Clarke'de tartışmaya egemen olan eğilim ile Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımları arasındaki farkın altının çizilmesi geektiğini vurgulamaktadır. Clarke'a göre bu tartışmalar devletin mantıksal veya tarihsel şekilde türetilmesine yönelik vurgularına karşı Holloway ve Picciotto'nun fikirlerinde merkezi tema sınıf mücadeleleridir. Clarke, Holloway ve Picciotto'nun sadece mevcut devlet biçimi içinde değil aynı zamanda mevcut devlet biçimine karşı bir mücadele olarak sınıflar mücadelesini vurgulayarak kapitalist devlet mücadelesini sınıf mücadelesinin daimi bir nesnesi ve onun sonucu olarak analiz ettiklerini vurgulamıştır (Clarke, 1991: 40-41).

Sermaye mantıklı yaklaşım içerisindeki sermaye birikimci eğilimin, sermaye birikiminin sürmesi için belirli genel koşulların devlet tarafından daima sağlanmasının gerekliliğini vurguladığı yukarıda belirtilmiş ve örneklendirilmişti. Keza sermaye mantıklı yaklaşımın bir alt başlığını oluşturan meta değişimi analizlerinde de aynı merkezi konuya, esasen sermaye birikimine odaklanıldığı

ortaya çıkmaktadır. Tuschling, Blanke, Jurgens ve Kastendiek'in yaklaşımlarında görüleceği üzere meta değişim koşullarının sermaye birikimini içerecek bir biçimde devlet tarafından kapsanması süreci hukuk düzlemiyle ele alınmıştır. Kapitalist üretim sürecinin diğer zor biçimlerinden ayrılan önemli bir özelliği olarak "hukuksal düzlem" bu yazarlarca devletin kapitalist süreçte en merkezi özelliği olarak içerilmiştir. Benzer yaklaşım tarzlarında görülen, Marksizmin temel kaynaklarına referansla ele alındığı ölçüde ortaya çıkan iç tutarlılıktaki problemler, bu yaklaşım tarzında diğer yaklaşım tarzlarından ayrılan özgün bir nitelik olarak ilginç bir değer de ifade etmektedir. Çünkü bu alanda konunun bu kapsamda ele alındığı çalışmalar Marksist literatürde az olduğu kadar Marksizm dışı metodolojik yaklaşımlarda da bir hayli az sayıdadır. Bu kapsamıyla; metodolojik olarak "sınıfsal" yaklaşımın içeriği kadar devletle kurulacak ilişkinin de "kökleşmiş" olmaması, Neo-Marksist devlet tartışmalarının gerçek anlamda "yeni bir içerikle" üretim sağlamasını mümkün kılmıştır. Böylece bu değerlendirmelerin eleştirel tahlilinde benimsenecek yaklaşımda da bir farklılık zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan Marks'ın bizzat kendisinin de hukuksal alana dair değerlendirmelerinin zayıflığı doğrudan Marks'tan referansla bir inceleme gerçekleştirilmesini de zorlaştırmaktadır. Marks'ın hukuki ilişkilere değindiği Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi ve Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı çalışmasının el yazması olarak yarım kalmış 2 sayfalık metinleri dışında neredeyse hiç bir değerlendirmesinin bulunmaması ve bu metinlerin doğasının da hukuk ilişkilerine bu içeriğiyle uzanmaması güçlüğün boyutunu daha da arttırmaktadır. Fakat eldeki malzeme az olmasına rağmen bu iki metinde Marks'ın yaklaşımı genel metodolojisi ile birleştirildiği takdirde kimi çıkarımları yapmayı da mümkün kılmaktadır.

İlk olarak yarım kalmış el yazmalarını ele alacak olursak; Marks'ın sonrasında üzerinde çalışmak üzere aldığı notlar, sonrasında aldığı notların üzerinde gerekli çalışmayı gerçekleştirmemesi sonucu, bugüne de el yazması biçimiyle Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı metniyle ulaşmış ve bu notlar bu haliyle dahi, arkasında ipucu niteliğinde bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir bir malzeme bırakmıştır. Marks notlarının başlığı olarak "Üretim. Üretim araçları ve üretim ilişkileri. Üretim ilişkileri ve dolaşım ilişkileri. Üretim ve dolaşım koşularına göre devlet ve bilinç

biçimleri. Hukuki ilişkiler. Aile ilişkileri." dizgesini oluşturduğu ölçüde bu sıralamanın Marks'a uygun bir biçimde rastgele içerilmediği ve çalışmasının yöntemsel ifadesini içeren bir çerçeveyi oluşturduğu, hele ki Marks'ın genel yaklaşımının buna uygunluğu da düşünüldüğünde, açıkça ortaya çıkmaktadır. Temelden özel ifade biçimlerine doğru sıralanan ilişkide, üretim ve dolaşım koşullarına göre içerik kazanan devlet ve bilincin, buna uygun hukuki ilişkiyi de somutlayacağı anlayışı Marks'ın diyalektik yönetminin doğrudan bir sonucu olarak not edilmiştir. Hukuki ilişkilerden hemen sonrasında ailenin içerilmesi de sivil toplum alanının belirlenimine dair ilişkinin içsel tezahürü olarak görünmektedir. Marks'ın genel metodolojisine uygun olarak, çok kaba bir biçimiyle, üretim sürecinden başlayan ve dolaşım ilişkileriyle onu tamamlayan kapitalist ilişkilerin; doğrudan buna uygun devleti ve bilinci oluşturacağı, hukuk ilişkilerinde bir yansıma izleyeceği, bunun aynı zamanda aileye yansımasının gerçekleşeceği dizgelemi; Marks'ın ilişkilenmeyi, her sonra gelenin daha fazla olarak öncel gelenin belirlenimine uğrayacağını da içerecek bir biçimde sıralı fakat birbirine bağlı ilişkiler bütünü halinde ele almayı düşündüğünü ortaya çıkmaktadır.

Marks'ın başlığın altına maddeler halinde aldığı notlarında, "burada belirtilmesi ve unutulmaması gereken noktalar" olarak belirttiği ve hemen ardından ilk madde olarak açıkladığı, burjuva toplum öncesi savaş yoluyla ordular içerisinde ücretli emek gibi bazı iktisadi ilişkilerin gelişmesinin ve bu durumun üretici güçler arasındaki ilişki ile dolaşım alanı içinde gerekli olduğuna dönük ifadeleri; kapitalist üretim sürecinde ifadesini bulan hukuki ilişkilerin bir kısmının pre-kapitalist ilişkilerden devralındığını ifade ettiği kadar bu ilişkinin kurulduğu düzlemin "barıştan önce savaş" ifadeleriyle tanımlanışıyla da "hukuki ilişkilerin" üretim tarzının sükûn içinde gerçekleşmesi adına bir boyunduruk altına alış işlemi olarak içerildiğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece hukuki ilişkilerin, Marks tarafından, üretim ilişkilerinin gelişim aşamasında ortaya çıkmış ve üretim tarzının gerçekleşmesinin *öncesinde* varlık kazanmış olarak düşünüldüğünü ortaya çıkarmaktadır (Marx, 1979: 277-278).

Diğer taraftan Marks, devam eden satırlarda ek bir madde olarak üretim ilişkilerinin hukuki ilişkiler biçimine bürünmesiyle eşit olmayan bir gelişim yarattığını ve hukuki ilişkiler altındaki görünümün tartışmalı niteliğinin "anlaşılması

güç" olarak belirmesinin nedenini bu durumun oluşturduğunu da belirtmiştir. Bir sonraki maddeden de, anlaşılan odur ki, hukuk kavramının kendisinin de üretim ilişkilerindeki bir gelişmeyi ifade eden bir içerikle değerlendirilmesi düşünülmektedir. Marks'a göre, yer yer rastlantısal gerçekleşen gelişim, "doğal belirlemelerde hareket noktası" olmak üzere, embriyo dönemlerin en gelişmiş biçiminin öznel ve nesnel ilişkilerin çelişkili bir tezahürü olarak, yaşanılan çağda o anın üretim ilişkilerince içerilmiş bir nitelikle hukuki anlamda bir gerçeklik ifade etmektedir (Marx, 1979: 279-281).

Öyleyse bu metinde ele alındığı anlamda, Marks'ta hukuksal ifadenin anlamına içkin birkaç çıkarım yapmak mümkündür. Birincisi, Marks'a göre hukuki ilişkilerin kendisi üretim ilişkierinde bir gelişimi ifade etmekle birlikte hukuki ilişkilerin kendisi de yeni bir gelişimin biçimini oluşturmaktadır. İkinci olarak, bu biçim, kapitalist üretim tarzının henüz gelişim aşamasında, sonrasında onun kendini düzenleyeci niteliği olması adına, bu ilişkinin kurumsallaşmasının öncesinde ortaya konulmuştur. Üçüncü olarak, bu ilişkiler, farklı toplum ve devlet biçimlerinde değişik anlam ve gelişimi ifade etmekte olup o anki toplumun üretim ilişkileri ve üretici güçleriyle ilişkisine bağlı olarak anlamını bulmakta; üretim ilişkilerinin bu gelişim aşamasında küreselleşmesi ile beraber buna uygun olarak genel biçimini genel hukuk olarak ifade etmiş olsa da biçimin özgün içeriği özgün toplumlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dördüncü olarak, kurulduğu andan itibaren kendisi de sürekli bir etkileşimi ve gelişimi içeren hukuki ilişkiler, kapitalist ilişkilerin gelişiminde de ayrıca anlam bulduğu üzere, diyalektik ilişki gereği, kendindeki gelişim ile birlikte üretim ilişkileri ve üretici güçlerin arasındaki ilişkiye uygun olarak da değişimi sağlamakta, tersinden de toplumu da bu gelişime uygun olarak etkilemesiyle döngüsel bir nitelikle gelişimi de ifade etmektedir. Böylece kapitalist üretim tarzının kendini geliştirdiği zeminin "doğal içeriğini belirtmektedir". Beşinci olarak ise, böylece, bu duruma uygun bir biçimde, devletin kapitalist üretim tarzının gerçekleşmesine dair görevi nasıl ki bu üretim tarzının kendini gerçekleştirebimesinin önündeki engelleri kaldırmaya kadar içeriliyorsa, hukuki ilişkiler konusunda da görevinin de aynı derecede bir nitelik olarak içerildiği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle de, süreklilik içerisinde devletin görevinin sadece bu hukuki ilişkilerin korunması olduğu, kendiliğinden bir biçimde, Marks'ın ifadelerinin

doğrudan çıktısı olarak belirmektedir. Bu durum ise, iktisadi ve yeni bir görevi değil politik olarak sistemin korunmasına dair görevin sürdürülmesini içermesiyle; esasında, Marks açısından, devletin bu yeni içeriğinin, bu anlamıyla, devlete yeni bir görev yüklemediğini açığa çıkarmaktadır. Altıncı ve son olarak ise; hukuki gelişim yapay bir müdahaleyle bu içeriğini yakalasa dahi, esas olarak Marks için toplumsal gelişimin bir unsurunu ifade ettiği ve aynı devletin niteliği gibi toplumsal gelişimin bir aşamasında ona karşıtlıkla içerildiği ölçüde; yine Marks'ta, devletle hukuk arasında diyalektik ilişkinin, doğal bir dolayım olarak aynı toplumsal gelişimde ona karşıt nitelik olarak içerilmiş olduğu da ortaya çıkmaktadır. Böylece, devlet ile hukuk ilişkisinin doğrusal bir ilişki olarak belirmesinden ziyade birbirini tamamlayan bir ilişkide anlam bulduğu, böylelikle de birbirinden bağımsız alanlar olduğu ölçüde devletin hukukla ilişkisinde doğrudan bir görevi yürütmek şöyle dursun hukuki ilişkilerin kendi gelişiminde bu ilişki biçiminin yanında özerk bir ifade olarak müdahale tarzını içerdiği; devletin görevinin bu haliyle de doğrudan hukuki bir işlevi içermek bir yana doğrudan politik tahakkümü ifade ettiği belirginlik kazanmaktadır.

İkinci olarak, diğer metin, yani Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi de ele alındığında; aynı yaklaşımın, bu eser ölçeğinde de ve hatta daha bir açıklıkla da ortaya konduğu görülecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Marks'ın "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" adlı metninde üzerinde durduğu konu, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri eserinin, yalnızca "nesnel ahlaklılık" kısmının sivil toplum ve devlet ile ilişkili bölümünün eleştirilerini kapsamaktadır. Devlet ile ilişkili bölüm ise siyasal anayapı -ki bu kısım kendi için iç siyasal anayapı ve dış hükümranlık olmak üzere iki alt bölümü içermekte- uluslararası hukuk ve evrensel tarih olmak üzere birbiriyle ilişkili 3 alt bölmeyi içermektedir. Marks'ın tamamlanmamış ve vazgeçilmiş bir "tasarısını" ifade eden bu çalışma, Fransızca çevirilerinde de "Hegelci siyasal hukukun eleştirisi" veya "Hegelci devletin eleştirisi" adlarıyla buna uygun bir biçimde çevirisi gerçekleştirildiği üzere, Hegel'in bütün bir hukuk felsefesinin eleştirisini tamamına erdirememiş, yalnızca devlet ve toplumsal alanda hukuki ilişkilerin oluşumunu içeren bölümüyle sınırlı kalmıştır (Marx, 2009: 8). Böylece de doğrudan bir felsefi tartışmadan ziyade karşılığını maddi yaşamda bulan bir tartışma

olarak devlet-hukuk ilişkileri bağlamının ana hatlarını geniş bir perspektiften teorik ve pratik açıdan sunmasıyla konumuz kapsamına doğrudan uzanmaktadır.

Marks'ın Hegel'e eleştirileri, temel olarak Hegel'in felsefi yaklaşımında devleti bir dış zorunluluk olarak ele alan yaklaşımına ve devletin üstün erk konumuna odaklanmış; böylece bu tahlilin eleştirisi bütün bir Hegel felsefesinin eleştirisine dönüştüğü oranda da bütün bir toplumsal yaşam ve ilişkilerin değerlendirilmesini içermiştir (Marx, 2009). Hegel'in "özel hukuk yasalarının devletin belirli niteliğine bağlı olmaları" tahlili, devamındaki değerlendirmelerinde değişikliğin de dış zorunluluk olgusu olarak ele alınımını beraberinde getirdiği ölçüde; Marks bu olgunun içsel bir ilişki olduğunu belirtmiş; "devlet gerecinin aile ile burjuva-sivil toplum arasında dağıtılmasını" hükmetme gücü ile ilişki de keyfi değil iradi ve kendinde bir bilincin ilişkisini içerdiğini vurgulamıştır (Marx, 2009: 13-14).

Hegel'in aile ve burjuva toplumu, devletin kavramsal alanları ve sonluluk alanları olarak kavrayışı, öngereksinim olarak içerilen bir biçimde kendinde tin olarak devlet anlayışı; devletin toplum içerisinde dağılımını bireylerin seçim süreci olarak öngören ve böylece devleti de gerçek idea olarak belli bir ilkeye ve belli bir amaca göre hareket eden ortak amacın somutlandığı yer olarak ele almayı beraberinde getirmiştir (Marx, 2009: 15). Hegel'e göre aile ve burjuva sivil toplum devletin öngerekliliklerini ifade ederken, Marks'a göre gerçekte etkin düzey esasen onlardır; Hegel'de ilişkilenme biçimi tersine döndürülmüş etkin düzey belirlenen pasif düzeyler olarak bırakılmıştır (Marx, 2009: 16). Devlet ise idea olarak öznelleştirildiği ölçüde gerçek özneler, yani burjuva sivil toplum, aile koşullar, özgür istenç vb. ideanın nesnel uğrakları olarak kabul edilmiş, yalnızca devlet özneleştirilmiştir. Böylece Hegel'e göre devlet gerecinin "koşulların, kişisel seçimlerin sonucu dağılması gereği", Hegel tarafından zorunlu ve kendinde usa uygun bir gerçeklik olarak sunulmuş; koşular, özgür istenç görgül olgular olarak kabul edilmiş, ideanın bir belirlenim ve sonucu olduğu ölçüde anlamsal olarak içerilmiştir. İkili bir tarih anlayış içerisinde içerik dışrak bölünümde yer alıp gelişme yalnızca dışrak bölümde oluşup, mantıksal kavramın tarihini her zaman devlette bulmaya yönelmiştir. Böylelikle de Hegel'e göre aile ve burjuva toplum, devletin özüne içkin olarak devletin tinsel varoluş biçimlerini oluşturmaktadır (Marx, 2009:

16). Devlet etkin öge olarak özneyi oluştururken, aile ve burjuva toplumu birleştiren ve onlardan bir devlet yapan onların kendi öz yaşamlarının evrimi değildir. Gerçekte onlar bu ideanın sonlu yaşam biçimlerini oluşturmaktadır (Marx, 2009: 17). Oysa Marks'a göre, "aile ve burjuva toplum devletin gerçek bölümlerini, istencin gerçek tinsel varoluşlarını, devletin varoluş biçimlerini" oluşturmaktadır; "devleti yapan aile ve burjuva-sivil toplumun kendileridir", onlar etkin ögelerdir (Marx, 2009: 16-17). Hegel'de koşul kendi tersine, koşullana dönüşmekte, belirleyen öge belirlenen öge olarak konmakta ve üretici öge kendi ürününün ürünü olarak görünmekte iken böylece bu durum Marks'ta şu anlama gelmektedir ki; doğal aile temeli ve yapay burjuva sivil toplum temeli olmadan siyasal devlet olamamaktadır (Marx, 2009: 17). Marks'a göre, spekülasyon bu olguyu ideanın bir eylemi olarak göstermekte, onu yığının ideası olarak değil ama öznel ve gerçek olgunun kendisinden ayrı öznel bir ideanın eylemi olarak ifade etmiş ve böylece usa uygun bir alan olarak devleti gündeme getirmiştir. Oysa gerçek olgu, devlet, aile üyeleri ve burjuva sivil toplum üyeleri olarak varolan yığından türediğini göstermektedir (Marx, 2009: 17-18). Hegel'de de, ailenin özel varlığından ve devletin özel özünden değil ama tersine evrensel zorunluluk ve özgürlük ilişkisinden kaynaklı, kavram alanından mantığa doğru bir geçiş gösterilmiş olup, düşüncellik içinde zorunluluk kendi içinde idea olarak özne haline ve siyasal anayapı ve siyasal düşünüş de yüklem haline getirilmişken; Marks'a göre somuttan felsefeseye geçişte, mantıksal bir yaklaşımda dahi ancak siyasal düşünüş devletin öznel tözünü ve siyasal ana yapı da nesnel tözü oluşturabilmektedir (Marx, 2009: 19-20). Böylece Hegel devleti, ideanın gelişmesinin bir sonucu olarak ele almışken, Marks ideanın bu gerçek farklılıkların gelişmesinin sonucu olduğunu belirtmiştir. Hegel soyut ideadan hareket etmiş ve Hegel'e göre idea örgütten, siyasal ana yapı da soyut ve genel örgüt ideasından başka bir şey anlamına gelmemiştir. Böylelikle aynı zamanda Hegel'de ideanın öznesi ideanın yüklemi durumuna dönüşmüşken düşünce de nesneye göre değil nesne hazır ve soyut mantık alannda hazırlanmış bir düşünceye göre değişmiştir (Marx, 2009: 24). Hegel'de kendini bilen ve isteyen tin olarak devletin tözü; yani devletin öznesi, temeli ve özerkliği, genel çıkar ve genel çıkarda özel çıkarın korunması, kısacası bu tinin genel içeriği ve gerçekleşmesi anlamına gelirken, çeşitli güçlere yol açarak ve bu güçlerin eklemlenmesi ile güç olarak farklılaşmış bir etkinliğe dönüşü de ifade etmiştir. Soyut ya da tözsel bir gerçeklik, zorunluluk ilişkisine geçiş olarak tözsel

gerçekliğin hakikati niteliğiyle, kavram ya da öznellik olarak mantığa uygun anlam kazanmıştır (Marx, 2009: 24). Öyleyse, Marks'a göre, Hegel'de esasen gerçek bir hukuk felsefesi ile değil ama mantık bilimi ile karşlaşılmış olunmaktadır (Marx, 2009: 29).

Esasında Hegel'in bu akıl yürütmesinden ayrıca "kendi bilincinin biçim ve oluşumu ile siyasal anayapı"nın birbiriyle çeliştiği devletin gerçek bir devlet olmadığı sonucu da ortaya çıkmaktadır (Marx, 2009: 32). Marks'a göre, Hegel'in bu açıklamalarla tanıtlamaya çalıştığı "siyasal yapıların ve yasaların evrenselliğinin" devletin hükümranlığını oluşturduğudur. Böylece Hegel devletin işlev ve etkinliklerini, devletin kendinde soyut bir biçimde düşünmesiyle gerçekte soyut bir hukuki biçimi değil devlet gücünü özne durumuna dönüştürmüş; böylelikle de devletin işlev ve etkinliklerini insanın toplumsal niteliklerinin varlık ve etkinlik biçimlerinden dışlamıştır (Marx, 2009: 34). Hegel'de, barış durumunda bu idealizm, doğrudan doğruya yukarıdan uygulanan bir etkinlikle kendini özel yaşama zorla kabul ettiren dışsal bir zorlama olarak görünmüş, kendine özgü bir gerçekliğe sahip bu idealizm ancak devletin içinde bulunduğu savaş durumuna erişerek, devleti gerçekten savaş ya da tehlike durumu olarak dile getirmiştir (Marx, 2009: 36).

Marks'ın konumuz bağlamında eleştirisi ve devlet-hukuk ilişkisine dair tahlillerinin içeriği tam bu noktada belirmektedir. Marks'ın siyasal biçimlere ilişkin tespitleri bu bağlamda en uygun ifadeleri de oluşturmaktadır.

Marks'a göre "demokrasi krallığın gerçeği, kral demokrasinin gerçekliği değildir". Demokraside onu oluşturan uğrakların hiçbiri kendisine uygun düşen biçimden başka bir anlam kazanamamaktadır. Her biri gerçekten bütünsel demosun uğrağından başka bir şey değildir. Demokrasi, siyasal anayapının cinsini oluşturmakta; krallık ise yalnızca (kötü) bir türü ifade etmektedir. Demokrasi hem içerik hem de biçimi içermekte, krallık ise ancak biçimi oluşturmakta ama içeriği bozuma uğratmaktadır. Krallıkta bütün yani halk; kendi varoluş biçimlerinden başka bir şey olmayan siyasal anayapıya bağımlıdır. Demokraside ise siyasal anayapnın kendisi bir belirlenim olarak halkın özbelirlenimi olarak ortaya çıkmaktadır (Marx, 2009: 46).

Böylece esasen; siyasal anayapı gerçekten neyse o olarak ortaya çıktığı ölçüde; insanın varoluş nedeni yasa değil ama yasanın varoluş nedeni insan olduğu ve demokrasi de insanın varoluşu olduğu üzere, bütün öteki rejimlerin tersine demokraside diğerlerinden farklı olarak yasa insanın varoluşu anlamına da gelmektedir (Marx, 2009: 46). Bütün öteki devlet yapıları belirlenmiş, özel bir devlet biçimini oluştururken yalnızca demokraside biçimsel ilke ile maddesel ilke örtüşmekte, demokrasi herşeyden önce evrensel ve özelin gerçek birliği haline gelmektedir. Krallık veya cumhuriyette siyasal insan siyasal olmayan insanın yanında yaşam sürerken; yani mülkiyet sözleşme evlilik vb. siyasal devletin yanında özel varoluş biçimleri olarak siyasal devletin kendisiyle örgütleyici bir ilişkiye girerken; yani devlet tarafından belirlenen ve sınırlanan içeriksizlikten başka bir anlama da gelmezken; demokraside de benzer bir biçimde siyasal devlet bu içeriğin yanında yer almakta fakat halkın özel varoluş biçimi olarak özel bir içerikten başka bir şey de oluşturmamaktadır. Krallıkta siyasal anayapı bütün öteki özel ögeleri egemenliği altına alan ve belirleyen bir evrensel anlamına geliyorken; demokraside devlet özel öge olarak özelden başka bir şey oluşturmamakta ve o evrensel olarak esas evrenseli oluşturduğu ölçüde ise bir bakıma öteki içerikten farklı bir özellik göstermemekte fakat siyasal anayapı olarak devlet böylece bütünlük de ifade etmemektedir (Marx, 2009: 46-47-48). Demokratik olmayan bütün devletlerde devlet, yasa, siyasal anayapı gerçekten egemen olmadan yani siyasal olmayan öteki alanların içeriğini özdeksel olarak belirlemeden egemenliğini sürdürürken demokraside böylelikle siyasal anayapı, yasa ve devlet halkın özbelirleniminden başka bir şey olmamaktadır.

Marks'a göre böylelikle esasında "demokratik olmayan bütün devletler de gerçek değildirler". İlkçağ devletlerinde siyasal devlet, bütün alanları dıştalayarak devletin içeriğini oluştururken çağdaş devlet siyasal devlet ile siyasal olmayan devlet arasında bir uzlaşı anlamına gelmektedir. Demokraside soyut devlet, böylece egemen uğrak olmaktan da çıkmaktadır (Marx, 2009: 48). Mülkiyet, sözleşme, evlilik, burjuva sivil toplum vb. kısacası hukukun ve devletin tüm içeriği ufak tefek değişikliklerle bu dönemde aynıdırlar. Krallık ve cumhuriyet sadece basit biçimleri oluşturmakta, devletin içeriği ise bu anayapıların dışında bulunmaktadır. Marks'a

göre Hegel siyasal devlet siyasal anayapı derken haklıdır çünkü bu aynı zamanda özdeksel devletin siyasal olmadığı anlamına da gelmektedir (Marx, 2009: 48-49).

Marks gerçekte siyasal anayapının öteki ögelerin karşısında evrensel us olarak ve onları aşan bir şey olarak geliştiğini de belirtmiştir. Marks'a göre tarihsel görev o zaman bu aşkın usu istemeye de dayanmaktadır. Siyasa alan devletteki tek devlet alanı, biçimimin de içeriğin de cinsil yaşama bağlı oldukları ve gerçek bir evrensellik de oluşturdukları, ama öteki alanları engellediği için içeriğinin biçimsel ve özel bir duruma geldiği tek alandır. Krallık bu yabancılaşmanın yetkin dşa vurumu, cumhuriyet bu aynı yabancılaşmanın kendi öz içindeki olumsuzlanmasını ifade etmektedir. Marks siyasal anayapının siyasal anayapı olarak ancak özel alanların bağımsız varoluş kazandıkları yerde geliştiğini vurgulamıştır. Marks'a göre devlet olarak devletin soyutlanması da böylece çağdaş döneme ilişkin hale gelmektedir, çünkü özel yaşamın soyutlanması sadece bu dönemde görünmektedir. Ortaçağda mülkiyet, ticaret, toplum, insan siyasal bir nitelik taşımış ve devletin özdeksel içeriği onun biçimi tarafından koyulmuş özel alan da siyasal bir nitelik taşımıştır. Ortaçağda siyasal yapı özel mülkiyetin anayapısıdır, ama yalnızca özel mülkiyetin anayapısı siyasal anayapı olduğu için böyledir. Yani halkın yaşamı ve devletin yaşamı özdeş yaşamlardır. Devlet eksiksiz yabancılaşmadır. Dolayımsız krallık, demokrasi ya da aristokrasi düzenlerinde henüz özdeksel, gerçek devletten farklı halkın yaşamının içeriğinin geri kalan kısmından farklı bir siyasal anayapı yoktur. Siyasal devlet henüz özdeksel devletin biçimi olarak görünmemektedir (Marx, 2009: 49-50).

Böylece Marks'ta devletin demokraside içerdiği anlamın açıkça sivil topluma karşıt, onu baskılayan ve belirleyen aynı zamanda onunla özdeksellik oluşturmadığı ölçüde de siyasal bir "özel alan" alarak tahakkümü ifade eden bir niteliği tanımladığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, devletin "cinsini" oluşturduğu ölçüde ise temelinde özsel bir biçimde toplumsal alana karşıt bir içeriği ifade ettiği de Marks tarafından belirtilmiştir. Böylelikle Marks'ta devletin mevcudiyeti doğrudan sivil toplum alanından geliştiği ölçüde ona öz olarak karşıt ve onu baskılayan bir nitelik olarak sınıfsal tahakkümü tanımlamaktadır. Hukuk ise yine sivil toplum alanından doğan fakat devlet ile doğrudan bir orgaik bağı değil toplumsal gelişimi ifade etmektedir. Yasa insanın varoluşu anlamına geldiği ölçüde devlet gibi özel bir alanı oluşturmaktan ziyade bütününde kapitalist üretim tarzının genel ifadesini

oluşturmakta onunla özdeşlik olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet hükmetme gücü ile ilişkili olarak iradi bir anlamı içerirken hukuk doğal bir gelişimde anlam bulmaktadır. Marks'a göre Hegel'in ele alışı gerçek bir hukuk felsefesini değil de mabtık bilimini ortaya koyduğu ölçüde, soyut veya tözsel bir gerçekliğin mantıksal ifadesi değil somutun maddi yaşamda karşılığı olarak hukuk içeriğini elde etmekte; devlet "savaş" durumunu tanımlarken hukuki ilişkiler içsel olarak barış durumunu içermektedir. Böylece yasa ve hukuk halkın özbelirlenimi olarak esasında devlet ile özsel bir karşıtlığı da oluşturmaktadır. Kısacası hukuk ve devlet organik bir birliğe sahip olmadığı gibi özsel olarak birbirinden bağımsız alanları ifade etmekte; hukuk sivil toplum alanındaki gelişimin, yani üretim ilişkilerinin gelişimini doğalında somutluğu olduğu ölçüde "iktisadi bir nitelikle" siyasal bir içeriği ifade ederken, devlet doğrudan toplumsal alana karşıt politik bir tahakkümü içermektedir. Marks'ın Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı metnindeki eksik el yazmalarında aldığı notlarda, "barıştan önce savaş" ifadesi bu açıdan devletin hukuki ilişkilerin öncesinde, politik tahakkümle belirli bir sınıf adına toplumsal alana müdahalesini ve sonrasında hukuki ilişkilerin oluşumunu açkladığı ölçüde; devletin görev ve işlevi tıpkı iktisadi ilişkilere dair içerikte görüldüğü gibi "önsel" bir nitelik olarak kapitalist üretim tarzının kökleşmesinden önce anlam kazanmaktadır.

Tuschling, Blanke, Jurgens ve Kastendiek'in yaklaşımları ise; meta değişim koşullarının sermaye birikimini içerecek bir biçimde devlet tarafından kapsanmasını, kapitalist üretim sürecinin diğer zor biçimlerinden ayrılan önemli bir özelliği olarak "hukuksal düzlemde" devletin kapitalist süreçte en merkezi özellik ifadesiyle içermesiyle, bu ilişkiyi hukuk ile devlet arasında organik bir bağ olarak ele alarak Marks'ta olmayan bir içeriği üretmektedir. Böylece temelde Marks'ın teşhislerinin içerdiği ve ilişkilere yüklediği anlamı gözardı ederek doğrusal bir gelişim içerisinde gerçek hukuki ilişkilerin gelişimini ve içeriğini de saf bir yapaylıkmışçasına yalnızca indirgenmiş zor ilişkisi olarak ele almakta ya da bir başka açıdan ise tersine de kapitalist üretim tarzının kendini gerçekleştiren yasalarına mutlaklık atfederek bu yasaların sarsılmaz mutlaklığı ve akılcılığında devletin bu hukuki ilişkilerin koruyucu ve sürdürücüsü bir anlamda işlev kazandığını iddia etmektedirler. Bu açıdan bir kez daha Weberyan rasyonalite eğilimi Marksist devlet tartışmalarının içinde belirmektedir. Diğer taraftan devlet-sivil toplum alanının hukuk-devlet ilişkisi

organik olarak içerildiği ölçüde Gramsci'nin altyapı-üstyapı ilişkisi çarpık bir biçimde üretilmekte devlet de esasen hegemonya aracı olarak bir bloğun ifadesi anlamına gelmektedir. Gramsci'nin bu çarpık anlayışı aynı zamanda Frankfurt okulunun "sınıfsal reddiyesine" benzer bir içerik olarak sınıfı gizleyen ve sınıfsal tahakkümden ziyade özne olarak "devletsel" tahakkümü ön plana çıkaran bir anlayışa da uç vermekte, hukuk-devlet ilişkisinin böyle organik birilişki olarak bu bağlamda ele alınması ise devletin bu bağlamda içerilmesiyle "yapısalcı" yaklaşımın başka bir biçimde tekerrürünü de ifade etmektedir. Tuschling, Blanke, Jurgens ve Kastendiek'in yaklaşımlarının aksine devlet-hukuk ilişkisi organik bir bütünlüğü değil birbirini tamamlayan bir ilişkiyi; bütünlüğün "zorla" sağlanımını açığa çıkarmaktadır. Bu açıdan politik bir tahakküm olarak devlet her daim yüklendiği bir görev olarak o anki "hukuksal" ilişkilerin genel koruyuculuğu görevini üstlenmeye devam etmekte fakat bu kapitalist devletin özgün bir özelliği olmak şöyle dursun hukuksal veya iktisadi birilişkiden ziyade gene de politik bir tahakkümün ifadesi olarak genel bir sınıf savaşımının bu alandaki yansımasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Ancak devletin kapitalist üretim sürecindeki bir özelliği olarak "özel bir alanda" bulduğu ifade; devleti hukuksal ilişkilerin yanında bu ilişkilerin insansal varoluşu içerdiği ölçüde üretici güçlerin gelişiminin egemen sınıflar açısından "istenmeyen" yöndeki ilerlemesi karşısında onu "baskılayan" ve yer yer onun yerini dolduran bir içerikle kapitalist ilişkileri tamamlayacı bir müdahalesinde yeni anlamını kazanmaktadır. Böylece bu yazarların iddialarının ve yaklaşmlarının aksine devletin hukuksal alanla ilişkisi öyle doğrusal bir ilişkide doğrudan bir görevi değil "savaş" olarak sınıfsal içerikle mühürlü dolaylı ve sürekli bir siyasal görevi tanımlamaktadır.

Holloway ve Picciotto ise; Clarke'nin de vurguladığı üzere sermaye mantıklı yaklaşımlardan ayrılacak ölçüde sınıfsal vurgularıyla meta değişimi ve sermaye birikimi analizlerinde devletin üstlendiği görevleri ve işlevleri en uygun ve en ileri noktada ele alan perspektifleriyle bu alanda en ciddi katkıyı ve Marksizmin kökeninden doğru en ciddi gelişimi ifade etmektedirler. Bu açıdan kökü doğrudan Marks'a uzanan yaklaşımlarıyla neo markist devlet tartışmalarında en anlamlı içeriği oluşturmakta bu açıdan tartışmalarda gerçek anlamıyla ilerletici yeniliği de ifade etmektedirler. Üstelik bu iki yazar ele alışlarıyla Marks'ın devlete dair yaklaşımını

"kuramsal" olarak ele almayarak isabetli bir yaklaşımı da göstermekte; devlet tartışmalarının farklı yönlerini özünden yola çıkarak ve özde arayarak literatüre önemli bir katkı sunmakta, metodolojik açıdan da yol göstermektedirler. Esasında Marks'a metodolojik ve özsel bağlılıklarıyla Neo-Marksist bir içeriği ifade etmekten çok "ortodoksi" bir anlamı da içermekte "Neo" Marksist çerçevede olsa olsa kapitalizmin gelişimine uygun güncellemeyi ifade etmektedirler. Holloway ve Picciotto "Neo-Marksist" tartışmaların Ortodoks ışığını görünür kılmasıyla, bu anlam ve içeriğiyle Neo-Markist tartışmalar açısından önemli bir zenginliği açığa çıkarmakta; doğruda durmanın "felsefesi" kılavuzluğunun önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar.

SONUÇ

Marks'ın yaşadığı dönemde devlet üzerine yazmayı tasarladığı sık sık ifade edilmiş olsa da bu kitap yazılmamıştır; belki vazgeçilmiştir veya yazılmış olsaydı da bu kitabın gerçek anlamda bir devlet teorisi değil kastedilenin bir "toplum kuramı" ya da ekonomi-politik bir eleştiri, belirli devlet tiplerinin çözümlenişi olabileceği anlaşılmalıydı (Bonefeld, 2014: 143). Ancak farklı bir biçimde farklı bir açıdan değerlendiren birçok Marksist veya Marksist olmayan kuramcı, siyasetçi, eleştirmen tarafından çok uzun bir zaman böyle bir başlık altında tartışıldı ve tartışılmaya devam etmektedir. Üstelik bu çalışmanın bütününde ortaya konulduğu gibi Marks'ın bir devlet teorisi olamayacağını iddia eden diğer yazarlar arasında da bütünlüklü bir akıl birlikteliği bulunmamakta, farklı biçimler altında da tartışma sürmektedir.

Marks'ın devlet tartışması tarihin belirli bir anında topluma ve siyasal yapıya ilişkin çözümlemeleri ifade etmekte olup, belirli bir dönem için- ki bu dönemler kapitalizmin doğasında değişiklere denk gelir ve bu değişikliklere gömülüdür- belirli tartışma başlıklarının ağırlık kazanmasıyla, sonraki tartışmalarda eleştirisinin "yanlış

tespit", yanlış yaklaşımla ilişkilendirilmesi ve yerini başka bir tartışmaya veya devletin dönüşümünün başka bir uğrağı kadar egemenliğini yeni katkılarla sürdürmesine sebebiyet vermiştir. Marks'ta "sorun" bağlamlarının iç içe geçmiş niteliği bütünsel bağlamdan kopralıp belirlli bir parçaya odaklanıldığı ölçüde sonuç olarak içsel bir arıza da yaratmıştır. Esasen Marks'ta ki ele alınışıyla devlet tartışmaları belirli bir "kapsama", veya mikro-makro ilişkisi değil dolayımlarla birbiriyle ilişkiye giren farklı yönleri içeren bir bütünün çeşitli uğraklardaki derin incelemeleridir. Fakat bu farklı değerlerin bütünlüklü içeriği sonraki tartışmalarda, tartışmanın belirli bir yönünün en uç sınırına getirilerek tek bir boyutuyla derinleştirilmesinde ifade bulmuştur. Bunun sonucunda yalnızca çeşitli ekol ve görüşler, fikirler arasında çatallaşma-karşıtlık, farklı bağlamlarda yürütülen tartışmalar gerçekleşmemiş, Marksizmin kimi "eskiyen" argümanlarına, "değişen dünyayı açıklamakta zorlanan" temellerine başka kuramlardan yer yer eklektik "katkılar" yer yer ise bütünsel olarak başka bir ideolojinin çatısı altında değerlendirmelere varan kopuşlar gerçekleştirilmiştir. Kimi zaman ise en naif söylemle "eksikler" tamamlanmaya çalışılmış, "Marksizmin ötesine" geçilmeye, onu geliştirmeye yönelik iddialar ifade edilmiştir. Ancak tüm bu tartışmalar Marksizm iddiasıyla aynı şemsiyenin adı altında gerçekleşmeye devam etmiştir.

Buradan sadece yapılan bütün katkıların kopuş veya sapma gerçekleştirdiği anlamı çıkarılmamalıdır. Kimi çok değerli katkıların yanı sıra sorunsal olarak kuram içerisinde kalmış, Marks tarafından çözümlenmeyen veya çözümlenmesi ömrü süresinde tamamlanamamış kimi konular bu tartışmalarla çözüme kavuşturulmuş ya da tartışma açısından zemin sunulmuştur. Fakat bu tartışmalar sırasında tartışmacıların arasında olduğu kadar sonrasında başka tartışma konularında ve farklı ekollerin diğer tartışma konularını ele alışında görülen bir başka sorun da birbirini anlama ve tartışmada yönlendirilen sorulara verilen cevaplarda ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun kökeninde epistemolojik açıdan farklılaşan ve bir noktadan sonra aynı kavramlar etrafında kavramı başka bir içerikte anlamaktan farklı kavram setleriyle farklı bağlamlarda düşünmeye varan bir kargaşa yaşanmıştır. Böyle olduğu ve bu çalışmada ele alındığı ölçüde bu kapsamda Neo-Marksist devlet tartışmalarının da bu niteliğiyle farklı metodolojik yaklaşımlarla kaynaşması belirli bir alanda derinleşilme sağlandığı ölçüde Marksist özden kopuşu da kolaylaştırmış başkalaşan yeni bir

içeriğin kendi dilini de oluşturmuştur. Marks'ın yaklaşımıyla eklektik ilişkilenme metodolojisinin bütüncül özü ve kuramının praksis niteliği anlaşılamadığı ölçüde esasında doğal bir zorunluluğun da sonucudur.

Bu anlamda bu tezin en önemli iddiası sıklıkla Marksist devlet kuramı adı altında yürütülen tartışmaya esasında başlangıçta bir itirazla ortaya çıkmaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Marks'ın devlet kuramından yola çıkılarak Marksist devlet kuramı adı altında yürütülen devlet kuramlaştırmasının Marks'ta ontolojik olarak gerçekleştirilemeyeceği iddiası metin içerisinde yer yer çeşitli tartışma başlıklarında içkin bir biçimde açıklanmıştır. Marks'ın eserlerine konu olan bir devlet sorunsalı olmakla birlikte Marks'ın toplum kuramı ve bütünsel ideolojisinin devlet kuramı ortaya koymasını reddeden bir içerikle ürettiğini, Marks'ın çalışmalarının "devlet tartışması" başlığı adı altında ekonomi-politik bir eleştiri ve kapitalist sistemi çözümleme ve ortadan kaldırmanın bir aracı olarak ele alındığı ifade edilmiştir.

Nesnellik-Öznellik sorunsalı, sınıflar mücadelesinin belirleyiciliği, sınıfların rolü ve bu sınıfların içerisinde bireylere kadar uzanan özne sorunu, evrensellik kategorisi; Marks'ın metodolojik yaklaşımı ve tartışmaları bağlamında sonrasında ele alınışında sorun başlıklarını oluşturan farklı konular ve geniş bir alanı ifade etmesiyle esas olarak Marks'ın bütünsel bir kuramının özüne dair çeşitli yönlerden tartışmaların odağını oluşturmuştur. Bu başlıklar sonraki tartışmaların alt metinlerinde ana sorunsalları oluşturduğundan bu sorunların belirli bir perspektiften farklı bağlamlarda ele alınması ve sorunsalları çözüme kavuşturmaya yönelik iddia ile gerçekleştirilen tartışmalar, konun her yeni eleştirisi ve yeniden değerlendirmesiyle yeni boyutlar kazanarak geniş bir zeminin uzlamsal yayılımında tüketilemeyecek bir zenginlik de oluşturmuştur.

Bu çalışmanın iddiası bu alanda üretilen bütün tartışmaları gözden geçirmek ve tüketmek değildir. Alanın hacimce büyüklüğü bunu olanaksız kıldığı kadar uzun dönemler boyunca tartışılan başlıkların bir metinle sonlandırılıp "tüketilmesi" de mümkün değildir. Tartışılan konu ve başlıklar da Marksist kuram ve tartışmaların sınırları içerisinde tutulmuş olup, tartışmaya katılan kuramcılar da tartışmaya önemli katkı sunan istisnalar dışında Marksist veya kendini Marksist olarak adlandıran

kuramcılarla sınırlı tutulmuştur. Metodolojik açıdan Marksist ideolojiye sadık kalarak diyalektik bir yöntemle ve materyalist bir tarih anlayışıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kendisi bu alanda ortaya çıkan literatüre katkı sağlamak, var olan literatürün belirli bir perspektiften bakmak ve bir iddia çerçevesinde farklı bir biçimde okumaya çalışmıştır.

Böylelikle ulaşılan sonuçta; Marks'ın metodolojisinin felsefi, ekonomik ve siyasal alanla koparlamaz bir bütünlükle inşa edildiğini, bu bütünlüğün yalızca soyut bir içerik ve teorik bir ifade olrak değil, somuttan beslenen ve praksis bir felsefe ile beslendiği açıklanmıştır. Marks'ın devlet tartışmaları buna uygun olarak dönemin siyasal atmosferinden doğrudan etkilendiği ve buna uygun yönün kimi zaman baskın bir derecede ifadesinin ortaya çıktığı kabul edildiği ölçüde bu yönün bakın niteliğinde dahi bütün alanlardan beslenen, belirli bir özden kalkışan ve hangi nitelik ön plana çıkarsa çıksın aynı doğrultunun içerildiği özün üretiminin gerçekleştirildiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Marks'ın bu bütünsel yaklaşımının Marks'ın kendisini ikiye bölen ve bir dönemini reddeden yaklaşımlarla aşınmaya uğratılmasının bu öz kavrandığı ölçüde mümkün olamayacağı ve Marks'ın bütün bir çalışmalarının aynı doğrultuda seyrettiği, süreklilik içerisinde sıçrama niteliğindeki kopuşların aynı doğrultuya işaret ettiği eserlerin arihselliği içerisinde gösterilmeye özen gösterilmiştir. Ve nihayetinde Marks'ın devlete dair yaklaşımının onun aşımına odaklandığı ölçüde hem felsefi hem de praksis de başka bir anlama da ulaştığı ve bu anlamın yaklaşımlarında epistemolojik ölçüde belirgin kırılmaları yaşattığı belirtilmiştir. Bu açıdan sonraki dönemlerde Marks'ın yaklaşımını başka bir metodolojiyle içermeye çalışan yaklaşımların Marks'la metodolojik ve kuramsal açıdan ayrıştıkları noktaların Marks'ın bütünsel kuramsal yaklaşımının özüne uygun olarak en çok sınıfsal içerikte ortaya çıktığı, diğer sorun başlıklarının da bu sorun kapsamının dolayımlı bir ilişkisi olarak tezahür ettiği farklı metodolojik yaklaşımlarla ilişkisi incelenerek ortaya konulmuştur. Neo-Marksist tartışmaların ise Marks'ın bu özünden uzaklaştığı ölçüde esasında yeni bir üretimi değil metodolojik aıdan Marks'tan farklılığı ifade eden metodolojik yaklaşımların Marks üzerinden yeniden üretimi olarak buldukları temel ortaya çıkarılmış, sınanmış ve eleştiriye tutulmuştur. Neo-Marksist tartışmaların Marks'ın devlet yaklaşımıyla uzaklaşan ilişkisi çeşitli yönleri ve örnekleriyle çalışmanın boyutları çerçevesinde

değerlendirilmiştir. Böylece çalışma amacını gerçekleştirmeye çalışmış, amacının sonucu olarak Neo-Marksist tartışmaların esasında bir yeniliği değil Marks'ta kopuşu ifade ettikleri ölçüde "Marksizmden" uzaklaşmayı "neo" olduğu ölçüde ise eskinin yeniden diritilmesini gerçekleştirdiği açığa çıkarılmıştır. Bu çalışma metin içeriklerinin analiziyle, ulaştığı sonuç ve değerlendirmeleriyle literatüre katkı, tartışmalara zengin sağlamayı hedeflemiş ve bu perspektifle derinlemesine incelemelerle bu amaca uygun olarak çalşmanın boyutları çerçevesinde sonucuna ulaşarak kendini sonuçlandırmıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor (2016), Negatif Diyalektik, çev. Şeyda Öztürk, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Adorno, Theodor ve Horkheimer, Max (2016), Aydınlamanın Diyalektiği, çev. Nihat Ülner, İstanbul: Kabalcı.

Alavi, Hamza (1972), "The State in Post Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh", New Left Review, Vol. 74.

Althusser, Louis (2002), Marx İçin, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki Yayıncılık.

Althusser, Louis (2012), Felsefi ve Siyasi Yazılar, çev. Yağmur Ceylan Uslu, İstanbul: İthaki Yayıncılık.

Althusser, Louis (2016), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayıncılık.

Altvater, Elmar (1973), "Notes on Some Problems of State Interventionism", Kapitalistate, Vol. l, s. 76-108.

Anderson, Perry (1982), Batıda Sol Düşünce, İstanbul: Birikim Yayınları.

Arbeitskonferenz München "Prograrnmatische Erklarung der Roten Zellen/AK" ve "Warum Scheitem Marxisten an der Erklürung des bürgerlichen Staates?", Resultate der Arbeitsonferenz.

Arrighi, Giovanni, Hopkins, Terence ve Wallerstein, Immanuel (2015), Sistem Karşıtı Hareketler, İstanbul: Metis Yayınları

Aumeruudy, Aboo Aumeruudy vd. (1978), "Labour Power and the State", Capital and Class, Vol.6, s. 43-61.

Blanke, Bernhard, Jurgens Ulrich, Kastendiek, Hans (1974), "On the Current Marxist Discussion on the Analysis of Form and Function of the Bourgeois State" İçinde bulunduğu eser, Holloway, J., Picciotto, S. (ed.) State and Capital: A Marxist Debate, London: Edward Arnold.

Bonefeld, Werner (2014), Yıkıcı akıl ve olumsama, Çev. Özgür Yalçın, İstanbul: Otonom Yayıncılık

Bottomore, Tom (1993), Marksisit Düşünce Sözlüğü, İstanbul: İletişim Yayınları

Bridges, Any Beth (1999), "Nicos Poulantzas ve Marksist Devlet Kuramı", Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, çev. Kemal Saybaşlı, Ankara: Bilim ve Toplum Yayınları.

Burris, Val (1986), "The Neo-Marxist Synthesis of Marx and Weber on Class", The Marx-Weber Debate içinde, der. Norbert Wiley, Sage Pub.

Callinicos, Alex (2004), Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış, çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carnoy, Martin (2013), Devlet ve Siyaset Teorisi, İstanbul: Dipnot Yayınları

Carnoy, Martin (2001), "Gramsci ve Devlet", Praksis Dergisi, Sayı: 3

Clarke, Simon (1977), "Marxism, Sociology and Poulantzas' Theory of the State", Capital and Class, Vol.2.

Clarke, Simon (2004), "Poulantzas'ın Devlet Kuramı," Devlet Tartışmaları: Marksist Devlet Kuramına Doğru, çev. İbrahim Yıldız, İstanbul: Ütopya Yayınları.

Croix, G. E. M. de Ste (2013), Antik Yunanda Sınıf Mücadeleleri, Ankara: Yordam Yayınevi

Dahrendorf, Ralf (1959), Class and Class Conflich in Industrial Society, Stanford University Press.

Engels, Friedrich ve Marx, Karl (2016), Komünist Parti Manifestosu, çev. Doğan Görsev, İstanbul: Yazılama Yayınevi

Engels, Friedrich ve Marx, Karl (2013), Alman İdeolojisi, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel Yayınevi

Engels, Friedrich ve Marx, Karl (1989), Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, çev. M. Kabagil, Ankara: Sol Yayınları.

Engels, Friedrich ve Marx, Karl (1995), Seçme Yazışmalar, c. 1, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.

Engels, Friedrich ve Marx, Karl (1994), Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Giddens, Anthony (1971), Capitalism and Modern Social Theory, Harper &Brow

Giddens, Anthony ve Turner, James (2013), Günümüzde Sosyal Teori, İstabul: Say Yayınevi

Gramsci, Antonio (1983), Aydınlar ve Toplum, İstanbul: Örnek Yayınları

Gramsci, Antonio (1986), Hapishane defterleri- seçmeler, çev. Kenan Somer, Ankara: Onur yayınları

Gramsci, Antonio (2012), Hapishane defterleri c. 1, çev. Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon yayınları

Hardt, Micheal ve Antonio Negri (2003), Dionysos'un Emeği Devlet Biçiminin Bir Eleştirirsi, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hegel, G. W. Friedrich (2004), Hukuk Felsefesinin Prensipleri, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları.

Hirsch, Joachim (1974), "The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of a Theory of the Bourgeois State", J. Holloway ve S. Picciotto (Ed.), State and Capital: A Marxist Debate, London: Edward.

Hirst, Paul (1984), "Economic Classes and Politics", der. A.Hunt, Class and Class Structure, London: Lawrance and Wishart.

Holloway, John ve Picciotto, Sol (1977), "Capital, Crisis and the State", Capital and Class, Vol.2, s. 70-98.

Hunt, Alan (1984), Class and Class Structure, London: Lawrance and Wishart.

Jessop, Bob (2005), Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet, çev. Betül Yarar, Alev Özkazanç, İstanbul: İletişim Yayınları.

Jessop, Bob (1985), Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy, Palgrave Macmillan.

Jessop, Bob (2008), Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak, çev. Ahmet Özcan, Ankara: Epos Yayınları.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (2008), Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları

Lenin, Vladimir (2014), Karl Marx ve Marksizm Üzerine, Ankara: Yordam Yayıevi

Lenin, Vladimir (2018), Ne yapmalı, İstanbul: Yazılama Yayınevi

Lyotard, Jean (2013), Postmodern durum, Çev. İsmet Birkan, Bilgesu Yayınları

Macciocchi, Giovanni (1977) "Hegemonya Tarihi Blok Devlet", çev. Şirin Tekeli, Birikim Dergisi, sayı 26

Mandel, Ernest (2008), Geç Kapitalizm, çev. Candan Badem, İstanbul: Versus Yayınları.

Marx, Karl (1979b), Grundrisse Ekonomik Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim Yayınları.

Marx, Karl (1992), Alman İdeolojisi, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1998), Artı-değer Teorileri, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2002), Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2010), Feurbach Üzerine Tezler, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1990), Kapital, c. 1, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1978), Kapital, c. 2, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1986), Kapital, c. 3, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1979a), Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2005), Fransa'da Sınıf Savaşımları, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2009), Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (1997), Yahudi Sorunu, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl (2003), 1844 Elyazmaları, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Miliband, Ralph (1989), Kapitalist Devlet, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Belge Yayınları.

Miliband, Ralph (1980), The State in Capitalist Society, London: Quartet Books.

Miliband, Ralph (1970), "The Capitalist State: Reply to Nicos Poulantzas", New Left Review, 1 (59), 53-60.

Mills, Wrights (1974), İktidar Seçkinleri, çev. Ünsal Oskaya, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Pashukanis, Evgeny (1978), Law and Mar:xism: a General Theory, London: Ink Links.

Picciotto, Sol (1979), "The Theory of the State, Class Struggle, and the Rule ofLaw", içinde bulunduğu eser B. Fine et al. (Ed.), Capitalism and the Rule ofLaw, London: Hutchinson.

Pollock, Friedrich (1990), "State Capitalism: Its Possibilities and Limitations", The Essential Frankfurt School Reader, ed. Andrew Arato and Eike Gebhardt, New York: Continuum

Poulantzas, Nicos. Miliband, Ralf, Laclau, Ernesto (1990), Kapitalist Devlet Sorunu, çev. Yasemin Berkman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Poulantzas, Nicos (1992), Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar, çev. Ş. Süer, F. Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yayınları..

Poulantzas, Nicos (1969), "The Problem of the Capitalist State", New Left Review, 1 (58): 67-78.

Poulantzas, Nicos (1973a), "On Social Classes," New Left Review 1 (78): 27-54.

Poulantzas, Nicos (1973), "Poulantzas and the Capitalist State," New Left Review, 1 (82): 83-92.

Poulantzas, Nicos (1976), "The Capitalist State: A Reply to Miliband and Laclau," New Left Rewiev, 1 (95): 63-83.

Poulantzas, Nicos (2004a), Faşizm ve Diktatörlük, çev. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim Yayınları.

Poulantzas, Nicos (1978), "Towards a Democratic Socialism," New Left Review I (109): 75-85.

Poulantzas, Nicos (2004), Devlet, İktidar, Sosyalizm, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: Epos Yayınları.

Sohn-Rethel, Alfred (1987), The Economy and Class Structure of German Fascism, London: CSE Books.

Skocpol, Theda (1985), "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", P. Evans, D. Rueschemeyer ve Theda Skocpol (Ed.), Bringing the State Back in, New York: Cambridge University Press.

Sperber, Jonathan (2014), Karl Marx, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Thomas, Paul (2010), Yabancı Politik, Marksist Devlet Kuramına Yeniden Bakmak, çev. İbrahim Yıldız, İstanbul: Dipnot Yayınları.

Tuschling, Burkhard (1973), Rechtsform und Produktionsverhaltnisse, Frankfurt: EVA

Weber, Max (2016), Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, İstanbul: Yarın Yayınları

Weber, Max (2012), Sosyal Bilimlerin Metodolojisi, çev. Vefa Saygın Öğütle, İstabul: Küre Yayınları

Wood, E. Meiksins (2003a), Kapitalizm Demokrasiye Karşı, İstanbul: İletişim Yayınevi.

Wood, E. Meiksins (2007), Marx'a Dönüş, Çev. Elif Dinçer, İstanbul: Kalkedon Yayınevi.

Wood, E. Meiksins (2003b), Sermaye İmparatorluğu, Çev. Sami Oğuz, Ankara: Epos Yayınevi.

Wood, E. Meiksins (2006), Sınıftan Kaçış, Çev. Sükrü Alpagut, Ankara: Yordam Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Sakarya Adapazarı'nda doğdu. İlk öğrenimini 1998- 2005 yılları arasında, Ahmet Akkoç İlköğretim Okulu'nda, lise öğrenimini 2005-2010 yılları arasında Cemil Meriç Sosyal Bilimler Lisesi'nde tamamladı. 2015 yılında Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Aynı sene Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Programında yüksek lisansa başladı.